ALPHONSE DAUDET

PAZARTESİ HİKÂYELERİ

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:
SABRİ ESAT SİYAVUŞGİL

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

II. BASIM

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

ALPHONSE DAUDET
PAZARTESİ HİKÂYELERİ

ÖZGÜN ADI
CONTES DU LUNDI

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
SABRİ ESAT SİYAVUŞGİL

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2009
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
ALİ ALKAN İNAL

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
ALEV ÖZGÜNER

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM TEMMUZ 2009, İSTANBUL
II. BASIM MAYIS 2016, İSTANBUL

ISBN 978-9944-88-699-4 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

ALPHONSE DAUDET

PAZARTESİ HİKÂYELERİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:
SABRİ ESAT SİYAVUŞGİL

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

BİRİNCİ KISIM - FANTEZİ ve TARİH 1

Son Ders 3

Bilardo Partisi 9

Colmar Yargıcının Gözüne Görünenler 15

Casus Çocuk 21

Anneler 31

Berlin Kuşatması 37

Hayırsız Zuhaf 45

Bougival Saati 51

Tarascon Savunması 57

Bélisaire'in Prusyalısı 65

Paris'te Köylüler 71

İleri Karakollarda 75

İsyan Manzaraları 83

Geçit Salı 89

Sancaktar 95

Chauvin'in Ölümü 101

Alsace! Alsace! 107

Kervansaray 113

15 Ağustos'ta Nişan Alanlardan Biri 117

Bizim Kep 125

Komün'ün Türkosu 131

Sekizincinin Konseri 137

Père-Lachaise Çarpışması 143
Poğaçalar 147
Gemide Monolog 153
Fransa Perileri 157

İKİNCİ KISIM - KAPRİSLER ve HATIRALAR 161
Bir Kayıt Kâtibi 163
Girardin'in Bana Vaat Ettiği Üç Yüz Bin Frankla! 169
Arthur 173
Üç İhtar 179
Bir İlk Temsil Akşamı 185
Peynir Çorbası 189
Son Kitap 193
Satılık Ev 199
Noel Hikâyesi I - Marais'de Bir Noel Yemeği 205
Noel Hikâyesi II - İlahisiz Üç Ayin 211
Papa Öldü 221
Yemek Tabloları 227
Deniz Kenarında Hasat 231
Bir Kızıl Keklik Yavrusunun Heyecanları 237
Ayna 245
Kör İmparator 249

BİRİNCİ KISIM

FANTEZİ ve TARİH

Son Ders

(Bir Küçük Alsace'lının Hikâyesi)

O sabah okula pek geç kalmıştım, azarlanacağım diye de ödüm kopuyordu. Çünkü M. Hamel bizi *participe*'lerden sınava çekeceğini söylemişti; ben bu konunun daha ilk kelimesini bile bilmiyordum. Bir an, okulu asıp dağ tepe dolaşmak aklıma geldi.

Hava da öyle sıcak, öyle berraktı ki!

Ormanın bitiminde karatavukların ötüştüğü duyuluyordu, bıçkıhanenin arkasındaki Rippert çayırından talim yapan Prusyalıların sesi geliyordu. Bütün bunlar *participe*'ler kuralından fazla içimi çekiyordu, ama yine şeytana uymadım ve tabanları kaldırıp okula doğru koştum.

Belediyenin önünden geçerken, küçük ilan kafesinin etrafına toplanmış bir kalabalık gördüm. İki yıldan beri, bütün kötü haberleri, kaybedilen çarpışmaları, el koymaları, Alman komutanlığının emirlerini, bizler hep oradan öğreniyorduk. Koşmayı bırakmadan, kendi kendime:

"Yine ne var?" dedim.

Tam hızla meydanı geçeceğim sırada, çırağıyla birlikte ilanı okumakta olan demirci Wachter, bana seslendi:

"Hey küçük, o kadar acele etme. Nasıl olsa okuluna yetişirsin."

Benimle alay ediyor sandım ve nefes nefese M. Hamel'in küçük avlusuna daldım.

Her zaman, ders başlarken, ta sokaktan bile duyulan bir curcunadır kopardı. Sıralar açılır, kapanır, daha iyi akla girsin diye kulaklar tıkanarak, ders hep bir ağızdan avaz avaz tekrarlanır ve hocanın kocaman cetveli masaların üstüne iner dururdu:

"Biraz susalım!"

Hocaya görünmeden sırama geçivermek için bu gürültüye güveniyordum. Fakat o gün de, bir pazar sabahı gibi, her şey pek sakindi. Açık pencereden, bizim arkadaşların yerlerine oturmuş olduklarını ve M. Hamel'in, o müthiş demir cetveli koltuğu altında, bir aşağı bir yukarı dolaştığını gördüm. Bana da kapıyı açıp bu derin sessizlik içinde sınıfa girmek düştü. Artık bendeki utanmayı, bendeki korkuyu sormayın!

Ama boşunaymış. M. Hamel hiç kızmadan bana baktı ve gayet tatlı bir sesle:

"Koş, yerine otur, küçük Franz'ım," dedi, "az kalsın sensiz başlayacaktık."

Atladığım gibi hemen sırama oturuverdim. Ancak o zaman, biraz kendime gelerek, bizim hocanın o güzelim yeşil redingotunu giymiş, göğsüne ince ince kırmalı dantelasını takmış ve ancak teftiş veya ödül dağıtım günlerinde giydiği siyah ipekten işlemeli takkesini başına geçirmiş olduğunu fark ettim. Zaten bütün sınıfta olağanüstü bir tören hali vardı. Ama asıl garibime giden şey, sınıfın arkalarında, her zaman bomboş duran sıralarda, köy halkının bizim gibi sessiz oturmasıydı. Üç köşeli şapkasıyla ihtiyar Hauser, eski belediye başkanı, eski müvezzi, sonra daha başkaları da hep oradaydı. Hepsi de pek kederli görünüyordu. Hauser, kenarları yenik, eski bir alfabe getirmiş, kitabı açıp dizlerine dayamış, kocaman gözlüklerini de sayfaların üzerine koymuştu.

Ben bu hallere hayret edip dururken, M. Hamel kürsüsüne çıktı ve beni karşılarken duyduğum aynı yumuşak ve vakur sesiyle:

"Çocuklarım," dedi, "size son defa olarak ders veriyorum. Alsace ve Lorraine okullarında Almancadan başka bir dil öğretilmemesi hakkında Berlin'den emir geldi. Yeni öğretmen yarın burada olacak. Bugün sizin son Fransızca dersinizdir. İyice dikkat etmenizi rica ederim."

Bu birkaç söz, zihnimi allak bullak etti. Ah alçaklar, demek belediyeye astıkları ilan buymuş. Son Fransızca dersim!..

Halbuki ben yazı yazmasını ancak beceriyordum. Demek artık hiç öğrenemeyecektim! Demek nasibim bu kadarmış! Şimdi kaybettiğim zamana, kuş yuvaları peşinde koşmak veya Saar'da kızak kaymak için okulu astığıma ne kadar kızıyordum! Daha bu sabah bana pek sıkıntılı, taşıması bile pek ağır gelen kitaplarım, gramerim, peygamberler tarihim şimdi, ayrılırsam pek üzüleceğim birer eski dost olmuştu. M. Hamel de öyle. Kalkıp gideceğini, bir daha kendisini göremeyeceğimi düşündükçe, bana verdiği cezaları, yapıştırdığı cetvelleri unutuyordum.

Zavallı adam!

Bu son dersin şerefine pazarlık güzel elbiselerini giymişti. Köyün ihtiyarları da neden sınıfın arka taraflarına gelip oturmuşlardı, şimdi anlıyordum. Sanki buraya, şu okula sık sık gelemediklerine esef eder gibi bir halleri vardı. Hem bunda kırk yıllık emeğinden dolayı öğretmenimize bir çeşit teşekkür ve elden giden vatana karşı saygı ve sevgi gibi bir mana da bulunuyordu.

Ben böyle düşüncelere dalmışken, adımın çağırıldığını duydum. Derse kalkmak sırası bana gelmişti. Şu mahut *participe*'ler kuralını, baştan başa, yüksek sesle, tane tane, bir tek kere yanılmadan söyleyebilmek için neler vermezdim ki! Fakat daha ilk kelimesinde bocaladım; yerimde, ayağa kalkmış, sallandım durdum, içim içime sığmıyor, başımı kaldırmaya cesaret edemiyordum. M. Hamel'in bana şunları söylediğini duydum:

"Seni azarlamayacağım, küçük Franz'ım; nasıl olsa cezanı çekeceksin. Ya, öyle işte. İnsan her gün kendi kendine, adam

sen de der, daha vaktim var. Yarın öğrenirim. Sonra başa ne haller gelir, gördün. Öğrenmeyi hep yarına bırakmak, bizim Alsace için büyük felaket oldu. Şimdi bu adamların bize, nasıl, hem Fransız olduğunuzu iddia ediyorsunuz, hem de daha dilinizi konuşup yazmasını bilmiyorsunuz demeye hakları yok mu?.. Bütün bu işlerde, benim zavallı Franz'ım, yine en kabahatli sen değilsin. Bu suçta hepimizin ayrı ayrı payı var.

Ana babalarınız, bir şeyler öğrenmenize pek kulak asmadılar. Ceplerine birkaç metelik daha girsin diye sizleri tarlalarda veya dokuma tezgâhlarında çalıştırmayı tercih ettiler. Ben de sanki az mı kabahatliyim? Çalışacak yerde size sık sık bahçemi sulatmadım mı? Alabalık avına gitmek istediğim zaman okulu tatil etmekten çekindim mi?"

Söz sözü açtı ve M. Hamel bize Fransızcadan bahsetmeye başladı. Bu dilin dünyanın en güzel, en açık, en sağlam dili olduğunu, aramızda muhafaza etmemiz ve asla unutmamamız lazım geldiğini söyledi. Çünkü bir millet esarete düştüğü zaman, diline sahip oldukça, zindanının anahtarı kendi elinde demektir...* Sonra gramer kitabını eline aldı, bize dersimizi okudu. Dersin nasıl aklıma girdiğini görünce şaşırıp kaldım. Her söylediği bana kolay, ama pek kolay geliyordu. Galiba bugüne kadar ne ben böyle can kulağıyla ders dinlemiştim, ne de o bu kadar sabırla ders anlatmıştı. Adamcağız sanki gitmeden önce bütün bilgisini bize vermek ve her şeyi bir defasında kafamıza sokmak istiyordu.

Ders bitince yazıya geçti. O gün M. Hamel, bize üzerlerine güzel bir yuvarlak yazıyla *Fransa, Alsace, Fransa, Alsace* yazılmış yepyeni örnekler hazırlamıştı. Bunlar, sıralarımızın demir çubuklarına asılmış, bütün sınıfın etrafında dalga-

* "Diline sahip oldukça, seni zincirlerinden kurtaracak anahtar kendi elindedir." F. Mistral.

lanan küçücük bayraklara benzemişti. Herkesin kendini işine vermesi, görülecek şeydi. Hem sonra ne sessizlik! Kâğıt üzerinde kalemlerin gıcırtısından başka bir şey duyulmuyordu. Bir aralık içeriye mayısböcekleri girdi; ama kimse aldırış etmedi, hatta yine Fransızcaymış gibi, harfleri can ve gönülden çizmeye gayret eden miniminiler bile... Okulun çatısı üzerinde güvercinler pes perdeden dem çekiyorlardı. Kendi kendime:

"Acaba bunları da Almanca ötmeye mi mecbur edecekler?" dedim.

Zaman zaman gözlerimi kâğıttan kaldırıp bakınca, M. Hamel'in kürsüsünde dimdik, bütün o küçük okul yurdunu bakışında alıp götürmek istiyormuş gibi, etrafındaki eşyaya gözlerini diktiğini gördüm. Düşünün, kırk yıldan beri, karşısında avlusu ve hiç değişmeyen sınıfıyla, hep aynı yerdeydi. Yalnız sıralar ve rahleler, sürtünmekten cilalanmıştı; avludaki ceviz ağaçları büyümüştü ve kendi eliyle diktiği ömürotu, şimdi pencerelerin etrafını sarıp dama kadar uzamıştı. Bu zavallı adam için bütün bunlardan ayrılmak ve kız kardeşinin yukarıki odada sandıkları hazırlarken boyuna gezindiğini duymak, kim bilir, ne yürekler acısıydı! Çünkü ertesi gün yola çıkacaklar, memleketi büsbütün bırakıp gideceklerdi.

Ama yine, sonuna kadar bize ders vermek cesaretini gösterdi. Yazıdan sonra, tarihe sıra geldi. Daha sonra miniminiler hep bir ağızdan, makamla BA BE Bİ BO BU'ya başladılar. Ötede, sınıfın ta dibinde Hauser, gözlüklerini takmış, alfabesini iki eliyle tutarak, onlarla birlikte harfleri heceliyordu. O da kendini derse vermişti. Sesi heyecandan titriyordu. Onun bu hali o kadar tuhaftı ki hepimiz hem gülmek, hem de ağlamak istiyorduk. Ah bu son ders hiç aklımdan çıkmayacak...

Birdenbire kilisenin saati öğleyi, sonra da Angelus'u çaldı. Tam o sırada, pencerelerimizin altında, talimden dönen Prusyalıların boruları çınladı... M. Hamel, sapsarı, kürsü-

sünde ayağa kalktı. Hiç bu kadar uzun boylu olduğunu bilmezdim.

"Dostlarım, dedi, dostlarım, ben... ben..."

Fakat boğazına bir şeyler tıkanmış gibiydi. Bir türlü sözünün arkası gelmiyordu. O zaman karatahtaya döndü, bir parça tebeşir aldı ve var kuvvetiyle abanarak, elinden geldiği kadar kocaman harflerle şu kelimeleri yazdı:

"YAŞASIN FRANSA!"

Sonra başı duvara dayalı, öylece kaldı ve bir tek kelime söylemeksizin, eliyle bize:

"Artık bitti... Haydi gidin!" der gibi bir işaret yaptı.

Bilardo Partisi

İki günden beri çarpıştıkları ve geceyi de, sırtta çanta, sel gibi yağan yağmurun altında geçirdikleri için, askerler yorgunluktan bitkindiler. Ama yine, anayolların su birikintileri, sırsıklam olmuş tarlaların çamuru içinde, tam üç saatten beri, elde silah, soğukta beklemekten imanları gevriyordu.

Yorgunluk, bundan evvelki geceler, su içindeki üniformalarıyla ağırlaşmış, dermanları kesilmiş, ısınmak için, ayakta durabilmek için birbirlerine sokuluyorlar. Yanındakinin çantasına dayanarak ayakta uyuyanlar bile var. Bu uykuda pörsümüş, sarkmış suratlarda bezginlik ve yoksunluklar daha çok belli oluyor. Yağmur, çamur, ateş yok, çorba yok, basık ve karanlık bir gökyüzü, her taraftan kokusu gelen düşman. Ne kasvetli hal.

Burada ne yapıyorlar? Neler olup bitiyor?

Namluları ormana çevrilmiş topların bir şeyler bekler gibi bir hali var. Pusuya yatmış makineli tüfekler, gözlerini ufka dikmiş. Her şey hücuma hazırlanmış gibi. Neden hücum edilmiyor? Ne bekleniyor? Emir bekleniyor ve genel karargâhtan bir türlü emir gelmiyor.

Şu genel karargâh da pek uzakta değil. Yağmurla yıkanmış kırmızı tuğlaları, yamaçta yeşillik kümeleri arasında parıldayan şu XIII. Louis biçimindeki güzel şato da Allah için bir Fransız mareşalinin flamasını taşımaya layık, tam mana-

sıyla bir saray. Bahçeyi yoldan ayıran geniş bir hendekle taştan bir parmaklığın arkasında çimenler, yekpare ve yemyeşil, kenarları çiçek açmış saksılarla çevrili, dosdoğru sahanlığa kadar çıkıyor, öbür tarafta, şatonun teklifsiz ve kuytu tarafında, iki yanı taflanlı yollar aydınlık birer gedik açmış, kuğuların yüzdüğü havuz bir ayna gibi uzanıyor, muazzam bir güvercinliğin pagoda biçimindeki çatısı altında tavuslar ve yaldızlı sülünler, tiz perdeden bağrışarak kanat çırpıyorlar ve kuyruklarını yelpaze gibi açıyorlar. Şatonun sahipleri gitmiş ama ortalıkta öyle bir terk edilmişlik hali, savaşın o koyu adamsendeciliği hissedilmiyor. Ordu komutanının flaması, çimenlerin en gösterişsiz kır çiçeklerine varıncaya kadar her şeyi korumuş. Savaş meydanının bu kadar yakınında, ortalığın düzeninde, yeşillik kümelerinin düzgün sıralanışından, bahçe yollarının sessiz derinliğinden gelen böyle bir zenginlik huzur ve sükûnuyla karşılaşmak, insanı hayret ve heyecan içinde bırakıyor.

Öte tarafta yollara o çirkin çamuru yığan ve tekerlek izlerini bir kat daha oyan yağmur, burada tuğlaların kızıllığını çimenlerin yeşilliğini canlandıran, portakal ağaçlarının yapraklarını, kuğuların beyaz tüylerini cilalayan zarif ve kibar bir nisan sağanağından başka bir şey değil. Her şey parıldıyor, her şey sakin. Gerçekten damın üstünde dalgalanan bayrakla, parmaklığın önünde nöbet tutan iki asker olmasa, burasının genel karargâh olduğu kimsenin aklına gelmez. Atlar ahırlara çekilmiş, istirahatte. Şurada burada hizmet erlerine rast geliniyor; emir erleri kışla kıyafetleriyle mutfakların civarında dolaşıyorlar, yahut kırmızı pantolonlu bir bahçıvan, hiç istifini bozmadan, tırmığını geniş bahçe yollarının kumları üstünde gezdiriyor.

Pencereleri sahanlığa açılan yemek salonuna bakacak olursanız, yarı yarıya kaldırılmış bir sofra görürsünüz. Buruşmuş bir sofra örtüsü üstünde tıpası atılmış şişeler, buğulu, boş ve bulanık kadehler, bütün bir ziyafet sonu; davetli-

ler gitmiş. Yandaki odadan, haykırmalar, kahkahalar, yuvarlanan toplar ve tokuşturulan kadehlerin gürültüsü geliyor. Mareşal, partisine başlamıştır ve işte bu sebeple ordu emir bekliyor. Mareşal, partisine başladı mı, dünya yerinden oynasa, kimse sonunu getirmesine engel olamaz.

Bilardo!

O büyük cengâverin zayıf tarafı bu. O şimdi, savaştaymış gibi ciddi, büyük üniforması sırtında, göğsü nişanlarla dolu, yemeğin, oyunun ve içkinin hararetiyle gözleri parlamış, yanakları alev alev, oradadır. Yaverler tetik üstünde, hürmetkâr, her isteka çekişinde hayran ve mest, etrafını sarmış. Mareşal bir sayı yaptı mı, hepsi yazmaya koşuşuyor; mareşalin canı bir şey içmek istedi mi, hepsi kadehini doldurmaya davranıyor. Bir apolet ve sorguç hışırtısı ve bir haç ve kordon şıkırtısıdır gidiyor. İnsan, duvarları meşe kaplamalı, bahçelere ve merasim avlularına açılan bu yüksek tavanlı salonda, bu kadar şirin gülücükler, bu kadar ince saray reveransları görünce, Compiègne'deki sonbahar âlemlerini hatırlıyor ve ötede, yollar boyunca titreşip duran ve yağmur altında pek karanlık kümeler halinde bekleşen o ıslak kaputları biraz olsun unutuveriyor.

Mareşalin karşısındaki oyuncu, çakı gibi, kıvırcık, beyaz eldivenli, genç bir kurmay yüzbaşısı. Bilardoda üstüne adam yok, dünyadaki bütün mareşalleri alt edecek kabiliyette. Fakat amirinin saygıyla arkasında durmasını biliyor. Partiyi kazanmamaya, aynı zamanda kolayca kaybetmemeye dikkat ediyor. Yani sizin anlayacağınız, istikbali parlak bir subay...

Aman delikanlı, dikkat. Gözümüzü dört açalım. Mareşalin on beş sayısı var. Sizinse on. Oyunu sonuna kadar bu minval üzere götürmek lazım. Ötekiler gibi dışarıda, ufku boğan seller altında, bir türlü gelmeyen emirleri bekleyerek, güzelim üniformanızı kirletecek, kordonlarınızın yaldızını karartacak yerde, bunda muvaffak oldunuz mu, terfiinizi çantada keklik bilin.

Gerçekten de pek meraklı bir parti. Toplar seğirtiyor, birbirine değiyor, renkleri birbirini çaprazlıyor. Masanın kenarları da pek hassas, çuha kızışıyor... Ansızın, gökyüzünde bir top mermisinin alevi parlayıp sönüyor. Boğuk bir gürültü camları sarsıyor. Herkeste bir ürperme. Endişe ile birbirlerine bakışıyorlar. Yalnız mareşalin ne gördüğü ne de işittiği var: Masanın üzerine eğilmiş, mükemmel bir kleps vuruşu hazırlamakla meşgul. Kleps vuruşları, onun zaten en kuvvetli tarafı!..

Ama işte bir şimşek daha, arkasından bir daha. Top sesleri, art arda, birbirini kovalıyor. Yaverler pencerelere üşüşüyor. Acaba Prusyalılar hücuma mı kalktı?

Mareşal, istekasını tebeşirleyerek:

"Pekâlâ, varsın hücum etsinler," diyor. "Sıra sizde yüzbaşı."

Kurmay heyeti hayranlık içinde. Bir top kundağına yaslanarak uykuya dalmış olan Turenne, tam çarpışma zamanında bilardosu başında bu kadar sakin duran şu mareşalin yanında hiç kalır... Bu esnada gürültünün şiddeti artıyor. Topların sarsıntısına makineli tüfeklerin çatırdayışı ve yaylım ateşlerinin gümbürtüsü karışıyor. Kenarları siyah, kızıl bir buhar yığını, çimenlerin ötesinden gökyüzüne yükseliyor. Bahçenin dip tarafı tutuşmuştur. Ürken tavuslarla sülünler güvercinlikte feryada başlıyorlar. Arap atları, barut kokusunu duyunca, ahırların içinde şaha kalkıyorlar. Genel karargâh telaşa düşmek üzeredir. Haber, haber üstüne. İrtibat atlıları dörtnala geliyor. Mareşali isteyen isteyene.

Ama mareşale yaklaşmak kabil mi? Size hiçbir şey oyununu bitirmesine engel olamaz demedim miydi?

"Sıra sizde yüzbaşı."

Ama yüzbaşının bazen unutkanlığı tutuyor. Eh ayıplanmaz, gençlik bu! Bakın şimdi, büsbütün kendinden geçti, oyununu unuttu ve üst üste iki seri yaptı. Neredeyse partiyi kazanacak. Bu sefer mareşal adamakıllı kızıyor. Erkek çehresinde şaşkınlık ve hiddet peyda oluyor. Tam o sırada karnı yere değercesine hızla gelen bir at, avluya girip devriliyor. Üs-

tü başı çamur içinde bir yaver, emir dinlemeyerek, bir sıçrayışta sahanlığı geçiyor.

"Mareşal! Mareşal!"

Nasıl karşılandığını görmelisiniz... Mareşal, hiddetten çatlama raddelerine gelmiş, horoz ibiği gibi kıpkırmızı, elinde istekasıyla pencerede görünüyor.

"Ne var? Bu ne hal? Burada nöbetçi yok mu?"

"Fakat mareşal..."

"Peki, anladık... Biraz sonra... Emir bekleyin, hay canına!" ve pencere gürültüyle kapanıyor.

"Emir beklensin!"

Zaten o zavallıların da bundan başka bir şey yaptıkları yok. Rüzgâr, yağmurla kurşunu tam suratlarına yapıştırıyor: Başkaları, elde silah, neden kımıldamadıklarını bile anlamaksızın, boşu boşuna dururken, nice taburlar ezilip gidiyor. Ama ne yapsınlar? Emir bekliyorlar... Fakat ölmek için emre hacet kalmadığından, yüzlerce asker, çalıların arkasında, hendeklerin içinde, o sessiz büyük şatonun tam karşısında can veriyor... Hatta vurulup yere düştükleri zaman bile, kurşunlar yine onları didik didik ediyor ve yaralarından Fransa'nın cömert kanı sessizce akıp gidiyor... Yukarda, bilardo salonunda da vaziyet müthiş sıkışık. Mareşal sayıca yine önde, ama küçük yüzbaşı da kendini aslanlar gibi müdafaa ediyor...

On yedi! On sekiz! On dokuz!

Sayıları yazmaya insan zor yetişiyor. Çarpışma gürültüsü gittikçe yaklaşıyor. Mareşal, bir tek sayı için oynuyor. Artık mermiler bahçeye düşmeye başladı. İşte bir tanesi, havuzun üstünde patlıyor. Ayna çatlıyor; kanlı bir tüy kasırgası içinde bir kuğu, ürkmüş, yüze yüze kaçıyor. Artık bu son vuruş...

Şimdi, derin bir sessizlik. Bahçe yolları üzerine düşen yağmurla bir de yamacın altında, ıslak yollardan koşuşan bir sürünün ayak patırdısı gibi gelen karışık bir gürültüden başka bir şey duyulmuyor... Ordu bozgun halindedir. Mareşal, oyununu kazandı.

Colmar Yargıcının Gözüne Görünenler

İmparator Wilhelm'e sadakat yemini etmeden önce, Colmar mahkemesi yargıçlarından Dollinger'cikten daha mesut adam yoktu. Külahını yana eğmiş, kocaman göbeği, sırıtkan dudağı ve bir muslin kurdele üzerine yaslanmış üç katlı gerdanıyla celseye geldiği zaman, "Ah, şimdi güzel bir tekerleme yapayım da görün!" der gibi bir hali vardı. Onun o tombul bacaklarını uzatarak kocaman koltuğuna gömüldüğünü, otuz sene yargıçlıktan sonra keyfini ve pembe yüzünü borçlu olduğu o serin ve yumuşak meşin mindere yaslandığını görmek insanın içini açardı.

Talihsiz Dollinger!

Zaten kendisini o minder mahvetti. Üzerinde o kadar rahattı ki, o sahtiyan taklidi mindere öyle iyi yerleşmişti ki, yerinden kımıldanmaktansa Prusyalı olmayı tercih etti. İmparator Wilhelm ona, "Oturduğunuz yerde kalınız, Mösyö Dollinger!" demişti. Dollinger de oturduğu yerde kaldı, işte bugün, Colmar ağır ceza mahkemesi üyesi sıfatıyla, Berlin'deki şevketlinin namına canla başla adalet dağıtmaktadır.

Etrafında da hiçbir şey değişmemiş: Hep aynı soluk ve yeknasak mahkeme, cilalı gibi parlak sıraları, çıplak duvarları, avukat vızıltısıyla hep aynı ilmihal divanhanesi, sof perdeli yüksek pencerelerden dökülen hep aynı soluk ışık, başını eğmiş, kollarını uzatmış hep aynı tozlu büyük İsa heyke-

li... Colmar ağır ceza mahkemesi Prusya'ya geçmekle haysiyetinden bir şey kaybetmemişti, salonun dibinde yine bir imparator büstü vardı... Ama ne olursa olsun! Dollinger'in rahatı kaçmıştı. Koltuğuna istediği kadar yaslansın, istediği kadar can havliyle yamansın, nafile, o eski canım şekerlemelerden eser kalmamıştı. Hatta mahkeme sırasında tesadüfen uykuya dalıverdiği anlarda da hep korkulu rüyalar görmeye başlamıştı...

Bir gün rüyasında, kendini yüksek bir dağın tepesinde, Honeck veya Alsace tepesi gibi bir yerde gördü... Tek başına, yargıç cüppesiyle, kocaman koltuğuna oturmuş, kavruk ağaçlarla minimini sinek bulutlarından başka bir şey görülmeyen o muazzam yüksekliklerde acaba ne işi vardı?.. Dollinger bunun farkında değil. O, sırtını soğuk bir ter kaplamış, kâbusun sıkıntısı içinde titreye titreye bekliyor. Ren'in öbür yakasından, Kara Orman'ın çamları ardından testekerlek kızıl bir güneş doğuyor ve güneş yükseldikçe de, aşağıda, Thann ve Munster vadilerinde, Alsace'ın bir başından öbür başına kadar, karışık bir uğultu, bir ayak sesi ve araba gürültüsü peyda oluyor, büyüyor, yaklaşıyor ve Dollinger'e hafakanlar basıyor. Çok geçmeden, dağın böğründe döne döne tırmanan upuzun yoldan, Colmar yargıcı, hazin ve sonsuz bir alayın kendine doğru geldiğini görüyor. Gelenler, alayla göç etmek için Vosges dağlarının bu geçidinde sözleşmiş bütün Alsace ahalisidir.

Önde, dört öküz koşulmuş uzun arabalar, hani hasat zamanında her tarafından demetler fışkıran, kenarları parmaklıklı o uzun arabalar, şimdi mobilya, eşya denkleri ve avadanlıklarla tıklım tıklım gidiyor. İçlerinde neler yok: Kocaman karyolalar, yüksek dolaplar, Hint basmasından süsler, hamur tekneleri, çıkrıklar, küçük çocuk iskemleleri, dededen kalma koltuklar, köşeden bucaktan alınarak birbiri üstüne yığılmış, baba ocaklarının o mübarek tozunu yolun rüzgârına savuran eski emanetler. Bu arabalarda kapı kapamacası-

na evler göç ediyor. Nitekim gıcırdamadan, inlemeden ilerleyemiyorlar. Öküzler, sanki zemin tekerleklere yapışıyormuş gibi, sanki tırmıklarda, sabanlarda, çapalarda ve taraklarda takılı kalmış kuru toprak parçaları yükü bir kat daha ağırlaştırarak, bu yola çıkışı bir kökünden sökülmeye çevirmiş gibi, arabaları zahmetle çekiyorlar. Arkadan, üç köşeli, şapkalarıyla titreye titreye bastonlarına dayanan ihtiyarlardan tutunuz da, dimi bezinden pantolonları ve askılarıyla o kıvırcık saçlı sarışın yavrulara varıncaya kadar, vakur delikanlıların omuzda taşıdıkları kötürüm büyükbabadan, annelerin bağırlarına bastıkları memedeki çocuklara kadar, her saftan ve her yaştan sessiz bir kalabalık, sıkışık düzende yürüyordu. Hepsi, sağlamları da, sakatları da, ertesi sene asker olacaklar ve biten o müthiş badirede askerlik yapanlar, koltuk değnekleriyle sürünen bacağı kesilmiş, zırhlı süvariler, yırtık pırtık, paçavra haline gelmiş üniformalarından henüz Spandau kazamatlarının küfü gitmemiş olan solgun benizli, bitkin topçular, hepsi, bir kıyısında Colmar yargıcının oturduğu yoldan gururla geçip gidiyorlardı, önünden geçerken de her biri müthiş bir öfke ve tiksinti ifadesiyle yüzünü öbür tarafa çeviriyordu.

Ah zavallı Dollinger! Gizlenmek, kaçmak istiyor fakat imkânsız. Koltuğu dağa, meşin minderi koltuğuna, kendisi de meşin minderine kök salmış. O zaman, orada teşhir direğindeymiş gibi olduğunu ve herkes ayıbını ta uzaklardan görsün diye direğin bu kadar yükseklere dikildiğini anlıyor... İsviçre sınırındakiler muazzam sürülerini güderek, Saar'dakiler o okkalı demir aletlerini doldurdukları maden ocağı arabalarını iterek, geçit resmi, köy köy devam ediyor. Sonra şehirler geliyor, bütün iplikhane işçileri, tabaklar, dokumacılar, çulhalar, burjuvalar, papazlar, hahamlar, yargıçlar, siyah cüppeler, kırmızı cüppeler... İşte başta ihtiyar başkanıyla Colmar mahkemesi. Dollinger, utancından ölecek gibi, yüzünü kapamaya davranıyor, ama ellerine felç gelmiş, kımıldamı-

yor. Gözlerini yummak istiyor, fakat gözkapakları hareketsiz ve dimdik. Kaderde onun herkesi, herkesin de onu görmesi, meslektaşlarının geçerken, attıkları o hakaret dolu bakışlardan bir tekini bile kaçırmaması yazılıymış...

Böyle bir yargıcın teşhir direğinde olması, dehşetli bir şey! Ama bundan da dehşetlisi, kendi çoluk çocuğu kalabalığın içinde; hepsi de onu tanımazlıktan geliyor. Karısı, çocukları, başlarını eğerek önünden geçiyorlar. Onlar da utanıyorlar galiba. Hatta o kadar sevdiği küçük Michel de, yüzüne bile bakmadan, bir daha dönmemek üzere geçip gidiyor. Yalnız ihtiyar başkanı kendisine, yavaşça:

"Bizimle beraber gelin, Dollinger. Burada kalmayın, dostum!" demek için bir dakika duruyor. Fakat Dollinger yerinden kalkamıyor ki. Çırpınıyor, imdat diye bağırıyor ve alay saatlerce önünden geçiyor. Kalabalık güneş batarken artık uzaklaşınca, çan kuleleri ve fabrikalar ile dolu bütün o güzel vadilerden çıt bile duyulmuyor. Bütün Alsace kalkıp gitmiş. Yukarda, teşhir direğine çakılmış oturan, azledilmez Colmar yargıcından başka hiç kimse yok.

... Sahne birdenbire değişiyor. Porsuk fidanları, siyah haçlar, sıra sıra mezarlar ve matemli bir kalabalık. Bir hatırlının cenaze gününde Colmar mezarlığının manzarası. Şehrin bütün çanları çalınmakta. Ağır ceza mahkemesi üyesinden Dollinger Hakkın rahmetine kavuşmuş. Şeref ve haysiyetin yapamadığını ölüm yapmış. O azledilmez yargıcı meşin minderinden söküp, ille oturacağım diye tutturan o adamcağızı boylu boyunca yere yatırmış...

Rüyasında öldüğünü görmek ve kendi kendine ağlamak kadar korkunç bir şey olamaz. Dollinger, içi ezgin, kendi cenaze merasimini seyrediyor. Onu, ölümünden de fazla kederlendiren şey, etrafına yığılan bu muazzam kalabalığın içinde bir tek dostu, bir tek akrabası olmayışıdır. Colmar'dan kimseler yok; hep Prusyalılar! Cenaze alayının peşi sıra gidenler Prusya askerleri, arabanın yanı sıra yürüyenler Prusya yar-

gıçları, mezarının başında söylenen sözler Prusya nutukları, üstüne attıkları ve kendisine o kadar soğuk gelen toprak da Prusya toprağı, heyhat!

Ansızın kalabalık saygıyla birisine yol veriyor; beyazlar giyinmiş, levent bir zırhlı süvari, mantosunun altında büyük bir herdemtaze çelengini andıran bir şeyle yaklaşıyor. Etraftan:

"Bismarck geldi... Bismarck geldi..." diyorlar. Colmar yargıcı da içinden hazin hazin:

"Kont cenapları," diyor, "bana fazla iltifatta bulunuyorsunuz, ama Michel'ciğimiz de burada olsaydı..."

Muazzam bir kahkaha, çılgınca, rezilce, yabani, sonu gelmeyen bir kahkaha, düşüncesini yarıda kesiyor. Yargıç, ödü kopmuş, kendi kendine:

"Ne oldu bu adamlara?" diyor. Kalkmıyor, bakıyor... M. de Bismarck'ın dindarca bir saygıyla mezarı üstüne koyduğu şey kendi minderi, üzerine çepeçevre şöyle bir kitabe yazılmış kendi meşin minderidir:

AĞIR CEZA MAHKEMESİNİN GÖZBEBEĞİ
YARGIÇ DOLLINGER'E
SAYGILAR VE SEVGİLERLE

Mezarlığın bir başından öbür başına kadar herkes gülüyor, herkes böğürlerini tuta tuta kahkahayı basıyor ve bu kaba Prusya neşesi ölünün ebedi bir kepazeliğin ağırlığı altında ezilerek, utancından ağladığı mahzende bile çın çın ötüyor...

Casus Çocuk

Adı Stenne'di, küçük Stenne.

Sıska, saz benizli bir Paris çocuğuydu. Belki on, belki de on beş yaşlarındaydı. Bu yumurcakların da yaşı belli olmaz ki. Annesi ölmüştü, babası eski bir deniz eri, Temple mahallesinde küçük bir parkta bekçilik ediyordu. Çocuklar, dadılar, açılır kapanır iskemleleriyle ihtiyar kadınlar, fakir anneler, kısacası Paris'in arabalardan kaçarak bu kenarları kaldırımlı tarhlara sığınmaya gelen bütün o tintin gezer takımı, Stenne babayı tanır ve pek severdi. Köpekleri ve sıra sıra dolaşan serserileri ürküten o posbıyığın altında, pek sevecen, adeta bir anne gülümseyişinin gizlendiği ve bu gülücüğü görmek için de adamcağıza:

"Küçük ne âlemde?" demenin yeterli olduğu biliniyordu.

Stenne baba, oğlunu o kadar severdi! Akşamları okulun dağılma vaktinde, küçük, kendisini almaya gelip de baba oğul, her sıranın önünde gediklilerin hatırlarını sormak üzere mola vererek, iltifatlarına karşılık vererek, parkın yollarında dolaştıkları zaman, Stenne'in keyfine diyecek olmazdı.

Ne yazık ki kuşatma başlayınca her şey de değişti. Stenne babanın parkı kapatıldı, içine de petrol kondu ve gözünü kırpmadan etrafına bekçilik etmek zorunda kalan zavallı adam, bütün ömrünü tek başına, tütün içmeden, oğlunu ancak akşamları geç vakit evde görmeye katlanarak, o bomboş

ve altüst olmuş yeşillik kümeleri arasında geçirmeye başladı. Artık Prusyalıların sözünü ettiği zaman bıyığının ne şekil aldığı görülecek şeydi... Küçük Stenne'e gelince, o bu yeni hayattan pek şikâyet etmiyordu.

Kuşatma ne demek? Çocuklar için bundan daha eğenceli şey olur mu? Okul yok! Sınav yok! Her gün tatil, sokaklar da panayır yeri gibi...

Çocuk, akşama kadar, sokak sokak dolaşıyordu. Mahallenin metrislere giden taburlarına takılıyor ve bunlardan da mızıkası iyi olanları seçiyordu. Bu mızıka bahsinde küçük Stenne'in bilgisine diyecek yoktu. 96. tabur bandosunun bir şeye benzemediğini, halbuki 55.'de pek mükemmel bir takım bulunduğunu şıp diye söyleyiverirdi. Bazen de yedeklerin talimlerini seyrederdi. Sonra, sıra bekleme faslı da vardı...

Kolunda sepeti, havagazının yanmadığı kış sabahlarının loşluğunda, kasap ve ekmekçi dükkânlarının parmaklığı önünde sıralanan ahalinin arasına o da katılırdı. Orada, ayaklar su birikintileri içinde, herkes birbiriyle tanışır, siyasetten konuşur ve M. Stenne'in oğlu olmak sıfatıyla kendisinin fikri sorulurdu. Fakat hepsinin en eğlencelisi kuka partileri, hani şu Brötanya yedeklerinin kuşatma sırasında Paris'te moda haline getirdikleri meşhur *galoche** oyunuydu. Küçük Stenne istihkâmlarda ve ekmekçi dükkânlarında bulunmadığı zaman, kendisini mutlaka Château-d'Eau meydanındaki *galoche* oyununda görürdünüz. Tabii oyuna girmezdi. Bunun için çok para lazımdı. Yalnız gözünü dört açarak oyuncuları seyretmekle kalırdı!

Hele bir tanesine, oyuna hep beş franklıklar basan, mavi gömlekli büyücek bir oğlana hayran olmuştu. Delikanlı koştukça, gömleğinin altındaki paralar çın çın ediyordu...

Bir gün, oğlan küçük Stenne'in ayakları altına kadar yuvarlanıp gelen bir beş franklığı yerden alırken, yavaş sesle:

---

* Kukaların üstüne para koyup kaydırak taşıyla uzaktan devirme oyunu.

"Öyle şaşma, şaşı olursun!" dedi. "Ama istersen, sana bunun kaynağını öğretirim."

Oyun bitince, onu meydanın bir köşesine götürdü ve çocuğa kendisiyle birlikte gelip Prusyalılara gazete satmayı teklif etti. Her seferinde otuz frank kazanç vardı. Stenne, önce bu teklifi öfkeyle reddetti ve üç gün oyunların semtine bile uğramadı. Fakat bu üç gün ne sıkıntılarla geçti, Allah bilir! Artık ağzına bir lokma girdiği yoktu. Artık kendisini uyku tutmaz olmuştu. Geceleri, yatağının altında kuka yığınlarının kuleler gibi yükseldiğini, beş franklıkların pırıl pırıl tekerlendiğini görür gibi oluyordu. Ben de oynasam diye öyle içi gidiyordu ki. Sonunda dördüncü günü dayanamadı, Château-d'Eau'ya geldi, büyük oğlanı gördü ve şeytana uydu.

Karlı bir günün sabahında, omuzlarında birer torba, gazeteler gömleklerinin altında saklı, yola çıktılar. Flandres kapısına geldikleri zaman, henüz gün doğmuştu. Büyük oğlan, Stenne'i elinden tuttu ve burnu kırmızı, yumuşak başlı, babacan bir şehirliye benzeyen nöbetçiye sokularak, ağlamaklı bir sesle:

"Aman efendim," dedi, "izin verin de geçelim... Annemiz hasta, babamız da öldü. Küçük kardeşimle tarladan patates toplamaya gideceğiz."

Hem de ağlıyordu. Stenne, utancından yerin dibine geçerek, başını eğmişti. Nöbetçi onları bir an süzdü, bomboş ve bembeyaz yola doğru bir göz attı ve bir yana çekilerek:

"Haydi, çabuk geçin," dedi.

Artık Aubervilliers'nin yolunu tutmuşlardı. Büyük oğlan kıs kıs gülüyordu.

Küçük Stenne, rüyadaymış gibi, bulanık bir halde, kışlaya çevrilmiş fabrikalar, ıslak paçavralarla donanmış boş barikatlar, sisleri delip de gökyüzüne kırık dökük ve dumansız yükselen uzun bacalar gördü. Uzaktan uzağa bir nöbetçi, öteki tarafı dürbünle seyreden kukuletalı subaylar, önlerinde yakılıp da artık sönmekte olan ateşlerin erittiği karla sırsık-

lam olmuş küçük çadırlar. Büyük oğlan yolu biliyor, karakolların eline düşmemek için tarlaların içine dalıyordu. Ama yine, sivil nişancılardan oluşmuş bir ileri karakola çatmaktan yakayı kurtaramadılar. Sivil nişancılar kukuletalı yağmurluklarıyla Soissons tren yolu boyunca, suyla dolu bir hendeğin içinde çömelmiş bekliyorlardı. Bu sefer büyük oğlanın masal okuması hiçbir işe yaramadı, geçmelerine müsaade edilmedi. O sızlanadursun, geçit muhafızının evinden demiryoluna, saçı başı ağarmış, yüzü buruşmuş, Stenne babaya benzeyen ihtiyar bir çavuş çıktı. Çocuklara:

"Haydi, artık ağlamayı bırakın, çocuklar," dedi. "Patateslerinize gidersiniz, merak etmeyin! Ama evvela içeriye girin de biraz ısının. Şu yumurcak neredeyse soğuktan donacak!"

Heyhat! Küçük Stenne soğuktan değil, korkudan, utancından titriyordu... İçerde gayet cılız, tam bir dilenci ateşinin etrafında büzülmüş duran birkaç asker gördüler. Kasaturalarının ucuna taktıkları peksimetleri ateşe uzatıp biraz yumuşatmaya çalışıyorlardı. Çocuklara yer açmak için biraz sıkıştılar. Kendilerine azıcık içki, azıcık kahve verildi. Onlar içedursunlar, kapıda bir subay göründü, çavuşu çağırdı, ona bir şeyler fısıldadı ve hemen çıkıp gitti.

Çavuş, arkadaşlarına dönerek keyifli keyifli:

"Çocuklar!" dedi, "bu gece kızılca kıyamet kopacak... Prusyalıların parolasını öğrenmişler... Galiba bu sefer heriflerden şu canına yandığımın Bourget'sini geri alacağız."

Bir alkış ve kahkahadır koptu. Hora tepen tepene, şarkı söyleyen söyleyene, kasaturasını parlatan parlatana. Çocuklar, bu curcunadan yararlanarak sıvıştılar.

Siperi geçince ova uzanıp gidiyordu. Ovanın ta sonlarında, mazgal delikleri açılmış uzun bir beyaz duvar vardı. İşte çocuklar her adımda patates topluyormuş gibi duraklayarak bu duvara doğru ilerliyorlardı.

Küçük Stenne, boyuna:

"Geri dönelim... Oraya gitmeyelim..." diyordu.

Öbürü omuz silkiyor ve boyuna yürüyordu. Birdenbire, doldurulan bir tüfeğin mekanizma şakırtısını duydular.

Büyük oğlan, kendini yere atarak:

"Yat!" dedi.

Yatınca da ıslık çaldı. Karşıdan, karların içinden başka bir ıslık sesi geldi. Sürüne sürüne ilerlediler... Duvarın önünde, zemin hizasından, yağlı bir berenin altında bir çift sarı bıyık peyda oldu. Büyük oğlan sipere, Prusyalının yanına atladı ve yoldaşını göstererek:

"Kardeşimdir," dedi.

Şu Stenne o kadar ufak tefekti ki Prusyalı, kendisini görünce gülmeye başladı ve kollarına alıp gediğe kadar kaldırmaya mecbur oldu.

Duvarın öbür tarafında toprak setler, boylu boyunca yere yatırılmış ağaçlar, karın içinde kapkara çukurlar ve her çukurun içinde de aynı yağlı bere ve çocukların geçtiğini görerek sırıtan aynı sarı bıyıklar vardı. Bir köşede bahçıvanın evi kalın kütüklerle bir kazamat haline sokulmuştu. Alt katı iskambil oynayan ve harıl harıl yanan bir ateşin üstünde çorba pişiren askerlerle doluydu. Lahanayla domuz yağı ne de güzel kokuyordu! Ayazda konaklayan sivil nişancılarla arada ne büyük fark vardı! Yukarı katta da subaylar. Piyano çaldıkları, şampanya şişelerinin tıpalarını patlattıkları duyuluyordu. Parisliler içeriye girince sevinçli bir hurra ile karşılandılar. Bütün gazeteler kapışıldı: Çocuklara içki ikram edildi, konuşuldu. Bütün bu subayların azametli ve aksi bir hali vardı. Fakat büyük oğlanın kenar mahalle cerbezesine, külhanbeyi tabirlerine bayılıyorlardı. Gülüyorlar, söylediği kelimeleri tekrarlıyorlar, kendilerine getirilen bu Paris çamuru içinde keyifle yuvarlanıyorlardı.

Küçük Stenne de, aptal olmadığını göstermek için, söze karışmak istiyordu; fakat kendisini sıkan bir şeyler vardı. Tam karşısında, öbürlerinden ayrı, öbürlerinden daha yaşlı, daha ciddi bir Prusyalı, gazete okuyor, daha doğrusu okur

gibi yapıyordu, çünkü gözlerini çocuğa dikmiş, hep ona bakıyordu. Sanki bu adamın memlekette Stenne yaşında bir çocuğu varmış da, kendi kendine:

"Oğlumun böyle işler yaptığını görmektense, ölmek daha iyi..." diyormuş gibi bu bakışlarda hem şefkat, hem de sitem seziliyordu...

İşte o anda Stenne, kalbini bir elin sıktığını ve çarpmasına engel olduğunu duydu.

Bu hafakandan kurtulmak için içmeye başladı. Çok geçmeden, etrafında her şey dönüyor gibi oldu. Arkadaşının kaba kahkahalar arasında, milli muhafızlarla, onların talimleriyle alay ettiğini, Marais'de bir safa geçme halini, geceleyin istihkâmlarda bir silah başına âlemini taklide başladığını, ancak hayal meyal fark edebildi. Daha sonra büyük oğlan, pes perdeden konuşmaya başladı. Subaylar yaklaştılar, derhal suratları asıldı. Alçak, onlara sivil nişancıların hücumunu haber veriyordu...

Artık o zaman küçük Stenne, hiddetle yerinden kalktı; ayılmıştı:

"Yapma bunu, ağabey... istemiyorum."

Fakat öteki, onun bu telaşına güldü ve devam etti. Daha sözünü bitirmeden bütün subaylar ayağa kalkmışlardı. İçlerinden biri çocuklara kapıyı göstererek:

"Haydi, defolun!" dedi.

Sonra aralarında, hızlı hızlı Almanca konuşmaya başladılar. Büyük oğlan, Venedik dukasıymış gibi azametle, paralarını şıkırdata şıkırdata dışarıya çıktı. Stenne, başı önünde, onu takip etti ve bakışı kendisini pek sıkmış olan Prusyalının hizasından geçerken, kederli bir sesin:

"*Değil güzel! Değil güzel bu...*" dediğini duydu.

Gözleri doldu.

Çocuklar ovaya çıkınca, koşmaya başladılar ve çabucak hatlara vardılar. Torbaları Prusyalıların verdiği patateslerle doluydu. Böylece hiçbir aksilikle karşılaşmadan sivil nişancı-

ların siperine geçtiler. Orada geceleyin yapılacak saldırı için hazırlıklara başlanmıştı. Kıtalar, sessizce gelip duvarların arkasında toplanıyorlardı. İhtiyar çavuş da oradaydı, keyifli keyifli, askerlerine yer gösteriyordu. Çocuklar geçtiği zaman, tanıdı ve tatlı tatlı gülümsedi...

Bilseniz bu gülümseme küçük Stenne'in ne kadar yüreğini sızlattı. Bir an, içinden:

"Oraya gitmeyin... Biz sizi ele verdik!" diye bağırmak, geldi. Fakat öteki:

"Ağzını açarsan bizi kurşuna dizerler," demişti. O da korkudan, ağzını açamadı. Courneuve'de sahipsiz bir eve girip parayı paylaştılar.

Doğrusunu söylemek lazım, para hakça taksim edildi ve küçük Stenne, gömleğinin altında paracıkların çın çın ettiğini duyunca, bu parayla tadını çıkaracağı kuka partilerini düşündükçe, kabahatini eskisi kadar iğrenç bulmadı.

Fakat yalnız başına kalınca, ah zavallı çocuk! Kapılardan sonra büyük oğlan kendisinden ayrılınca, cepleri daha ağır basmaya ve yüreğini sıkan el büsbütün yumulmaya başladı. Paris, artık o eski Paris değildi. Gelip geçenler, sanki nereden geldiğini biliyorlarmış gibi, kendisine sert sert bakıyorlardı. Casus... O bu kelimeyi tekerleklerin gürültüsünde, kanal boyunca talime çıkan trampetlerde duyuyordu. Sonunda evine geldi, babasının henüz dönmemiş olduğunu görünce pek sevindi, hemen odalarına çıkıp kendisine o kadar ağır gelen paraları yastığının altına sakladı.

Stenne babanın, o akşamki kadar eve neşeli ve keyifli döndüğü olmamıştı. Taşradan iyi haberler gelmişti... Memleketin vaziyeti iyileşmeye yüz tutmuştu. Eski asker, yemeğini yerken, duvarda asılı duran tüfeğine bakıyor ve gözlerinin içi gülerek oğluna:

"Evlat," diyordu, "yaşın büyük olsaydı, Prusyalılara gösterirdin değil mi?"

Saat sekiz sularında top sesleri duyuldu.

Bütün tabyaları pek iyi bilen adamcağız:

"Aubervilliers'dir," dedi. "Bourget'de çarpışma oluyor." Küçük Stenne sapsarı kesildi, yorgun olduğunu bahane ederek yatmaya gitti, fakat gözüne uyku girmedi. Toplar durmadan gürlüyordu. Sivil nişancıların Prusyalılara baskın vermek için geceleyin siperlerinden çıktıklarını, fakat kendilerinin pusuya düştüklerini kafasında canlandırdı. Kendisine gülümsemiş olan çavuşu hatırladı, onu orada boylu boyunca karlara uzanmış gördü. Hem yanında daha niceleri vardı! Bütün bu dökülen kanların ücreti, şurada yastığının altında duruyordu ve kendisi, M. Stenne'in, bir askerin oğlu... Gözyaşları sanki boğazını tıkıyordu. Babasının yandaki odada dolaştığını, pencereyi açtığını duydu. Aşağıda, meydanda toplanma borusu çalıyor, bir yedek taburu yola düzülmeden önce sayım. Demek, gerçek bir çarpışma başlamıştı. Zavallı çocuk hıçkırıklarını bastıramadı. Babası odaya girerken:

"Nen var?" diye sordu.

Çocuk artık kendini tutamadı, yatağından atladı ve babasının ayaklarına kapandı. Yataktan sıçrarken, bütün paralar yere yuvarlanmıştı.

İhtiyar titreye titreye:

"Bu da nesi?" dedi. "Yoksa çaldın mı?"

Bunun üzerine küçük Stenne, bir nefeste Prusyalılara nasıl gittiğini, orada ne yaptığını anlattı. Söyledikçe üzüntüden kurtulduğunu duyuyor, kabahatini itiraf etmek gönlüne biraz ferahlık veriyordu. Stenne baba, suratı allak bullak olmuş, dinliyordu. Oğlu sözünü bitirince, elleriyle yüzünü kapadı ve ağladı.

Çocuk:

"Baba, baba..." diyecek oldu.

İhtiyar, cevap vermeden, onu itti ve yere saçılan paraları topladı.

"Hepsi bu kadar mı?" diye sordu.

Küçük Stenne, hepsi bu kadar der gibi başını eğdi. İhtiyar duvardan tüfeğini, fişekliğini indirdi, parayı cebine koydu ve:

"Peki," dedi, "ben onlara geri veririm."

Sonra bir kelime bile söylemeksizin, başını bile çevirmeden, aşağıya inip karanlıkta yola düzülen yedeklerin arasına karıştı. O günden beri kendisini bir daha görmek kimseye nasip olmadı.

Anneler

(Kuşatma Anısı)

O sabah, Seine vilayeti yedek taburlarında teğmen bulunan dostumuz ressam B...'yi görmek için Valérien tepesine gitmiştim. Meğer bizim arkadaş nöbetçiymiş. Yerinden kımıldamasına imkân yoktu. Bize de tabyanın kapısı önünde, Paris'ten, savaştan ve şimdi aramızda bulunmayan aziz dostlarımızdan bahsede ede, vardiyadaki tayfalar gibi, bir aşağı bir yukarı dolaşmak düştü... Yedek üniformasının altında yine hep o eski muzip ressam olmakta devam eden bizim teğmen birdenbire sözünü kesti, durakladı ve kolumdan tutarak yavaşça:

"Aman ne güzel Daumier!" dedi ve av köpeğinin gözü gibi bir anda parlayan küçücük ela gözünün ucuyla bana Valérien tepesinin düzlüğünde peyda olan iki kerli ferli silueti işaret etti.

Gerçekten, Daumier'ye layık bir tablo! Eski bir orman yosunundan yapılmışa benzeyen yeşilimtırak kadife yakasıyla kahverengi, uzun bir redingot giymiş olan erkek, zayıf, ufak tefek, kırmızı yüzlü, çökük alınlı, yuvarlak gözlü ve gaga burunluydu. Kısacası kırış kırış, azametli ve budala bir kuş kafası. Buna, içinden bir şişenin boynu çıkan, çiçekli hasırdan küçük bir zembille, öbür koltuğunun altındaki konserve kutusunu, hani Parislilerin artık görür görmez, mutlaka beş ay

sürmüş olan ablukayı hatırlayacakları o bildik teneke kutuyu ilave ettiniz mi, tamam... Kadından ise, önce muazzam bir havaleli şapkayla, sanki zavallılığını daha iyi belli etmek içinmiş gibi vücudunu yukardan aşağıya sımsıkı saran yıpranmış bir omuz atkısından, sonra da zaman zaman şapkanın solmuş tülleri arasından çıkıveren sivri bir burun ucuyla bir tutam kırçıl ve zavallı saçtan başka bir şey görülmüyordu.

Erkek, düzlüğe varınca, nefes almak ve alnının terini silmek için durdu. Kasım sonu sislerinin bastırdığı bu yükseklikte hava hiç de sıcak değildi, fakat onlar pek hızlı yürümüşlerdi.

Kadına gelince, o durmadı. Dosdoğru kapıya doğru yürüdü, sanki konuşmak istiyormuş gibi, bir an bize tereddütle baktı, fakat subayın şeritlerinden ürkmüş olacak ki, nöbetçiye başvurmayı tercih etti. Sıkıla sıkıla üçüncü Paris yedek taburunun altıncı bölüğünde bulunan oğlunu görmek istediğini söyledi.

Nöbetçi:

"Siz burada bekleyin, ben çağırırım," dedi.

Kadın, şöyle bir oh diyerek, neşeli neşeli, kocasının yanına geldi. Her ikisi birlikte gidip ötede bir tümseğin kenarına oturdular.

Orada epey beklediler. Şu Valérien tepesi de öyle büyük; avlular, şivler, burçlar, kışlalar ve kazamatlarla öyle karmakarışık ki! Siz gidin de, yerle gök arasında asılı kalmış, Laputa adası gibi bulutların ortasında helezonvari dalgalanan şu karınca yuvasında, altıncı bölükten bir yedeği bulun bakalım. Hem o saatte tabyada trampet ve boru sesleri, koşuşan askerler, takırdayan mataralar mı istersiniz, gırla. Sonra da nöbet değiştirmeler, angaryalar, dağıtım, sivil nişancıların dipçik vura vura getirdikleri kanlar içinde bir casus, generale şikâyete gelen Nanterre köylüleri, kendisi soğuktan donmuş, hayvanı kan ter içinde, dörtnala erişen bir haberci, semerlerin her iki yanında sallana sallana, hasta kuzular gibi

yavaşça inildeyen yaralıları ta ileri karakollardan alıp getiren sıhhiye katırları, yeni gelmiş bir topu fifre ile ve heyamola ile yukarıya çeken tayfalar, değneği elinde, tüfeği arkasında, kırmızı pantolonlu bir çobanın önüne kattığı tabyanın sürüsü, bütün bu kalabalık gidiyor, geliyor, avlularda karşılaşıyor, bir doğu kervansarayının alçak kapısından dalıyormuş gibi tabyanın içine girip kayboluyordu.

Bu arada zavallı annenin gözleri hep, "Allah vere de çocuğumu unutmasalar!" der gibiydi. Her beş dakikada bir yerinden kalkıyor, usulcacık kapıya yaklaşıyor, duvara sürtünmeden içeriye, ön avluya şöyle çekingen bir göz atıyor, fakat evladını gülünç duruma düşürmek korkusuyla bir şey sormaya, bir şey istemeye cesaret edemiyordu. Kendisinden daha utangaç olan kocası köşesinden kımıldamıyordu. Fakat kadın, her defasında biraz daha üzgün, biraz daha ümitsiz, gelip yerine oturunca, kocasının sabırsızlık gösterdiği için kendisine çıkıştığını ve bu işleri bilir geçinen bir aptalın jestleriyle askerliğin icapları hakkında boyuna açıklama yaptığını görüyorduk.

Ne oldukları görülmeden tahmin edilen bu küçük ve sessiz aile sahnelerini, yolda yürürken, yanı başınızdan geçen ve bir jestle size bütün bir hayatı açığa vuran o sokak pandomimlerini daima pek merak ederim. Fakat burada beni asıl saran şey, kişilerin acemiliği ve safdilliği oldu. Hayal perdesinin iki tasviri gibi berrak ve anlamlı yüz buruşturmalarından, nefis bir aile dramının bütün o girdi çıktısını gerçek bir heyecanla takip ediyordum.

Bir sabah annenin, kendi kendine:

"Şu M. Trochu'nün emirlerinden de bıktım usandım artık... Çocuğumu görmeyeli üç ay oldu... Gidip evladımı bağrıma basmak istiyorum," dediğini duyar gibi oluyordum.

Baba utangaç, hayatta beceriksiz, bir izin kâğıdı koparmak için gereken başvuruları düşününce ödü patlayarak evvela karısını yatıştırmaya çalışıyor:

"Aklına böyle şeyler sokma, ruhum. O Valérien tepesi, cehennemin dibinde bir yer... Oraya arabasız nasıl gidersin? Hem sonra orası müstahkem mevki! Kadınlar giremez."

Anne:

"Ben girerim!" diyor. Kocası da, onun her dediğini yaptığı için, sokaklara düşüyor, korkudan terleyerek, soğuktan titreyerek, sağa sola çarparak, kapıları şaşırarak, bir dairenin önünde iki saat sıra bekledikten sonra işine o dairenin bakmadığını görerek, şubeye, belediyeye, kurmay heyetine, komisere koşuyor, sonunda akşam, cebinde validen kopardığı izin kâğıdıyla eve dönüyor... Ertesi sabah erkenden, soğukta ve karanlıkta kalkılıyor. Baba, biraz içini ısıtsın diye bir şeyler yiyor, ama annnenin karnı aç değil. Kadıncağız, öğle yemeğini orada, oğluyla birlikte yemek niyetinde. Zavallı yedeğe biraz ziyafet çekmek için kuşatma erzakından ne kalmışsa, çikolata, reçel, ağzı mühürlü şarap şişesi, hatta sıkı sıkıya kıtlık günleri için saklanan sekiz franklık bir konserve kutusuna varıncıya kadar her şey, çabuk çabuk zembile dolduruluyor. Bunun üzerine, artık yola düzülüyorlar. İstihkâmlara geldikleri zaman, kapılar henüz yeni açılıyor, izin kâğıdını göstermek gerekiyor. Annedeki korkuyu görmeyin! Ama hayır, her şey yolunda.

Nöbetçi başçavuşu:

"Bırakın geçsinler!" diyor. Anne ancak o zaman rahat bir nefes alıyor:

"Bu subay ne kadar kibar!"

Şimdi artık keklik gibi çevik, sekiyor, hızlı hızlı gidiyor. Kocası kendisine ayak uydurmakta zorluk çekiyor:

"Ne de hızlı yürüyorsun, ruhum!"

Fakat onun dinlediği yok. Ta ötede, ufkun buğuları içinde Valérien tepesi ona işaret ediyor gibi:

"Çabuk geliniz... Buradadır."

Ama oraya gelince de yeni bir azap.

Ya bulamazlarsa! Ya kendisi gelmezse!..

Birdenbire ürperdiğini, ihtiyarın koluna vurduğunu ve bir sıçrayışta ayağa kalktığını görüyorum... Uzaktan, kapının kemeri altından ayak sesini tanıyor.

Gelen o!

Delikanlı meydana çıkınca, tabyanın cephesi, adeta baştan başa ışıkla donanıyor.

Allah için, boylu poslu, güzel bir delikanlı. Sırtında çantası, elinde tüfeği, babayiğit bir çocuk. Güler yüzle, neşeli bir erkek sesiyle:

"Hoş geldin, anne!" diyerek onlara yaklaştı.

Bir anda çanta, battaniye, tüfek, ne varsa hepsi, o havaleli muazzam şapkanın içinde kayboldu. Sonra babaya sıra geldi ama uzun sürmedi. Havaleli şapka, hep kendine yontuyordu. Doymak bilmiyordu...

"Nasılsın?.. Geceleri iyi örtünüyor musun?.. Çamaşırların ne âlemde?"

Şapkanın kırmalı tülleri altında, bir öpücük, gözyaşı, gülücük tufanı içinde, delikanlıyı tepeden tırnağa saran uzun ve sevgi dolu bakışını hissediyordum. Üç aydır birikmiş anne şefkatini bir defada ödüyor gibiydi. Baba, o da heyecanlıydı, ama öyle görünmek istemiyordu. Kendisini seyrettiğimizi biliyor ve:

"Kusuruna bakmayın... Kadındır!" demek ister gibi bize göz kırpıyordu.

Kusuruna bakmak mı?

Ansızın bir boru sesi bu coşkun sevinci sarstı.

Delikanlı:

"Bizi çağırıyorlar," dedi. "Hemen gitmeliyim."

"Nasıl? Bizimle yemek yemeyecek misin?"

"Olmaz ki! İmkânı yok. Tam yirmi dört saat tabyanın tepesinde nöbetim var."

Zavallı kadın:

"Ah!" dedi ve daha fazlasını söyleyemedi.

Her üçü de bir an üzgün üzgün birbirlerine bakışıp kaldılar. Sonra baba, fedakârlık etmenin hem dokunaklı, hem de komik ifadesiyle, yürekler parçalayıcı bir ses çıkardı.

"Bari kutuyu götür!"

Fakat aksilik bu ya, vedalaşmanın telaşı ve heyecanı arasında, o kör olası kutu bir türlü bulunamıyordu. O sıska ve titrek ellerin sağı solu araştırdığını, çırpınıp durduğunu görmek, zaman zaman hıçkırıklarla kesilen o seslerin, böyle manasız bir ıvır zıvırı öyle derin bir ıstıraba karıştırmaktan utanmaksızın:

"Kutu nerede? Nerede şu kutu?" dediğini duymak, insana hüzün veriyordu. Kutu bulununca, son ve uzun bir kucaklaşmadan sonra, delikanlı koşa koşa tabyaya girdi.

Düşünün ki bu öğle yemeği için ta nerelerden gelmişlerdi, bugünü bir bayram sevinciyle beklemişlerdi, anne bütün gece gözünü bile kırpmamıştı. Söyleyin bakalım, bu yarıda kalmış eğlenceden, bir an görünüp de hemen birdenbire kayboluveren bu cennet manzarasından daha acı bir şey biliyor musunuz?

Daha bir süre aynı yerde hareketsiz, gözler hep çocuklarının içeriye daldığı o kapıya mıhlanmış gibi beklediler. Sonunda adam şöyle bir silkindi, geriye döndü, gayet metin bir tavırla iki üç kere öksürdü ve sesine çekidüzen verdikten sonra, yüksekten ve gayet şen:

"Haydi, anne, gidelim!" dedi. Bunun üzerine dönüp bize iyi bir selam çaktı ve karısının koluna girdi... Yolun dönemecine kadar zaman zaman, gözlerimi onlardan ayırmadım. Babanın pek öfkeli bir hali vardı. Zembili kızgın bir edayla havaya kaldırıyordu... Anneye gelince, o daha sakin görünüyordu. Kocasının yanı sıra, başı yerde, kolları sarkmış, yürüyordu. Fakat zaman zaman, dar omuzları üzerindeki atkısının sarsıldığını görür gibi oluyordum.

Berlin Kuşatması

Gülle ile delinmiş duvarlardan, mermiyle çökmüş yaya kaldırımlarından Paris kuşatmasının macerasını sora sora, Dr. V... ile birlikte Champs-Elysées bulvarından çıkıyorduk. Etoile meydanına gelmeden biraz önce doktor durdu ve Zafer Takı'nın etrafında haşmetle sıralanmış o büyük köşebaşı evlerinden birini göstererek:

"Şu balkonun üstünde kapalı duran dört pencereyi görüyor musunuz?" dedi. "Ağustos ayının, geçen sene fırtınalar ve felaketlerle yüklü o uğursuz ağustos ayının ilk günlerinde, bir inme vakası için beni bu evden çağırmışlardı. Evde I. Napoléon devrinin zırhlı süvarilerinden Albay Jouve oturuyordu. Bu şan ve şeref, vatanseverlik tiryakisi ihtiyar, savaş başlar başlamaz, Champs-Elysées'de bu balkonlu apartmanı tutmuştu... Bilin bakalım, niçin? Askerlerimizin, zafer dönüşünde yapacakları geçit resmini seyretmek için... Zavallı ihtiyar! Tam sofradan kalktığı sırada Wissembourg felaketini haber almış. Bu bozgun tebliğinin altında Napoléon imzasını görür görmez, yıldırım çarpmış gibi yere yığılmış.

Eski zırhlı süvariyi odanın halısı üzerine boylu boyunca uzanmış, kafasına odun yemiş gibi yüz göz kan içinde ve kaskatı buldum. Ayaktayken herhalde pek uzun boylu olmalıydı, yerde dev gibiydi. Güzel bir yüz, inci gibi dişler, kıvır kıvır bembeyaz saçlar, altmışında görünen seksenlik bir

adam... Yanında kız torunu diz çökmüş, gözlerinden yaşlar akıyordu. Kendisine ne kadar da benziyordu! İnsan her ikisini yan yana görünce, üzerlerine aynı resim vurulmuş iki güzel Yunan madalyası sanardı. Yalnız biri eski, toprak rengi bağlamış, çizgileri biraz silinir gibi olmuş, öbürü ise pırıl pırıl ve net, çarktan yeni çıkmış olduğu parlaklığından ve kadife gibi oluşundan belli.

Bu çocuğun ıstırabı içime dokundu! Asker kızı, asker torunu, babası Mac-Mahon'un kurmay heyetinde bulunuyormuş. Karşısında boylu boyunca yere uzanmış bu levent ihtiyarın hali, kafasında bunun kadar müthiş bir başka hayal uyandırıyordu. Elimden geldiği kadar kendisini teskine çalıştım, fakat doğrusu pek ümidim yoktu. Hasta bal gibi yarı felç halindeydi. Eh seksen yaşında bundan yakayı kurtarmak güçtür. Nitekim o da üç gün hep aynı hareketsizlik, aynı uyuşukluk içinde kaldı... O aralık Paris'e Reichshoffen çarpışmasının haberi geldi. Bu haberin ne garip tarzda geldiğini hatırlarsınız. O gün akşama kadar, büyük bir zafer kazandığımızı sanmıştık. Öyle ya, yirmi bin Prusyalı öldürülmüş, veliaht esir düşmüş... Nasıl bir mucize, nasıl bir mıknatıs cereyanıyla, bu milli sevincin bir yankısı, felcinin pelteliğini yarıp bizim zavallı sağır-dilsize kadar nüfuz, etti, bilmiyorum. Fakat şurası da muhakkak ki, o akşam yatağına yaklaştığım zaman, onu pek değişmiş buldum. Gözü adeta parlıyordu, dili eskisi kadar ağır değildi. Bana gülümseyecek ve iki defa:

'Za... fer!' kelimesini kekeleyecek kadar kendinde kuvvet buldu.

'Evet, albayım, hem de büyük bir zafer!'

Kendisine Mac-Mahon'un o güzel başarısı hakkında açıklamalar yaptıkça, hatlarının yumuşadığını, yüzünün güldüğünü görüyordum...

Odasından çıktığım zaman, genç kızı, rengi sararmış, beni kapıda bekler buldum. Hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Meğer

Reichshoffen çarpışmasının gerçek macerası ilan edilmiş; Mac-Mahon kaçmış, bütün ordu da ezilmiş... Yüreklerimiz sızlayarak birbirimize baktık! O, babasını düşünerek üzülüyordu. Bense, ihtiyarı düşünerek hafakanlar geçiriyordum. Kabil değil, böyle bir sarsıntıya dayanamazdı... Peki ama, ne yapmalı? Sevincini çok görmemeli, kendisine can veren hayallere dokunmamalı, öyle mi? Bu sefer de yalan söylemek gerekiyordu...

Aslan kız, hemen gözyaşlarını silerek:

'Pekâlâ,' dedi, 'yalan da söyleyeceğim!' Ve yüzü güle güle büyük babasının odasına girdi.

Doğrusu çok çetin bir işe girişmişti. İlk günleri, iyi idare etti. Adamcağız henüz pek kendinde değildi, her şeye çocuk gibi kanıyordu. Fakat iyileştikçe daha derli toplu düşünmeye başladı. O zaman da, kendisini orduların harekâtından haberdar etmek, savaş bildirileri kaleme almak gerekti. Bu güzel çocuğun gece gündüz bir Almanya haritası üzerine eğilerek, şuraya buraya minimini bayraklar iğnelediğini, hiç yoktan şanlı bir sefer tertibine gayret ettiğini görmek, insanın yüreğini sızlatıyordu: Bazaine güya Berlin'e yürüyor, Froissart Bavyera'da, Mac-Mahon ise Baltık'a doğru ilerliyordu. Bütün bu işlerde bana akıl danışıyor, ben de elimden geldiği kadar kendisine yardım ediyordum. Fakat bu hayali en çok işimize yarayan, yine büyükbabaydı. I. Napoléon devrinde Almanya'yı kaç kere fethetmişti. Yapılacak bütün hareketleri önceden kestiriyordu:

'Şimdi, işte şuraya gidecekler, işte şunu yapacaklar...' Tahminleri hep doğru çıkıyor ve bu hal koltuklarını kabartıyordu.

Maalesef, ne kadar şehir zapt edersek edelim, ne kadar çarpışma kazanırsak kazanalım, bir türlü onun istediği gibi hızlı gidemiyorduk. İhtiyar doymak bilmiyordu!.. Her gelişimde, yeni bir zafer haberiyle karşılaşıyordum. Genç kız, kederli bir gülümsemeyle beni karşılarken:

'Doktor, Mayence'ı aldık!' diyordu ve kapı arasından neşeli bir sesin bana:

'Mükemmel! Mükemmel! Sekiz gün içinde Berlin'deyiz!' diye haykırdığını duyuyordum.

O sırada Prusyalıların Paris'e varmalarına sekiz gün kalmıştı... Evvela kendisini taşraya nakletmenin daha uygun olup olmayacağını düşündük. Fakat dışarıya çıkar çıkmaz, Fransa'nın halinden her şeyi öğrenmiş olacaktı. Henüz o kadar zayıf, atlattığı vartadan o kadar sarsılmış bulunuyordu ki, gerçeği öğrenmesine müsaade etmeye gönlüm razı olmadı. Yine Paris'te kalmaya karar verildi.

Pek iyi hatırımdadır, kuşatılmanın ilk gününde, Paris kapılarının kapanması, çarpışmanın şehre kadar sokulması, banliyölerimizin sınır haline gelmesi yüzünden hepimizin kalbini burkan o müthiş azapla, heyecan içinde dairelerine çıkmıştım. Adamcağızı, yatağına oturmuş, keyif ve gurur içinde buldum.

'Gördünüz mü? Sonunda şu kuşatma başladı!' dedi.

Kendisine şaşkın şaşkın baktım:

'Nasıl, albayım, dedim, biliyor musunuz?..'

Torunu bana dönerek:

'Elbette, doktor,' dedi... 'En önemli haber bu... Berlin kuşatması başladı.'

Genç kız bunu, dikiş dikerken öyle temkinli, öyle sakin bir edayla söyledi ki... Zaten nasıl şüphelenebilirdi? Tabyalardan gelen top seslerini işitemezdi. O kasvetli, altı üstüne gelmiş, zavallı Paris'i göremezdi. Yatağından görebildiği şey, Zafer Takı'nın bir duvarından ibaretti ve odasında, etrafında hayallerini yaşatmaya birebir, I. Napoléon devrinden kalma bir alay hırdavat vardı. Mareşal portreleri, çarpışma resimleri, Roma kralının* bebek halindeki tasviri; sonra imparatorluk yadigârı madalyalar, bronzlar, fanus altında bir

* I. Napoléon'un oğlu.

Sainte-Hélène kayası, balo kıyafetinde, kabarık kollu sarı elbiseler giymiş, mavi gözlü, saçları bukle bukle, hep aynı kadına ait minyatürlerle dolu, bakırdan armalarla süslenmiş, koskocaman ve dimdik konsollar, ve bütün bunlar, konsollar, Roma kralı, mareşaller, göğsü kalkık, kemeri yüksek, sarı fistanlı kadınlar, hani şu, 1806 yılının güzellik ve zarafeti olan basık boyunlu ve kaskatı endam... Zavallı albay! Kendisini Berlin'in kuşatmasına bu kadar safça inandıran şey, uydurabileceğimiz bütün masallardan çok, o zafer ve fetih havasıydı.

O günden itibaren askeri hareketler artık pek basitleşmişti. Berlin'i almak sadece bir sabır meselesiydi. Arada sırada, ihtiyarın fazla canı sıkıldığı zamanlar, kendisine güya oğlundan gelmiş bir mektup okunuyordu. Tabiatıyla mektuplar uydurmaydı. Çünkü Paris'e dışarıdan bir şey geldiği yoktu ve Sedan'dan sonra Mac-Mahon'un yaveri Almanya'da bir kaleye gönderilmişti. Babasından haber almayan, onun esir düştüğünü, her şeyden mahrum, belki de hasta olduğunu bilen ve ağzından, seferde, fethedilmiş bir memlekette daima ilerleyen bir askere yakışacak derecede şen ve kısa mektuplar uydurmak zorunda kalan o zavallı çocuğun azabını artık siz gözünüzün önüne getirin. Bazen dermandan kesildiği de oluyordu. O zaman haftalarca mektup alınmıyordu. Fakat ihtiyar meraka düşüyor, gözüne uyku girmiyordu. O zaman derhal Almanya'dan bir mektup geliyor ve genç kız bunu yatağının yanında, gözyaşlarını içine akıta akıta, neşeyle okuyordu. Albay dindarca bir kendinden geçişle dinliyor, anlayışlı bir edayla gülümsüyor, doğru buluyor, eleştiriyor, biraz karışık olan yerlerini bize anlatıyordu. Fakat asıl mertliği, oğluna gönderdiği cevaplarda belli oluyordu: 'Fransız olduğunu sakın hatırından çıkarma,' diyordu... 'O zavallı insanlara karşı âlicenap davran, kendilerine istilanın ağırlığını hissettirme...' Sonra da bitmek tükenmek bilmeyen tavsiyeler, mülkiyete hürmet, kadınlara

gösterilecek terbiye ve nezakete dair öğütler, kısacası fatihlere mahsus tam bir askeri haysiyet ve şeref yönetmeliği. Bunlara siyasete dair bazı genel düşünceler, mağluplara kabul ettirilecek barış şartları da karışıyordu. Doğrusu, bu noktalarda hiç de hırslı ve müşkülpesent değildi:

'Savaş tazminatı, evet; fakat başka bir şey istemez... Ne diye ellerinden vilayetler almalı?.. Alman toprağından Fransa olur mu?..'

Bütün bunları metin bir sesle yazdırıyordu. Sözlerinde öyle safdillik, o kadar güzel bir vatan aşkı hissediliyordu ki, kendisini dinlerken heyecana düşmemek elden gelmiyordu.

O sırada kuşatma, tabii Berlin'inki değil, devam edip gidiyordu!.. Kara kışın, bombardımanların, salgınların ve açlığın hüküm sürdüğü günlerdi. Fakat özenimiz, emeklerimiz, etrafında hiç eksilmeyen, yılmayan şefkat sayesinde ihtiyarın huzuru bir an bile bozulmadı. Kendisine, sonuna kadar, has ekmekle taze et alabildim. Ama yalnız ona yetecek kadar. Büyükbabanın bu pek masumca bencil öğle yemeklerinden daha dokunaklı bir manzarayı gözünüzün önüne getiremezdiniz. İhtiyar, yatağının içinde, terütaze ve neşeli, peçetesi boynunda; yanında torunu, yoksunluklar yüzünden biraz benzi uçmuş, elinden tutup bütün o yasak nimetleri ona yedirip içiriyor. Dışarıda keskin bir kış rüzgârı, pencerelerde savrulan kar. Halbuki bizim eski zırhlı süvari, karnı doyunca coşarak, sıcak odasının rahatlığı içinde, kuzeyde katıldığı seferleri hatırlıyor ve bize, yüzüncü defa olarak, kaskatı peksimetle at etinden başka yiyecek bulamadıkları o uğursuz Rusya geri çekilişini anlatıyordu:

'Anlıyor musun, çocuğum? At eti yiyorduk!'

Elbette anlıyordu, iki günden beri başka bir şey yediği yoktu... Ama günler geçip de nekahet devri yaklaştıkça, hastanın etrafındaki vazifemiz de güçleşti, ihtiyarın bütün duygularında, bütün uzuvlarında o zamana kadar pek işimize yaramış olan uyuşukluk kaybolmaya başlıyordu. Maillot

kapısının o müthiş salvoları, av köpeği gibi kulağını dikerek yerinden sıçramasına sebep olmuştu. Hemen, Bazaine'in Berlin kapıları önünde son bir zafer kazandığına dair bir masal uydurmak ve bunun şerefine Invalides'den top atıldığını söylemek zorunda kaldık. Bir gün de yatağını pencerenin yanına çekmişlerdi. Galiba Buzenval yönünde çıkma hareketinin yapıldığı perşembe günüydü. Grande-Armée bulvarında toplanan milli muhafızları gördü.

'Bu askerler de ne oluyor?' diye sordu.

Dişlerinin arasından:

'Bu ne kötü kıyafet! Bu ne kötü kıyafet!' diye homurdandığını duyduk.

Bereket versin, arkası gelmedi. Fakat bundan sonra gayet sıkı tedbirler almak gerektiğini anladık. Maalesef yine tedbirde kusur edildi.

Bir akşam onlara gittiğim zaman, genç kızı heyecan içinde, karşımda buldum... Bana:

'Yarın giriyorlar!' dedi.

Acaba büyükbabanın kapısı açık mı kalmıştı? Şu var ki, sonraları düşündükçe, o akşam ihtiyarın yüzünde bir olağanüstülük olduğunu hatırladım. Bizim söylediklerimizi duymuş olması mümkündür. Yalnız, biz Prusyalılardan bahsediyorduk. Adamcağız ise Fransızları, ne zamandan beri bekleyip durduğu o zafer dönüşünü düşünüyordu. Mac-Mahon çiçekler ve bandolar arasında, bulvardan inecek, mareşalin yanında da oğlu. Kendisine gelince, o, Lutzen'de olduğu gibi, büyük üniformasıyla balkondan, delik deşik olmuş bayrakları ve barutla kararmış kartalları selamlayacak...

Zavallı Jouve baba! Herhalde, fazla heyecanlanmasın diye, kendisini askerlerimizin bu geçit resminde bulunmaktan men edeceğimizi sanmış olacaktı. Nitekim hiç kimseye bir şey çıtlatmadı. Fakat ertesi gün, Prusya taburlarının Maillot kapısından Tuileries'ye giden o uzun yola çekine çekine daldıkları saatte, yukardaki pencere yavaşça açıldı ve albay, tol-

gası, uzun kılıcı ve Milhaud'nun komutasında eski zırhlı süvariliğinden kalma bütün o şanlı hırtı pırtısıyla balkonda göründü. Nasıl bir irade gücüyle, nasıl bir hayat hamlesiyle yatağından kalkarak böyle takıp takıştırdığına hâlâ akıl erdiremiyorum. Gerçek olan bir şey varsa, o da balkonda, parmaklığın arkasında ayakta bulunmasıydı. Bulvarların bu kadar geniş, bu kadar sessiz, pancurların kapalı, Paris'in büyük bir karantina gibi kasvetli olmasına hayret ediyordu. Her tarafta bayraklar, fakat beyaz üstüne kırmızı haç resmedilmiş garip bayraklar vardı ve kimse askerlerimizi karşılamaya çıkmamıştı.

Bir an aldandığını sandı.

Ama hayır! Öteden, Zafer Takı'nın ardından ne olduğu belirsiz bir hışırtı geliyor, siyah bir çizgi sabahın ışığında ilerliyordu... Sonra yavaş yavaş miğferlerin sivri uçları parıldadı, küçük Iéna trampetleri çalmaya başladı ve Zafer Takı'nın altında bölüklerin rap rap ayak sesleri ve kılıçların şakırtısı arasından Schubert'in zafer marşı çınladı!..

O zaman meydanın hazin sessizliği içinden bir bağırma, müthiş bir bağırma duyuldu:

'Silah başına!.. Silah başına!.. Prusyalılar geliyor!'

En önde giden mızraklı dört uhlan*, yukarda, balkonda uzun boylu bir ihtiyarın kollarını açarak sallandığını ve kaskatı yere düştüğünü gördüler. Bu sefer Albay Jouve gerçekten ölmüştü."

---

* Uhlan: Mızraklı Alman süvarisi.

Hayırsız Zuhaf

Sainte-Marie-aux-Mines'in iriyarı demircisi Lory'nin o akşam keyfi yoktu.

Her zaman, güneş batıp da ocağını söndürünce, işin ağırlığı ve ocak başında geçmiş bütün bir günün o nefis rehavetiyle, kapısının önündeki sıraya oturur ve çıraklarına izin vermeden önce, fabrikalardan çıkanları seyrederek, onlarla birlikte birkaç bardak soğuk bira içerdi. Fakat o akşam, yemek saatine kadar dükkânında kaldı ve istemeye istemeye evine döndü. Karısı adamı görünce, kendi kendine:

"Buna ne oldu?.. Belki askerden kötü bir haber geldi de bana söylemek mi istemiyor?.. Büyük oğlan belki hasta..." diye düşündü.

Fakat bir şey sormaya cesaret edemiyor ve yalnız, sofrada kremalı güzel bir karaturp salatası atıştırırken gülüp oynayan, saçları yanık başak renginde, üç sarışın yavruyu susturmaya çalışıyordu.

Sonunda demirci, hiddetle tabağını itti:

"Vay aşağılıklar, vay hergeleler!.."

"Yine kime kızdın, ha Lory?"

Artık coştu:

"Kime olacak? Sabahtan beri, sırtlarında Fransız askeri elbisesiyle, Bavyeralılarla kol kola şehirde gezip to-

zan beş altı edepsiz var, onlara... Bunlar... Nasıl diyorlar?.. Tercihlerini kullanıp Prusyalı olanlardan... Hem Allahın günü, bu sahte Alsace'lıların geri döndüğünü göreceğiz demek!.. Acaba bunlara ne içirdiler?"

Anne, bunları savunmaya kalkıştı:

"Öyle ama, canım, bu yalnız çocukların kabahati değil ki... Onları gönderdikleri şu Afrika Cezayiri de, ta cehennemin dibi!.. Oraya gittiler mi, memleketlerine hasret kalıyorlar... Yurtlarına dönmek, askerlikten kurtulmak arzusuna kapılmazlık edemiyorlar."

Lory masaya dehşetli bir yumruk indirdi:

"Sus be kadın!.. Siz kadınlar, bu işlerden anlamazsınız. Çocuklarla birlikte, hep onlar için yaşaya yaşaya, her şeyi yumurcaklarınızın boyu kadar küçültürsünüz... Ama ben sana diyorum ki, bu adamlar hergele, dönek, aşağının bayağısı heriflerdir. Allah saklasın, şayet bizim Christian da böyle bir alçaklık yapacak olursa, şu kılıcımı derhal karnına saplamazsam, bana da Fransa'nın avcı taburlarında yedi sene hizmet etmiş Georges Lory demesinler!"

Demirci, korkunç bir tavırla, yerinden kalkar gibi, duvarda, oğlunun resmi, orada, Afrika'da çekilmiş bir zuhaf resmi üzerinde asılı duran uzun avcı kılıcını gösteriyordu. Fakat bu beyazlıklar, göz alıcı renklerin bol ışıkta silinişleri arasında kapkara ve güneşten yanmış o mert Alsace'lı çehresini görünce, birdenbire yatıştı ve gülmeye başladı:

"Benim de ne çabuk tepem atıyor? Sanki bizim Christian'ın Prusyalı olmak aklına gelirmiş gibi, hem savaşta kaç tanesini geberttikten sonra!.."

Bu düşünce ile keyfi yerine gelen adamcağız, neşeli neşeli yemeğini bitirdi ve iki duble bira yuvarlamak niyetiyle hemen *Ville de Strasbourg*'a yollandı.

Artık kadıncağız yalnız kalmıştı. Yandaki odada cıvıldadıkları işitilen üç sarışın yavrusunu yatırdıktan sonra

işini aldı ve bahçe tarafındaki kapının önünde örmeye koyuldu. Zaman zaman içini çekiyor ve:

"Peki, öyle olsun. Bunlar aşağılık, dönek herifler... Ama bana ne? Anneleri evlatlarına kavuşmaktan pek memnun ya!" diye düşünüyordu.

Kendi evladının da, askere gitmeden önce, bu saatte, şuracıkta, küçücük bahçeyi düzeltmeye çalıştığını hatırlıyordu. Sırtında gömleği, uzun saçlarıyla, hani zuhaf alayına girerken kestikleri o güzel saçlarıyla kovalarını doldurduğu kuyuya bakıyordu...

Birdenbire ürperdi. Dipteki küçük kapı, tarlalara açılan kapı aralanmıştı. Köpekler havlamadılar. Ama yine içeriye giren gölge, hırsız gibi duvar boyunca yürüyor, kovanların arasından süzülüyordu...

"Merhaba, anne!"

Christian'ı, üniforması perişan, mahcup, telaşlı, boğazı kurumuş, karşısında duruyordu. Meğer sefil çocuk, ötekilerle birlikte memlekete dönmüş, bir saatten beri içeriye girmek için babasının çıkmasını bekleyerek, evin etrafında dolaşıp duruyormuş. Kadıncağız oğlunu azarlamak istedi, ama buna bir türlü gönlü razı olmadı. Ne zamandan beri kendisini görmemiş, kucaklamamıştı! Hem sonra anlattığı şeyler de pek doğruydu. Memleketi, demirci dükkânını göreceği gelmişti, kendilerinden ayrı yaşamaya artık katlanacak hali kalmamıştı... Üstelik disiplin de bir kat daha sert olmuştu, arkadaşları da Alsace şivesi yüzünden kendisine "Prusyalı!" demeye başlamışlardı. Kısacası kadıncağız, oğlu ne söylediyse, hepsine inandı, inanmak için de yüzüne bakması yeterliydi. Konuşa konuşa, basık tavanlı odaya girdiler. Uyanan küçükler, yalınayak, gecelik entarileriyle, ağabeylerini öpmeye koşuştular. Kendisine yemek yedirmek istediler, fakat karnı aç değildi. Yalnız susamıştı, pek susamıştı. Sabahtan beri meyhanede boyuna yuvarladığı bira ve beyaz şarabın üstüne lıkır lıkır su içti.

O aralık avluda birinin yürüdüğü duyuldu. Demirci evine dönüyordu. Anne:

"Christian," dedi, "baban geliyor. Çabuk, bir yere saklan da, ben kendisiyle konuşayım, meseleyi anlatayım..."

Çocuğu kocaman çini sobanın arkasına itti ve elleri titreye titreye dikiş dikmeye başladı. Fakat ne çare ki, zuhafın fesi masanın üstünde kalmıştı ve içeriye girince Lory'nin gözüne ilk çarpan şey bu oldu. Sonra annenin sararan benzi, telaşı... Her şeyi anladı. Müthiş bir sesle:

"Christian burda!" diye bağırdı ve çılgın gibi kılıcını duvardan indirerek, zuhafın sapsarı, ayılmış, yere düşmek korkusuyla duvara dayanarak arkasına büzüldüğü sobaya doğru koştu.

Anne ikisinin arasına atıldı:

"Lory, Lory, öldürme onu... Gelsin diye, kendisine dükkânda ihtiyacın var diye, ben mektup yazdım ona..."

Kocasının koluna sıkı sıkıya sarılıyor, sürükleniyor, hıçkırıyordu. Çocuklar, karanlık odalarında, hiddet ve gözyaşıyla tanıyamayacakları kadar değişmiş olan bu sesleri duyunca bağrışmaya başladılar. Demirci durakladı ve karısına baktı:

"Ya, demek onu sen getirttin, öyle mi? Pekâlâ, öyleyse. Gidip yatsın. Yapacağımı yarın yaparım."

Ertesi gün Christian, kâbuslar ve sebepsiz korkular içinde geçen ağır bir uykudan uyanınca, kendini çocukluk odasında buldu. Çiçek açmış ömürotunun sardığı kurşun çerçeveli küçük camların arasından geçen güneş, hayli yükselmiş, etraf adamakıllı ısınmıştı. Aşağıda çekiçler, örsün üzerinde çınlayıp duruyordu... Annesi başının ucundaydı, kocasının hiddetinden o kadar korkmuştu ki, bütün gece oradan ayrılmamıştı. Zaten adam da yatağına girmemişti. Sabaha kadar ağlayarak, hıçkırarak, dolapları açıp kapayarak evin içinde dolaşmıştı. Şimdi de ayağında kocaman poturu, başında geniş şapkası, elinde ucu de-

mirli iri asasıyla, yolculuğa çıkar gibi giyinmiş, gayet ciddi, oğlunun odasına girdi. Dosdoğru yatağa gitti:

"Haydi, kalk bakalım!"

Çocuk, biraz utana utana, zuhaf elbisesini almaya davrandı.

Baba, sert sert:

"Hayır, el sürme ona!" dedi.

Anne korka korka:

"Ama başka elbisesi yok ki!" dedi.

"Benimkini ver ona... Bana lüzumu kalmadı artık."

Çocuk giyinirken Lory, üniformayı, kısa setreyi, geniş kırmızı şalvarı özene bezene katladı, bohça yaptı, içinde yol tezkeresinin bulunduğu teneke muhafazayı boynuna geçirdi... Sonra:

"Artık inelim!" dedi. Her üçü birden, hiç konuşmadan, demirci dükkânına indiler. Körük pufluyordu, herkes işbaşındaydı. Zuhaf, uzaklardayken hep düşündüğü bu sundurmayı, kapıları ardına kadar açık görünce, çocukluğunu, orada, yolun sıcaklığıyla kömür tozları içinde, ocağın pırıl pırıl kıvılcımları arasında saatlerce nasıl oynadığını hatırladı. Yüreği burkuldu ve babasından af dilemek arzusuyla içi yandı. Fakat ne zaman gözlerini kaldırsa, haşin bir nazarla karşılaşıyordu.

Sonunda demirci, sözünü söyledi:

"Evlat," dedi, "işte örs, işte aletler. Bunların hepsi senin..." Ötede, dipte, kapının dumanlı çerçevesi içinde görünen, içi güneş ve arılarla dolu küçük bahçeyi göstererek:

"Bunlar da senin!.." dedi. "Kovanlar, bağ, ev, hepsi senin... Mademki şerefini bunlar için feda ettin, elbette senin olmalı... Artık buranın efendisi sensin... Ben gidiyorum... Sen Fransa'ya beş sene borçlusun, ben o borcu ödemeye gidiyorum."

Zavallı kadın:

"Lory, Lory, nereye gidiyorsun?" diye bağırdı.

Çocuk:

"Baba!" diye yalvardı. Fakat demirci, arkasına bile bakmadan, iri adımlarla yola çıkmıştı bile...

Sidi-bel-Abbés'te, 3. zuhaf alayının deposunda birkaç günden beri elli beş yaşında bir gönüllü var.

Bougival Saati

Bougival'den Münih'e

İkinci imparatorluk yapısı bir masa saatiydi, hani şu Cezayir yeşiminden yapılma, Campana desenleriyle süslü, pembe bir kurdelenin ucuna bağlı yaldızlı anahtarı çapraz asılmış, Italiens bulvarından alınan saatlerden biriydi. Minicik mi minicik, modern mi modern, halis Paris malı. Hoş ve berrak bir sesi olan, fakat akıl fikirden tamamıyla mahrum, tutarakları, kaprisleri bol, aklına esince çalan, yarımları atlayan, mösyönün borsa saatiyle madamın kaçamak sevda saatini haber vermekten başka bir şey beceremeyen, tam bir komedi saati. Savaş patlak verdiği zaman, Bougival'de, sayfiyede bulunuyordu. Zaten o da, bu entipüften yaz sarayları, kesme mukavvadan bu güzel kuş kafesleri, bu bir mevsimlik mobilyalar, açık renk ipekten perde ve örtüler üzerinde dalgalanan geniş örgülü dantela ve muslinler için özel olarak imal edilmiş gibiydi. Bavyeralıların gelişinde ilk sırra kadem basanlar arasında o da vardı. Ama Allah için söylemeli, Ren'in öte yakasında oturan bu adamlar, ambalajda pek ustadırlar; nitekim kumru yumurtasından pek büyük olmayan bu oyuncak saat de Krupp topları ve cephane dolu askeri arabalar arasında, Bougival'den Münih'e yolculuk yaparak, hiçbir yeri çatlamadan

varacağı yere vardı ve hemen ertesi gün Odeon-platz'da tuhafiyeci Augustus Cahn'ın vitrininde terütaze, cilveli, kirpik gibi siyah ve kıvrık, incecik akrep ve yelkovanı yerli yerinde, yepyeni bir kurdelenin ucunda sarkan küçücük anahtarı yine çapraz asılmış, boy gösterdi.

Meşhur Profesör Doktor Otto de Schwanthaler

Saatin gelişi Münih'te bir hadise oldu. Orada henüz Bougival saati görmemişlerdi. Herkes, Siebold müzesindeki Japon kavkılarını seyrediyormuş gibi, merakla gelip saate bakıyordu. Augustus Cahn'ın mağazası önünde, sabahtan akşama kadar, üç sıra halinde kocaman pipolardan dumanlar çıkıyor ve Münih halkı, gözleri dört açılmış, hayretten *Mein Gott!* diye diye, bu tuhaf küçük makinenin ne işe yaradığını düşünüp duruyordu. Resimli gazeteler saatin tasvirini bastılar. Fotoğrafları bütün vitrinlerde sergilendi ve şerefine meşhur profesör doktor Otto de Schwanthaler, kavimlerin hayatı üzerinde masa ve duvar saatlerinin tesirini anlatan ve zamanını bu küçük Bougival saati gibi zıvanadan çıkmış kronometrelere göre ayarlayacak kadar aklını kaçırmış bir milletin, tıpkı bozuk pusulayla denize açılan bir gemi gibi, her türlü felaketi beklemesi gerektiğini mantıken ispat eden altı yüz sayfalık meşhur *Masa ve duvar saatleri hakkında aykırı düşünceler* adındaki meşhur felsefi-mizahi incelemesini kaleme aldı (cümle biraz uzun kaçtı, ama ne yapayım, harfi harfine tercüme ettim).

Almanlar hiçbir şeyi baştan savma yapmadıkları için, meşhur profesör doktor, *Aykırı düşünceler*'ini yazmadan önce iyice incelemek ve bir böcek bilgini gibi kılı kırk yararak çözümlemek için konusunun el altında bulunmasını istedi ve saati satın aldı. Bu suretle saat, Augustus Cahn'ın vitrininden Resim Müzesi müdürü, ilimler ve güzel sanatlar akademisi

üyesinden meşhur profesör doktor Otto de Schwanthaler'in Ludwigstrasse, 24'teki konutuna geçti.

Schwanthaler'lerin Salonu

Schwanthaler'lerin bir konferans salonu gibi akademik ve şatafatlı misafir odasına girince ilk göze çarpan şey, koyu renkli mermerden, bronz bir Polymnia'sı* ve pek karmakarışık çarkları olan heykelli ve kocaman bir duvar saatiydi. Esas kadranın etrafına daha küçük kadranlar sıralanmıştı. İnsan bakınca, saati, dakikayı, mevsimi, gündönümünü, hatta kaidesinin ortasında açık mavi bir bulut içinde ayın büyüyüp küçülmelerini bile görebiliyordu. Bu gösterişli makinenin gürültüsü bütün evi dolduruyordu. Merdivenin altından ağır rakkasın vakur, belli, hayatı birbirine eş küçük parçalara kesip ölçer gibi bir hareketle gidip geldiği duyuluyordu. Bu tannan tik-takın altında, saniye kadranında, zamanın kıymetini bilen bir örümceğin gayretli hararetiyle iş gören yelkovanın titremeleri hissediliyordu.

Sonra, bir okul saati gibi kasvetli ve ağır ağır çalıyor ve her saat çalışında Schwanthaler'lerin evinde bir şeyler oluyordu. Ya M. Schwanthaler, kâğıtlarını yüklenerek, Resim Müzesi'ne gidiyor, yahut hanımefendi fasulya sırığına benzeyen kurdeleli üç uzun kızıyla vaazdan dönüyor, yahut da kitara, dans, jimnastik dersleri, açılan klavsenler, gergefler, salonun ortasına getirilen nota sehpaları, bütün bunlar o kadar iyi ayar edilmiş, o kadar tertipli, o kadar düzenliydi ki, insan, bütün bu Schwanthaler'lerin daha ilk vuruşta hareket gelip, her iki kanadı açık kapılardan girip çıktıklarını görünce, Strasbourg saat kulesindeki, havarilerin geçit resmini hatırlıyor ve son vuruşta, Schwanthaler ailesinin hep birden saatlerinin içine dalıp kaybolmasını bekliyordu.

---

* Lirik şiir perisi olup daima düşünceye dalmış bir tavırda gösterilir.

Bougival Saatinin Kendi Halinde Bir Münih Ailesi Üzerindeki Garip Etkisi

İşte Bougival saatini bu abidenin yanı başına koymuşlardı. Artık o şipşirin küçücük suratının halini görmeyin! İşte bir akşam hanımlar büyük salonda nakış işliyor, meşhur profesör doktor da ilimler akademisine mensup birkaç meslektaşına *Aykırı düşünceler*'inin ilk sayfalarını okuyordu. Arada sırada, sözünü keserek, kuramlarını adeta karatahta üzerinde ispat etmek için, küçük saati eline aldığı da oluyordu... Birdenbire Eva de Schwanthaler, hangi şeytan dürttü bilmem, kıpkırmızı kesilerek, babasına:

"Babacığım, dedi, şunu çaldırsanıza!"

Doktor anahtarın kurdelesini çözdü, saati iki kere kurdu ve derhal öyle berrak, öyle kıvrak bir billur çınçını duyuldu ki, o ciddi topluluğu bir neşe ürpertisi uyandırdı. Bütün gözler ışıl ışıl yandı. Küçük hanımlar, o zamana kadar kimsenin kendilerinde görmediği cilveli bir edayla örgülü saçlarını hoplata hoplata:

"Aman ne güzel! Aman ne güzel!" diyorlardı.

O zaman M. de Schwanthaler, muzafferane:

"Şuna bakın," dedi, "şu Fransız kaçığına bakın! Sekizi çalıyor, halbuki üçü gösteriyor!"

Bu hal herkesi kahkahadan kırıp geçirdi. Vaktin hayli ilerlemiş olmasına rağmen, Fransız milletinin hafifmeşrepliğine dair felsefi kuramlara ve bitip tükenmek bilmeyen yorumlara daldılar. Kimsenin aklına kalkıp gitmek gelmiyordu. Polymnia'lı kadranın genellikle toplantıyı dağıtan o müthiş saat onu çaldığını bile duyan olmadı. Büyük saat, bu işten bir şey anlamıyordu, Schwanthaler'lerin evinde hiç bu kadar neşe görmemişti, bu kadar geç vakitte salonda kalabalık bulunduğu görülmemişti. Asıl işin garibi, küçük hanımlar odalarına çekildikleri zaman, geç vakte kadar oturmanın

ve gülüp eğlenmenin etkisiyle karınlarının acıktığını ve şöyle bir şeyler atıştırmak arzusunu duydular. Hatta duygulu Minna bile gerine gerine:

"Ah, bir ıstakoz ayağı olsa da yesem!" diyordu.

Biraz Neşe Çocuklar, Biraz Neşe!

Bougival saati bir kere kurulunca, eski düzensiz hayatına, hovarda hallerine döndü, önceleri tutaraklarına gülüp geçiyorlardı, fakat yavaş yavaş, gelişigüzel çınlayan o canım çınçını dinleye dinleye, Schwanthaler'lerin o ciddi evi, zaman denen şeye saygısını kaybetti ve günleri hoş bir kayıtsızlık içinde geçirmeye başladı. Artık gülüp eğlenmekten başka bir şey düşünülmüyordu. Şimdi bütün saatler birbirine karıştığı için, hayat pek kısa geliyordu! Her şey altüst oldu. Artık ne vaaz kaldı, ne de ders! Yalnız bir gürültü ve kımıldanma ihtiyacı. Mendelssohn ile Schumann pek can sıkıcı gelmeye başladı. Onların yerini *Grande Duchesse* ile *Petit Faust* aldı. Küçük hanımlar ha bire piyano çalıp sıçrıyorlardı; meşhur profesör doktor da, sanki bir tür baş dönmesine tutulmuş gibi:

"Biraz neşe, çocuklar, biraz neşe!" demekten bıkıp usanmıyordu. Büyük saate gelince, artık ona aldırış eden yoktu. Küçük hanımlar, uyumalarına, engel oluyor bahanesiyle, rakkası durdurmuşlardı ve bütün ev, ayarı bozuk kadranın keyfine ayak uyduruyordu.

İşte meşhur *Masa ve duvar saatleri hakkında aykırı düşünceler* de o aralık basılıp çıktı. Schwanthaler'ler, bunun şerefine büyük bir suare düzenlediler. Ama bu, ışıktan ve gürültüden yana pek fakir olan o eski akademik suarelerden değildi, muhteşem bir kıyafet balosuydu. Madam de Schwanthaler ile kızları, kollar çıplak, kısa eteklik ve göz alıcı renkte kurdeleli yassı ve küçük şapkalarla, Bougival'de kürek çeken hanımların kıyafetinde boy gösterdiler. Bütün şehir bundan bahsetti. Fakat bu sadece bir başlangıçtı. Piyes-

ler, canlı tablolar, gece yarısı ziyafetleri, bakara oyunları, işte şaşkına uğramış Münih halkının bütün bir kış akademi üyesinin evinde gördüğü şeyler bunlardı. Adamcağız gittikçe biraz daha coşarak:

"Biraz neşe, çocuklar, biraz neşe!" deyip duruyordu. Bütün aile halkı da gerçekten pek neşeliydiler. Madam de Schwanthaler, kürekçilikteki başarısından aşka gelerek, hayatını acayip kostümler içinde, Isar nehrinde geçiriyordu. Evde yalnız kalan küçük hanımlar, şehirde esir olarak bulunan süvari subaylarından Fransızca ders alıyorlardı. Kendini hâlâ Bougival'de sanmakta pek haklı olan küçük saat de, hep üçü gösterdiği zaman sekizi çalarak, saatleri gelişigüzel serpiştiriyordu... Sonra bir gün bu neşe kasırgası Schwanthaler ailesini kaptığı gibi Amerika'ya savurdu ve Resim Müzesi'nin en güzel Tiziano'ları da meşhur müdürlerinin peşine takılıp sırra kadem bastılar.

Sonuçlar

Schwanthaler'lerin gidişinden sonra Münih'te bir rezalet salgını başladı. Sırasıyla, bir rahibenin bir baritonu kaçırdığı, Institut başkanının bir dansözle evlendiği, bir yüksek divan üyesinin oyunda kâğıt düzdüğü, asil hanımlar manastırının geceleyin çıngar çıkardığı için kapandığı görüldü...

Talihin cilveleri! Sanki bu küçük saat ecinniydi de bütün Bavyera'yı büyülemeyi kendine iş edinmişti. Nereden geçerse, nerede o güzel zirzop çınçını çalarsa, herkesi çıldırtıyor, herkesin aklını başından alıyordu. Sonunda bir gün, geze geze, saraya kadar geldi ve o günden beri kral Louis'nin, bu Wagner tiryakisinin piyanosu üzerinde hangi nota açılmış duruyor, biliyor musunuz?..

"*Les Maitres Chanteurs* mü?"

"Hayır, ne münasebet! *Le Phoque à ventre blanc*..."

Bakalım bizim saatleri kullanmak neymiş, görsünler!

Tarascon Savunması

Allaha bin şükür! Sonunda Tarascon'dan haber alabildim. Beş aydan beri yiyip içmekten kesilmiştim, öyle merak içindeydim ki!.. O mübarek şehrin taşkınlığını, ahalisinin cenge düşkünlüğünü pek iyi bildiğim için kendi kendime:

"Kim bilir Tarascon neler yapmıştır!" diyordum. Acaba hep birden, kitle halinde, barbarların üzerine mi saldırdılar; Strasbourg gibi bombardımana mı uğradılar, Paris gibi açlıktan mı öldüler, Châteaudun gibi diri diri mi yandılar? Yoksa kızgın bir vatanseverlik nöbeti sırasında Laon ve kahraman kalesi gibi kendilerini havaya mı uçurdular? Meğer hiçbiri olmamış dostlarım. Tarascon yanmamış, Tarascon havaya uçmamış. Tarascon hep eski yerinde, bağların arasına rahat rahat oturmuş, sokakları o güzelim güneş içinde, şarap mahzenleri o canım misketle dolu, bu sevimli kasabayı yalayıp geçen Rhône nehri de, yine eskisi gibi, mesut bir şehrin hayalini, yeşil pancurların, iyice tırmıktan geçirilmiş bahçelerin ve rıhtım boyunca talim yapan yepyeni setreli milislerin akislerini denize götürüyor.

Sakın ha, Tarascon'un savaş sırasında hiçbir şey yapmadığını sanmayın. Tersine, pek mükemmel iş görmüş ve size anlatmaya çalışacağım kahramanca direnişiyle, bir mahalli direniş örneği, güney savunmasının canlı bir sembolü olarak, tarihte yer almaya hak etmiştir.

Korolar

Evet, doğrusu, Sedan'a kadar bizim babayiğit Tarascon'lular rahat rahat yerlerinde oturmuşlardı. Küçük Alpler'in bu vakur çocuklarınca yukarlarda ölen, vatan değildi; imparatorun askerleriydi, imparatorluktu. Fakat bir kere 4 Eylül, arkasından cumhuriyet olup da Attila* Paris önünde ordugâh kurunca, işte o zaman, Tarascon uykudan uyandı ve bir millet savaşının ne olduğu görüldü... Tabii bu, korocuların bir gösterisiyle başladı. Güneyde nasıl bir musiki azgınlığı olduğunu bilirsiniz. Özellikle Tarascon'da bu, hezeyan halindedir. Sokaklardan geçtiğiniz zaman, bütün pencereler şarkı söyler, bütün balkonlar başınızın üstüne romans silker.

Hangi dükkâna girerseniz girin, tezgâhta daima iç çeken bir kitara vardır. Eczane kalfaları bile, size ilacınızı verirken, hafiften Bülbül ve İspanyol udu Tralala, tralala'yı mırıldanmayı ihmal etmezler. Bu özel konserlerden başka, Tarascon'luların şehir bandosu, kolej bandosu ve bilmem kaç tane de koro derneği vardır.

İşte Saint-Christophe Derneği ve üç sesli mükemmel korosudur ki, *Fransa'yı kurtaralım* ile milli harekete önayak oldu.

Bütün Tarascon'cuk, pencerelerden mendil sallayarak:

"Evet, evet, Fransa'yı kurtaralım," diye bağırıyor, erkekler el çırpıyor, kadınlar da iki yanı ağaçlıklı caddeden, önde sancak, dört sıra halinde, azametle rap rap geçen bu ahenk saflarına öpücükler yolluyordu.

Tılısım bozulmuştu. O günden itibaren şehrin manzarası değişti: Ne kitara kaldı, ne de barkarol.** Her yerde *İspanyol udu* yerini *Marseillaise*'e bıraktı; haftada iki gün, kolej bandosunun çaldığı *Hareket Marşı*'nı dinlemek için herkes meydanda birbirini çiğniyordu, iskemleler ateş pahasına kiralanıyordu!

Fakat Tarascon'lular bununla da kalmadılar.

---

* Almanlar kastedilmektedir.

** Venedik gondolcularının söyledikleri şarkılara benzeyen şarkılar.

Atlı Alaylar

Koro derneklerinin gösterisinden sonra, yaralılar menfaatine, tarihi atlı alaylar düzenlemesine sıra geldi. Bol güneşli bir pazar günü, bütün o babayiğit Tarascon gençliğinin, yumuşacık çizmeler ve iç açıcı renkte daracık pantolonlarla, kapı kapı dolaşıp bağış toplamaları, upuzun mızraklar ve kelebek fileleriyle balkonların altında, atlarını şaha kaldırmaları gerçekten görülecek şeydi. Fakat hepsinin güzeli, kulüp üyesinin meydanda, üst üste üç gün tekrarladıkları vatanseverce bir atlı müsamere –Pavie savaşında I. François– oldu. Bunu görmeyen, ömründe hiçbir şey görmemiştir. Kostümler Marsilya tiyatrosundan ödünç alınmıştı. Sırmalar, ipekler, kadifeler, işlemeli bayraklar, armalar, tolga sorguçları, haşalar, kurdeleler, fiyonklar, ponponlar, mızraklar, zırhlar, meydanı çarkıfelek gibi alev alev ve göz kamaştırıcı bir hale getirmişti. Üstelik kuvvetli bir mistral de çıkıp bütün bu ışık cümbüşünü sarsmaya başladı. Kısacası müsamere pek muhteşem oldu. Maalesef, dehşetli bir boğuşmadan sonra I. François –gerçekte kulüp müdürü M. Bompard– bir sürü atlı tarafından kuşatıldığını görünce, biçare Bompard, kılıcını teslim ederken, öyle muammalı bir tarzda omuz silkti ki, bunda, "Her şey mahvoldu, şeref dışında!" anlamından çok, "Alacaksan al be yahu!"ya benzeyen bir eda vardı... Fakat Tarascon'lular, buna pek aldırış etmediler ve bütün gözlerde vatansever yaşlar peyda oldu.

Yarma

Bu seyirler, bu marşlar, güneş, Rhône'un açık havası varken, kafaları kızıştırmak için daha fazlasına zaten lüzum yoktu. Hükümetin ilanları da coşkunluğu son haddine çıkardı. Meydanda herkes birbirine dişlerini sıkarak, kelimeleri kurşun gibi çiğneyerek, tehditkâr bir tavırla sokuluyordu.

Konuşmalar barut kokuyordu. Havada güherçile vardı. Bu ateşli Tarascon'luları asıl Comédie kahvesinde öğle yemeğinde dinlemek lazımdı:

"Amma da iş ha! Parisliler şu Allahın belası General Trochu'leriyle ne halt ediyorlar? Bir türlü çıkamıyorlar!.. Vay canına yandıklarımın... Tarascon olsaydı, pırrrr! Şimdiye kadar yarma çoktan olup bitmişti!"

Yulaf ekmeği Paris halkının boğazına dizilirken, bu efendiler gövdeye indirdikleri nefis kekliklerin üstüne papaların şarabından içerek, yanakları pençe pençe al, karınları iyice tok, kulaklarına kadar salça içinde, karşılarındaki sağırmış gibi masaya vura vura:

"Şu yarmayı yapsanıza yahu!" diye bangır bangır bağırıyorlardı. Eh doğrusu, bunda da pek haklıydılar yani.

Kulübün Savunulması

Ama yine barbar yayılması gün geçtikçe güneye doğru biraz daha sarkıyordu. Dijon teslim olmuş, Lyon tehlikeye düşmüştü. Daha şimdiden Rhône vadisinin kokulu otları, uhlanların atlarını iştaha getirip kişnetmeye başlamıştı. Tarascon'lular:

"Savunma tedbirleri alalım!" dediler. Herkes işe koyuldu. Göz açıp kapayıncaya kadar şehir, bombardımana karşı tahkim edildi, barikatlar ve kazamatlarla donandı. Her ev bir kale oldu. Silahçı Costecalde'ın mağazası önünde en az iki metre genişliğinde bir hendek ve hendeğin üstünde de bir açılır kapanır köprü vardı ki, seyrine doyum olmuyordu. Kulüpte savunma tesisleri o kadar önemliydi ki, herkes merakla gidip seyrediyordu. Kulübün müdürü M. Bompard, elinde tüfek, merdivenin en üst basamağında duruyor ve hanımlara açıklama yapıyordu:

"Şayet buradan gelirlerse, bum bum! Yok eğer şuradan çıkarlarsa, bum bum!"

Sonra her sokak başında biri yanınıza sokulup esrarengiz bir tavırla:

"Comédie kahvesi zapt edilir gibi değil!" Yahut:

"Meydanı lağımladılar!" diyordu. Doğrusu barbarları derin derin düşündürecek haller eksik olmuyordu.

Sivil Nişancılar

Aynı zamanda ha bire sivillerden nişancı bölükleri oluşturuluyordu. *Ölüm Biraderleri, Narbonnais Çakalları, Rhône Piştovcuları*, yulaf tarlasında biten kır çiçekleri gibi, her addan, her renkten, türlüsü vardı. Sonra sorguçlar, horoz tüyleri, muazzam şapkalar, hele kuşakların genişliği!.. Etrafa dehşet saçabilmek için her sivil nişancı, sakal bıyık koyuvermiş, öyle ki gezintide artık kimse birbirini tanımıyordu. Uzaktan, posbıyıklı, gözleri kan çanağı, bir Abruzze dağları eşkıyasının kılıç, tabanca ve yatağan şakırtısı içinde üzerinize doğru yürüdüğünü görüyordunuz, sonra yaklaşınca bir de bakıyordunuz ki, gelen mal müdürü Pégoulade'mış. Bazen merdivende, sivri şapkası, testere gibi dişli bıçağı ve her omzunda bir tüfekle bizzat Robinson Crusoe'ya rast geliyordunuz, dikkatli bakınca bunun da lokantada akşam yemeğinden dönen silahçı Costecalde olduğu anlaşılıyordu. Asıl işin kötüsü, böyle korkunç tavırlar takına takına Tarascon'lular sonunda birbirlerini ürküttüler ve kimse sokağa çıkmaya cesaret edemez oldu.

Ada Tavşanları ve Kümes Tavşanları

Bordeaux'dan milli muhafız teşkilatı hakkında gelen emirname, bu sıkıntılı vaziyete son verdi. Üçlerin kudretli nefesiyle horoz tüyleri, frrrt, havaya dağıldı ve bütün Tarascon nişancıları –Çakal, Piştovcu vs–, sabık depo yüzbaşısı, babayiğit General Bravida'nın komutasında, eli yüzü düzgün bir

milis taburu haline geliverdiler. Bordeaux'dan gelen emir, bilindiği gibi, milli muhafızları iki sınıfa ayırıyordu: seyyar milli muhafızlar, sabit milli muhafızlar; yani mal müdürü Pégoulade'ın oldukça tuhaf bir benzetmesiyle, ada tavşanları ve kümes tavşanları. Teşkilatın başlangıcında, ada milli muhafızlarının itibarı tabii çok daha yüksekti. Babayiğit General Bravida, her sabah bunları atış talimleri için Meydan'a götürüyordu:

"Yat! Kalk!" ve tekrar. Bu manevralar daima bir sürü seyirci çekiyordu. Tarascon hanımları bir tanesini bile kaçırmıyorlardı. Hatta tavşanlarınızı hayran hayran seyretmek için Beaucaire hanımlarının bile köprüyü geçtikleri oluyordu. Bu esnada biçare kümes milli muhafızları uslu uslu şehirde vazife görüyorlar ve içine yosun doldurulmuş kocaman bir kertenkele ile kral René'cik devrinden kalma iki küçük toptan başka korunacak bir şeyi olmayan müzenin önünde nöbet bekliyorlardı. Bu kadarcık şey için Beaucaire hanımları köprüyü geçerler mi hiç? Bununla beraber, üç ay süren atış talimlerinden sonra, ada milli muhafızlarının yine Meydan'dan kımıldamadıkları görülünce, halkın coşkunluğu biraz soğumaya başladı.

Babayiğit General Bravida istediği kadar:

"Yat! Kalk!" diye bağırsın, artık kimse başını çevirip bakmıyordu bile. Çok geçmeden bu manevralar halkın ağzında bir parmak bal oldu. Ama Allah bilir, hareket ettirmiyorlarsa, bu zavallı tavşanların bu işte hiçbir kabahati yoktu. Zaten kendileri de bu hale pek kızıyorlardı. Hatta bir gün, "talime çıkmayacağız!" diye tutturdular. Vatanperverlik aşkıyla:

"Artık gösteriş istemez!" diye bağırıyorlardı, "Mademki seyyarız, bizi yürütsünler."

Babayiğit General Bravida, onlara:

"Yürüyeceksiniz," diyordu, "sizi yürütmezsem bana da Bravida demesinler!" ve hiddetten puflaya puflaya, belediye-

ye gidip açıklama istedi. Belediye, bu hususta emir almadığı ve meselenin valiliğe ait olduğu cevabını verdi.

Bravida:

"Pekâlâ, valilik olsun!" dedi ve valiyi bulmak için eksprese atlayınca soluğu Marsilya'da aldı. Valiyi bulmak da meseleydi, çünkü Marsilya'da daimi olarak beş altı vali bulunuyor ve hiç kimse hangisinin asıl vali olduğunu bilmiyordu. Talihin garip bir cilvesi olarak, bizimki derhal gerçek valiyi yakalayıverdi ve encümen toplantısının tam ortasında, sabık depo yüzbaşısı otoritesiyle, emrindeki kişiler adına söze başladı.

Daha ilk cümlesini tamamlamamışken vali sözünü kesti:

"Af buyurunuz, general!" dedi. "Nasıl oluyor da askerleriniz sizi aman gidelim, beni de aman kalalım diye sıkboğaz ediyorlar?.. Şunu bir okusanıza!.."

Ve dudaklarında gülümseme, ona ada tavşanlarından –hem de ille gidelim diye tutturanlarından– ikisinin hekimden, papazdan, noterden aldıkları rapor ve ilmühaberlerle birlikte valiliğe sundukları bir dilekçeyi gösterdi. Dilekçe sahipleri sakat oldukları iddiasıyla, kümes tavşanları arasına kayırılmalarını rica ediyorlardı. Vali hep aynı gülümsemeyle:

"Bende bu dilekçeler üç yüzü geçiyor," dedi. "Artık, general, sizinkileri hareket ettirmekte neden acele etmediğimizi anlamışsınızdır. Şimdiye kadar, kalmak isteyenler arasından, maalesef pek çoğu hareket ettirildi. Daha fazlasına lüzum yok... Kısacası cenabıhak Cumhuriyet'i muhafaza buyursun! Benden tavşanlarınıza bol bol selam!"

Veda Puncu

Generalin Tarascon'a süklüm püklüm döndüğünü söylemeye tabii lüzum yok. Fakat orada başka bir macerayla karşılaştı... Kendisi Marsilya'dayken Tarascon'lular aralarında para toplayarak hareket edecek olan tavşanlara bir veda

puncu tertip etmeyi akıllarına koymamışlar mı? Babacan General Bravida, buna lüzum kalmadığını, kimsenin hareket etmeyeceğini söyledi durdu, ama dinleyen kim! Puncun parası toplanmış, hazırlığı tamamlanmıştı. Bir içmesi kalmıştı; o da oldu... Kısacası bir pazar akşamı, bu dokunaklı veda puncu töreni, belediye salonlarında yapıldı ve şerefe kadeh kaldırmalar, yaşasınlar, nutuklar, vatani marşlar, ta şafak sökünceye kadar belediye camlarını zangır zangır sarstı. Tabii herkes, bu veda puncunun neye delalet ettiğini pekâlâ biliyordu. Puncun parasını veren kümes milli muhafızları, arkadaşlarının hareket etmeyeceklerine yüzde yüz inanıyorlardı; puncu içen ada milli muhafızları da aynı kanıdaydılar. Heyacandan titreyen bir sesle, bu kahramanlara en önde yürümeye hazır olduğuna yemin eden sayın belediye başkan yardımcısı da yürüyüşün filan aslı olmadığını herkesten iyi biliyordu. Ama zararı yok! Bu güneyliler öyle tuhaf insanlardır ki, veda puncunun sonunda herkes ağlıyor, herkes birbiriyle öpüşüyordu ve asıl garibi herkes samimiydi, hatta genaral bile!..

Tarascon'da olduğu gibi Fransa'nın bütün güneyinde ben bu serap halini çok görmüşümdür.

Bélisaire'in Prusyalısı

Bakın, bu hafta bir Montmartre meyhanesinde neler duydum. Bunu size tadıyla anlatabilmek için, Bélisaire ustanın kenar mahalle tabirleri, kocaman doğramacı önlüğü ve Montmartre'ın bir Marsilyalıyı bile Paris ağzıyla konuşturan o canım beyaz şarabından iki üç kadeh lazım, işte ancak o zaman Bélisaire'in bir ahbap sofrasında bu kasvetli ve gerçek macerayı anlatırken sırtımda dolaştığını duyduğum ürpermeyi sizlere aktarma edebilirim.

"... Terekenin (Bélisaire mütareke demek istiyordu) ertesi günüydü. Bizim karı, çocukla beni Villeneuve-la-Garenne tarafında şöyle bir dolaşalım diye göndermişti. Yani sizin anlayacağınız, o taraflarda, su kenarında küçük bir kulübemiz var da, kuşatmadan beri ne oldu ne bitti, haber alamamıştık. Doğrusu, veledi peşime takmak beni hiç açmıyordu. Prusyalılarla karşılaşacağımızı biliyordum. O zamana kadar heriflerle yüz yüze gelmediğim için, başıma bir bela çıkarmaktan korkuyordum. Gelgelelim bizim hatunun dediği dedik:

'Al götür! Al götür! Yavrucak biraz hava almış olur!'

Doğrusu, beş ay kuşatmada küflendikten sonra çocukcağızın hava almaya da ihtiyacı yok değildi hani. Uzatmayalım, ikimiz birlikte, tarla tepe, yola düzüldük. Bizim velet, hâlâ ağaç ve kuş bulunduğunu görmekten, sürülmüş topraklara yatıp yuvarlanmaktan öyle keyifleniyordu ki, sormayın.

Ama ben onun kadar keyifli olamıyordum. Yollarda fazlasıyla sivri miğferliler vardı. Kanaldan adaya kadar, nereye baksanız, hep onlar. Hem sonra heriflerin öyle bir tepeden bakışları var ki!.. Şöyle bir sille tokat, aralarına dalmayayım diye kendimi zor tuttum. Hele Villeneuve'e varıp da zavallı bahçelerimizden hayır kalmadığını, evlerin açılıp yağma edildiğini, bütün o haydutların pencereden pencereye birbirlerine seslenerek, yün fanilalarını pancurlarımız, kafeslerimiz üzerinde kurutarak, baba ocaklarımıza yan gelip oturduklarını görünce, eh artık, tepem attı. Bereket versin ki bizim oğlan yanım sıra yürüyordu, ne zaman avcum fazla kaşınsa, ona bakarak kendi kendime:

'Sakın ha, Bélisaire evladım,' diyordum. 'Aman şu oğlanın başına bir bela getirme!' Yalnız bu düşünce, beni bir sakarlık etmekten alıkoyuyordu. İşte o zaman, bizim karının neden ille çocuğu da götür diye tutturduğunu anladım.

Bizim kulübe kasabanın ta öbür ucunda, sağ kolda, rıhtım üzerinde sonuncu evdi. Tıpkı ötekiler gibi, bizimkini de soyup soğana çevirmişlerdi. Ne eşya kalmıştı, ne de bir tek cam. Yalnız birkaç kucak saman, bir de büyük koltuğun ocakta çıtır çıtır yanan son ayağı. Her taraftan Prusyalı kokusu geliyordu, ama görünürde kimseler yoktu... Fakat yine, bodrum katında bir şeyler kıpırdanıyor gibi geldi bana. Orada benim küçük bir tezgâhım vardı, pazarları öteberi yaparak vakit geçirirdim. Çocuğa, 'Bekle,' dedim, bakayım ne var, diye aşağıya indim.

Kapıyı açar açmaz, bir de baktım ki, Wilhelm'in askerlerinden iri boy bir hödük, homurdana homurdana yongaların üstünden kalkarak, gözleri evinden uğramış, ağzında manasını çakmadığım bir araba küfür, üzerime doğru yürüyor. Herhalde hayvan herifin mahmurluğu da pek huysuz olacak ki, daha ağzımı açıp da lafımı etmeye zaman bırakmadan, hemen kasaturasını çekmeye davrandı...

Ah işte o zaman, kanun şöyle bir döndü. Bir saatten beri hep içime attıklarım, kafama vurdu... Bizim tezgâh uşağına, şöyle bir yakaladığım gibi, bir adet kütlettim... Bélisaire'in bileği, her zaman ne yaman şeydir, bilirsiniz ahbaplar. Ama hele o gün, elim el değil, balyoz olmuşta sanki... Daha ilk vuruşta bizim Prusyalı küstü ve boylu boyunca yere uzanıverdi. Ben yalnız bayıldı sanıyordum, meğer yürümüş, çocuklar; basbayağı temizlenmiş. Tastamam temize havale yani!

Ben ki hayatımda bir tarlakuşu bile öldürmemiştim, bu iriyarı herifi ayağımın altında görünce, ne de olsa, fena oldum... Doğrusu, güzel bir sarışındı da; dişbudak yongası gibi kıvır kıvır, henüz yeni çıkmış, küçücük bir sakalı da vardı. Kendisine bakarken, dizlerimi bir titremedir aldı. Bu aralık, bizim veledin yukarda canı sıkılmış olacak ki, var kuvvetiyle:

'Baba! Baba!' diye bağırdığını duydum.

Yoldan Prusyalılar geçiyordu, bodrumun deliğinden kılıçları ve iri bacakları görülüyordu. Hemen aklıma geldi:

'Şayet içeriye girerlerse, bizim oğlan hapı yutar... Ne var ne yok, herkesi temizlerler.'

İşin rengi değişmişti; artık titremedim. Prusyalıyı hemen tezgâhın altına soktum! Üstüne de tahta, yonga, talaş, ne bulduysa yığdım. Sonra yukarıya çıkıp bizim oğlanı buldum:

'Düş önüme, bakalım...'

'Ne oldu, baba? Ne kadar da rengin kaçmış!'

'Sen yürümene bak!'

Vallahi Kazaklar* beni itip kaksalar da, suratıma eğri eğri baksalar da, sesimi çıkaracak halde değildim. Bana hep arkam sıra koşuşmalar, bağrışmalar oluyor gibi geliyordu. Bir defasında bir atın dörtnala üzerimize doğru geldiğini duydum, az kalsın heyecandan yere yığılacaktım. Ama yine,

---

* Burada Almanlar anlamında.

köprülerden sonra, kendime gelmeye başladım. Saint-Denis mahşer gibi kalabalıktı. Bu kadar halkın arasında bizi yakalamalarına imkân yoktu. İşte ancak o zaman aklıma bizim zavallı baraka geldi. Prusyalılar arkadaşlarını bulunca, intikam almak için evi ateşe verebilirlerdi. Hem sonra orada bizim komşu, balık kolcusu Jacquot'dan başka Fransız da kalmamıştı. Yanı başında bir askerin öldürülmüş olması yüzünden başına türlü işler açılabilirdi. Doğrusu, böyle sıvışıp gitmek hiç de mertliğe yakışmıyordu.

Hiç olmazsa herifi ortadan kaybetmenin çaresini bulsaydım... Paris'e yaklaştıkça, bu düşünce kafamı büsbütün oymaya başladı. Çare yok, şu Prusyalıyı bodrumda bırakmak beni sıkıyordu. Nitekim istihkâmlara gelir gelmez, artık kendimi tutamadım. Bizim oğlana:

'Haydi sen önden git,' dedim. 'Benim Saint-Denis'de yapılacak bir işim var.'

Çocuğu öptüm ve ters yüzü döndüm. Doğrusu yüreğim de pek çarpmıyor değildi. Ama ne zarar, yanımda çocuk yok diye içim pek rahattı.

Villeneuve'e vardığım zaman, ortalık kararmaya yüz tutmuştu. Tabii gözümü dört açıyor ve adım adım ilerliyordum. Kasabanın halinde bir değişiklik yoktu, her taraf pek sakindi. Ta ötede, sisler içinde, bizim barakanın yine eski yerinde olduğunu fark ediyordum. Rıhtım boyunca kapkara ve uzun bir tahta perde, bunlar yoklama için saf olan Prusyalılardı. Evi boş bulmak için mükemmel bir fırsat. Çit ve duvarlar boyunca süzülüp giderken, Jacquot babanın avluda ağlarını yaymakta olduğunu gördüm. Demek, daha işin farkına varmamışlardı... Bizim eve daldım, aşağıya indim, el yordamıyla yokladım. Prusyalı, yine yongalarının altındaydı. Hatta iki kocaman fare adamın miğferine musallat olmuşlardı... Çene kayışının kımıldadığını hissedince yüreğim ağzıma geldi. O anda ölü canlandı sandım. Ama ne münasebet! Herifin kellesi hem soğuk, hem de çeki taşı gibiydi. Bir köşeye çömelip

bekledim. Ötekiler uykuya varınca, herifi götürüp Seine nehrine atmayı kuruyordum.

Ölünün yanında bulunduğumdan mı bilmem o akşam, Prusyalıların yat borusu bana pek kötü geldi. Üçer üçer ta! ta! ta! diye uzun uzun öten borular! Tam bir kurbağa muzıkası. Herhalde bizim piyadeler bu havayla yatmak istemezler...

Beş dakika süreyle, kılıç şakırtısı, kapılara küt küt vurmalar gırla gitti. Sonra askerler avluya girdiler ve bağırmaya başladılar:

'Hofmann! Hofmann!'

Zavallı Hofmann, yongaların altında uslu uslu duruyordu... Ama ben ecel teri döküyordum!.. Her an, ha şimdi inecekler, ha şimdi inecekler diye ödüm kopuyordu. Ölünün kasaturasını elime almış, hiç kıpırdamadan bekliyor ve kendi kendime:

'Şayet bu vartayı atlatırsan evladım,' diyordum, 'Bellevil-le'deki Saint Jean-Baptiste'e nah bu kadar bir mum götürmek boynunun borcu olsun!..'

Bereket versin, bizim kiracılar, Hofmann'a yeterince seslendikten sonra, odalarına girmeye karar verdiler. Merdivenden kocaman çizmelerinin gürültüsünü duydum. Pek az sonra, bütün baraka, köylerdeki saat kulesi gibi, horlamaya başladı. Ben de zaten bodrumdan çıkmak için bunu bekliyordum.

Rıhtım tarafı ıssızdı, hiçbir evde ışık yanmıyordu. Mükemmel. Hemen tekrar bodruma indim. Bizim Hofmann'ı tezgâhın altından çıkardım, ayağa kaldırdım, hamal semeri gibi sırtıma yüklendim... Ne kadar da ağırdı haydut!.. Üstelik bir de korku, sabahtan beri ağzıma bir lokma girmemiş... Bu işin altından kalkacağımı hiç sanmıyordum. Sonra tam rıhtımın ortasında arkamdan birinin geldiğini hissettim. Arkama döndüm. Kimseler yok... Yalnız ay doğmak üzereydi. Kendi kendime:

'Aman dikkat!' dedim, 'neredeyse nöbetçiler ateş ederler.'

Üstelik, Seine'in suları da alçalmamış mı? Rıhtımdan atıverecek olsam, leğene düşmüş gibi, oracıkta kalacaktı... Rıhtımdan aşağıya indim, yürüdüm... Yine su yok. Artık tahammülüm kalmamıştı, eklemlerim tutulmuştu... Sonunda, yeteri kadar ilerlediğimi aklım kesince, herifi bırakıverdim. Ama ne mümkün! Gitti, çamura saplandı. Kımıldatabilirsen kımıldat. İttim, ittim, deh be yahu!.. Bereket versin ki, doğu tarafından bir rüzgâr esti. Seine biraz kabarır gibi oldu. Bizim merhumun kendini yavaşça akıntıya bıraktığını hissettim. Haydi, yolun açık olsun! Bir testilik su yuttum ve şıp diye rıhtıma fırladım.

Villeneuve köprüsünden tekrar geçtiğim sırada, Seine'in tam ortasında kapkara bir şey görünüyordu. Bu, akıntıyla Argenteuil tarafına doğru inen bizim Prusyalıydı."

Paris'te Köylüler
(Kuşatma Sırasında)

Champrosay'deyken pek mutluydular. Kümesleri, tam pencerelerimin altına düşüyordu. Senenin altı ayında yaşayışları birazcık olsun benimkine karışırdı. Daha ortalığın ağarmasına hayli zaman varken, adamın ahıra girdiğini, arabasını koştuğunu ve Corbeil'e sebzelerini satmaya gittiğini duyardım. Sonra kadın kalkar, çocukları giydirir, tavuklara yem verir, ineği sağar ve bütün sabah tahta merdivenlerde küçüklü büyüklü bir takunya takırtısıdır giderdi... Öğlenden sonra her şey susardı. Baba tarlada, çocuklar okulda olur, anne de sessiz sedasız, avluda çamaşır serer veya kapının önünde, gözü en küçüğünde, dikiş dikerdi. Arada sırada yoldan biri geçer, o zaman hem dikiş dikilir, hem de laf atılırdı.

Bir keresinde, ağustos ayının sonlarına doğru, hep şu mahut ağustos ayı, kadının bir komşusuna:

"Haydi canım, Prusyalılar ha!.. Fransa'ya mı girmişler, diyorsun?" dediğini duydum ve penceremden:

"Hem Châlons'dalar, Jean ana!" diye bağırdım. Bu sözüme öyle güldü ki... Seine-et-Oise ilinin bu köşesinde; köylülerin istilaya bir türlü aklı yatmıyordu.

Bununla beraber, Allahın günü, eşya dolu arabaların geçtiği görülüyordu. Şehirliler evlerini kapatıp gidiyorlardı ve günlerin o kadar uzun olduğu bu güzel ayda bahçeler kapa-

lı parmaklıklarının arkasında, ıssız ve hazin, son çiçeklerini açıyordu... Yavaş yavaş benim komşular da telaşa düşmeye başladılar. Civardan biri göç etti mi, içlerine bir hüzündür çöküyordu. Onlara herkes kendilerini terk ediyor gibi geliyordu... Sonra bir sabah köyün dört bucağında bir trampet sesi duyuldu! Belediyenin emri. İneği, samanı, otu Paris'e götürüp satmak, Prusyalılara hiçbir şey bırakmamak lazımmış... Adam Paris'e gitti. Aman Allah, ne berbat bir yolculuk! Anayolun kaldırımı üstünde ağır göç arabaları, tekerleklerin arasında şaşırıp kalmış domuz ve koyun sürüleriyle, sıkışıp arabaların üstünde böğüren öküzlerle karmakarışık, birbiri peşi sıra ilerliyordu. Kenarda, hendek boyunca birtakım zavallılar, önlerindeki küçük çekçek arabalarına babadan kalma eşyalarını, rengi uçmuş kocaman koltuklarını, imparatorluk üslubundaki masalarını, Hint kumaşıyla süslü aynalarını yığmışlar, ite ite gidiyorlardı. Bu kadar tozu havaya kaldırmak, bütün bu yadigârları yerinden oynatmak ve birbiri üstünde yollarda süründürmek için, evlere nasıl bir ıstırabın girmiş olabileceği pekâlâ hissediliyordu.

Paris kapılarında kalabalıktan nefes alınamaz olmuştu. İki saat beklemek lazım geldi... Bu süre içinde zavallı adam, ineğine yapışmış bir halde, top mazgallarına, göz alabildiğine uzayıp giden istihkâmlara ve yolun kenarında devrilmiş, cansız yatan upuzun İtalya servilerine şaşkın şaşkın baktı durdu... Akşam, kederli kederli köyüne döndü ve bütün gördüklerini karısına anlattı. Kadın korktu ve hemen ertesi gün kalkıp gitmek istedi. Fakat bugün yarın diye bir türlü yola çıkılamıyordu... Aman şu ürünü de kaldıralım, aman şu tarlayı da sürüverelim diyorlardı... Belki bağbozumunu yapıp şarabı da fıçılara boşaltmaya zaman olacaktı! Hem sonra içlerinde, belki Prusyalılar bu civara uğramadan geçerler diye belirsiz bir ümit de vardı.

Bir gece, müthiş bir patlamayla uyandılar. Corbeil köprüsü havaya uçurulmuştu. Köyde erkekler kapı kapı dolaşıp:

"Uhlanlar geliyor! Uhlanlar geliyor! Kaçınız!" diye bağırıyorlardı.

Acele acele yataktan kalkıldı, araba koşuldu, çocuklar uykulu uykulu giydirildi ve birkaç komşuyla birlikte kestirmeden yola çıkıldı. Yamacı tırmandıkları zaman, köyde saat kulesi üçü çalıyordu. Son defa olarak arkalarına dönüp baktılar. Yalak, kilise meydanı, alışık oldukları yollar, Seine'e inen yol, bağlar arasından geçen yol, her şey daha şimdiden kendilerine yabancı geliyordu. Sabahın beyaz sisleri içinde ıssız köyceğiz sanki korkunç bir beklemeden ürperiyormuş gibi evlerini bir araya toplamıştı.

Şimdi Paris'teler. Kapanık bir sokakta, bir apartmanın dördüncü katında iki odaları var... Erkek, halinden pek şikâyetçi değil. Kendisine iş bulundu. Hem sonra milli muhafızlara katıldığından, istihkâmlar var, talim var. Boş ambarını ve ekilmemiş çayırlarını unutmak için kendini hep işine veriyor. Kadın daha yabani, sıkılıyor, uğunuyor, ne yapacağını bilmiyor, iki büyük kızı okula gidiyor. Fakat bu loş ve bahçesiz okulda yavrucaklar, köyde arı kovanı gibi vızıltılı ve neşeli o şirin manastırlarını, oraya gitmek için her sabah orman içinden geçtikleri o yarım fersahlık yolu hatırlayarak boğuluyorlar. Anne kızlarını kederli görmekten kahroluyor, fakat asıl en küçüğün hali içine dokunuyor.

Yavrucak köydeyken gider gelir, avluda, evde, her yerde peşinden ayrılmaz, annesi eşikten ne kadar atlamışsa o da o kadar atlar, kızarmış minimini ellerini çamaşır teknesine daldırır, bir an dinlenmek için yün örmeye başladığı zaman, o da kapının yanına otururdu. Halbuki burada dört merdiven çıkılacak; hele merdivenler kapkara, insanın ayağı sürçüyor; daracık ocaklarda pısırık bir ateş, yüksek pencereler, külrengi dumanlarla ıslak arduvazlardan bir ufuk...

Evet, evin avlusu var, orada oynayabilir ama kapıcı kadın istemiyor. Bu kapıcılık da bir şehir icadı! Orada, köyde herkes evine sahiptir; herkesin bir köşeciği vardır, kendi korur,

gözetir. Bütün gün evin kapısı açık kalır. Akşam oldu mu, kocaman bir tahta sürgü sürülür ve bütün ev korkusuzca köylerin o mışıl mışıl uyunan karanlık gecesine gömülürdü. Zaman zaman köpek aya karşı havlar, ama kimse tedirgin olmazdı... Paris'te, fakir evlerde asıl mal sahibi kapıcıdır. Küçük, saman çöpleriyle patates kabuklarını avluda öteye beriye dağıtıyor bahanesiyle keçilerini sattıran bu huysuz kadından o kadar korkuyor ki, tek başına aşağıya inemiyor.

Zavallı anne, canı sıkılan yavrusunu oyalamak için ne icat edeceğini bilemiyor. Yemek faslı biter bitmez, sanki tarlaya gideceklermiş gibi çocuğu sarıp sarmalıyor, sonra elinden tutarak sokak sokak, bulvar bulvar gezdiriyor. Ürken, sağdan soldan itilip kakılan, serseme dönen yavrucak, etrafına bile pek bakınamıyor. Zaten beygirlerden başka şeye aldırış ettiği yok. Tanıdığı, yüzünü güldüren yegâne şey, beygirler. Anne de hiçbir şeyden zevk almıyor. Ağır ağır, malını, evini düşüne düşüne yürüyor. Kendisini hanım hanımcık haliyle, temiz kıyafeti ve yatık saçlarıyla, küçüğü de ablak yüzü, tahta altlı kocaman ayakkabılarıyla, yan yana giderken görenler, memleketlerinden uzakta, adeta sürgünde yaşadıklarını, köy yollarının o serin havasına ve tenhalığına candan hasret çektiklerini pek iyi anlıyorlar.

İleri Karakollarda

(Kuşatma Anıları)

Şu okuyacağınız notlar, ileri karakollar arasında koşturup dururken, günü gününe yazılmıştır. Bu, henüz Paris'in kuşatma anısı sıcağı sıcağınayken, not defterimden kopardığım bir yapraktır. Ne varsa hep kırıp döküp, itile kakıla, diz üstünde yazılmış, bir mermi parçası gibi paramparça şeyler; ama hiçbir yerini değiştirmeden, hatta bir defa daha okumadan, olduğu gibi veriyorum. Bir şeyler uydurayım, şurasını burasını daha cazip bir hale getireyim derken, her şeyi berbat etmekten ödüm kopuyor.

Bir Aralık Ayı Sabahı Courneuve'de

Soğuktan bembeyaz, ses veren, kaskatı, tebeşirli bir ova. Yolun donmuş çamuru üzerinden piyade taburları, topçuyla karmakarışık, geçip gidiyor. Ağır ve hazin bir geçiş. Askerler, başları eğik, titreye titreye, tüfek omza asılı, eller manşon gibi battaniyeler içine sokulmuş, sendeleyerek yürüyorlar. Zaman zaman bağrılıyor:

"Dur!"

Atlar ürküyor, kişniyor, top arabaları hopluyor, topçular eyerlerinin üzerinde doğrularak merakla Bourget'nin uzun ve beyaz duvarından öteye bakıyorlar. Askerler yerlerinde tepinerek:

"Görülüyor mu?" diye soruyorlar...

Sonra tekrar ileri... Bir an geri tepilmiş olan insan seli, hep ağır ağır, hep sessiz sedasız akıp gidiyor.

Ufukta, Aubervilliers tabyasının çıkıntısı üzerinde henüz yeni doğmuş mat gümüşten bir güneşin aydınlattığı soğuk gökyüzünde, bir Japon sedefi üzerindeymiş gibi beliren askeri valiyle kurmay heyeti, küçük ve narin bir grup. Daha yakınımda, yolun kenarına konmuş kalabalık bir kuzgun sürüsü. Bunlar bizim sevgili kardeşlerimiz sedyeciler. Ayakta, pelerinlerinin altında ellerini kavuşturmuşlar, mütevazı, fedakâr ve üzgün bir tavırla, topa yem olacak bu kafilenin geçişini seyrediyorlar.

AYNI GÜN – Issız, metruk köyler, damları çökmüş, saçaksız pencereleri ölü gözü gibi bakan, her tarafı açık evler. Zaman zaman, her şeyin yankılandığı bu harabelerin birinde bir şeylerin kımıldandığı, bir ayak sesi, bir kapı gıcırdaması duyuluyor. Siz geçip gidince de, eşikte gözleri çukurda, tetik üstünde bir asker peyda oluyor – herhalde hırsızlık etmeye gelmiş bir çapulcu veyahut gizlenecek delik arayan bir kaçak...

Öğleye doğru bu köy evlerinden birine giriyorum. Ev tırnakla kazınmış gibi bomboş ve çırılçıplak. Aşağıda kapısız ve penceresiz büyük bir mutfak, arka avluya açılıyor, avlunun sonunda bir yeşil çit, onun arkasında da göz alabildiğine kadar kır. Mutfakta bir köşede döne döne çıkan küçük bir taş merdiven var. Bir basamağına oturuyorum ve uzun süre öyle kalıyorum. Bu güneş, etraftaki bu derin sessizlik ne hoş! Geçen yazdan kalma iki üç kocaman sinek, ışıkla canlanarak tavandaki kirişler arasında vızıldıyor. Ateş yakıldığı izlerinden belli olan ocağın önünde pıhtılaşmış kanla kızarmış bir taş. Henüz soğumamış küllerin yanı başında bu kanlı taş, hazin bir sabahlamayı anlatıyor.

Marne Boyunca

3 Aralık, Montreuil kapısından çıktım. Gökyüzü kapalı, soğuk bir rüzgâr, sis.

Montreuil'de kimseler yok. Kapılar ve pencereler örtük. Bir tahta perdenin arkasından bir kaz sürüsünün bağrıştığını duyuyorum. Burada köylü kalkıp gitmemiş, gizleniyor. Biraz ileride açık bir meyhane buluyorum, içerisi sıcak, soba harıl harıl yanıyor. Taşralı üç yedek, neredeyse sobaya girecekler, karınlarını doyuruyorlar. Sessiz sedasız, gözleri şiş şiş, suratları kıpkırmızı, zavallı neferler hem uyuyor, hem de yiyorlar...

Montreuil'den çıkarak, öbek öbek yakılan ateşlerin dumanıyla masmavi kesilmiş Vincennes ormanından geçiyorum. Ducrot ordusu orada. Askerler ısınmak için ağaçları kesiyorlar. Kayınların, akçakavakların, genç dişbudakların kökleri havada, narin ve kızıl yaprakları arkada, sürüne sürüne götürüldüğünü görmek, insanın yüreğini sızlatıyor.

Nogent'da yine asker. Kocaman kaputlu topçular, yahni yanaklı ve her tarafları elma gibi yuvarlak Normandiyalı yedekler, kukuletalı ve çevik, ufak tefek zuhaflar, kamburlaşmış, iki büklüm, keplerinin altında kulaklarına mavi mendil dolamış piyadeler, bütün bu kalabalık, sokaklarda kaynaşıyor, dolaşıyor, açık kalmış iki bakkal dükkânının kapısında itişip kakışıyor. Küçük bir Cezayir şehri.

İşte sonunda kır. Marne'a doğru inen uzun ve ıssız bir yol. İnci renginde harikulade bir ufuk, sisler içinde ürperen yolunmuş ağaçlar. Ta arkalarda demirden büyük bir tren köprüsü. Dişleri dökülmüş gibi kopuk kemerlerine bakmak insana azap veriyor. Perreux'den geçerken, yolun kenarındaki bozulmuş bahçeler, harap ve hazin evler arasında, küçük villaların birinde, parmaklığın arkasında, katliamdan kurtulmuş ve sereserpe açılmış, kocaman üç beyaz krizantem gördüm. Parmaklığı ittim, içeriye girdim, ama o kadar güzeldiler ki koparmaya kıyamadım.

Tarlaların içinden Marne'a indim. Tam suyun kenarına vardığım zaman, güneş, yüzünü yıkamış, dosdoğru nehre vuruyordu. Manzara nefis. Karşıda bir gün evvel kanlı boğuşmalara sahne olan Petit-Bry, beyaz evlerini yamaca, bağların ortasına dizmiş, sakin duruyor. Nehrin bu yakasında, sazlar arasında bir kayık. Sahilde bir küme asker, karşıdaki yamaca bakarak konuşuyorlar. Bunlar, Saksonların dönüp dönmediğini anlamak için Petit-Bry'ye gönderilen keşif kıtası. Ben de onlara katılıyorum. Kayıkla nehri geçerken, kıç tarafa oturan askerlerden biri, bana yavaşça:

"Chassepot* isterseniz," diyor, "Petit-Bry belediye dairesi ağzına kadar dolu. Orada bir de nizamiye albayı vurmuşlar, uzun boylu, teni kadın gibi beyaz, sarışın bir adam. Yepyeni sarı çizmeleri de var."

Gözü ölünün çizmelerinde kalmış olacak ki sürekli:

"Vay canına be! Ne de güzel çizmeler!" diye söyleniyor ve bakışları parlıyor.

Tam Petit-Bry'ye gireceğimiz sırada, ayağı çarıklı bir deniz eri, koltuğunun altında dört beş tüfekle, daracık bir yoldan peyda oluyor ve bize doğru koşa koşa gelerek:

"Gözünüzü açın, Prusyalılar geliyor!" diyor.

Hemen alçak bir duvarın arkasına büzülüyoruz ve bakıyoruz. Üstümüzde, bağların tepesinde, evvela bir atlı, başında miğferi, elinde filintası, eyerinin üzerinde öne doğru eğilmiş, melodramarik bir siluet. Arkasından öbür süvariler de meydana çıkıyor, sonra sürüne sürüne bağların arasına dağılan piyadeler.

Bunlardan bir tanesi pek yakınımızda, bir ağacın arkasına siper almış, hiç kımıldamıyor. Uzun siyah kaputlu, başının etrafına renkli bir mendil sarmış, iriyarı bir herif. Bulunduğumuz yerden gayet güzel bir hedef ama neye yarar ki?.. Keşif kıtası öğreneceğini öğrendi. Şimdi hemen kayığa. Ka-

* Fransız ordusunda kullanılan tüfeğin adı.

yıkçı küfür etmeye başlamış bile. Marne'ı arızasız geçiyoruz... Fakat tam kıyıya yanaştığımız sırada, öteki sahilden kısık kısık bize sesleniyorlar:

"Hey kayık!.."

Bunlar, benim deminki çizme meraklısıyla üç dört arkadaşı. Belediye dairesine kadar bir çıkalım demişler, şimdi de can havliyle geri dönüyorlar. Felakete bakın ki, onları karşı sahilden alıp getirecek kimse yok. Kayıkçı ortadan kayboldu. Nehrin kenarında benimle beraber bir deliğe girip büzülen keşif kıtasının çavuşu, pek zavallı bir tavırla:

"Kürek çekmesini bilmem ki!.." diyor. Bu esnada ötekiler sabısızlanıyor:

"Gelsenize be yahu! Gelsenize!"

Gitmek lazım. Ne berbat angarya. Marne ağır ve sert. Var kuvvetimle küreklere asılıyorum ve karşı sahili buluncaya kadar, yukardaki Saksonun ağacın arkasında, kıpırdamadan bana baktığını sırtımda hissediyorum...

Kıyıya yanaşınca, askerlerden biri öyle acele atlıyor ki, kayık suyla doluyor. Hepsini getirmeye imkân yok, kayık batacak. İçlerinden en cesuru kıyıda kalıp beklemeye razı oluyor. Bu bir sivil birlik onbaşısı; maviler giymiş, kasketinin önüne küçük bir kuş iğnelemiş, sevimli bir delikanlı. Tekrar dönüp onu da almak istiyorum, fakat her iki sahilden karşılıklı bir yaylım ateşi başlıyor. Onbaşı, hiçbir şey söylemeden, biraz bekliyor, sonra duvarlara sürüne sürüne Champigny tarafına doğru gidiyor. Adamın sonra ne olduğunu bilmiyorum.

AYNI GÜN – İnsanlarda olduğu gibi eşyada da dram, komiğe karışınca, umulmadık derecede şiddetli dehşet veya heyecan uyandırıyor. Derin bir ıstırap gülünç bir suratta belirince, sizi her zamankinden fazla etkilemez mi? Daumier'nin fırçasına yakışan bir burjuvayı ölüm korkusu içinde veya ölüsü getirilen çocuğuna hüngür hüngür ağlarken gözünüzün önüne getiriniz! Bunda insanın kalbini burkan

birşeyler yok mudur?.. İşte Marne boyundaki bütün o burjuva villaları, o toz pembe, filizi yeşil, kanarya sarısına boyanmış o gülünç şaleler, tepesi kurşunla örtülü ortaçağ biçimi kuleler, yalancı tuğladan köşkler, beyaz madenden yuvarlakların sallandığı rokoko bahçeler, şimdi ben bunları savaşın dumanları içinde, mermilerle çökmüş çatıları, kırılmış rüzgâr işaretleri, mazgal mazgal olmuş duvarlarıyla, samana ve kana batmış görüyorum ve onlarda o korkunç çehreyi buluyorum...

Üstümü başımı kurutmak için girdiğim ev de, tam o evlerden biriydi. Birinci kata, kırmızılı ve yaldızlı küçük bir salona çıktım. Daha duvarların kâğıtlanması bitmemişti. Yerde henüz kâğıt tomarlarıyla yaldızlı çıta parçaları vardı. Mobilyadan eser yoktu. Yalnız şişe kırıkları, bir köşede de üstünde önlüklü bir adamın uyuduğu bir paspas. Her şeyde karışık bir barut, şarap, mum ve küflü saman kokusu... Pembe damarlı aptalca bir şöminenin karşısında, bir orta masasının ayağını yakıp ısınıyorum. Bazen şömineye baktığım zaman, bana bir yaz günü öğleden sonra sayfiyeye, kendi halinde burjuvacıkların köşküne gitmişim gibi geliyor. Acaba arkamda, salonda tavla mı oynuyorlar?.. Hayır, bunlar tüfeklerini doldurup boşaltan sivil nişancılar. Patlamaları umursamazsanız, tıpkı tavla gürültüsüne benziyor... Her kurşunun karşı sahilden cevabı geliyor. Ses, suyun üstünden geçerken sekiyor ve tepeler arasında durmadan yuvarlanıp gidiyor.

Salonun mazgallarından, parıldayan Marne, güneş içindeki kıyı, bağların sırıkları arasından kocaman yabani tavşanlar gibi seğirten Prusyalılar görülüyor.

Montrouge Tabyası Hatırası

Tabyanın tepesinde, burçta, kum torbalarının arkasındaki yarıklardan Châtillon'a karşı çevrilmiş uzun deniz topla-

rı, kundakları üzerinde hemen hemen dikine, azametle baş kaldırmış. Böyle ağız yukarıda, iki yanda kulağa benzeyen kulplarıyla, nişan vaziyetinde bulunan bu topları görenler, bunları aya karşı havlayan, ölüme uluyan kocaman av köpekleri sanarlar... Biraz aşağıda, bir düzlükte tayfalar, zaman geçirmek için, geminin bir köşesinde yaptıkları gibi, minimini bir İngiliz bahçesi meydana getirmişler. Orada bir sıra, üstü yeşilliklerle örtülü bir kameriye, çimenler, yapma kayalar, hatta bir de muz ağacı var. Muz ağacı dedimse, öyle kocaman bir şey değil, sümbül fidanı kadar. Ama pekâlâ işte. Pek güzel de yakışmış. Yeşil sorgucu, kum torbalarıyla mermi yığınlarının ortasında, insanın içine serinlik veriyor.

Ah Montrouge tabyasının minimini bahçesi! Etrafına bir parmaklık çekildiğini, içine de Carvès, Desprez, Saisset'nin ve orada, o şeref burcu üzerinde can vermiş diğer bütün babayiğit denizcilerin adlarını taşıyan bir taş dikildiğini ne kadar görmek isterdim!..

Fouilleuse'de

20 Ocak sabahı.

Tatlı ve sümbüli bir hava. Tarlalık geniş arazi uzakta deniz gibi dalga dalga. Solda Valérien tepesine basamaklık eden kumlu yüksek tepeler. Sağda Gibet değirmeni, kanatları kopmuş, taştan küçük bir değirmen; düzlüğünde bir batarya var. Bir çeyrek saat, değirmene giden uzun siper boyunca yürüdüm. Siperin üstünde hafif bir nehir sisi gibi bir şeyler dalgalanıyor. Yakılan ateşlerin dumanı. Askerler çömelmiş, kahve pişiriyorlar ve kendilerini öksürten, gözlerini kör eden yaş odunları üflüyorlar. Siperin bir ucundan öbür ucuna kadar uzanan kuru bir öksürük.

Fouilleuse. Küçük bir koruyla çevrilmiş bir çiftlik. Son hatlarımızın geri çekildiğini görmek için, tam zamanında gelmişim. Geri çekilen kıta, üçüncü Paris yedek alayı. Komu-

tanları başta, tam mevcutla, düzgün geçiyorlar. Dün akşamdan beri gördüğüm o anlaşılmaz perişanlıktan sonra, bu manzara biraz yüreğime su serpiyor. Arkalarından, iki atlı yanımdan geçiyor. Bir general ile yaveri. Atlar yavaş yavaş gidiyor; adamlar konuşuyor, sesleri çınlıyor. Yaverinki genç ve dalkavukça bir ses:

"Evet, generalim... Hayır, hayır generalim... Şüphesiz generalim."

General tatlı ve üzgün bir edayla:

"Nasıl? Vuruldu, öyle mi? Vah zavallı çocuk... Zavallı çocuk!.."

Sonra sessizlik ve sıkı toprakta atların tepinmesi...

Şelif veya Mitica ovalarını andıran bu geniş ve hazin peyzajı seyretmek için, bir an yalnız kalıyorum. Boz önlüklü sedyeciler, avcı kolunda, kırmızı haçlı beyaz bayraklarıyla, çukur bir yoldan peyda oluyorlar, insan kendini Haçlılar zamanında, Filistin'de sanıyor.

İsyan Manzaraları

Marais'de

Ecza ve bakam ağacı kokularının dalgalandığı bu uzun ve eğri büğrü yolların nemli ve taşrayı andıran gölgesinde, II. Henri ve XIII. Louis devrinden kalıp da modern sanayiin birer Seltz suyu, bronz, kimyevi ürünler fabrikası kılığına soktuğu bu eski konaklar, sandıklarla dolu bu küflü bahçecikler, ağır arabaların girip çıktığı, maltataşı döşenmiş bu iç avlular arasında, bu göbekli balkonlar, bu yüksek pancurlar, bu çürümüş ve kiliselerde mumları söndürmeye yarayan külahlar gibi isli, sivri çanlar altında isyanın, özellikle ilk günlerde bambaşka bir manzarası, adeta gösterişsiz ve önemsiz bir hali vardı. Her sokak başında bir barikat taslağı, ama nöbetçi, hak getire. Ne top var, ne de mitralyöz. Acemi acemi, iş olsun diye, sırf yolu tıkamak ve sürü sürü yumurcakla kâğıttan donanmaların dalıp çıktıkları kocaman su birikintileri yapmak zevkiyle üst üste konmuş kaldırım taşları... Bütün dükkânlar açık, dükkâncılar kapılarının önünde gülüyorlar, bir kaldırımdan öbür kaldırıma siyaset yapıyorlardı. İsyanı çıkaranlar bu adamlar değildi, fakat bu sakin mahallelerin kaldırım taşları eşelenince, o eski alaycı ve şamatacı burjuva Paris'in ruhu uyanmış gibi, isyanı keyifle seyrettikleri hissediliyordu.

Vaktiyle Fronde rüzgârı denen şey, şimdi Marais semtinde esiyordu. Büyük konakların cephelerindeki taştan suratların o neşeli sırıtışında:

"Biz bunu biliriz!" der gibi bir hal vardı. İstemeye istemeye hayalimde, sokaklarındaki kaldırım taşlarının sökülmesini kahkahalarla seyreden ve mağazalarının önünde bir barikat bulunmasıyla pek iftihar ediyormuş gibi görünen bütün o ilaççı, yaldızcı ve aktar takımına çiçekli ceketler, kısa ve daracık pantolonlarla kenarları kıvrık geniş şapkalar giydiriyordum.

Zaman zaman, uzun, karanlık ve dar bir sokağın ucunda, Grève meydanında, eski belediye binasının güneşle yaldızlanmış bir duvarını ve süngülerin parıldadığını görüyordum. Bu ışıklı köşeden boz renkte uzun kaputlu süvariler, tüyler havada, dörtnala geçip gidiyordu. Halk koşuyor, bağrışıyordu; bayrak sallıyordu. Acaba geçen Matmazel de Montpensier mi, yoksa General Cremer mi?.. Devirler kafamda birbirine karışıyordu. Uzaktan, atını dörtnala süren bir Garibaldi habercisinin kırmızı gömleği, güneşte bana Kardinal de Retz'in cüppesi gibi geliyordu, öbek öbek toplanmış ahalinin ağzından düşmeyen bu uğursuz oğlu uğursuz, acaba M. Thiers miydi, yoksa Mazarin mi, bilemiyordum... Üç yüz sene evvelini yaşıyorum sanıyordum.

Montmartre'da

Geçen sabah Lepic sokağı boyunca çıkarken, bir eskici dükkânında dirseklerine kadar şeritli, beli kılıçlı, üniformasını kirletmemek için üstüne meşin bir önlük geçirerek bir çift çizmeye pençe vuran bir milli muhafız subayı gördüm. Bütün asi Montmartre'ın tablosu, bu dükkân penceresinin çerçevesi içine girmiş.

Tepeden tırnağa kadar silahlı büyük bir köy getiriniz gözünüzün önüne. Yalağın bir kenarına mitralyözler dizilmiş,

kilise meydanı süngülerle kirpiye dönmüş, okulun önünde bir barikat, süt kutularının yanı başında mermi kutuları, bütün evler birer kışla olmuş, bütün pencerelerde tozluklar asılı, toplanma borusunu duymak için pencerelerden sarkan kepler, eski elbise satan küçücük dükkânların dip tarafında pat-küt eden dipçikler, bütün Montmartre tepesinde, yukarıdan aşağı bir matara, kasatura ve karavana yuvarlanması. Her şeye rağmen, bu artık, silah omuzda, çene kayışı inmiş, "Aman sıkı davranalım, irtica bizi seyrediyor!" der gibi kaldırımı ezercesine rap rap yürüyerek Boulevard des Italiens'den geçen o haşin suratlı Montmartre değil. Burada asiler, kendi evlerindeler ve toplarla barikatlara rağmen, isyanlarının üzerinde rahat, sakin ve ahbapça bir havanın dalgalandığı hissediliyor.

İnsana azap veren tek manzara, bu kırmızı pantolonların, sarhoş, kir içinde, üst baş yırtık pırtık, sakal bir karış, sıralar üzerine yatmış, kaldırımlara uzanmış, belediye meydanını geçilmez bir hale getiren, zuhaf, kura, yedek, bu her silahtan asker kaçaklarının uğultulu kaynaşması... Tam oradan geçerken, bu zavallılardan biri, bir ağaca çıkmış, kahkahalar ve yuhalar arasında, kekeleye kekeleye, halka nutuk veriyordu. Meydanın bir köşesinde bir tabur, istihkâmlara gitmek üzere harekete geçiyor. Subaylar, kılıçlarını sallayarak:

"İleri marş!" diye bağırıyorlar. Trampetçiler hücum havası çalıyor ve milisçikler aşka gelerek, ta sonunda birkaç tavuğun bağrışarak kaçıştığı görülen uzun ve ıssız bir yola saldırıyorlar.

Ta tepede, yeşil bahçelerle sarımtırak yamaçların aralığından, karargâha çevrilen Moulin de la Galette, milli muhafızların siluetleri, sıra sıra çadırlar, öbek öbek dumanı tüten ateşler görülüyor. Bütün bunlar, yağmurlu ve karanlık bir gökyüzüyle tepenin o bakır çalığı toprağı arasında, bir dürbünün ucundaymış gibi, net ve narin, belli oluyor.

Faubourg Saint-Antoine'da

Paris kuşatma altındayken, ocak ayında bir gece, Nanterre meydanında, bir sivil taburundaydım. Düşman asıl mevzilerimize saldırmıştı ve oradakilerin imdadına koşmak için, acele acele silah kuşanılıyordu. Erler, rüzgârda ve karda, el yordamıyla sıraya girip sağdan sayarken, bir sokak başından bir devriyenin, önünde fener, sökün ettiğini gördük.

"Dur! Kimdir o?"

Keçi melemesi gibi titrek bir ses cevap verdi:

"48 yedekleri!"

Bunlar, kısacık kaputlu, keplerini yan giymiş, halleri delikanlı, minimini adamcağızlardı. İki adımdan bile, gönüllü çocuklara benziyorlardı. Çavuşları kendini tanıtmak için yaklaşınca, fenerlerimizin ışığında bumburuşuk, kıpışık gözlü, bembeyaz keçi sakallı, yerden bitme bir ihtiyar göründü. Gönüllü çocuk yüz yaşında vardı, ötekiler de kendisinden pek genç değildi. Üstelik bir de Paris şivesi, bir ali kıran baş kesen tavrı! Pinpon yumurcaklar.

Daha bir gün evvel ileri karakollara gönderilen bu zavallı yedekler, ilk devriyelerinde yollarını şaşırmışlar. Hemen kendilerine yolları gösterildi:

"Çabuk olun arkadaşlar, Prusyalılar hücuma geçti."

Zavallı pinponlar, yürekleri ağızlarına gelerek:

"Ha! Ha!.. Prusyalılar hücuma geçmiş!" diyerek, soldan geri ettiler ve yaylım ateşiyle sarsılarak dans eden fenerleriyle karanlığın içine dalıp kayboldular...

Bu minimini cücelerin bende uyandırdığı acayip izlenimi, mümkün değil, anlatamam. O kadar ihtiyar, o kadar bitkin, o kadar şaşkın görünüyorlardı ki! Pek uzaklardan gelmiş gibi bir halleri vardı! 1848'den beri dağ tepe dolaşan, yirmi üç yıldan beri yolunu arayan bir hayalet devriye karşıma çıkmış sandım.

Faubourg Saint-Antoine'ın asileri de bana o manzarayı hatırlattı. Orada da ebediyen yolunu şaşırmış, ihtiyarlamış, fakat uslanmamış o 48'den kalmalarla, beyaz saçlı asilerle ve onlarla birlikte içsavaşların bütün o eski numaraları, iki üç katlı klasik barikatlar, tepede dalgalanan kızıl bayrak, topların kuyruğunda şatafatlı pozlar, sıvanmış kollar ve:

"Dolaş, hemşerim!" diyen aksi suratlar ve hemen arkasından çatılan süngülerle karşılaştım...

Bu kocaman Babil kulesi semtinde, ne hareket, ne telaş! Trône'dan Bastille'e kadar, silah başına, saf bağlama, el koyma, adam tevkif etme, sokak ortasında kulüp toplantıları, Sütun'u ziyaretler, parolayı unutmuş çakırkeyif devriyeler, kendi kendine ateş alıveren tüfekler, Basfroid sokağındaki komiteye götürülen sütü bozuklar, toplanma, teftiş boruları, çan çalmalar, gırla. Hele o çanlar. Bu azgınlar, çanlarını sallamaktan hiç bıkmıyorlar. Akşam olur olmaz, çan kuleleri deliriyor ve çanlarını zilli maşa gibi, ha bire sallayıp duruyor. Sarhoşun nefes nefese, aklına estiği gibi, gelişigüzel, hıçkırık tutmuş ve yorulmuş gibi kesik kesik bir çan çalışı var. İnanmışın, yabani yabani, var kuvvetiyle, ip kopuncaya kadar, hiç durmadan başka bir çan çalışı var. Sonra gevşeğin, iştahsız iştahsız, uykulu notaları yat borusu gibi ağır düşen ayrı bir çan çalışı var...

Bütün bu curcuna, bu çanların ve kafaların puslayı şaşırması arasında, bir şey gözüme çarpıyor. Lappe sokağıyla etrafındaki dar yol ve geçitlerin sükûnu. Burası, adeta Auvergne'lilerin hanı. Cantal çocukları, sanki bin fersah uzaktaymış gibi isyana aldırış etmeden, sakin sakin, köhne hırdavatlarına müşteri bulmaya çalışıyorlar. Geçerken; bütün o Rémonencq'cikleri, kapkara dükkânlarının içinde, iş güçle meşgul görüyorum. Kadınlar kapılarının taşlarına oturmuş, yün örerek kendi lehçelerinde konuşuyorlar ve kıvırcık saçları demir tozuna bulanmış küçük çocuklar yolun ortasında yuvarlanıp duruyorlar.

Geçit Salı

Savaştan önce orada, beyaz taşlardan iki yüksek ayağı ve balonlarla gemilere o kadar güzellik veren havai bir manzara içinde Seine nehrinin ufukları üzerinde süzülen katranlı halatlarıyla güzel bir asma köprü vardı. Ortadaki büyük kemerlerin altından, günde iki defa duman kasırgaları içinde, bacayı indirmeye bile lüzum kalmadan, bir çatanayla arkasındaki mavnalar geçerdi. Yanlarda çamaşır yıkayan kadınların tahta iskemleleriyle tokaçları dururdu ve küçük balıkçı kayıkları halkalara bağlı kalırdı. Suyun serinliğiyle kımıldanan büyük bir yeşil perde gibi çayırlar arasında gerilmiş duran iki yanı kavaklı bir yoldan köprüye geçilirdi. Manzaraya doyum olmazdı...

Bu sene her şey değişmiş... Kavaklar yine yerinde ama yol çıkmaz olmuş. Çünkü köprü yok. Her iki ayak da havaya uçurulmuş ve taşlar etrafa dökülüp kalmış. Sarsıntıyla yarı yarıya harap olan beyaz bir geçiş ücreti ödeme kulübesi, barikat veya yıkıntı, taze bir harabe manzarasında. Halatlar, demir teller, hazin hazin suya dalmış, köprünün çöken tabanı, suyun ortasında kocaman bir gemi enkazı gibi duruyor. Mavnacılar görsün diye, üzerine bir de kırmızı bayrak dikilmiş. Seine nehri, çalı çırpı, çürümüş tahta cinsinden ne getirmişse, hepsi de çalkantılar ve girdaplarla dolu bir set halinde oraya takılmış kalmış. Manzarada bir yırtık, bir gedik ve

felaket kokan bir şey var. Ufkun sıkıntısını bir kat daha artırmak için, köprüye giden iki yanı ağaçlıklı yolun yeşilliği seyrekleşmiş. O kadar sık yapraklı bütün o güzelim kavaklar, tepelerine kadar kurt üşüşmüş –ağaçlar da istilaya uğruyorlar–, tomurcuksuz, sıskalaşmış, kırık dökük dallarını uzatıyorlar ve artık faydası kalmamış, bu ıssız ve geniş yolda kocaman beyaz kelebekler ağır ağır uçuşuyor...

Köprü yeniden yapılıncaya kadar, buraya kocaman bir sal getirmişler. Hani içine arabaları koşulu koşulu, çift beygirlerini sabanlarıyla beraber ve suyu görüp de sallantı başlayınca gamsız gözleri yuvarlak yuvarlak olan öküzleri doldurdukları o kocaman sallar vardır ya, onlardan biri. Hayvanlarla arabalar tam ortasına konur; yanlarda da yolcular, köylüler, kasabadaki okula giden çocuklar, sayfiyedeki Parisliler yer alır. Beygirlerin başlıklarının yanında tüller, kurdeleler dalgalanır. Adeta batmış bir gemiden kurtulanların salı. Yavaş yavaş ilerler. Zaten geçilmesi pek uzun süren Seine, eskisinden daha geniş gibi. Çöken köprünün harabeleri arkasında, hemen hemen birbirine yabancı bu iki kıyı arasında ufuk bir tür hazin ihtişamla büyür.

O gün suyu geçmek için pek erken gelmiştim. Henüz kumsalda kimseler yoktu. Salcının ıslak kumun üzerinde köhne bir vagondan ibaret olan küçücük evi, kapalı ve sisten sırsıklamdı. İçeride çocukların öksürdüğü duyuluyordu.

"Hey, Eugène!"

Salcı, ayağını sürüye sürüye meydana çıktı:

"Geldim, geldim!"

Oldukça genç, yakışıklı bir kayıkçıydı. Fakat son savaşta topçuluk yapmış, ayağında bir mermi parçası, yüzü çentik çentik, romatizmadan kaskatı kesilmiş olarak dönmüştü. Adamcağız beni görünce gülümsedi:

"Bu sabah kalabalıktan rahatsız olmayacaksınız mösyö."

Gerçekten salda benden başka kimse yoktu. Fakat salcı palamarı çözmeden önce, yolcular bastırdı. Evvela Corbeil

pazarına giden şişman bir köylü kadın, her kolunda kocaman bir sepet. Sepetler, o yarma endamına daha okkalı bir hal vermiş, onu sımsıkı ve dimdik yürütüyor. Sonra, kadının arkasından, çukur yolda sisler içinden belli belirsiz öteki yolcular da peyda oluyor. Önce yalnız seslerini duyuyoruz. Tatlı ve ağlamaklı bir kadın sesi:

"Ah Mösyö Chachignot, size yalvarırım, bize eziyet etmeyin... Görüyorsunuz ki şimdi çalışıyor... Süre verin de borcunu ödeyebilsin... Sizden yalnız bunu istiyor."

Dişsiz ve huysuz, ihtiyar bir köylü sesi:

"Süre vere vere bıktım artık... Süre filan tanımam. Artık iş, icraya düştü. Onlar yapacaklarını bilirler... Hey Eugène!"

Salcı bana yavaşça:

"Bu Chachignot keratasıdır," dedi. "Buradayım! Buradayım!"

O sırada kumsala, kalın çuhadan bir redingot giymiş, başına da yepyeni ve kocaman bir ipek silindir şapka geçirmiş, uzun boylu bir ihtiyarın geldiğini gördüm. Bu güneşten kararmış, cildi çatlak çatlak, boğumlu elleri çapa çalmaktan bozulmuş köylü, efendi elbisesi içinde, olduğundan daha kara, daha yağız görünüyordu. İnatçı bir alın, kızıl derililerinkine benzeyen kocaman bir gaga burun, huysuzluğunu gösteren buruşuklarla çevrili kısık bir ağız, suratına Chachignot adına pek uygun, zalim bir manzara veriyordu.

Sala atlarken, hiddetten titreyen sesiyle:

"Haydi, Eugène, yürüt bakalım!" dedi. Köylü kadın, salcı palamarları çözerken, ihtiyara yaklaştı:

"Yine kime kızdınız böyle, Chachignot baba?" diye sordu.

"Ha, sen misin Blanche?.. Sorma... Tepem atıyor... Kime olacak? Şu Mazilier edepsizlerine!" Yumruğuyla, hıçkıra hıçkıra çukur yoldan dönen ufacık ve sıska bir gölgeyi gösteriyordu.

"Ne yaptı bunlar size?"

"Daha ne yapacaklar! Bana dört kira borçları var. Üstelik bütün şarabımın üstüne de yattılar. Bir metelik bile verdikleri yok... Ben de şimdi hepsini sokağa attırmak için icraya gidiyorum."

"Ama Mazilier, mert adamdır doğrusu. Borcunu veremiyorsa, belki de kabahati yoktur... Bu savaştan zarar görenler o kadar çok ki."

İhtiyar köylü artık coştu.

"Aptalın biri... Prusyalılarla iş yapıp pekâlâ zengin olabilirdi. Ama istemedi. Geldikleri zaman meyhanesini kapadı, tabelasını indirdi... Öteki meyhaneciler, savaş boyunca para kırdılar. Halbuki onun eline bir metelik bile geçmedi... Bununla da kalsa yine iyi. Heriflere kafa tutarak, kendini hapse attırdı... Aptalın biri, dedim ya! Bu işler onun nesine gerekti! Asker miydi! Akıllı uslu şarabını satsaydı ya. Hiç olmazsa şimdi borcunu verirdi... Bırakın şu edepsizi! Vatanseverlik neymiş, ben ona gösteririm."

Hiddetten kıpkırmızı kesilmiş, mintana alışık köylülerin o abullabut jestleriyle, kocaman redingotunun içinde kıvranıp duruyordu.

O söz söyledikçe, köylü kadının biraz evvel Mazilier'lere karşı merhametle dolu olan çakır gözleri, gittikçe kan, hemen hemen tiksinir gibi bir anlam kazanıyordu. Eh, o da köylüydü. Bu insanlar, para kazanmak istemeyenleri adam yerine koymazlar.

Önceleri:

"Karısı için ne felaket!" diyordu. Biraz sonra:

"Evet, doğru... İnsan bahtına arka çevirmemeli..." dedi. Sonunda:

"Hakkınız var, babacığım, insan borcunu vermeli," sonucuna vardı. Chachignot'ya gelince, o boyuna dişlerini sıkarak:

"Aptalın biri... Aptalın biri..." diyordu.

Salın kenarında, sırığını suya batırıp çıkarırken, kulağı hep onlarda olan salcı söze karışacak oldu:

"Böyle huysuzluk etmeyin, Chachignot baba. İcraya gitmekten ne kazanacaksınız?.. Bu fukaranın eşyasını sattırmakla elinize ne geçecek? Mademki öyle pek ihtiyacınız yok, biraz daha bekleyin, ne olur!"

İhtiyar, bacağını ısırmışlar gibi, salcıya döndü:

"Senin de laf etmeye hakkın var ya, serseri herif! Zaten sen de o vatanperverlerdensin... Şu hale bakın da acımayın! Beş çocuk, metelik yok, sonra sen git de, kimse zorlamadan top atmakla zaman geçir... Sorarım size mösyö (galiba aşağılık herif bana hitap ediyordu!), bütün bu haller ne işimize yaradı? Mesela şu adam, suratını paramparça ettirmekten, eski yerini kaybetmekten ne kazandı ki!.. Şimdi de rüzgârların cirit oynadığı bir barakaya çingene gibi sığınmış, oturuyor. Çocukları hastalıktan baş kaldıramıyor. Çamaşır yıkamaktan karısının imanı gevremiş... Sanki bu da aptalın biri değil mi?"

Salcının gözlerinde bir hiddet şimşeği çaktı; rengi atan suratının ortasında yara izinin, bembeyaz, derinleştiğini gördüm. Fakat kendini zapt etti ve bütün hıncını eğriltecek kadar kuma sapladığı sırığından aldı. Bir kelime daha söyleseydi, şimdiki yerinden de olabilirdi. Çünkü M. Chachignot'nun memlekette nüfuzu var:

Kendisi belediye meclisi üyelerindendir.

Sancaktar

I

Alay bir demir yolu tümseği üzerinde çarpışıyor ve tam karşıda, orman içinde toplanmış bütün Prusya ordusunun ateşine hedef oluyordu. Birbirlerine seksen metreden ateş ediyorlardı. Subaylar:

"Yat!" diye bağırıyor, fakat kimse itaat etmek istemiyor ve mağrur alay, sancağının etrafında küme olmuş, ayakta duruyordu. Bu batan güneş, başaklı buğday ve mera ufkunda, bu perişan ve karışık bir dumanla sarılmış insan kitlesi, kendini kırların ortasında müthiş bir fırtınanın ilk rüzgârına kaptırmış bir sürüyü andırıyordu.

Bu tümseğin üzerine ne kadar da demir yağıyordu! Yaylım ateşinin takırtısından, hendeğe yuvarlanan karavanaların boğuk gürültüsünden, uğursuz ve tınlayan bir çalgının telleri gibi, savaş meydanının bir ucundan öbür ucuna, uzun uzun titreşen kurşunlardan başka bir şey duyulmuyordu. Başların üzerinde yükselerek mermilerin rüzgârıyla çırpınan sancak, zaman zaman dumana dalıyordu. O zaman, silah seslerini, can çekişmeleri, yaralıların küfürlerini bastıran gür ve mağrur bir ses duyuluyordu:

"Bayrağa, çocuklar, bayrağa!.." Hemen o anda, bir subay, o kızıl sisin içinde bir gölge gibi belirsiz atılıyor ve kah-

raman sancak tekrar canlanarak yine çarpışmanın üstünde dalgalanıyordu.

Yirmi iki defa düştü!.. Yirmi iki defa, can verenin elinden kurtulan sapı henüz daha sıcakken yakalandı ve havaya kaldırıldı. Güneş batıp da alaydan ne kaldıysa –bir avuç adam– ağır ağır geri çekilince, sancak günün yirmi üçüncü sancaktarı olan Hornus çavuşun elinde paçavraya dönmüştü.

II

Bu Hornus çavuş, üç kere gönüllü yazılmış, bön bir adamcağızdı. İmzasını atmaktan başka bir şey bilmezdi ve ancak yirmi senede erbaş olabilmişti. Yetimhane çocuğu olmanın bütün sefaleti, kışlanın bütün o insanı aptallaştıran hayatı, bu dar ve inatçı alından, bu çantayla kamburlaşmış sırttan, safta giden erlere has bu sallapati yürüyüşten belli oluyordu. Üstelik biraz da kekemeydi, fakat sancaktar olmak için hitabete lüzum yoktur. Daha çarpışma akşamı albayı kendisine:

"Bayrak sende, öyle mi arkadaş? Peki, öyleyse hep sende kalsın!" demişti. Yağmur ve ateş yemiş zavallı kaputunun üstüne alayın kantincisi kadın hemen bir teğmen şeridi teyelleyiverdi.

Horlanma içinde geçmiş bütün bir hayatın biricik gururu, bu oldu. Daha o anda ihtiyar askerin beli doğruldu. Kambur kambur, gözler yerde yürümeye alışık olan bu zavallı insanın yüzünde bir gurur parladı; bakışları, bez parçasının dalgalandığını görmek ve onu dimdik, yükseklerde, ölümün, hıyanetin ve bozgunun üstünde tutmak için daima yukarıya dikildi.

Çarpışma günlerinde, bayrağın meşin kılıfı içinde sımsıkı duran sapına iki elle yapıştığı zaman, Hornus'tan daha mesut adam görmemişsinizdir. O artık konuşmaz, kımıldanmazdı. Rahip gibi ciddi dururdu. Onun bu halini görenler, elinde kutsal bir şeyler olduğunu anlarlardı. Bütün hayatı,

bütün kuvveti, kurşunların saldırdığı bu güzel, yaldızlı bez parçasına kenetlenen parmaklarında ve:

"Hele bir almaya kalkışın da göreyim!" der gibi Prusyalılara dimdik, meydan okurcasına bakan gözlerindeydi.

Kimse böyle bir işe kalkışmadı, hatta ölüm bile. Borny gibi, Gravelotte gibi en kanlı çarpışmalardan sonra sancak, her tarafı kopmuş, delik deşik olmuş, yaralardan şeffaf bir hale gelmişti; fakat onu taşayan hep o koca Hornus'tu.

III

... Sonra eylül gelip çattı. Ordu Metz önlerinde, abluka, topların pas tuttuğu, dünyanın en birinci askerlerinin hareketsizlikten, yiyecek ve haber yokluğundan maneviyatları bozularak, tüfek çatılarının yanı başında hummadan ve sıkıntıdan öldükleri bu çamur deryasındaki uzun mola. Ne komutanlarda, ne de askerde inanç kalmıştı... Yalnız Hornus'un güveni sarsılmamıştı. Onun her şeyi, o üç renkli bez parçasıydı. Onu yanında hissettikçe, gözünde hiçbir şey kaybolmamıştı. Fakat ne çare ki, artık çarpışma olmadığı için, albay sancağı Metz'in kenar mahallelerinin birindeki evine götürdü ve Hornus'çuk, aşağı yukarı, evladını sütnineye vermiş anneye döndü. Aklı fikri hep sancaktaydı. Pek fazla sıkıntı bastığı zaman, bir koşu Metz'e gidiyor, sadece onu hep aynı yerde, rahat rahat duvara dayanmış görmekle, gönlü cesaret ve sabırla dolarak, yerine dönüyor ve ıslak çadırına Prusyalıların siperleri üzerinde dalga dalga açılmış o üç renkli bayrakla çarpışma ve ileri yürüyüş hülyaları getiriyordu.

Mareşal Bazaine'in bir günlük emri, bütün bu hülyaları bir anda çökertti. Hornus, bir sabah uyanınca, ordugâhı uğultu içinde buldu. Askerler öbek öbek olmuş, gayet hararetli, birbirlerini coşturarak kudurmuş gibi bağırıyorlar ve sanki kabahatliyi göstermek istiyorlarmış gibi, hep birden şehrin aynı tarafına yumruk kaldırıyorlardı.

"Yakalayalım şunu!.. Kurşuna dizelim!" diye bağırışılıyordu. Subaylar buna hiç ses çıkarmıyorlardı... Sanki erlerinin önünde utanıyorlarmış gibi başları eğik, alargada dolaşıyorlardı. Gerçekten de utanılacak şeydi. Tepeden tırnağa kadar silahlı, henüz eli ayağı tutan yüz elli bin askere, kendilerini çarpışmadan düşmana teslim eden mareşalin emri okunmuştu.

Hornus sapsarı kesilerek, kendi kendine:

"Ya sancaklar ne olacak?" dedi... Sancaklar da, ne varsa, tüfeklerle beraber cephane ve malzeme namına ne kalmışsa, hepsi birlikte teslim edilecekti.

Zavallı adam:

"Va... va... vay canına..." diye kekeledi. "Ne olursa olsun, benimkini alamazlar..." Ve şehre doğru koşmaya başladı.

IV

Şehirde de büyük bir telaş vardı. Milli muhafızlar, ahali, yedekler bağrışıyor, çırpınıp duruyorlardı.

Yetkili kurullar, hiddetten titreye titreye mareşale çıkmaya gidiyorlardı. Hornus'a gelince, onun gözü hiçbir şey görmüyor, kulağı hiçbir şey işitmiyordu. Faubourg sokağından geçerken, kendi kendine söyleniyordu:

"Sancağımı elimden almak ha!.. Haydi be sen de! Buna imkân mı var? Kimin hakkı var? Canı isterse, yaldızlı arabalarını, Mexico'dan getirdiği o canım gümüş takımlarını, nesi varsa, Prusyalılara versin! Ama sancak, o benim malım... Benim namusum. Hele bir el sürmeye kalksınlar!"

Koşması ve kekemeliği yüzünden böyle kesik kesik söyleniyordu ama ne yapacağını da pek iyi biliyordu adamcağız. Açıkça şuna karar vermişti. Sancağı alacak, alayın ortasına götürecek ve peşi sıra gelmek isteyenlerle birlikte, Prusyalıların göbeğine basa basa geçecek.

Varacağı yere vardığı zaman, kendisini içeriye bile bırakmadılar. Hiddetinden ateş püsküren albay da kimseyi gör-

mek istemiyordu. Ama Hornus, yüz geri edecek takımından değildi. Küfür ediyor, bağırıyor, nöbetçi çavuşunu itip kakıyordu:

"Sancağım be... Sancağımı istiyorum yahu..." Sonunda bir pencere açıldı:

"Sen misin Hornus?"

"Benim, albayım, ben..."

"Bütün sancaklar cephanelikte... Sen de oraya git, sana bir makbuz verecekler..."

"Makbuz mu?.. Ne yapayım makbuzu?.."

"Mareşalin emri bu..."

"Ama albayım..."

"Kafa şişirme artık!.." Pencere kapandı.

Hornus'çuk sarhoş gibi sendeliyordu.

Aklı başka yerde, makine gibi:

"Makbuz... Makbuz..." diye söylenip duruyordu. Sonunda yola düzüldü. Yalnız bir şey anlamıştı. Sancak cephanelikteydi ve her ne pahasına olursa olsun, onu tekrar ele geçirmek lazımdı.

V

Cephaneliğin kapıları, Prusyalıların avluda dizili bekleyen yük arabaları geçsin diye, artlarına kadar açık duruyordu. Hornus içeri girerken, sırtında bir ürperme duydu. Diğer bütün sancaktarlar, elli altmış kadar subay, üzgün ve sessiz, oraya toplanmıştı. Hele yağmur altında duran o kasvet verici arabalar, arkada da, baş açık, küme olmuş bu adamlar. Sanki cenaze alayı vardı.

Bir köşede de Bazaine ordusunun bütün sancakları, çamurlu kaldırım üstünde, karmakarışık yığın olmuştu. Bu göz alıcı ipek parçalarının, bu sırma saçak ve oymalı sap dökümlerinin, yere açılmış, yağmura ve çamura bulanmış bütün o şanlı takım taklavatın manzarası yürekler acısıydı. Bir le-

vazım subayı sancakları birer birer alıyor ve her sancaktar, alayının adı geçer geçmez, makbuz almak için saftan çıkıyordu, iki Prusyalı subay, kaskatı, hiç renk vermeden, sancakların arabalara yükletilmesine nezaret ediyordu.

Ey şanlı kutsal enkaz, yırtıklarınızı göstererek, kanatları kopmuş kuşlar gibi hazin hazin kaldırımı süpürerek, böyle kalkıp gidiyordunuz, öyle mi? Kirlenmiş güzel şeylerin utancıyla gidiyordunuz ve her biriniz Fransa'dan bir şeyler götürüyordunuz. Uzun yürüyüşlerin güneşi, soluk kıvrımlarınızın arasında kalmıştı. Kurşun izlerinde, nişan alınan sancağın altında rasgele can vermiş, meçhul ölülerin hatırasını saklıyordunuz...

"Sıra sende, Hornus... Seni çağırıyorlar... Git de makbuzunu al..."

Demek makbuz meselesi ha!

Sancak orada, önündeydi. Kendi sancağı, hepsinin en güzeli, en yaralısı... Onu görünce, kendini yine orada, tümseğin üstünde sandı. Kurşunların ıslık çaldığını, paramparça olan karavanaların gürültüsünü ve:

"Bayrağa, çocuklar!" diye bağıran albayın sesini duyuyordu. Sonra, toprağa düşen yirmi iki arkadaş. Kendisi, yirmi üçüncüsü, tutacak kol kalmadığı için sallanan zavallı sancağı kaldırmaya, ona destek olmaya koşuyordu. Ah o gün, ölünceye kadar savunacağına, elinden düşürmeyeceğine yemin etmişti. Ama şimdi...

Bunları düşününce, kalbinin bütün kanı beynine sıçradı. Sarhoş, kendinden geçmiş gibi, Prusyalı subayın üzerine atıldı, sevgili sancağını sımsıkı yakalayarak çekip aldı. Sonra:

"Sanca..." diye bağırarak, dimdik, yukarıya kaldırmaya çalıştı, fakat ses boğazına tıkandı kaldı. Sancak sapının titrediğini, ellerinden kaydığını hissetti. Bu bitkinlik havasında, teslim olmuş şehirlerin üstüne kasvetle çöken bu ölüm havasında, artık sancaklar dalgalanamaz, gururu olan hiçbir şey yaşayamazdı... Ve koca Hornus, yıldırım çarpmış gibi yere yığıldı.

Chauvin'in Ölümü

Ona ilk defa, ağustos ayının bir pazar günü, o zamanlar İspanya-Prusya hadisesi denilen şeyin başlangıcında, trende rast gelmiştim. Kendisini hiç görmemiştim, ama yine derhal tanıdım. Uzun boylu, kuru, kırçıl, yüzü kıpkırmızı, gaga burunlu, hep ateş püsküren ve yalnız köşede yakasına nişan kurdelesini takmış birine çevrilince yumuşayan fal taşı gibi gözler; kısa, dar, inatçı bir alın, hani o aynı düşüncenin hep aynı yerde durmadan işleye işleye sonunda gayet derin bir tek kırışık kazdığı alınlardan biri, bön ve kabadayı bir hal, üstelik de, "Frransa ve Frransız bayrağı" derken rrr'lara mühiş bir trampet çaldıran telaffuzu. Kendi kendime:

"İşte Chauvin bu!" dedim.

Gerçekten de Chauvin'di. O güzelim, boyuna nutuk çeken, el kol sallayan, gazetesiyle Prusya'ya tokat atan, bastonu havada Berlin'e giren, sarhoş, sağır, kör, zırdeli haliyle Chauvin. Uzlaşma yok; anlaşma, ne münasebet! İlle savaş! Ne pahasına olursa olsun, mutlaka savaş!

"Ya hazır değilsek, Chauvin?.."

Chauvin, yerinden kalkarak, diken diken olmuş bıyıklarının altından, camları sarsacak kadar yuvarladığı rrr'lar ile:

"Mösyö, Fransızlar daima hazırdır!.." diye cevap veriyordu. Aptal, sinir adam! İsminin etrafında sürüp giden ve kendisine gülünç bir şöhret temin eden bütün o alayların, o şarkıların ne kadar yerinde olduğunu anladım!

Bu ilk karşılaşmadan sonra, bir daha yüz yüze gelmemeye ahdetmiştim. Fakat talihin garip bir cilvesi olacak, onu hep yolumun üstünde buldum. Önce senatoda, M. de Grammont'nun senato yüksek üyelerine tantanayla savaşın ilan edildiğini bildirdiği gün. Bütün o titrek alkışların arasında tribünlerden müthiş bir "Yaşasın Fransa!" narası duyuldu. Başımı kaldırınca, yukarda, frizler arasında, Chauvin'in çırpınıp duran upuzun kollarını gördüm. Aradan çok geçmeden, onun Opera'da, Girardin'in locasında, ayağa kalkmış, *Alman Ren*'ini istediğini ve bu havayı henüz bilmeyen şarkıcılara:

"Siz havasını öğreninceye kadar Ren'i geçeceğiz!" diye çıkıştığını duydum. Artık nereye gitsem, karşıma o çıkıyordu. Bu saçma Chauvin'i her yerde, sokak, bulvar köşelerinde, hep bir sıranın, bir masanın üstüne tünemiş olarak, trampetler, dalgalanan bayraklar, *Marseillaise*'ler arasında, cepheye giden askerlere purolar dağıtırken, hasta arabalarını alkışlarken, kıpkırmızı kesilen başıyla kalabalığa tepeden bakarken görüyordum, öyle gürültücü, öyle şamatacı, öyle istila edici bir hali vardı ki, Paris'te altı yüz bin Chauvin var hissini veriyordu. Gerçekten, bu katlanılmaz manzaradan kaçmak için, insanın evine girip kapanacağı, kapıları, pencereleri sımsıkı örteceği geliyordu...

Fakat Wissembourg, Forbach ve bize bu hazin ağustos ayını uzun ve hemen hemen aralıksız bir kâbus, hummalı ve ağır bir yaz kâbusu haline getiren bütün bir bozgun dizisinden sonra, insan nasıl evinde kapalı kalır? Nasıl olur da, haber ve ilan peşinde koşan, bütün gece şaşkın ve perişan çehrelerle sokak fenerlerinin altında dolaşan o canlı endişeye karışmaz? İşte o akşamlar, yine Chauvin'e rast geliyordum. Bulvarlarda, bir öbekten öbür öbeğe gidiyor, sesi çıkmayan kalabalığın ortasında, ümitli, iyi haberlerle dolu, başarıdan emin, her şeye rağmen, birbiri ardından yirmi kere:

"Bismarck'ın beyaz zırhlı süvarileri, son erine kadar imha edilmiş..." haberini tekrarlayarak nefes tüketiyordu.

Garip şey! Chauvin bana artık o kadar gülünç gelmiyordu. Söylediklerinin bir kelimesine bile inanmıyordum, ama ne zararı var, onu dinlemek hoşuma gidiyordu. Gözünün bağlı olmasına, böbürlenme illetine, cahilliğine rağmen, bu garip adamda, için için yüreği ısıtan bir alev gibi, canlı ve sönmek bilmeyen bir ateş hissediliyordu.

Uzun kuşatma aylarında, o kuru ekmek ve at etiyle geçen dehşetli kışta, bu aleve pek ihtiyacımız oldu. Bütün Parisliler şunu kabul ederler ki, Chauvin olmasaydı, Paris sekiz gün bile dayanamazdı. Daha başlangıçta Trochu:

"Canları ne zaman isterse girebilirler!" diyordu.

Chauvin:

"Giremezler!" diyordu. Chauvin'nin imanı vardı; Trochu'nün yoktu. Chauvin her şeye inanıyordu, noterce onaylı planlara, Bazaine'e, yarmalara inanıyordu. Her gece, Etampes yönünden Chanzy'nin toplarını, Enghien tarafından Faidherbe'in ateş eden askerlerini duyuyordu. Asıl işin garibi, biz de aynı şeyleri duyuyorduk. Bu kahraman andavallının ruhu bizlere o kadar bulaşmıştı ki...

Hey gidi babayiğit Chauvin!

Karla dolu, sarı ve basık gökyüzünde güvercinlerin beyaz kanadını herkesten evvel o görürdü. Gambetta, bize o ustaca söylenmiş palavralarından birini gönderdiği zaman, belediyelerin kapısında onu gür sesiyle Chauvin okurdu. O berbat aralık ayı gecelerinde halk, dizi dizi, kasap dükkânlarının önünde titreşe titreşe sıra beklerken, Chauvin hiç umursamadan araya katılır ve sayesinde bütün o aç insanlar, gülmek, şarkı söylemek, karın üstünde hora tepmek kuvvetini bulurdu.

Chauvin, *le, lon, la, bırakın şu Prusyalılar geçsin Lorraine'e!* diye şarkıya başlayınca, ayaklar tempo tutar ve yün başlıkların altında o biçare solgun suratlara bir dakika için can gelirdi. Heyhat! Bütün bunlar hiçbir işe yaramadı. Bir

akşam, Drouot sokağından geçerken, endişeli bir kalabalığın sessizce, belediye dairesi etrafında kaynaştığını gördüm ve bu arabasız, ışıksız, koca Paris'te Chauvin'in tumturakla şişen sesini duydum:

"Montretout sırtlarını işgal ettik!"

Sekiz gün sonra, artık her şey bitmişti.

O andan itibaren Chauvin ancak uzun aralıklarla gözüme ilişti. Onu iki üç kere bulvarda, el kol sallayıp yine rrr'ları makara gibi koyuvererek, intikamdan bahsederken gördüm. Fakat artık kendisini dinleyen yoktu. Züppe Paris keyfine, işçi Parisi de azgınlıklarına kavuşmak için helak oluyordu. Zavallı Chauvin, o upuzun kollarını istediği kadar sallasın dursun, ahali etrafında halka olacağı yerde, daha o gürünür görünmez, çil yavrusu gibi dağılıyordu.

Bazıları:

"Yapışkan!" diyordu, bazıları da:

"Hafiye!.." Sonra isyan başladı, kızıl bayrak, Komün, Paris'te idarenin işçilere geçmesi. Chauvin artık şüpheliler arasına girmişti, evinden çıkamaz oldu. Ama yine o meşhur sütun devirme gününde, Vendôme meydanının bir köşesinde bulunmuş olacaktı. Halkın arasında varlığı tahmin ediliyordu. Külhanbeyleri, körlemeden, adamcağıza hakaret ettiler:

"Yuh, Chauvin!" diye bağırdılar. Sütun düştüğü zaman, genelkurmay binasının bir penceresinde şampanya içen Prusya subayları:

"Hah, hah, hah, Mosye Chaufin!" diye alay ederek kadeh kaldırdılar.

23 Mayıs'a kadar Chauvin'den hiç ses seda çıkmadı. Zavallı, bir mahzene sığınmış, Fransız güllelerinin Paris damları üzerinde ıslık çalmasını içi yana yana dinliyordu. Sonunda bir gün, top ateşi biraz kesilir gibi olunca, dışarıya çıkayım dedi. Sokak bomboş, sanki genişlemiş gibiydi. Bir ucunda üç topu ve kızıl bayrağıyla müthiş bir barikat yükseliyordu,

öbür ucunda iki küçük Vincennes avcısı, tüfek elde, duvarlara sürüne sürüne ilerliyordu: Versailles kıtaları Paris'e giriyorlardı.

Chauvin'in yüreği kabardı ve askerlere karşı koşarak:

"Yaşasın Fransa!" diye bağırdı. Sesi karşılıklı bir yaylım ateşi içinde kısıldı. Talihsizlik buna derler, biçare iki kişinin arasına girmişti; onlar da birbirlerine nişan alırken, kurşunları Chauvin yedi. Kaldırım taşları sökülmüş yolun ortasına yuvarlandığı görüldü. Orada, kolları uzanmış, surat hareketsiz, iki gün öylece kaldı.

İşte Chauvin, içsavaşlarımızın kurbanı olarak böyle öldü. Kendisi son Fransızdı.

Alsace! Alsace!

Birkaç sene evvel Alsace'ta bir yolculuk yapmıştım ki, en güzel hatıralarımdan biridir, insanın hafızasına raylar ve telgraf telleriyle çizik çizik olmuş memleket manzaralarından başka bir şey bırakmayan öyle anlamsız bir tren yolculuğu değil, fakat sırtta çanta, elde adamakıllı sağlam bir asa, çenesi pek düşük olmayan bir yol arkadaşıyla yayan bir gezinti... Bu ne hoş yolculuktur, bilseniz! Görülen şeyler insanın aklında kalıyor!

Özellikle Alsace'ın bize kapıları kapandığı şu anda, bu kaybolan memlekete ait bütün eski izlenimlerim, ormanların, güneş ışığına boğulmuş, sakin köylerin üstünde yeşil perdeler gibi yükseldiği, bir dağ dönemecinde çan kulelerinin, içinden ırmak geçen fabrikaların, bıçkıhanelerin, değirmenlerin meydana çıktığı ve ovanın yeşil serinlikleri arasından meçhul bir kıyafetin göz alıcı manzarasının birdenbire peyda oluverdiği harikulade bir diyarda uzun gezintilerin o hayretten hayrete düşüren lezzetiyle içimde uyanıyor...

Allahın günü, daha şafak sökmeden ayaktaydık.

Hanın garsonu:

"Mosye! Mosye!.. Saat dört!" diye bağırırdı. Çabuk yataktan fırlar, çantayı sırtımıza vurduğumuz gibi, el yordamıyla, gıcırdayan ve nerdeyse kırılacak hissini veren küçük ve tahta bir merdivenden inerdik, yola çıkmadan önce, aşa-

ğıda, o geniş han mutfağında bir kadeh kirş yuvarlardık. Ürperişleriyle, sisleri ve nemli camları hayal ettiren o boğumlu kütük ateşi çoktan yanmış olurdu. Sonra, haydi yola!

İlk anlar biraz güç gelirdi. O saatte bir önceki günün bütün yorgunluğu kendini hissettirirdi. Gözler henüz mahmur, hava henüz uykulu olurdu. Ama yine yavaş yavaş soğuk çiy dağılır, sis güneşte uçup giderdi... Biz boyuna yürürdük... Sıcak bastığı zaman, yemeğimizi yemek için bir kaynağın, bir ırmağın kenarında mola verirdik. Otların içine uzanarak, akar suyun şırıltısıyla uykuya dalardık. Kurşun gibi vızıldayarak yüzümüzü sıyırıp geçen kocaman bir yabanarısının hamlesiyle uykudan uyanırdık... Ortalık serinleyince tekrar yola düzülürdük. Çok geçmeden güneş alçalır ve güneş alçaldıkça yol daha kısa görünürdü. Bir varılacak yer, bir sığınılacak yer aranırdı ve yorgun argın, kâh bir han odasında, kâh bir ot ambarında, kâh açıkta, bir harman yığınının altında, kuş cıvıldamaları, yaprakların arasında böcek kıpırdanmaları, sessiz uçuşlar, insan pek fazla yorgun olunca rüya başlangıcına benzeyen bütün o gece mırıltıları içinde uykuya dalınırdı.

Yol boyunca birbirinden aralıklı rast geldiğimiz bütün o güzel köylerin isimleri neydi? Şimdi aklıma hiçbir isim gelmiyor, fakat özellikle Yukarı Ren'de birbirlerine o kadar benziyorlardı ki, değişik saatlerde içlerinden geçe geçe, bana yalnız bir tanesini görmüşüm gibi geliyor. Büyük bir sokak, kurşun çerçeveli, ömürotu ve gül ağacı sarılmış küçük vitraylar, ihtiyarların kocaman pipolarını içerek dayandığı, kadınların yolda oynayan çocukları çağırmak için üstünden sarktığı parmaklıklı kapılar... Sabahleyin biz geçerken her şey uyurdu. Ahırlarda samanın karıştığını yahut kapı altlarındaki köpeğin acele acele nefes aldığını ancak duyardık. İki fersah ötede köy uyanırdı. Açılan pancurların, tokuşan kovaların, dolan arkların gürültüsü duyulurdu. İnekler kuyruklarıyla sinekleri kaçırarak, battal battal yalağa giderlerdi. Daha

uzakta, yine hep aynı köy, fakat yazın öğle sonlarına has o geniş sessizliği, yalnız köy evlerinin çatılarına kadar tırmanan dallar boyunca yükselen arı vızıltısıyla okuldan gelen o ezik makam. Bazen köyün bir ucunda küçük bir köşe, fakat köy değil, bir eyalet köşesi, yepyeni ve pırıl pırıl bir sigorta plakası, noter tabelası veya hekim ziliyle iki katlı, bembeyaz bir ev. Geçerken, piyanoda bir vals duyardık. Biraz eskimiş bir hava, yeşil pancurlardan güneşli yola dökülürdü. Daha sonra, akşam karanlığında sığırlar köye döner, ipekhanelerden akın başlardı. Ne gürültü, ne canlılık! Herkes kapılara dökülür, sarışın çocuk kümeleri sokağa çıkar ve pencere camları, batan güneşin nereden geldiği belli olmayan kocaman bir ışığıyla aydınlanırdı...

Alsace köyünün pazar sabahları dua saatlerindeki halini hatırladıkça içim ferahlar: Issız sokaklar, kapılarında güneşlenen birkaç ihtiyarı saymazsak, bomboş evler; kilise tıklım tıklım, güpegündüz yakılan mumların o baygın ve pembe, güzel tonlarına boyanmış vitraylar, geçerken nefes nefes kulağa gelen ilahi, başı açık, elinde bir buhurdan, fırından ateş almaya giden kırmızı kaftanlı bir ilahici çocuğun acele acele meydandan geçişi...

Bazen de günlerce köye uğramadığımız olurdu. Hep baltalık ormanlar, üstü kapalı yollar, hani şu Ren boyunca uzanan ve o güzel yeşil suyunun böcek vızıltılarıyla dolu bataklık yerlerde kaybolduğu küçük ve narin korular ararduk. Uzaktan uzağa, dalların ince örgüsü arasından, sallar ve adalardan kesilmiş otlarla tepeleme dolu oldukları için, kendileri de dağınık ve akıntıya kapılmış adacıklara benzeyen kayıklarla yüklü o koca nehri görürdük. Sonra Ren ile Rhône arasındaki kanal, kanal boyunca giden kavaklar ve kavakların bu tanıdık, adeta özel, dar sahillerle hapsedilmiş suda birbiriyle birleşen yeşil uçları. Kıyıda, şurada burada, bir bent muhafızının kulübesi, bendin seti üzerinde yalınayak koşuşan çocuklar ve köpük fışkırmaları içinde,

kanalın bütün genişliğini kaplayarak yavaşça ilerleyen uzun kütük yığınları.

Sonra, zikzaklardan ve avare dolaşmalardan bıkınca, iki yanına serin gölgeli ceviz ağaçları dikilmiş, sağda Vosges sıradağları, öbür tarafında Schwartzwald (Kara Orman), Bâle'e giden dümdüz ve bembeyaz anayolu tuttururduk.

Hele o ağır temmuz güneşinde, bu Bâle yolunun kenarında, yanımızda bir tarladan öbür tarlaya birbirlerini çağıran keklikler ve başlarınızın üstünde melankolik patırdısına devam eden anayol, hendeğin kuru otları üzerine boylu boyunca uzanmış, o nefis molalarım. Zaman zaman, bir arabacının küfürü, bir çıngırak, bir dingil gürültüsü, taş kıran bir işçinin balyozu, saf halinde büyük bir kaz sürüsünü ürküterek geçen bir jandarmanın acele dörtnalı, yüklerinin altında bitkin çerçiler, birdenbire anayoldan saparak ta sonunda bir ova, bir çiftlik, inzivaya çekilmiş bir hayat bulunduğu hissedilen, yabani çitlerle çevrili dar bir patikaya dalan, kırmızı şeritli mavi önlüğüyle bir posta dağıtıcısı.

Hele yaya yolculuğun o güzel muziplikleri, bir türlü bitip tükenmek bilmeyen o kestirmeler, araba tekerleklerinden, atların tepinmesinden meydana gelip de sizi bir tarlanın göbeğine çıkarıp bırakan o aldatıcı patikalar, bir türlü açılmayan sağır kapılar, tıklım tıklım dolu hanlar, sonra sağanak, sıcacık havada çabucak uçup giden, ovaları, sürülerin postunu, çobanın yamçısına varıncaya kadar her şeyi tüttüren o canım yaz sağanakları.

Alsace tepesinden inerken, bizi ormanın içinde yakalayan müthiş bir yağmuru hatırlarım. Tepedeki handan ayrıldığımız zaman bulutlar altımızdaydı. Ancak birkaç çamın ucu meydandaydı. Fakat biz aşağıya doğru indikçe, tam manasıyla rüzgârın, yağmurun ve dolunun içine dalıyorduk. Çok geçmeden bir şimşek örgüsü içine düştük, kıskıvrak yakalandık. Yanı başımızda, üstüne yıldırım düşen bir ağaç yere yuvarlandı. Daracık bir *schlitage* yolundan paldır küldür iner-

ken, parıl parıl bir su perdesinin arasından, bir kayanın kovuğuna sığınmış bir küme kız çocuğu gördük. Ürkek ürkek birbirlerine sokulmuşlar, taze toplanmış siyah dağ çileğiyle dolu basma önlüklerini ve küçük hasır sepetlerini de bir türlü elden bırakmıyorlardı. Yemişler ışık noktalarıyla parıldıyor ve kovuğun dibinde bize dikilen o küçük siyah gözler de ıslak dağ çileklerine benziyordu. Bayırın üzerinde yatan bu kocaman çam, bu hırpani ve şirin, küçük orman kaçkınları, tam papaz Schmidt'e yakışacak bir masal konusu...

Ama Rouge-Goutte'a varınca da, güzel bir çalı çırpı ateşi! Omlet, Alsace'ın o pasta gibi kıtır kıtır ve nar gibi kızarmış emsalsiz omleti alevlerin üstünde zıplayadursun, üstümüzü başımızı kurutmak için o ne canım ocak ateşiydi o!

Asıl bu fırtınanın ertesi günü, insanı hayretle sarsan bir şey gördüm:

Dannemarie yolu üzerinde, bir çit dönemecinde, yağmur ve doluyla mahvolmuş, biçilmiş, sellerin hücumuna uğramış harikulade bir buğday tarlası. Kırılmış saplar, birbirine girmiş yatıyordu. Ağır ve olgun başaklar, çamurun içinde ufalanmıştı ve küçük kuşlar, sürü sürü, bu mahvolmuş ürüne çullanıyor, bu ıslak samanla dolu sel çukurlarına dalıyor ve etrafa buğday sıçratıyordu. Güneşin alnında, bulutsuz bir gökyüzü altında bu yağma pek acıydı... Harap olan tarlasının önünde, iriyarı, uzun boylu, sırtı kavisli, eski Alsace modasına göre giyinmiş bir köylü, ayakta, bu manzaraya sessiz sessiz bakıyordu. Yüzünde derin bir ıstırap, fakat aynı zamanda mütevekkil ve sakin bir hal, sanki kendi kendine, bu yere uzanmış başakların altındaki toprak, o canlı, bereketli ve sadık toprak yine kendisinin ve toprak orada oldukça kedere kapılmamalı dermiş gibi, ne olduğunu bilmediğim belirsiz bir ümit vardı.

Kervansaray

İlk defa bir Cezayir kervansayına ayak bastığım zaman uğradığım hayal kırıklığını hatırladıkça gülmemek elimden gelmez. Bin bir gece masallarındaki bütün o efsanevi doğunun nurlandırdığı bu güzel kervansaray kelimesi, hayalimde sıra sıra kubbeli dehlizler, palmiyeler dikilmiş ipince bir su akıntısı serinliğinin sırlı çiniler üzerinde melankolik damlalar halinde tanelendiği Mağribi avluları yaratmıştı. Etrafında, hasırlara uyanmış, taraçaların gölgesinde çubuklarını içen çedik pabuçlu gezginler ve kervanların büyük güneşi altında bu konak yerinden yükselen ağır bir misk, yanmış meşin, gülyağıyla kehribar gibi tütün kokusu...

Kelimeler daima işaret ettikleri şeylerden daha çok şairanedir. Hayalimde yaşattığım kervansaray yerine, eski bir Ile-de-France misafirhanesi, bir yol üstü hanı, bir arabacı uğrağı, çobanpüskülü dalıyla, kapısının yanındaki taş sırasıyla ve bir sürü avlu, sundurma, ambar ve ahırıyla bir posta durağı buldum.

Bin bir gece hayalimle bunun arasında çok fark vardı, ama bu ilk hayal kırıklığı geçince, Cezayir şehrinden yüz fersah uzakta, ufkunda dalgalar gibi sıkışık ve mavi tepeciklerin bulunduğu muazzam bir ovanın ortasında kaybolmuş bu Frenk hanının cazibesini ve renginliğini derhal hissettim. Bir taraftan doğu sahrası, mısır tarlaları, kenarında zakkum

ağaçlarının sıralandığı bir ırmak, eski bir türbenin beyaz kubbesi; öbür taraftan, bu Ahdi Atik diyarına Avrupa hayatının gürültüsünü, telaşını getiren anayol. İşte doğuyla batının bu karışını, bu modern Cezayir kokusu, Madam Schontz'un kervansarayına bu kadar hoş, bu kadar orijinal bir manzara veriyordu.

Hâlâ Tlemcen posta arabasının, bornoz ve devekuşu yumurtası yüklü, çökmüş develer arasından o geniş avluya girdiğini görür gibi oluyorum. Sundurmaların altında zenciler kuskus yapıyorlar, kolonlar yeni model bir pulluğu sandığından çıkarıyorlar, Maltalılar bir buğday ölçeği üzerinde iskambil oynuyorlar. Gezginler arabadan iniyor, atları değiştiriyorlar. Avlu tıklım tıklım doluyor. Kırmızı pelerinli bir atlı, handaki hizmetçi kızlara gösteriş olsun diye atıyla marifetler yapıyor; mutfağın önünde iki jandarma, attan inmeden, birer kadeh yuvarlıyorlar. Bir köşede mavi çoraplı, kasketli Cezayir Yahudileri, pazarın açılmasını bekleyerek yün balyalarının üzerinde uyuyorlar; çünkü haftada iki gün kervansarayın önünde büyük bir Arap pazarı kuruluyor.

O günler, sabahleyin penceremi açınca, tam karşıda birbirine girmiş küçük çadırlar, arada Kabiliyelilerin tarlada gelincik gibi açan kırmızı fesleriyle şamatalı bir dalgalanma ve ta akşama kadar bağrışmalar, kavgalar, güneşe karşı bir sürü siluetin kaynaşması. Akşam olunca çadırlar bozulur, insan, at, ne varsa hepsi kaybolur, güneşin ışınlarında taşıdığı o birbirine karışarak dönen küçük alemler gibi, ışıkla beraber ortadan silinirdi. Yayla çırçıplak kalır, ova tekrar sessizliğe gömülür ve doğu alacakaranlığı, sabun köpüğünden balonlar gibi uçuşan ebemkuşağı renkleriyle havada dolaşırdı... On dakika, her taraf pembeleşirdi. Hatırlıyorum, kervansarayın kapısındaki eski kuyu bu gurup pırıltılarına öyle bürünürdü ki, aşınmış bilezik taşı pembe mermere dönerdi; kova kuyudan alev çıkarır, ipten ateş damlaları dökülürdü.

Bu güzel yakut rengi, yavaş yavaş, leylak renginin melankolisine kayardı. Sonra leylak rengi de koyulaşarak yayılırdı. Belli belirsiz bir pıtırtı, muazzam ovayı bir uçtan öbür uca dolaşırdı ve birdenbire karanlığın, sessizliğin içinden Afrika gecelerinin vahşi musikisi, leyleklerin çılgın feryatları, çakallarla sırtlanların ulumaları, zaman zaman ahırlarda atları, sundurmaların altındaki develeri ürperten boğuk, adeta muhteşem bir kükreme peyda olurdu...

Bu gölge dalgalarından ürpere ürpere uzaklaşıp da kervansarayın yemek salonuna inmek ve orada kahkahayla, hararetle, ışıkla, Fransızlara has olan o güzelim kar gibi masa örtüsü ve şıkır şıkır billur lüksüyle karşılaşmak ne hoş olurdu! Eski Mulhouse güzellerinden Madam Schontz ile güneşten hafifçe yanmış kırmızı yanakları ve kanatları siyah tülden Alsace başlığı, kendisini üzerine kelebek konmuş bir Guebwiller veya Rouge-Goutte yabangülüne benzeten dilber Matmazel Schontz sofrayı şenlendirirdi... Bu işte keramet kızın gözlerinde mi, yoksa annenin yemek sonunda kadehlerimize doldurduğu şampanya gibi köpüklü ve yaldız yaldız, o nefis Alsace şarabında mı, bilmiyorum, yalnız şu var ki, kervansarayın akşam yemekleri, bütün güney karakollarında pek şöhret kazanmıştı... Açık mavi setrelerle şeritli ve sırmalı *hussard* şapkaları birbirine karışırdı ve gecenin geç saatlerine kadar büyük hanın camlarında ışık eksik olmazdı.

Yemek faslı bitip de sofra kaldırılınca, yirmi seneden beri orada uyuyup duran eski bir piyano açılır ve Fransız şarkıları söylenirdi, yahut herhangi bir Lauterbach havasıyla, palaskasına kılıç meşini asılı bir genç Werther, Matmazel Schontz ile şöyle bir boy vals yapardı. Bu biraz gürültülü askeri neşe içinde, kordonların, kocaman kılıçların ve küçücük kadehlerin şıkırtısı arasında, bu baygın ahenk, valsin girdabına kapılmış, tempoyla çarpan bu iki kalp, son notayla ölen bu ebedi aşk yeminlerinden daha güzel ne olabilir?

Bazen, geceleyin, kervansarayın büyük kapısı ardına kadar açılır ve avluda atlar eşinirdi. Çevreden bir ağa, karılarından içi sıkılarak, garp hayatına şöyle bir karışmaya, Rumilerin piyanosunu dinlemeye ve Fransız şarabı içmeye gelirdi. Muhammed, Kuran'ında şarabın tek damlası haramdır demiş, demiş ama her şeyi kitabına uydurmak kolay. Ağa, kadehine şarap kondukça, içmeden önce, parmağının ucuyla bir damlasını alır, gayet ciddi bir edayla şöyle bir silker ve bu haram damla defedilince, kalanı gönül rahatlığıyla içerdi. Sonunda, musiki ve ışıkla serseme dönen Arap, bornozuna sarınarak yere uzanır, beyaz dişlerini göstere göstere sessizce güler ve ateş saçan gözleriyle valsi takip ederlerdi.

... Heyhat! Matmazel Schontz'un vals arkadaşları şimdi nerede? Nerede şimdi o açık mavi setreler, o incecik belli güzel *hussard*'lar? Wissembourg'un ömürotu tarlalarında, Gravelotte'un yoncaları içinde... Artık hiç kimse Madam Schontz'un kervansarayına Alsace şarabı içmeye gelmeyecek. Ana kız, elde tüfek, ateşe verilen kervansaraylarını Araplara karşı savunurken öldüler. O neşeli eski handan, yalnız kömür kesilmiş duvarlar –binaların o iri kemikleri– ayakta duruyor. Avlularda çakallar dolaşıyor. Şurada burada, alevlerin elinden kurtulmuş bir ahır parçası, bir sundurma, bir hayat belirtisi gibi yükseliyor ve rüzgâr Ren kıyılarından Laguat'a, Saar'dan Sahra'ya kadar, iki seneden beri zavallı Fransamız üzerinde esen o felaket rüzgârı, iniltiler içinde bu harabelerden geçiyor ve kapıları hazin hazin açıp kapıyor.

15 Ağustos'ta Nişan Alanlardan Biri

Cezayir'de bir akşam, avda geçen bir günün sonunda, Şelif ovasında, Orléansville'den birkaç fersah ötede şiddetli bir yağmura yakalanmıştım. Görünürde ne köyden, ne de kervansaraydan eser vardı. Göz alabildiğine bodur hurma ağaçları, sakız ağacı kümeleri ve ta ufka kadar sürülmüş, geniş bir arazi. Bundan başka, sağanakla kabaran Şelif ırmağı insanı telaşa düşürecek kadar çağlamaya başlamıştı. Ben de bütün geceyi bataklığın içinde geçirmek tehlikesine düşmüş bulunuyordum. Bereket versin ki, yanımda bulunan Miliana bürosu sivil tercümanı, hemen yakınımızda, bir sırtın arkasına gizlenmiş bir kabile bulunduğunu hatırladı. Kabilenin ağasını da tanıyormuş. Gidip kendisinden bizi bir gece misafir etmesini isteme karar verdik.

Ovadaki bu Arap köyleri kaktüs ve sabbareler içine o kadar gömülmüş ve kuru çamurdan kulübeleri o kadar yerle bir yapılmış ki, daha köyü görmeden, köyün içine girmiş bulunduk. Acaba bu derin sessizlik akşam olduğu için mi? Yağmur yüzünden mi?.. Bilmiyorum, fakat buraları bana pek hazin, hayatı durdurmuş bir sıkıntının ağırlığı altında eziliyormuş gibi geldi. Etraftaki tarlalarda ürün, kendi haline bırakılmıştı. Başka yerlerde çoktan ambara kaldırılan buğdaylar, arpalar, orada yere uzanmış, başakta çürümek üzereydi. Tırmıklar, paslanmış sabanlar, yağmur altında unutulmuş, şurada burada sürüklenip duruyordu. Bütün kabilede aynı

güçsüz hüzün ve kayıtsızlık hali vardı. Köpekler bile bizim gelişimize zoru zoruna havlıyor gibiydiler. Zaman zaman bir kulübeden çocuk bağırışmaları geliyor ve yığının içinden saçları usturayla kazınmış bir çocuk kafasının veya bir ihtiyarın delik *haick*'ının dışarıya uzandığı görülüyordu. Şurada burada, fundalıklar arasında titreyen küçücük eşekler. Fakat ne at var, ne de adam... Sanki o uzun savaşlar devrindeymişiz de, bütün atlılar aylardan beri köyden uzak bulunuyormuş gibi.

Ağanın evi, beyaz duvarlı, penceresiz, bir tür çiftlik binası da, ötekilerden daha canlı görünmüyordu. Ahırları açık, bölmeleri ve yemlikleri bomboş bulduk. Atlarımıza bakacak bir tek seyis bile yoktu: Bizim arkadaş:

"Mağribi kahvesine* bir bakalım!" dedi. Mağribi kahvesi denen şey, Arap âyanının kabul salonu gibidir; evin içinde Tanrı misafirlerine ayrılmış bir ev. Orada bu pek terbiyeli, pek nazik Müslümancıklar, şeriatın emrettiği babayani bir teklifsizlikle misafirseverliklerini göstermek fırsatını bulurlar. Ağa Si-Sliman'ın Mağribi kahvesi de, ahırları gibi, açık ve sessizdi. Beyaz badanalı yüksek duvarlar, ganimetler, devekuşu tüyleri, odanın etrafını kaplayan geniş ve alçak kerevet, her şey rüzgârın kapıdan içeriye soktuğu yağmur sularıyla sırsıklam kesilmişti... Ama yine içeride adam vardı... Önce kahveci, paçavralar içinde ihtiyar bir Kabiliyeli, devrilmiş bir mangalın yanında, başı dizleri arasında, çömelmiş duruyordu. Sonra ağanın oğlu, siyah bir bornoza sarınmış, ayakucunda iki kocaman tazı, kerevete uzanmış, hummalı ve solgun benizli güzel bir çocuk.

İçeriye girdiğimiz zaman hiçbir kımıldanma olmadı. Yalnız tazılardan biri başını oynattı ve çocuk sıtmalı ve baygın o güzel siyah gözlerini bize çevirmek alçakgönüllülüğünde bulundu. Tercüman:

---

* Yazar, Mağribi kahvesi tabiriyle selamlığı kastetse gerektir.

"Si-Sliman nerede?" diye sordu. Kahveci, başının üstünde, ufku, uzağı, pek uzakları gösteren belirsiz bir işarette bulundu... Si-Sliman'ın uzun bir yolculuğa çıkmış olduğunu anladık. Fakat yağmur tekrar yola düzülmemize izin vermediği için, tercüman, ağanın oğluna hitap ederek, ona kendi dilinde, babasının dostu olduğumuzu ve ertesi güne kadar bizi barındırmasını söyledi. Çocuk, kendisini yakıp kavuran hastalığa rağmen, derhal yerinden kalktı, kahveciye emirler verdi, sonra pek nazik bir tavırla:

"Siz benim misafirimsiniz!" demek ister gibi, kereveti gösterdi, başını eğip parmaklarının ucunu ağzına götürerek Arap usulünde bizi selamladı ve heybetle bornozuna sarınarak bir ağa, bir ev sahibi vakarıyla dışarıya çıktı.

Onun arkasından kahveci mangalını yaktı, içine küçücük iki cezve sürdü. O bize kahve hazırlayadursun, biz de onun ağzından efendinin yolculuğuna ve kabilenin düştüğü bu garip perişanlığa dair bazı bilgiler edindik. Kabiliyeli, kocakarı jestleriyle, pek hızlı konuşuyordu. Gırtlaktan çıkma güzel bir Arapça. Bazen büsbütün hızlanıyor, bazen de araya uzun duraklamalar giriyordu. O zaman iç avluların mozayikleri üstüne düşen yağmur tanelerini, kaynayan cezveleri ve sürü sürü ovaya yayılan çakalların havlamalarını duyuyorduk.

İşte zavallı Si-Sliman'ın başına gelenler. Dört ay evvel, 15 Ağustos günü, ne zamandan beri vereceğiz diye bekletip durdukları şu meşhur Légion d'honneur nişanına nail olmuştu. Zaten koca eyalette kendisinden nişan almamış başka ağa kalmamıştı. Öteki ağaların kimi Chevalier, kimi Officier olmuştu. Hatta iki üç tanesinde Commandeur rütbesinin büyük kordonu bile vardı. Bunlar *haick*'ları üzerine çapraz taktıkları kordona büyük bir masumiyetle burunlarını silmekteydiler. Nitekim başağa Boualem'in kaç defa böyle yaptığını kendi gözlerimle görmüştüm. O zamana kadar Si-Sliman'ın nişandan yoksun kalmasının nedeni, Arap bürosunun şefiyle bir iskambil oyunu yüzünden kav-

ga etmiş olmasıydı. Cezayir'de silah arkadaşlığı o kadar kuvvetlidir ki, on yıldır ağanın ismi aday listesinde bulunduğu halde, bir türlü onaydan çıkmıyordu. Sonunda 15 Ağustos sabahı Orléansville'den gelen bir atlı kendisine yaldızlı bir küçük kutuyla nişan belgesini getirip de dört karısından en gözdesi Baia kendi eliyle Fransa'nın haçını devetüyünden bornozu üzerine takınca Si-Sliman'cığın ne kadar sevindiğini artık siz düşünün. Kabile bunu haber alınca, ziyafetlerin ve silah atarak dörtnala at koşturmaların sonu gelmez oldu. Bütün gece tefler ve zurnalar ortalığı velveleye verdi. Hele oyunlar, şenlik olsun diye ateş yakmalar, bilmem ne kadar koyun boğazlamalar. Düğün bayramın hiçbir eksiği kalmasın diye olacak, Djendel'in meşhur bir şairi, Si-Sliman'ın şerefine:

"Rüzgâr, bu müjdeyi iletmek için küheylanlarını koş!" tarzında başlayan nefis bir kaside düzdü.

Ertesi gün, güneş doğarken Si-Sliman, kabilesinin bütün eli silah tutanlarını seferber etti ve valiye teşekkür etmek için atlılarıyla birlikte Cezayir şehrine gitti. Şehrin kapılarında âdet olduğu üzere cemaat durdu. Ağa, tek başına valinin sarayına gitti, Dük de Malakoff'u gördü ve üç bin seneden beri bütün delikanlılar hurma ağacına, bütün kadınlar da ceylana benzetildiği için herkese pek mecazlı gelen doğu üslubunda birkaç tumturaklı cümle ile, Fransa'ya olan bağlılığından bahsetti. Böylece saygılarını sunduktan sonra, herkes görsün diye yukarı şehre çıktı, geçerken camide namazını kıldı, fakirlere sadaka verdi, berber dükkânlarına, işlemecilere girdi, karılarına kokular, dallı ve çiçekli ipekliler, sırma işlemeli mavi göğüslüklerle, küçük ağasına kırmızı süvari çizmeleri aldı, pazarlığa girişmeden paraları verdi ve neşesini çil çil altınlar halinde etrafa saçtı. Kendisini çarşılarda, Mağribi tacirlerinin kapısı önünde bir İzmir seccadesine oturmuş, kahve içerken gördüler. Tacirler ağayı tebrik ediyorlardı. Etrafında bir yığın meraklı toplanmıştı.

"İşte Si-Sliman!" diyorlardı. *Emberur* kendisine nişan göndermiş. Hamamdan gelen mini minnacık Mağribi kadınları, tatlı yerken, beyaz peçelerinin altından, pek cakalı takılmış bu pırıl pırıl gümüşten güzel nişana hayran hayran bakakalıyorlardı. Ah evet, insanın hayatta bazen böyle güzel anları oluyor...

Akşama doğru Si-Sliman, atlılarının yanına gitmeye davrandı ve tam ayağını üzengiye atacağı sırada, valilik çavuşlarından biri nefes nefese çıkageldi:

"Çok şükür, Si-Sliman, seni her yerde aradım. Çabuk gel, vali seninle görüşmek istiyor!" Si-Sliman, telaşa düşmeden peşi sıra gitti. Bununla beraber, sarayın Mağribi usulündeki büyük avlusundan geçerken, o Arap bürosu şefiyle karşılaştı. Adam kendisine tuhaf tuhaf gülüyordu. Can düşmanının bu gülüşü, içine bir ürküntü soktu ve Si-Sliman titreye titreye valinin salonuna girdi. Mareşal, ata biner gibi bir iskemleye oturmuş olduğu halde, kendisini karşıladı, her zamanki sertliği ve etrafını korkudan titreten o genzinden gelen yapmacık sesiyle:

"Si-Sliman," dedi, "Si-Sliman, evladım, pek üzgünüm... Bir yanlışlık olmuş... Nişan sana değil, Zoug-Zougların başkanına aitmiş... Nişanı geri vermen lazım."

Ağanın o güzel yağız çehresi, bir demirci ocağına yaklaştırmışlar gibi kızarıyordu. Bütün iri vücudunu bir titremedir aldı. Gözleri alev alev yandı...

Fakat bu hal bir an bile sürmedi. Derhal gözlerini yere indirdi ve valinin önünde eğilerek:

"Ferman senin efendimiz," dedi. Nişanı göğsünden çekip kopardı ve bir masanın üzerine koydu. Eli titriyordu, uzun kirpiklerinin ucunda gözyaşları vardı. Bu hali görünce ihtiyar Pélissier'nin canı sıkıldı:

"Adam, gam yeme, gelecek seneye inşallah," dedi ve babacan bir tavırla elini uzattı.

Ağa, uzatılan eli görmezlikten geldi, hiç ağzını açmadan eğildi ve çıkıp gitti. Mareşalin vaadine ne derece güvenmek

gerektiğini biliyor ve bir büro entrikası yüzünden şerefinin ayaklar altına alındığını anlıyordu.

Uğradığı tersliğin haberi, daha o anda bütün şehre yayılmıştı. Bab-Azoun sokağının Yahudileri, o geçerken alay ettiler. Mağribi tacirleri, tersine, sanki hali içlerine dokunuyormuş gibi, yüzüne bakamıyorlardı. Bu merhamet, o gülüşlerden fazla kalbini sızlattı. Hep duvar boyunca, en karanlık sokaklara saparak gidiyordu. Göğsünden koparılıp alınan nişanının yeri, açılmış bir yara gibi tenini yakıyordu. Boyuna:

"Atlılarım ne diyecek? Karılarım ne diyecek?" diye düşünüp duruyordu.

O zaman adamcağızı heyheyler basıyordu. Aklına, ta orada, yangınlar ve çatışmalarla daima kıpkırmızı kesilen Fas sınırı civarında ahaliyi kutsal cihada kışkırtmak geliyor, yahut atlılarının başında Cezayir sokaklarına dalmak, Yahudileri yağma etmek, Hıristiyanları gebertmek ve en sonunda utancını gizleyeceği böyle bir keşmekeş içinde can vermek arzusuna kapılıyordu. Kabilesinin arasına dönmektense, her şeyi gözüne alabilirdi... Birdenbire kafasında bütün bu intikam tasarılarının arasından şimşek gibi bir fikir peyda oldu: *Emberur*.

Emberur!.. Bütün Araplar gibi, Si-Sliman'ın gözünde de adalet ve kudret fikrini bu tek kelime özetliyordu. Gerileme devrinde Müslümanlarının gerçek şefi oydu. Öteki, İstanbul'daki, onlara uzaktan soyut bir varlık, ancak ruhani iktidara sahip, göze görünmez bir tür papa gibi geliyordu. Eh artık Hicret'in şu mübarek senesinde, böyle bir iktidarın kaç para ettiğini bilmeyen de kalmamıştı.

Fakat kocaman toplarıyla, zuhaflarıyla, demirden donanmasıyla *Emberur*!.. Aklına imparator gelince Si-Sliman artık bu belayı atlattığını sandı; imparator, şüphe yok, kendisine nişanını iade edecekti. Bu, olsa olsa sekiz günlük bir yolculuk meselesiydi ve buna o kadar inanıyordu ki atlıla-

rının kendisini Cezayir şehri kapılarında beklemesini istedi. Ertesi gün kalkan vapura binip de Paris yolculuğuna çıkarken, Mekke'ye, hacca gidiyormuş gibi kendi iç âlemine dalmış ve huzur içindeydi.

Biçare Si-Sliman! Gideli dört ay olmuştu. Karılarına gönderdiği mektuplarda, henüz dönüşten bahsetmiyordu. Dört aydan beri zavallı ağa, Paris'in tozu dumanı içine dalmış, ömrünü bir bakanlıktan öbürüne koşmakla, her yerde alaya uğramakla, Fransız idaresinin o müthiş çarkına kapılmış, bir daireden öbür daireye havale edilmekle; bir türlü nasip olmayan bir görüşme peşinde, beyaz bornozunu bekleme salonlarındaki odun sandıklarının üstünde kirletmekle geçiriyordu. Sonra, akşam olunca, azametli olduğu kadar gülünç, o uzun ve üzgün çehresiyle, otelin yazıhanesinde anahtarını beklediği görülüyordu. Şuraya buraya koşmaktan, sağa sola başvurmaktan bitkin, fakat daima gururlu, ümide sımsıkı yapışmış, kumarda her şeylerini kaybedip de namuslarını kurtarmaya çabalayanlar gibi canını dişine takmış, odasına çıkıyordu.

Bu esnada atlıları Bab-Azoun kapısına çömelmişler, doğu tevekkülüyle ağalarını bekliyorlardı. Kazığa bağlanmış atlar, deniz tarafına dönerek kişniyordu. Kabilede her şey boşlukta kalmıştı. Ürün, kaldıracak kimse olmadığı için, tarlalarda mahvoluyordu. Kadınlar, çocuklar, başlarını Paris tarafına çevirmişler, günleri sayıyorlardı. Bu kırmızı kurdele parçasının bu kadar ümidi, endişeyi ve yıkıntıyı sürüklediğini görmek, yürekler acısıydı... Acaba bütün bu işler ne zaman düzelecek? Kahveci içini çekerek:

"Allah bilir!" diyor ve çıplak koluyla bize, aralık kalmış kapıdan, menekşe rengindeki hazin ovanın üstünden ıslak gökyüzüne doğru yükselen küçük ve beyaz bir hilali gösteriyordu...

Bizim Kep

Bu sabah, bir dolabın dibinde bizim kep elime geçti; tozdan solmuş, kenarları lif lif olmuş, rakamları pas tutmuş, kısacası ne rengi, ne de biçimi kalmış. Onu bu halde görünce, gülmekten kendimi alamadım...

"Vay canına! Bizim kep..."

Hemen, o güneşle ve coşkunlukla sıcak sonbahar gününde, yeni şapkamdan pek mağrur, sokağa inişim ve mahallenin taburlarına katılıp da vatandaş asker vazifemi yapmak için acele ile tüfeğimi vitrinlere çarpışım aklıma geldi. Ah, şayet o gün bana biri çıkıp da, tek başıma Paris'i, Fransa'yı kurtaramayacağımı söylemiş olsaydı, alimallah, süngümün bütün demirini karnına yerdi...

O milli muhafız ordusuna ne de candan inanmıştık! Parklarda, sokak arası bahçelerinde, iki yanı ağaçlıklı caddelerde, dörtyol ağızlarında bölükler, üniformalarla önlükler, keplerle kasketler karmakarışık, saf oluyorlar ve sağdan sayıyorlardı. Herkeste müthiş bir acele. Biz de her sabah alçak kemerli, geniş kapılı, sis ve hava akımlarıyla dolu bir meydanda toplanıyorduk. Yoklamadan, yüz kadar ismin gülünç bir tespihe dizilip çekilmesinden sonra, talim başlıyordu. Dirsekler vücuda yapışmış, dişler kenetlenmiş, takımlar sol, sağ! sol, sağ! temposuyla yürüyüşe geçiyordu. Herkes, büyükler, küçükler, cakalılar, sakatlar, üniformalarını Ambigu'den kalma

hatıralarıyla giyenler, bellerine gereğinden daha geniş, mavi kuşaklar sarıp da kilisede ilahi okuyan çocuklara dönen safdiller, hep beraber, bizim küçük meydanın etrafında, öyle bir şevkle, öyle can ve gönülden dört dönüyorduk ki.

Topun o derin davudi sesi, hareketlerimize kolaylık ve canlılık veren, pek düdük gibi çıkan komutları dikleştiren, beceriksizlikleri, acemilikleri örtbas eden ve kuşatmada Paris melodramında, tiyatrolarda oyuna acıklı ve heyecanlı bir çeşni vermek için kullanılan o sahne müziklerinin yerini tutan bu devamlı refakat sazı olmasaydı, bütün bu haller pek gülünç olurdu.

Asıl güzeli, istihkâmlara çıktığımız zamandı... O sisli sabahlarda, Temmuz Sütunu önünden nasıl azametle geçtiğimi ve:

"Dikkat!.. Sağa bak!.." komutuyla Sütun'u nasıl askerce selamladığımızı, dünmüş gibi hatırlıyorum. Hele o ahaliyle dolu, bitmek tükenmek bilmeyen Charonne yolları, rap rap geçeceğiz diye akla karayı seçtiğimiz o kaygan kaldırımlar. Sonra istihkâmlara yaklaşınca trampetçilerimiz, tram, tram diye hücum havası çalmaya başlarlardı... Bana hâlâ oradaymışım gibi geliyor... O Paris sınırı, topları yerleştirmek için kazılmış, kurulan çadırlar ve öbek öbek yakılan ateşlerin dumanıyla şenlenmiş o yeşil sırtlar ve ta yukarıda, kum torbalarını ancak keplerinin ve süngülerinin ucuyla aşarak dolaşan o ufalmış siluetler, ne heyecanlı manzaraydı, Yarabbi!

Hele ilk gece nöbetim, zifiri karanlıkta, yağmur altında, o el yordamıyla yürüyüş, ıslak sırtlar boyunca yuvarlanan, itişip kakışan ve yolda ufalana ufalana, beni sonuncu olarak Montreuil kapısının tepesine, dehşetli yüksek bir yere kondurup giden devriye. O gece, o ne barbar havaydı! Şehre ve kırlara çöken derin bir sessizlik içinde, istihkâmlar boyunca fır dönen, nöbetçileri iki büklüm eden, parolaları alıp götüren ve aşağıda, devriye yolunda eski bir havagazı fenerinin camları-

nı birbirine çarpan rüzgârdan başka bir şey duyulmuyordu. Hay Allah şu feneri kahretsin! Her defasında bir uhlanın kılıç sesini duyar gibi oluyor ve hemen tüfeğimi doğrultup:

"Kimdir o!"yu basmak üzere tetikte duruyordum... Birdenbire yağmur biraz daha soğudu. Paris üzerinde gökyüzü aydınlanıyordu. Bir kulenin, bir kubbenin meydana çıktığı görülüyordu. Uzaktan bir araba geçiyor, bir çan çalıyordu. Dev şehir artık uyanıyor ve ilk sabah ürperişinde etrafına biraz hayat silkeliyordu. Sırtın öbür tarafında bir horoz öttü... Ayağımın altında, henüz karanlık olan devriye yolundan bir ayak sesi, madeni bir gürültü geldi ve benim korkunç bir sesle savurduğum:

"Dur! Kimdir o!"ya ürkek ve titreye titreye bir kadın sesi, karanlıktan bana doğru yükseldi:

"Seyyar kahveci!"

Ne yaparsınız? Henüz kuşatmanın ilk günlerindeydik ve biz zavallı, safdil milisler, Prusyalıların kalelerin ateşi altından geçerek surların eteğine kadar sokulacaklarını, duvara merdivenlerini dayayıp bir gece "hurra!" sesleri ve karanlıkta şuraya buraya koşuşan meşaleler arasında yukarıya tırmanacaklarını hayal ediyorduk... Bizde bu hayal gücü varken, ortalığı ne kadar telaşa düşürdüğümüzü artık siz tahmin edersiniz...

Hemen her gece, bir:

"Silah başına! Silah başına!"dır gidiyordu. Sonra sıçrayarak uyanmalar, yere devrilen tüfek çatıları arasında birbirimizi itip kakmalar, bize:

"Soğukkanlı olun! Soğukkanlı olun!" diye bağırarak kendilerine de güç vermeye çalışan, şaşkına dönmüş subaylar. Sonra sabah olunca, tek başına bir beyaz zırhlı süvari bölüğü yerine geçip de silaha sarılmış bütün bir tabyaya hedeflik ettiğinin farkında olmaksızın, ipini koparmış, istihkâmlar üzerinde sıçrayıp duran, sırtta otlayan bir zavallı beygir...

İşte bizim kep bana bunları hatırlatıyor; bir sürü heyecan, macera, peyzaj, Nanterre, Courneuve, Moulin-Saquet ve kahraman 96.'nın ilk ve son defa ateşe girdiği o güzel Marne köşesi. Prusya bataryaları, karşımızda, küçük bir korunun gerisindeki yol kenarında, dalların arasından dumanı görülen o tasasız köyceğizlerden biri gibi yerleşmiş bulunuyordu. Komutanlarımızın bizi unuttuğu demiryolu üstünde, açıkta, gümbürtülü çarpmalar ve uğursuz kıvılcımlarla bir gülle yağmurudur başlamıştı... Ah benim zavallı kepçiğim, o gün hiç de babayiğit görünmüyordun, hem kaç defa, asker selamını yakışık almayacak kadar eğilerek vermiştin.

Ne olursa olsun, bunlar biraz gülünç, fakat üzerlerinde küçücük birer kahramanlık ponponu bulunan güzel hatıralar. Ne olur, bana başka şeyler de hatırlatmasaydın... Ne yazık ki, Paris'te gece nöbetleri, kiralık dükkânlarda, nöbetçiler, cehennem gibi soba, cilalı sıralar, şehri su birikintilerinde yansıtan o cıvık kışın ıslattığı meydanların önünde, belediye kapılarında o can sıkıcı nöbet tutmalar, sokaklarda zaptiyelik, çamur deryasında devriye, sarhoş, serseri dolaşan askerleri, orospuları, hırsızları yakalamalar ve o solgun sabahlarda, surat yorgun ve toz toprak içinde, pipo, gazyağı ve eski yosun kokuları elbiseye sinmiş, eve dönüşler. Sonra boş geçen o uzun günler, çekişe çekişe, bölük dedikoduları içinde yapılan subay seçimleri, veda punçları, herkese içki ısmarlamalar, kahve masalarında kibrit çöpleriyle açıklanan savaş planları, oy vermeler, politika ve onun amcaoğlu olan başıboş dolaşmalar, o nasıl doldurulacağı bilinmeyen avarelikler, o insanı bomboş bir hava içine sarıp da kımıldanmak, kolunu bacağını oynatmak arzusunu duyuran işsizlik... Sonra casus yakalayacağız diye didinmeler, saçma güvensizlikler, gereğinden fazla güvenmeler, kitle halinde çıkış, kuşatma hattını yarma hülyası, kısacası hapsedilmiş bir halkın bütün çılgınlıkları, bütün hezeyanları... İşte sana bakarken, ey berbat kep, bütün bunlar aklıma geliyor. Sen de bunlara, bütün o

çılgınlıklara kapılmıştın. Şayet Buzenval hareketinin ertesi günü seni bir dolabın içine atmasaydım, ille başımızdan çıkarmayız diye tutturan, seni herdemtazelerle, sırmadan şeritlerle süslemekte, dağılmış taburların eşleri kaybolmuş numaraları olarak kalmakta inat eden ötekilere uysaydım, kim bilir beni hangi barikatın üstüne sürükleyecektin... Ah evet, evet, seni ihtilal ve serkeşlik kepi, seni tembellik, sarhoşluk, kulüpçülük, gevezelik kepi, seni içsavaş kepi, sen evimde atıverdiğim şu hırtı pırtı köşesine bile layık değilsin.

Haydi, süprüntü küfesine!..

Komün'ün Türkosu

Cezayir nişancılarının nakkarecisiydi. Adı Kadour'du, Cendel kabilesinden geliyordu ve Vinoy ordusunun peşi sıra Paris'e düşen bir avuç Türkodandı. Wissembourg'dan Champigny'ye kadar, demir çalparası ve darbukasıyla, bir fırtına kuşu gibi savaş meydanlarından geçerek, bütün sefere katılmıştı. O kadar canlı, o kadar kıvraktı ki, kurşunlar onu neresinden yakalayacaklarını bilemiyorlardı. Fakat kış gelince, mermilerin ateşinde pişmiş olan bu küçük Afrika bronzu, ileri karakol gecelerine, karın içinde kıpırdamadan beklemeye dayanamadı ve ocak ayının bir sabahı, onu Marne kenarında, ayakları donmuş, soğuktan çarpılmış olarak buldular. Uzun zaman askeri hastanede kaldı. Ben de kendisini ilk defa orada gördüm.

Türko, hasta bir köpek gibi kederli ve sabırlı, o tatlı iri gözleriyle etrafına bakınıyordu. Kendisine bir şey söylendiği zaman gülüyor ve dişlerini gösteriyordu. Zaten elinden başka ne gelebilirdi ki? Dilimizden anlamıyor, ancak Provence'ça, İtalyanca ve Arapça karışığı, Latin denizleri boyunca toplanmış kavkılar gibi alacalı kelimelerden yapılma, o Cezayir ağzı, Sabirceyi biraz becerebiliyordu.

Kadour'un biricik eğlencesi, darbukasıydı. Zaman zaman, pek fazla canı sıkıldığı zaman, darbukasını yatağına getiriyorlar ve çalmasına izin veriyorlardı. Ama öyle kuvvet-

li değil, pesten, çünkü başka hastalar da var. O zaman günün sarıya çalan ışığında ve sokaktan yükselen o hazin kış manzarası içinde, o pek donuk, pek solgun yağız suratçığı canlanıyor, anlam kazanıyor ve ritmin bütün akışına uyuyordu. Bazen hücum havası çalıyor ve beyaz dişlerinin parıltısı vahşi bir gülüşe dönüyordu. Yahut bir Müslüman havası tuttururnca gözleri doluyor, burun delikleri kabarıyor ve askeri hastanenin tatsız kokusu içinde, ilaç şişeleri ve sargıları arasında, portakallarla yüklü Blida bahçelerini, hamamdan çıkan mini minnacık Mağribi kadınlarını, mineçiçeği kokan beyaz camileri görür gibi oluyordu.

Böylece iki ay geçti. Bu iki ay içinde Paris'te çok şeyler olmuştu. Fakat Kadour'un olup bitenlerden hiç haberi yoktu. Şehre dönen bitkin ve silahsız sürünün, pencereleri altından geçtiğini, sonraları sabahtan akşama kadar gezdirilen, şuraya buraya çekilen topları, sonra çan seslerini, top atışlarını duymuştu. Bu hallerden hiçbir şey anlayamadı; yalnız savaşın devam ettiğini, bacakları iyileştiği için kendisinin de tekrar çarpışmaya gideceğini biliyordu. Sonunda taburcu edildi ve, darbukası sırtında, bölüğünü aramaya koyuldu. Araması çok sürmedi. O civardan geçen Komün'lüler onu komutanlığa götürdüler. Uzun bir sorgudan sonra, ağzından:

"*Bono bezef, macach bono!*"lardan başka bir şey öğrenmek mümkün olamadığı için, o gün orada bulunan general, sonunda 10 frank ile bir omnibüs beygiri verip Kadour'u kendi kurmayına katmakla işin içinden çıktı.

Bu Komün kurmaylarında türlüsü vardı: Kırmızı kaputlar, Leh mantoları, Macar setreleri, bahriye ceketleri, sırmalar, kadifeler, allar pullar. Sarı işlemeli mavi ceketi, sarığı ve darbukasıyla Türko gelip karnaval alayını tamamladı. Böyle hoş bir toplulukla karışmaktan pek neşeli, güneşle, top ateşiyle, sokakların haliyle, bu silah ve üniforma keşmekeşiyle sarhoşa dönen, Prusya'ya karşı savaşın daha canlı, daha serbest bir hava içinde devam ettiğine inanan bu kendinden

habersiz asker kaçağı, Paris'in o muazzam curcunasına temiz yüreklilikle katıldı ve günün adamı oldu. Nereden geçse, Komün'lüler kendisini alkışlıyorlar, düğün bayram ediyorlardı. Komün, kendisiyle o kadar iftihar ediyordu ki onu herkese gösteriyor, ilan ediyor, muska gibi boynuna asıyordu. Günde yirmi defa komutanlık kendisini Savaş bakanlığına, Savaş bakanlığı da belediyeye gönderiyordu, öyle ya, kendilerine denizcilerinin uydurma denizci; topçularının uydurma topçu olduğu kaç defa söylenmişti!.. Hiç olmazsa bu adam, su katılmamış bir Türko idi. Buna iman etmek için de, bu uyanık maymun yavrusu suratına, kocaman bir beygir üzerinde hop hop türlü hünerler gösteren bu küçük vücudun yabaniliğine bakmak yeterliydi.

Ama yine Kadour'un mutluluğu tam değildi. O dövüşmek, barut yakmak istiyordu. Ne yazık ki, imparatorluk devrinde olduğu gibi, Komün devrinde de kurmaylar sık sık ateş hattına gitmiyorlardı. Görev gereği şuraya buraya gönderilmediği ve resmi geçitlerde boy göstermediği zamanlarda biçare Türko, bütün vaktini, Vendôme meydanında veya Savaş bakanlığı avlularında, daima bir tarafı delinmiş içki varilleri ve yarılmış domuz yağı fıçılarıyla dolu, henüz kuşatmanın bütün açlığı hissedilen bir yerde, boyuna açık havada ziyafetler çekilen o karmakarışık ordugâhlarda geçiriyordu. Bu sefahat âlemlerine katılmayacak kadar dini bütün bir Müslüman olan Kadour, bir kenara çekilerek pek kanaatkâr ve sakin duruyor, bir köşede aptesini alıyor ve bir avuç kuskusla yemeğini hazırlıyordu, sonra biraz da darbukasını tıngırdatıp bornozuna sarınıyor ve merdiven başında, öbek öbek yanan ateşlerin alevine baka baka uykuya dalıyordu.

Mayıs ayının bir sabahı, Türko, müthiş bir yaylım ateşiyle uykusundan uyandı. Bakanlık telaş içindeydi. Herkes koşuşuyor, kaçışıyordu. O da hiçbir şeyin farkına varmadan, ötekiler gibi yaptı, atına atladı ve kurmay heyetinin peşine takıldı. Sokaklar serseme dönmüş borazanlar, boz-

gun halinde kaçışan taburlarla doluydu. Herkes kaldırım taşlarını söküyor, barikat yapıyordu. Herhalde ortalıkta önemli bir şeyler dönüyordu... Rıhtıma yaklaşıldıkça, silah sesleri ve bağrışıp çığrışmalar daha belli oluyor, daha kuvvetli geliyordu. Concorde köprüsü üzerinde Kadour, kurmay heyetini gözden kaybetti. Biraz daha ileride atını elinden aldılar. Sekiz şeritli kep giymiş bir zat, belediyede olup bitenleri görmeye can attığı için Kadour beygirinden de oldu. Artık gözleri dönmüştü, çatışmanın olduğu tarafa doğru koşmaya başladı. Koşarken de tüfeğini dolduruyor ve dişlerinin arasından:

"*Macach bono, Brissien...*" diyordu. Çünkü aklınca şehre girenler Prusyalılardı. Daha şimdiden dikilitaşın etrafında, Tuileries sarayının bahçelerinde kurşunlar vızıldamaya başlamıştı. Rivoli sokağının barikatından, Flourens'in intikamını almaya ahdedenler:

"Hey Türko!.. Türko!.." diye onu aralarına çağırdılar. On-on iki kişi kadardılar, fakat Kadour tek başına bütün bir orduya bedeldi.

Barikatın üstünde, ayakta, bir bayrak gibi mağrur ve göz önünde, kurşun yağmuru altında sıçrayarak, bağırarak dövüşüyordu. Bir an iki top ateşi arasında, yerden kalkan duman perdesi biraz aralanır gibi oldu ve Kadour, bu sayede, Champs-Elysées'de yığın olmuş kırmızı pantolonlu askerler gördü. Sonra ortalık yeniden toz dumana karıştı. Türko yanıldığını sandı ve eskisinden daha büyük bir gayretle barut yakmaya başladı.

Birdenbire barikat sustu. Son topçu eri, son mermisini attıktan sonra tabanları kaldırıp kaçmıştı. Türko, yerinden bile kımıldamadı. Siperden fırlamaya hazır, süngüsünü tüfeğine taktı ve sivri uçlu miğferlileri bekledi... Halbuki karşıdan Fransız piyadesi sökün etti!.. Hücuma kalkmış kıtanın boğuk ayak sesleri içinden subayların:

"Teslim olun!.." diye bağırdıkları duyuldu.

Türko, bir an apışıp kaldı, sonra tüfeğini havaya kaldırarak atıldı:

"*Bono, bono, Francèse!*"

Yabani kafasında hayal meyal bir fikir belirmişti; gelenlerin, ne zamandan beri Paris halkının beklediği kurtuluş ordusu, Faidherbe veya Chanzy olduğunu sandı. Bilseniz ne kadar mesuttu, karşısındakilere bütün dişlerini göstererek ne candan gülüyordu!.. Göz açıp kapayıncaya kadar barikat işgal edildi; Türkonun etrafını sardılar, adamcağızı itip kaktılar.

"Göster tüfeğini."

Tüfeği henüz sımsıcaktı.

"Göster ellerini."

Elleri baruttan simsiyah olmuştu. Türko, ellerini gururla, hep o masum gülüşüyle gösteriyordu, işte o zaman onu bir duvara ittiler ve güm!..

Zavallı bu işe hiç akıl erdiremeden öldü.

Sekizincinin Konseri

Marais ve Faubourg Saint-Antoine'ın bütün taburları o gece Dumesnil caddesindeki barakalarda konaklıyordu. Üç günden beri Ducrot ordusu Champigny sırtlarında çarpışıyor ve bizleri de ihtiyat olarak elde tuttukları söyleniyordu.

Fabrika bacaları, kapatılmış istasyonlar, ıssız şantiyelerle çevrili bu dış bulvarlarda, yalnız birkaç şarapçı dükkânının aydınlattığı bu melankolik mahallelerde konaklamak kadar hazin bir şey olamaz. Aralık ayında büsbütün kuru ve katı, dövülmüş toprak üzerine sıralanmış, yerlerine iyi oturmamış pencereleri, daima açık duran kapıları ve rüzgâra tutulmuş fenerler gibi isten kararmış ve tütüp duran asma lambalarıyla bu upuzun tahta barakalardan daha dondurucu, daha iğrenç bir yer düşünemezsiniz. Ne okumaya, ne de oturmaya ve uyumaya imkân var. Biraz ısınabilmek için çocukça oyunlar çıkarmak, olduğumuz yerde tepinip durmak, barakaların etrafında koşmak lazım. Çarpışmaların bu kadar yakınında, özellikle bu gece, böyle aptal aptal boş oturmak insanın gücüne gidiyor, sinirine dokunuyor. Top atışı sustuğu halde, yukarılarda müthiş bir hengâmenin neredeyse patlak vereceği hissediliyor ve zaman zaman istihkâmların projektörleri etrafı çepeçevre yoklarken Paris'in bu tarafına vurunca, yaya kaldırımları boyunca saf bağlamış sessiz kıtalar, karanlık kitleler halinde caddeden uzaklaşan ve Trône meydanının yük-

sek sütunları altında küçülmüş de adeta yerde sürünüyormuşa benzeyen diğer kıtalar görülüyordu.

İliklerime kadar donmuş ve bu geniş bulvarların gecesinde adeta kendimden geçmiştim. Biri bana:

"Sekizinciye gelsenize... Orada konser varmış diyorlar," dedi.

Gittim. Bölüklerimizden her birinin bir barakası vardı. Fakat sekizincinin barakası, ötekilerden daha iyi aydınlanmış ve tıklım tıklım olmuştu. Süngülerin ucuna geçirilen kocaman mumlardan siyah dumanla gölgeli büyük alevler çıkıyor ve ışık, içkinin, soğuğun, yorgunluğun ve insanı sarartıp solduran ayakta uyku kestirmenin aptallaştırdığı bütün o bayağı işçi suratlarına dikine çarpıyordu. Bir köşede kantinci kız, ağzı açık, boş şişeler ve bulanık kadehlerle dolu küçük masasının önünde bir sıranın üstüne kıvrılmış uyuyordu.

Şarkı söylüyorlardı.

Amatör baylar koğuşun dibinde uydurma bir kerevetin üstüne sırayla çıkıyorlar, poz alıyorlar, şarkılarını söylüyorlar ve melodram hatıralarıyla battaniyelerine sarınıyorlardı. Orada yine dar sokakların çocuk curcunası, asılı kafesler, velveleli dükkânlarla dolu işçi semtlerinin içinde çınlayan o hırıltılı ve gümbürtülü sesleri duyuyordum. Bu sesleri aletlerin gürültüsüne karıştığı, çekice ve rendeye tempo tuttuğu zaman dinlemek hoş olur; fakat burada, şu kerevetin üstünde insana gülünç ve sıkıcı geliyordu.

Evvela karşımıza, işçi takımının ıstıraplarını şarkılarıyla dile getiren düşünür bir işçi, uzun sakallı bir makinist çıktı ve kutsal enternasyonalin bütün gazaplarının düğümlendiği, gırtlaktan çıkma bir sesle:

"*Zavallı işçileeer!*"e başladı. Sonra uykulu uykulu bir başkası geldi ve bize meşhur *Ayaktakımı* şarkısını söyledi, fakat o kadar gönülsüz, o kadar ağır, o kadar hazin söyledi ki ninni sandık.

"*Ayaktakımı... Pekâlâ!.. Ben de onlardanım...*" O okuyadursun, kendilerine birer köşe bulan ve suratlarına ışık vurunca homurdanan uykucuların horultuları da eksik olmuyordu.

Ansızın koğuşta beyaz bir şimşek çaktı ve mumların kırmızı alevini soldurdu. Aynı zamanda boğuk bir çarpma barakayı sarstı ve hemen arkasından daha boğuk, daha uzak başka darbeler de gittikçe azalan sarsıntılarla o tarafa, Champigny sırtlarına yağmaya başladı. Çarpışma yeniden kızışmıştı.

Fakat çarpışma amatör baylara vız geliyordu!..

Bu kerevetle bu dört mum, sanki bütün bu ahalinin şaklabanlık damarına basmış gibiydi. Nasıl son kıtayı gözetledikleri, romansı nasıl birbirlerinin ağzından aldıkları görülecek şeydi. Kimse soğuğun farkında değildi. Kerevetin üstünde olanlar, kerevetten inenler, oraya çıkmak için dudaklarının ucunda şarkıyla sıra bekleyenler, hepsi kıpkırmızı ter içindeydi; gözleri parıl parıl yanıyordu. Çalım satmak merakı herkesi sımsıcak tutuyordu.

Aralarında mahalle meşhurları da vardı. Bir şair döşemeci, kendi düşünce gücünün ürünü olan bir şarkı söylemek istedi. Şarkının adı *Egoist*, nakarat da *herkes kendine*'ydi. Dili biraz peltek olduğu için *Egoift* ve *hekef kendiye* diyordu. Şarkı ileri karakollara gitmektense ocak başında oturmayı tercih eden göbekli burjuvalara karşı bir yergiydi. Kepini yana eğmiş, çene kayışı çenesinde, şarkısının bütün kelimelerine basan ve:

"*Hekef kendiye... Hekef kendiye!*" nakaratını suratımıza yapıştıran o canım masalcı çehresinin hatırımdan çıkmasına artık imkân yok.

Bu esnada top da, davudi sesini mitralyözlerin tiz perdeden ötüşüne karıştırarak şarkı söylüyordu. Karın içinde soğuktan ölen yaralıları, yolların kenarında donmuş kan birikintileri içinde can çekişmeleri, kör mermiyi, geceleyin her taraftan gelip yetişen o kara ölümü anlatıyordu.

Sekizincinin konseri de hep aynı makamda devam edip gidiyordu.

Sıra artık şaklabanlıklara gelmişti. Gözleri kaymış, burnu kıpkırmızı, yaşlı bir şaklaban, bir tepinme, tekrar ve bravo taşkınlığı içinde, kerevetin üstünde çırpınıp duruyordu. Erkek arasında söylenilen açık saçık şeylerin kaba kahkahası, bütün suratları gevşetmişti. O aralık uykusundan uyanan kantinci kız da kalabalığın içinde sıkışmış, bütün gözler adeta kendisini yerken, ihtiyarın kısık sesiyle:

"*Ulu Tanrım, içip içip zilzurna sarhoş olmuş!*" demesine katıla katıla gülüyordu.

Artık dayanamadım, dışarıya çıktım. Nöbet sırası neredeyse bana gelecekti, ama ne olursa olsun, biraz açıklığa, havaya ihtiyacım vardı. Hiç sağa sola sapmadan, dosdoğru, uzun süre, ta Seine nehrine kadar yürüdüm. Su kapkara, rıhtım ıssızdı. Karanlık, havagazından yoksun Paris, bir ateş çemberinin içinde uyuyordu. Çepeçevre topların şimşekleri yanıp sönüyor, sırtların üzerinde yer yer yangın kızıllıkları peyda oluyordu. Yanı başımda, pesten, acele acele, soğuk havada tane tane gelen sesler duydum. Soluk soluğa nefes alıyorlar, birbirlerine kuvvet veriyorlardı:

"Heyamola!"

Sonra varlığın bütün kuvvetlerini kendine çeken ağır bir işin harareti içinde nasıl susulursa, birdenbire bütün sesler öylece duruverdi. Sahile yaklaşınca, sonunda kapkara sudan yükselen o belirsiz pırıltının içinde, Bercy köprüsünde durakalmış, akıntıya karşı gitmeye çabalayan bir topçeker gördüm. Suyun çalkantısıyla sarsılan fenerler, tayfanın asılıp çektiği halatların gıcırtısı, sıçramaları, gerilemeleri, kısacası nehrin ve gecenin kötü niyetine karşı girişilen bu mücadelenin bütün macerasını gösteriyordu... Hey gidi aslan topçekercik, bütün bu gecikmeler kendisini ne kadar sabırsızlandırıyordu!.. Kızmış, iki yanındaki çarklarıyla suya silleler indiriyor ve olduğu yerde etrafını köpüğe boğu-

yordu... Sonunda, son bir hamle ile ileriye doğru fırladı. Yaşayın be çocuklar!.. Topçeker harekete geçip de dosdoğru kendisini bekleyen çarpışmalara doğru karanlıklara dalınca, köprünün yankılı kemerinden müthiş bir haykırışma geldi:

"Yaşasın Fransa!"

Sekizincinin konseri artık ne kadar uzakta kalmıştı!..

Père-Lachaise Çarpışması

Bekçi gülmeye başladı:

"Burada çarpışma mı? Burada çarpışma filan olmadı ki. Bu, gazetelerin icadı... Neler olup bittiğini bakın ben size anlatayım. Ayın 22'si, yani pazar günü akşamı, 7'lik bir top bataryası ve yeni model bir mitralyöz ile otuz kadar Komün topçusunun geldiğini gördük. Mezarlığın tam tepesinde mevzi aldılar. O kısmın bekçiliği bende olduğu için, gelenleri ben karşıladım. Mitralyözleri şu yolun köşesinde, bizim nöbetçi kulübesinin yanındaydı; topları biraz daha aşağıda, şu düzlükte bulunuyordu. Gelir gelmez, beni zorlayarak birçok dua odasını açtırdılar. İçlerinde ne varsa hepsini kırıp dökecekler, yağma edecekler sandım. Fakat reisleri, her şeyi yoluna koydu, adamlarının karşısına geçerek onlara şöyle küçük bir nutuk çekti:

'Elini herhangi bir şeye sürecek olan domuzun derhal suratını dağıtırım... Haydi, şimdi dağılın!..' Ufak tefek, bembeyaz bir ihtiyardı, göğsünde Kırım ve İtalya madalyaları vardı. Üstelik barut gibi sert bir adama benziyordu. Emrindekiler, bir dediğini iki etmediler. Doğrusunu söylemek gerek, mezarlardan hiçbir şey aşırmadılar, hatta Dük de Morny'nin tek başına, iki bin frank eden haçını bile.

Ama yine, bu Komün topçuları, aşağının bayağısı ayaktakımıydı. Sözümona topçuların, üç frank elli santimlik çif-

te gündelikleri cebe indirmekten başka bir şey düşündükleri yoktu... Bu mezarlıkta nasıl yaşadıkları görülecek şeydi! Kabirlerin mahzenine, Morny'ninkine, Favronne'unkine, hani şu imparatorun sütninesinin yattığı güzel mezar odasına girip üst üste yatıyorlardı. Şaraplarını soğusun diye Champeaux'nun mezar odasına koyuyorlardı. Orada bir çeşme vardır da. Sonra kadın da getiriyorlardı. Ta sabahlara kadar içki, bir âlem ki sormayın! Herhalde bizim ölülerin duymadığı rezalet kalmanıştır.

Evet, bu haydutlar öyle pek becerikli değillerdi ama yine de Paris'e çok zararları dokunuyordu. Mevzileri o kadar mükemmeldi ki. Zaman zaman bir emir geliyordu:

'Louvre'a ateş edin... Palais-Royal'e ateş edin...'

İhtiyar derhal topları çeviriyor ve petrollü gülleler sıra sıra, şehrin üzerine uçuyordu. Aşağıda olup biten şeylerden hiç kimsenin haberi yoktu. Silah seslerinin yavaş yavaş yaklaştığı duyuluyordu, fakat Komün'lülerin aldırış ettikleri yoktu. Chaumont'dan, Montmartre'dan, Père-Lachaise'den karşı tarafı çapraz ateşine aldıkları için, Versailles'lıların ilerleyebileceğini ummuyorlardı. Denizciler Montmartre tepesine çıkıp da bize ilk gülleyi gönderdikleri zaman herkeste hoşafın yağı kesildi.

Doğrusu bunu hiç beklemiyorlardı.

Ben bile aralarında, Morny'nin mezarına dayanmış, pipomu içip duruyordum. Güllelerin geldiğini işitince, ancak kendimi yere atmaya zaman bulabildim. Evvela bizim topçular, bunu bir atış hatası veya kafayı fazla çekmiş bir arkadaşın muzipliği sandılar... Ama nerede o bolluk! Beş dakika sonra Montmartre'dan yine şimşekler çaktı ve yine bir sürü gülle, evvelkiler gibi bizim tarafa cuk oturdu. Artık bu sefer bizim babayiğitler top, mitralyöz, ne varsa hepsini bırakıp tabanları kaldırdılar. Koca mezarlık kendilerine dar geliyordu.

Boyuna:

'İhanete uğradık... İhanete uğradık!' diye bağrışıyorlardı.

İhtiyara gelince, o tek başına, gülle yağmuru altında bataryasının etrafında fır dönüyor ve topçularının kendisini bırakıp savuştuklarını görünce, hiddetinden ağlayacak gibi oluyordu.

Ama yine akşama doğru, gündelik dağıtılan saatte, birkaçı sökün etti. Bakın, mösyö, şu bizim nöbetçi kulübesinin üzerine bakın. O akşam gündelik almaya gelenlerin adları hâlâ duruyor, ihtiyar yoklama yapıyor ve bulunanların adını oraya yazıyordu: *Sidoine*, burada; *Choudeyras*, burada; *Billot, Vollon*...

Görüyorsunuz ya, artık topu topu dört beş kişiydiler. Ama yanlarında karılar da vardı. Ah, o akşamı hiç unutamayacağım. Paris yanıyordu. Belediye, cephanelik, bütün o erzak dolu ambarlar alev alevdi. Père-Lachaise'de ortalık gündüz gibi aydınlıktı. Komün'lüler tekrar top başı etmek istediler. Fakat pek az kişi kalmışlardı, sonra Montmartre'dan de ödleri kopuyordu. Tuttular, bir mahzene girdiler, yanlarındaki karılar ile birlikte içip şarkı söylemeye koyuldular.

İhtiyar, Favronne mezar odasının kapısındaki şu iki kocaman taş figürün arasına oturmuş, yanan Paris'e korkunç korkunç bakıyordu. Onu o halde görseydiniz, son gecesini yaşadığı içine doğmuş derdiniz.

O andan itibaren artık neler olup bittiğini bilmiyorum. Evime, şu dallar arasına gizlenmiş küçücük barakayı görüyorsunuz ya, işte oraya döndüm. Pek yorgun düşmüştüm, elbisemi çıkarmadan, fırtına gecelerinde olduğu gibi lambamı söndürmeden, yatağımın üzerine uzandım... Birdenbire kapıya hızlı hızlı vuruldu. Karım titreye titreye kapıyı açmaya gitti. Yine Komün'lülerle başımız belaya uğrayacak sanıyorduk... Meğer denizcilermiş. Bir binbaşı, birkaç asteğmen, bir de hekim. Bana:

'Kalkınız... Bize kahve pişiriniz,' dediler.

Kalktım, kahve pişirdim. Mezarlıkta, sanki kıyamet günü gelmişti de, bütün ölüler dinliyormuş gibi belirsiz bir mı-

rıltı vardı. Subaylar, ayakta, kahvelerini çabucak içip bitildiler, sonra beni de yanlarına alıp dışarıya çıktılar.

Her taraf asker ve denizci doluydu. Beni bir takımın başına geçirdiler. Hep birlikte mezarları bir bir araştırmaya başladık. Zaman zaman askerler, yaprak kımıldadığını görünce, ağaçlıklı bir yolun sonuna, bir büstün üzerine, bir parmaklığa silah sıkıyorlardı. Şurada burada, bir dua odasının köşesine gizlenmiş birkaç zavallıyı yakaladılar. Adamcağızların hesabı derhal görüldü... Bizim topçuların da başına aynı akıbet geldi, kadın erkek hepsini bizim nöbet kulübesinin önünde yığın halinde gördüm. Madalyalı ihtiyar da aralarındaydı. Doğrusu, sabahın o ayazında görülecek manzara değildi. Brrr... Asıl içime dokunan şey, o aralık Roquette hapishanesinden getirilen uzun bir kafile oldu. Bunlar milli muhafızlardı, geceyi hapishanede geçirmişlerdi. Kafile, cenaze alayı gibi ağır ağır, ağaçlıklı büyük yoldan çıkıyordu. Bir kelime, bir şikâyet bile işitilmiyordu. Bu zavallılar, o kadar bitkin, o kadar halsizdiler ki... İçlerinde yürürken uyuyanlar bile vardı. Biraz sonra ölmek düşüncesi bile kendilerini uyandırmıyordu. Hepsini mezarlığın şu dip tarafına götürdüler, yaylım ateşi başladı. Yüz kırk yedi kişiydiler. Tabii, iş pek uzun sürdü... İşte Père-Lachaise çarpışması dedikleri şey bu...

Bekçi, sözünün burasında, onbaşısını görür görmez, derhal yanımdan ayrıldı. Ben de yapayalnız, son gündelik dağıtmada, ateşe verilen Paris'in ışığında nöbetçi kulübesinin üzerine yazılmış isimlere bakakaldım. Zihnimde, güllelerle delik deşik olmuş, kanla ve alevle kıpkırmızı kesilmiş o mayıs gecesini, yol ağzında bırakılmış toplar, etraftaki mahzenler açık, mezar odalarında rezalet, hemen çevrede, bu kubbe, sütun ve alevlerin kımıldanışıyla canlanan taştan tasvir yığını arasında Balzac'ın uzaklara bakan geniş alınlı, iri gözlü büstüyle, donanmış bir şehir gibi aydınlık, bu ıssız ve büyük mezarlığı yaşattım."

Poğaçalar

I

Günlerden bir pazar sabahı, Turenne sokağındaki pastacı Sureau, çırağını çağırdı ve ona:

"İşte M. Bonnicar'ın poğaçaları," dedi, "al götür ve çabuk dön... Bugün Versailles'lılar Paris'e girmiş diyorlar."

Politikaya aklı ermeyen küçük, sıcak sıcak poğaçaları bir tepsiye yerleştirdi, tepsiyi beyaz bir örtüyle sardı ve hepsini külahının üzerine iyice oturtarak, M. Bonnicar'ın oturduğu Saint-Louis adasına doğru koşa koşa yola çıktı. Hava pek güzeldi, manav dükkânlarını leylak demetleri ve kiraz dallarıyla dolduran o bol güneşli mayıs günlerinden biriydi. Uzaktan gelen silah seslerine ve sokak başlarında çalınan toplanma borularına rağmen, bütün bu eski Marais mahallesi sakin çehresini koruyordu. Havada bir pazar havası, avlularda el ele vermiş zıplayan çocuklar, kapıların önünde birbirlerine raketle tüy takılı toplar atan kocaman kızlar vardı. Sonra ıssız sokağın ortasında, o güzelim sıcak hamur kokuları içinde tin tin yürüyen bu küçük beyaz siluet, o çarpışma sabahına safdil ve yabanlıklarını giymiş gibi bir manzara veriyordu. Mahallenin bütün canlılığı Rivoli sokağına boşanmış gibiydi. Toplar çekiliyor, barikatlar yapılıyordu. Her adımda öbek öbek toplanmış halk, şuraya buraya koşuşan milli muhafızlar. Ama küçük pastacı ölçülü davranışını hiç

bozmadı. Bu çocuklar kalabalık içinde, sokağın gürültü ve patırtısı arasında yürümeye alışıktırlar; en çok bayram ve şenlik günlerinde, yılbaşı günleriyle yortu pazarlarının kalabalığında sağa sola koşarlar. Onun için ihtilallerde şaşkına dönmezler.

O küçük beyaz külahın çarpışmaktan kaçınarak, nazlı nazlı sallanarak, kâh pek hızlı, kâh şiddetli bir koşma arzusunun hissedildiği zoraki bir yavaşlıkla, kepler ve süngüler arasından yol bulması pek hoştu. Savaş onun nesine gerekti! Asıl iş, öğleye doğru Bonnicar'ların evine yetişmek ve bekleme odasının küçük masası üzerinde kendisini bekleyen bahşişi çabucak cebe indirmekti.

Birdenbire kalabalıkta müthiş bir itişip kakışma oldu ve Cumhuriyet'in yetimleri, şarkı söyleyerek hızlı adımlarla geçtiler. Bunlar tüfek, kırmızı kuşak ve kocaman çizmelerle süslenmiş, on ikiyle on beş yaşları arasında bir sürü yumurcaktı. Karnaval gününde kâğıttan birer külah ve pembe renkte komik birer şemsiye parçasıyla bulvarların çamurunda koşturup dururken ne kadar gurur duyuyorlarsa, asker kılığına girmiş olmakla da o kadar böbürleniyorlardı. Bu sefer, küçük pastacı, itişip kakışmalardan yuvarlanmamak için epey zahmet çekti; fakat o, tepsisiyle o kadar çok buz üstünde kaymış ve yaya kaldırımı üzerinde o kadar çok kaydırak oynamıştı ki, poğaçalar korktuklarıyla kaldılar. Maalesef bu coşkunluk, bu şarkılar, bu kırmızı kuşaklar, hayranlık, merak, küçük çırağı, bu kadar hoş bir güruhla birlikte birazcık yol yürümek arzusuna düşürdü. Farkına varmadan belediye ve Saint-Louis adasının köprülerini geçti ve bu çılgın koşunun tozu dumanı içinde, kim bilir nerelere sürüklendi.

II

En az yirmi seneden beri Bonnicar'ların evinde pazar günleri poğaça yemek âdet olmuştu. Tam saat on ikide, bü-

yük küçük bütün aile erkânı salonda toplanmış bulunurken, canlı ve neşeli bir çıngırak sesi duyulunca herkes:

"İşte pastacı da geldi!" derdi.

O zaman, bütün bu mutlu burjuvalar, uzun bir iskemle tıkırtısı, yabanlık elbiselerin fışırtısı, sofranın önünde bir neşeli çocuk coşkunluğuyla bir gümüş sahana karşılıklı dizilmiş poğaçaların etrafına yerleşirlerdi.

O gün çıngırak bir türlü çalmadı. M. Bonnicar, içerleyerek saate, üstüne içi saman dolu bir balıkçıl oturtulmuş ve o zamana kadar bir dakika bile şaşmamış olan eski konsol saatine baktı. Çocuklar, çırağın her pazar sökün ettiği köşebaşını gözetleyerek camlarda esnediler. Konuşmalar da artık gevşiyordu. Birbiri ardı sıra on iki defa vuruşuyla öğle vaktinin büsbütün iştaha getirdiği açlık yüzünden, pike sofra örtüsü üzerinde parlayan antika gümüş takımı ve çepeçevre, katı, beyaz küçük külahlar halinde katlanmış peçetelere rağmen, yemek salonu pek geniş, pek hazin görünüyordu.

İhtiyar hizmetçi kadın birkaç defa gelip efendisinin kulağına rostonun yanmak üzere olduğunu, bezelyelerin fazla kuruduğunu fısıldamıştı. Fakat M. Bonnicar poğaçasız sofraya oturmamakta inat ediyordu. Sonunda, Sureau'ya fena halde kızarak, bizzat gidip bu görülmemiş gecikmenin anlamını öğrenmeye karar verdi. Bastonunu havaya kaldırarak, ateş püsküre püsküre evden çıkarken, komşular kendisine haber verdiler:

"Aman, dikkat edin M. Bonnicar... Versailles'lılar Paris'e girmiş diyorlar."

Kulağına hiçbir şey girmiyordu, hatta Neuilly'den su boyunca gelen silah sesleriyle belediyeden atılarak mahallenin bütün camlarını sarsan tehlike işareti topunu bile duymadı.

"Ah şu Sureau hınzırı!.. Ah şu Sureau hınzırı!.."

Apar topar giderken, coşarak kendi kendine söyleniyor ve daha şimdiden dükkânın ortasında bastonuyla yere vura-

rak vitrinin camlarını ve şambabası tabaklarını zangır zangır titrettiğini görür gibi oluyordu. Louis-Philippe köprüsündeki barikat, hiddetini ikiye böldü. Orada güneşe karşı, kaldırımı sökülmüş yere uzanmış, haşin suratlı birkaç Commune'lü vardı.

"Nereye gidiyorsunuz, vatandaş?"

Vatandaş derdini anlattı. Fakat poğaça hikâyesi şüpheli göründü; hem sonra M. Bonnicar, o pazarlık güzel redingotu ve altın gözlükleriyle tam bir ihtiyar gericiye benziyordu. Komün'lüler:

"Herif hafiye," dediler, "Rigault'ya göndermeli."

Bunun üzerine, barikatı bırakıp gitmek pek işlerine gelen dört gönüllü, hiddetinden çılgına dönen zavallı adamcağızı, dipçik vura vura, önlerine kattılar.

Yollarını nasıl hesap ettiler bilmiyorum, fakat yarım saat sonra hepsi de ordunun eline düşmüş ve Versailles'a doğru yola çıkmaya hazırlanan uzun bir esir kafilesine katılmışlardı. M. Bonnicar, durmaksızın itiraz ediyor, bastonunu kaldırıyor, yüzüncü defa olarak macerasını anlatıyordu. Maalesef bu muazzam hercümercin içinde bu poğaça masalı o kadar saçma, o kadar akla sığmaz görünüyordu ki, subaylar sadece gülüp geçiyorlardı.

"Pekâlâ, pekâlâ babalık... Derdinizi Versailles'da anlatırsınız."

Kafile yaylım ateşlerinin dumanından henüz bembeyaz olan Champs-Elysées'den iki sıra nişancı arasında harekete geçti.

III

Esirler, beşer beşer, sıkışık ve yekpare saflar halinde yürüyorlardı. Kafilenin dağılmasına engel olmak için, birbirlerinin koluna girmeye mecbur tutulmuşlardı. Bu upuzun insan sürüsü, yolun tozunu tepe tepe giderken, adeta şiddetli bir sağanak gürültüsü çıkarıyordu.

Biçare Bonnicar rüya gördüğünü sanıyordu. Terleyerek, nefes nefese, korkudan ve yorgunluktan serseme dönmüş, kafilenin sonunda, gazyağı ve içki kokan iki acuzenin arasında sürüklenip gidiyor ve beddualarında sık sık:

"Pastacı, poğaçalar!.." kelimelerini tekrarladığını duyan etrafındakiler, zavallının aklını kaçırdığını sanıyorlardı.

Gerçekten biçare adamın aklı başından gitmişti. Yoksa yokuşlarda, inişlerde, kafilenin safları birbirinden biraz ayrılınca, ötede, boşlukları dolduran toz duman içinde, Sureau'nun dükkânındaki küçük çırağın beyaz ceketiyle külahını gördüğünü sanabilir miydi? Yolda on kere böyle bir sanıya kapıldı! Bu küçük beyaz parıltı, nispet vermek istiyormuş gibi, şöyle bir görünüyor, sonra bu üniforma, önlük ve paçavra dalgası içinde gözden kayboluyordu.

Sonunda, gün batarken Versailles'a vardılar. Bu üstü başı perişan, toz toprak içinde, kızgın, gözlüklü ihtiyar burjuvayı görünce, herkes adamcağızda tam bir cani suratı olduğunda birleşti.

"Bu Félix Pyat'dır... Hayır! Delescluze'dür!" diyorlardı. Kafileyi getiren nişancılar, Bonnicar'ı sağ salim Orangerie'nin avlusuna sokuncaya kadar akla karayı seçtiler. Ancak orada zavallı sürü dağılmak, yerlere uzanmak, nefes almak imkânını buldu. Kimi uyuyor, kimi küfrediyor, kimi öksürüyor, kimi de ağlıyordu. Bonnicar'a gelince, o uyumuyordu, ağlamıyordu. Bir merdivenin basamağına ilişmiş, başı elleri arasında, açlıktan, utançtan, yorgunluktan canı çıkmış, başına gelenleri düşünüyordu. Evden çıkışı, meraka düşen davetlileri, akşama kadar sofrada kalan ve hâlâ kendisini bekleyen çatal bıçağı, sonra kendisine yapılan hakaretler, duyduğu küfürler, yediği dipçikler, bütün bunlar, sözünü tutmayan bir pastacının yüzündendi.

Birdenbire yanı başında bir ses ona:

"Mösyö Bonnicar," dedi, "işte poğaçalarınız!" Adamcağız başını kaldırıp da Sureau'nun dükkânındaki küçük çıra-

ğı görünce, hayretlere düştü. Cumhuriyet'in yetimleriyle birlikte yakayı ele vermiş olan çırak, beyaz önlüğünün altına sakladığı tepsiyi açmış, kendisine uzatıyordu, işte böylece, isyana ve esarete rağmen, M. Bonnicar, o pazar da öteki pazar günleri gibi poğaçasız kalmadı.

Gemide Monolog

İki saatten beri bütün ışıklar söndürülmüş, bütün lombarlar kapatılmıştı. Bize yatakhanelik eden top ambarı öyle zifiri karanlık ve ağır havalı ki insan boğuluyor. Arkadaşların hamaklarında boyuna döndüklerini, yüksek sesle rüya gördüklerini ve uykuda inlediklerini duyuyorum. Yalnız kafanın işlediği ve yorulduğu bu avare günlerde insan ancak hummalar ve sıçramalarla dolu, taçsız bir uykuya dalabiliyor. Hatta ben bu uykuya bile pek geç kavuşabiliyorum. Uyuyamıyorum, çok düşünüyorum.

Yukarda, güvertede yağmur var. Rüzgâr esiyor... Zaman zaman, vardiyada nöbet değiştirilirken, geminin ta baş tarafında, karanlıkta bir çan çalıyor. Her çalışında bana Parisimi ve fabrikalarda saat altı sularını hatırlatıyor. Çevremizde fabrikalar eksik değildi! Küçücük evimizi, okuldan gelen çocukları, atölyenin bir ucunda, gittikçe sönen bir parçacık gün ışığının sonuna kadar idare etmek için, pencerenin yanına sokularak, elindeki işi bitirmek isteyen annelerini görür gibi oluyorum.

Ah ne felaket! Şimdi bütün bunlar ne olacak?..

Belki benimle beraber gelselerdi, daha iyi olurdu. Hem buna izin de vardı. Ama ne yaparsınız! Çok uzaklara gidiyoruz. Yolculuk gözümü korkutmuştu. Ya gideceğimiz yerin havası çocuklara yaramazsa. Hem sonra sırmacılık atölye-

mizi, o kadar zahmetle kurduğumuz, on senede alınteri dökerek meydana getirdiğimiz ekmek kapımızı satmak gerekecekti. Evlatlarım artık okula gidemeyeceklerdi. Anneleri de bir sürü dağınıklık, perişanlık içinde yaşamak zorunda kalacaktı!.. Olmaz, olmaz, tek başıma ıstırap çekmek daha iyi... Ne de olsa, yukarıya, güverteye çıkıp da, kendi evlerindeymiş gibi yerleşmiş bütün o aileleri, paçavralar diken anneleri, annelerinin dizleri dibinden ayrılmayan çocukları görünce, içimden hep ağlamak geliyor.

Rüzgâr artıyor, dalgalar kabarıyor. Firkateyn, yana yatmış, uçuyor. Direklerinin gacırdadığı, yelkenlerinin şakladığı duyuluyor. Herhalde pek hızlı gidiyoruz. Daha iyi, bir an evvel varırız... Davamız görülürken o kadar ödümü koparmış olan Çamlar adasına şimdi hasret gibiyim. Orası benim için bir amaç, bir dinlenme yeri artık. Öyle bitkinim ki! Öyle anlarım oluyor ki, yirmi aydan beri gördüklerim, başımı döndürecek kadar gözlerimin önünden gelip geçiyor. Prusyalıların kuşatması, istihkâmlar, talimler; sonra kulüpler, yakalarda herdemtaze çiçekleriyle cenaze törenleri. Sütun'un altında nutuklar, belediyede Komün bayramları, Cluseret'nin yaptırdığı resmi geçitler, çıkışlar, çarpışma, Clamart istasyonu ve arkasına siper alınarak jandarmalara ateş edilen bütün o basık duvarlar, daha sonra Satory, dubalar, komiserler, bir gemiden öbürüne aktarılmalar, hapishaneleri değişmeler, sonunda askeri mahkeme, at nalı biçiminde oturmuş bütün o büyük üniformalı subaylar, hapishane arabaları, gemiye bindirilme, hareket, bütün bunlar ilk yolculuk günlerinin sallantısı ve sersemliği içinde birbirine karışıyor.

Of! Suratıma yorgunluk, toz toprak, ne olduğunu bilmediğim bir maske yapışmış gibi. Bana on yıldan beri yıkanmamışım gibi geliyor.

Ah, evet, bir yerlere ayak basmak, mola vermek ne kadar iyi olacak. Orada bir parça arazim, aletlerim, küçük bir evim olacağını söylüyorlar... Küçük bir ev! Karımla birlikte Saint-

Mandé taraflarında böyle bir ev hayal eder dururduk. Bir katlı, önünde sebze ve çiçekle dolu, açık bir çekmece gibi küçücük bir bahçesi de olacaktı. Oraya pazar günleri, sabahtan akşama kadar, bir haftalık hava ve güneş almaya gelecektik. Sonra çocuklar büyüyüp de iş başına geçtikleri zaman, rahatça oraya çekilecektik. Hay aptal hay, şimdi çekildin işte, sayfiye evine de kavuşacaksın, korkma!

Hay Allah kahretsin, bütün bu hallere politikanın sebep olduğunu düşündükçe, içim yanıyor. Şu kör olası politikadan ne kadar da çekinirdim. Her zaman ödüm patlardı... Evvela zengin değildim, atölyenin parasını ödeyeceğim diye, ne gazete okuyacak, ne de toplantılarda nutuk çekenleri dinleyecek vaktim vardı. Fakat lanet kuşatma geldi çattı, milli muhafızlık, kafayı çekip abuk sabuk söylenmekten başka iş güç yok. Eh ben de ötekiler gibi kulüplere devama başladım; o şatafatlı sözleri sonunda başımı döndürdü.

İşçinin hakları! Halkın mutluluğu!

Komün kurulunca, artık bizim gibilerin mutluluk devri başladı sandım. Hem beni yüzbaşı seçmişlerdi, sonra yepyeni üniformalar giyen o kurmay heyetleri, o şeritler, o sırmalar, o yaver kordonları, bizim atölyeye boyuna iş çıkıyordu. Daha sonra işlerin nasıl bir yol tutturduğunu görünce, kalkıp gitmek istedim, ama herkes beni alçak sanacak diye korktum.

Yukarda yine neler oluyor? Megafonlar homurdanıyor; ıslak güvertede ağır çizmeler koşuşuyor... Bu gemicilerin hayatı da ne kadar eziyetli, ne kadar zahmetli, işte onbaşılarının düdüğünü duyar duymaz, uykularından uyanıyorlar. Uykulu uykulu, terli terli güverteye çıkıyorlar. Zifiri karanlığın ve soğuğun içinde koşmak lazım. Tahtalar kayıyor; ipler donmuş, yapışan elleri yakıyor. Yukarda, serenlerin ucunda, gökyüzüyle deniz arasında sallanarak, kaskatı kesilmiş büyük yelkenleri katlamaya çalışırken, şiddetli bir rüzgâr esip onları yerlerinden koparıyor, götürüyor ve bir sürü martı gi-

bi denizin ortasına serpiyor. Doğrusu Parisli işçilerin hayatından çok daha zahmetli bir hayat. Hele aldıkları paranın lafı bile olmaz. Ama yine bu adamlar, hallerinden şikâyet etmiyorlar, isyana kalkışmıyorlar. Gayet sakin bir halleri, pek azimli bakışları var. Şeflerine saygı gösteriyorlar! Bizim kulüplere sık sık gelmedikleri ne kadar belli!

Herhalde fırtına koptu. Firkateyn, korkunç bir şekilde sallanıyor. Her şey yerinden oynuyor, çatırdıyor. Sular, gök gürültüsüyle güverteye devriliyor; sonra beş dakika, her taraftan yol yol sular akıyor. Etrafımda kıpırdanmalar başlıyor. Kimini deniz tutmuş, kimi korkuyor. Tehlike anında böyle zoraki hareketsiz kalmak, hapishanelerin en kötüsü... Hem sonra bizler burada hayvan sürüsü gibi üst üste tıkılmış, etrafımızı saran bu korkunç gürültünün içinde bocalayıp dururken, Komün'ün bütün o sırma eşarplı, kırmızı göğüslüklü has evlatları, bizleri öne süren bütün o cakacılar, bütün o alçaklar, Fransa'nın yanı başında, Londra'da, Cenevre'de, kahvelerde ve tiyatrolarda yan gelip keyiflerine bakıyorlar. Bunları düşündükçe, bütün kanım beynime sıçrıyor.

Top ambarında herkes uyandı. Hamaklardan birbirine seslenen seslenene. Herkes Parisli olduğu için, gelsin alay, gelsin zevzeklik. Ben, rahat bıraksınlar diye uyuyor gibi yapıyorum. Hiç yalnız kalamamak, hep kalabalık içinde yaşamak, ne korkunç işkence! Ötekiler kızınca sen de kızacaksın, onlar gibi konuşacaksın, hiç duymadığın halde kin besliyormuşsun gibi davranacaksın, yoksa herkes seni hafiye sanar. Sonra gelsin alay, gelsin zevzeklik... Aman Yarabbi, bu ne deniz! Rüzgârın sularda kocaman ve kapkara çukurlar açtığı ve firkateynin o çukurlara dalıp fır döndüğü hissediliyor... Çok iyi etmişim de bizimkileri beraber getirmemişim. Şu saatte onların orada, küçücük odamızda kuytuda olduklarını düşündükçe, içim ferahlıyor! Karanlık ambarın dibinde, lamba ışığının uyuyan çocuklarla, eğilmiş, düşünen ve çalışan annelerinin alnına vurduğunu görür gibi oluyorum.

Fransa Perileri
(Hayali Hikâye)

Reis:

"Sanık, kalkınız," dedi.

Kundakçı karıların oturduğu kötü sırada bir hareket oldu, biçimsiz ve titrek bir şey gelip parmaklığa dayandı. Gelen, bir paçavra, delik, yama, sicim, kuru çiçek, köhne sorguç yığını, alt tarafı da kocamış, meşin gibi, buruşuk, pürtük pürtük bir surat, buruşuklar arasında iki küçük siyah gözün kötülüğü köhne bir duvarın yarığındaki kertenkele gibi kıvır kıvır.

Kendisine soruldu:

"Adınız nedir?"

"Mélusine."

"Ne dediniz?.."

Gayet ciddi bir edayla tekrarladı:

"Mélusine."

Reis, o muhafız birliği albaylarına has posbıyıklarının altından şöyle bir gülümsedi, ama hiç belli etmeden devam etti.

"Kaç yaşındasınız?"

"Artık unuttum."

"Mesleğiniz?"

"Periyim!"

Bu cevap üzerine dinleyiciler, askeri mahkeme heyeti, hatta hükümet komiseri bile, hep birden kahkahayı kopar-

dılar. Fakat acuze istifini bozmadı, salonda pek yükseğe çıkan ve bir rüya sesi gibi tavanda dalgalanan berrak ve titrek sesceğiziyle devam etti:

"Ah Fransa perileri, şimdi nerdeler? Hepsi öldü, efendiciklerim. Sonuncuları benim, benden başka kimse kalmadı... Doğrusu pek yazık oldu, çünkü Fransa henüz perileri varken, çok daha güzeldi. Bizler memleketin şiiri, inanı, saffeti, gençliğiydik. Bütün gezip tozduğumuz yerler, çalılık bahçe dipleri, çeşme taşları, köhne şato kuleleri, göl sisleri, geniş bataklıklar, bizim varlığımızdan ne olduğu bilinmeyen sihirli ve azametli bir şeyler alırdı. Efsanelerin harikulade aydınlığında, bizi her yerde eteklerimizi sürüye sürüye bir ay ışığından geçerken veya otların ucuna basa basa çayırlarda koşarken görürlerdi. Köylüler bizi sever, bize saygı gösterirlerdi.

Saf hayal güçlerinde inciyle çevrili alınlarımız, değneklerimiz, sihirli örekelerimiz, hayranlığa biraz da korku katardı. Nitekim kaynaklarımız daima berrak kalırdı. Sabanlar, bekçiliğini ettiğimiz yollara kadar gelip dururlardı. Bizler, dünyanın en ihtiyarları, köhne şeyleri herkese saydırdığımız için, Fransa'da bir baştan öbür başa, ormanlar kimse elini sürmeden büyür, taşlar kendiliğinden çökerdi.

Fakat zamanlar değişti. Şimendiferler çıktı. Tüneller kazıldı, göller dolduruldu ve o kadar ağaç kesildi ki, nerede barınacağımızı bilemez olduk. Yavaş yavaş köylüler de bize inanmaya başladılar. Geceleri pancurlarına vurduğumuz zaman Robin:

'Rüzgâr herhalde!' diyor ve tekrar uykuya dalıyordu. Kadınlar göllerimize çamaşır yıkamaya geliyorlardı. Artık bizim devrimiz geçmişti. Ancak halkın inanışı sayesinde yaşadığımız için, onu kaybedince, her şeyimizi de kaybetmiş olduk. Değneklerimizin gücü kayboldu. Kudretli birer kraliçeyken, unutulan periler gibi buruşuk ve kötü huylu birer acuze olup çıktık. Ekmek paramızı kazanmak gerekiyordu, ama elimizden hiçbir iş gelmiyordu. Bir süre bizleri ormanlarda çalı çırpı taşırken veyahut yolların kenarında buğday

tanesi toplarken gördüler. Fakat orman bekçileri bize pek sert davranıyordu, köylüler de bizi taşla kovalıyordu. O zaman, kendi memleketlerinde hayatlarını kazanamayan fukaralar gibi, büyük şehirlere çalışıp karnımızı doyurmaya gittik.

İçimizden bez fabrikalarına girenler oldu. Bazılarımız kışın köprülerin köşesinde elma veyahut kiliselerin kapısında tespih sattık. Çekçek arabalarına portakal doldurup sokak sokak dolaştırdık, gelip geçenlere bir meteliklik buketler uzattık ama kimse başını bile çevirip bakmadı. Çocuklar bizim sarkık gerdanlarımızla alay ediyorlar, belediye çavuşları bizi koşturuyorlar, onnibüsler çarpıp deviriyorlardı. Sonra hastalıklar, yoksunluklar, üstümüze çekilen hastane çarşafları... Bakın Fransa bütün perilerinin nasıl canına kıydı. Ama cezasını da çekti.

Evet, evet, siz güledurun efendilerim. Ama perileri kalmayan bir memleketin ne mal olduğunu hepimiz gözümüzle gördük. O karınları tok ve işin alayında olan köylülerin Prusyalılara ekmek sandıklarını açtıklarını ve onlara yol gösterdiklerini gördük. Neden? Robin artık sihre, keramete inanmıyordu, ama vatana da artık inandığı yoktu. Ah bizler orada olsaydık, Fransa'ya giren bütün o Almanlardan bir tanesi bile sağ çıkmazdı. Draklarımız, alevli buharlarımız onları bataklıklar ve uçurumlara götürürdü. Adımızı taşıyan bütün o saf kaynaklara büyülü içkiler karıştırır ve onların akıllarını başlarından alırdık. Ay ışığındaki toplantılarımızda sihirli bir kelime ile yolları, nehirleri öyle karıştırır, çalılıkları, fundalıkları, hep gidip büzüldükleri o orman içlerini öyle arapsaçına döndürürdük ki, M. de Moltke'nin küçük kedi gözleri bile işin içinden çıkamazdı. Biz olsaydık, köylüler ileriye atılırdı. Göllerimizin kocaman çiçeklerinden yaralara merhem çıkarırdık, şeytan örümceklerinden lifler yapardık. Savaş meydanlarında can çekişen asker, kendi köyünün perisini, yarı kapanmış gözlerinin üzerine eğilerek, ona ormanın bir köşesini, bir yol dönemecini, memleketini hatırlatan

bir şeyi gösterdiğini görürdü. Millet savaşı, kutsal savaş böyle yapılır. Fakat ne yazık ki artık inancını kaybetmiş memleketlerde, perisi kalmamış memleketlerde böyle bir savaş mümkün olmuyor."

Burada cırlak ses bir an sustu ve reis söze başladı:

"Pekâlâ, ama askerler sizi yakaladıkları zaman üzerinizde bulunan gazyağıyla neler yaptığınızı bir türlü söylemiyorsunuz!"

Acuze gayet sakin:

"Neye söylemeyeyim efendiciğim," dedi. "Paris'i yakıyordum. Paris'i yakıyordum, çünkü Paris'ten nefret ediyorum, çünkü her şeyle alay eden odur, çünkü bizleri öldüren odur. Bizim şifalı kaynaklarımızı tahlil etsinler ve içinde ne miktarda demir ve kükürt bulunduğunu öğrensinler diye bilginleri başımıza saran Paris'tir. Paris, tiyatrolarında bizimle alay etmiştir. Sihirlerimiz birer hokkabazlık, kerametlerimiz birer alay konusu haline geldi. Bizim pembe elbiselerimiz ve kanatlı arabalarımız içinde, yalancı mehtaplar arasından geçen öyle bet suratlar görüldü ki, kimse bizi artık kahkahayı koparmadan düşünemez oldu... Hepimizi isimlerimizle bilen, bizleri seven, birazcık da korkan küçük çocuklar vardı. Fakat maceralarımızı öğrendikleri o baştan başa yaldızlı ve resimli güzel kitaplar yerine, şimdi Paris, ellerine çocukların anlayamayacağı bilim kitapları tutuşturdu. İçlerinden sıkıntının buram buram toz gibi yükseldiği kitaplar, küçük gözlerden bizim büyülü saraylarımızı ve sihirli aynalarımızı silip süpüren hantal kitaplar... Evet, sizin o Parisinizin alev alev yandığını görmekten pek memnun olmuştum... Kundakçı kadınların tenekelerini dolduran ve onları asıl ateşe verilecek yerlere götüren hep bendim. 'Yakın, kızlarım, her şeyi yakın, yakın, yakın!' diyordum."

Reis:

"Bu ihtiyar kadın mutlaka kaçırmış olmalı. Alın, götürün şunu!" dedi.

İKİNCİ KISIM

KAPRİSLER ve HATIRALAR

Bir Kayıt Kâtibi

Adam, ayağını sokağa atar atmaz:

"Brrr... Bu ne sis!" dedi. Hemen yakasını kaldırdı, boyun atkısıyla ağzını kapadı, elleri arka ceplerinde, başını eğerek, ıslık çala çala dairenin yolunu tuttu.

Gerçekten ortalığa öyle bir sis basmıştı ki, sokaklarda pek belli olmuyordu. Büyük şehirlerin göbeğinde sis, kardan fazla tutmaz. Sisi çatılar parçalar, duvarlar emer. Kapılar açıldıkça evlere girip kaybolur, merdivenleri kaygan ve tırabzanları nemli bir hale getirir. Arabaların gidip gelişi, sokaklardan geçenler, o sabahleyin acele acele, zavallı zavallı sokaklara dökülenler sisi parça parça eder, alıp götürür ve dağıtırlar. O, ipince ve daracık büro elbiselerine, mağazalarda çalışan kızların trençkotlarına, pörsümüş küçük peçelere, muşambadan büyük şapka kutularına takılır kalır. Fakat henüz tenha rıhtım boylarında, köprülerde, sahilde, nehirde, ağır, koyu ve hareketsiz bir sis vardır ve güneş Notre-Dame'ın arkasından yukarıya, camı buzlu bir idare kandili pırıltısıyla yükselir.

Rüzgâra rağmen, sise rağmen, bizimki dairesine gitmek için rıhtım boyunu, hep rıhtım boyunu takip ediyor. Pekâlâ başka bir yoldan gidebilir, fakat galiba onca nehrin esrarlı bir cazibesi var: Parmaklıklar boyunca yürümek, avare dolaşanların dirsekleriyle aşınmış rampa taşlarına sür-

tünmek hoşuna gidiyor. O saatte, böyle bir havada gezinenler pek nadir. Ama yine, zaman zaman, kolunda çamaşır sepeti, parmaklığa arkasını verip dinlenen bir kadına veyahut dirseklerini dayayıp sıkıntılı bir halde suya eğilmiş bir zavallıya rast geliniyor. Her defasında bizimki geriye dönüyor, bunları merakla süzüyor ve sonra da sanki kafasında mahrem bir düşünce bu insanları nehre karıştırıyormuş gibi suya bakıyor.

Bu sabah nehir hiç de neşeli değil. Dalgalarının arasından yükselen bu sis onu ağırlaştırmış gibi. Sahillerde karanlık çanlar, suya akseden, nehirde birbirine giren ve dumanı tüten bütün o uzunlu kısalı, eğilmiş ocak boruları, sanki Seine'in dibinden bütün dumanını Paris'e sis halinde savuran bir kasvetli fabrika hissini veriyor. Bizimkine gelince, o bunu öyle pek hazin bulmuşa benzemiyor. Rutubet her tarafından içine nüfuz ediyor, elbisesinde kuru bir tek iplik bile kalmıyor. Fakat o yine, dudaklarının ucunda rahat bir gülümsemeyle, ıslık çala çala, yoluna devam ediyor. Seine'in sislerine ne zamandan beri alışmış artık! Hem sonra daireye gelince, içi tüylü sıcacık terlikleriyle çoktan çıtır çıtır yanan sobasına ve her sabah üstünde kahvaltısını hazırladığı sıcak demir kapağına kavuşacağını biliyor. Bunlar, yalnız bütün hayatları bir köşecikte geçen o küçülmüş zavallı varlıkların aşina olabileceği memur keyifleri ve hapishane zevklerindendir.

Zaman zaman:

"Elma almayı unutmayayım," diye söyleniyor, yine ıslık çalıyor ve acele acele yürüyor. Bunun kadar işine keyifle giden kimse görmemişsinizdir.

Rıhtım boyu, hep rıhtım boyu, sonra bir köprü. Şimdi artık Notre-Dame'ın arkasındadır. Adanın bu ucunda sis her taraftakinden daha koyu. Her üç yandan birden geliyor, yüksek kuleleri yarıya kadar silmiş ve sanki bir şey saklamak istiyormuş gibi köprünün köşesine yığılmış. Adam duruyor: Orası.

Birtakım acayip gölgeler, bir şey bekliyormuş gibi yaya kaldırımına çömelmiş insanlar ve hastaneler ile parkların parmaklıklarında olduğu gibi dizi dizi bisküvi, portakal, elma sergileri, hayal meyal fark ediliyor. Ah ne güzel elmalar. Buğular içinde öyle taze, öyle kırmızı ki... Ayaklarını mangalına uzatmış titreyen satıcı kadına gülümseyerek ceplerini dolduruyor, sonra sisler içinde bir kapıyı itiyor, atları koşulu bir arabanın durduğu küçük bir avludan geçiyor. Geçerken de:

"Bizim için bir şeyler var mı?" diye soruyor. Sırsıklam bir arabacı:

"Evet, mösyö," diyor, "hem de pek şirin bir şey."

O zaman hemen bürosuna giriyor.

İşte orası sıcak ve pek rahat. Bir köşede harıl harıl soba yanıyor... İçi tüylü terlikleri yerli yerinde. Küçük koltuğu, pencerenin yanında, aydınlık içinde kendisini bekliyor. Camlara perde gibi inen sisten yekpare ve tatlı bir ışık geliyor. Yeşil ciltli kayıt defterleri, raflarında düzgün sıralanmış. Tam bir noter yazıhanesi.

Adam rahat bir nefes alıyor. O artık kendi evindedir.

İşe başlamadan önce büyük bir dolap açıyor ve içinden alpaka kolluklar çıkararak özenle kollarına geçiriyor, küçük bir kırmızı toprak kap ile kahvehanelerden toplanma birkaç parça şeker de çıkarıyor ve memnun memnun etrafına bakınarak elmalarını soymaya başlıyor. Doğrusu bundan daha iç açıcı, daha ışıklı, daha düzenli bir yazıhane bulunamaz. Yalnız garip bir tarafı var, o da her yandan duyulan, sanki bir gemi kamarasındaymış gibi insanı çeviren ve saran şu su gürültüsü. Aşağıda Seine nehri homurdana homurdana köprünün kemerlerine çarpıyor, köpüklü dalgalarını adanın bu daima tahta, kazık ve enkaz ile dolu ucunda çatlatıyor. Binada bile, yazıhanenin etrafında testi testi boşalan bir su şarıltısı, büyük bir yıkama gürültüsüdür gidiyor. Neden yalnız sesini duymakla bu su insanın içini donduruyor, bilmiyorum.

Suyun katı bir zemin üzerinde şakladığı, kendisini bir kat daha soğuk gösteren geniş maltataşları ve mermer masalar üzerinde zıpladığı hissediliyor.

Bu garip evde böyle yıkanacak ne var ki? Ne silinmez leke bu?

Zaman zaman bu su boşanması kesilince, orada, ta dipte, tıpkı buzlar erimeye başladığı zaman veya şiddetli bir yağmurdan sonra olduğu gibi, birer birer damlalar düşüyor... Sanırsınız ki damlar ve duvarlar üstünde toplanan sis, sobanın sıcaklığıyla erimiş de boyuna tıp tıp damlıyor.

Bizimkinin bütün bunlara aldırış ettiği yok. Bütün dikkatini kırmızı kapta hafif bir ağda kokusuyla çıtırdamaya başlayan elmalarına vermiş. Bu güzel çıtırtı, suyun gürültüsünü, o kasvetli su gürültüsünü duymasına engel oluyor.

Dipteki odadan kısık bir ses:

"Ne zaman isterseniz, kâtip!" diyor. Bizimki elmalarına şöyle bir göz atıyor ve istemeye istemeye gidiyor. Nereye gidiyor? Bir an aralık kalan kapıdan saz ve bataklık kokan tatsız ve soğuk bir hava giriyor ve ipler üzerinde kuruyan bir sürü eski püskü, solmuş önlükler, mintanlar, kollarından boylu boyunca asılmış, suları damlayan, boyuna damlayan bir basma entari görülüyor.

Bu iş de bitti. Tekrar yazıhanesine giriyor. Masasının üzerine sırsıklam olmuş birtakım öteberi koyuyor ve soğuktan kıpkırmızı kesilen ellerini ısıtmak için titreye titreye sobaya yaklaşıyor. Sırtı ürpermeler içinde:

"Böyle bir havada, insan zırdeli olmalı!" diyor. "Bunlara böyle ne oluyor kuzum?"

İyice ısınıp şekeri de kabın kenarında incilenmeye başlayınca, masasının bir köşesinde kahvaltısını ediyor. Bir taraftan karnını doyururken, bir taraftan da kayıt defterlerinden birini açıyor ve keyifle sayfalarını çeviriyor. Bu kocaman kayıt defteri ne de güzel tutulmuş! Düzgün satırlar, mavi mürekkeple yazılmış başlıklar, yaldızlı rıh pırıltıları, her sayfada

bir kurutma kâğıdı, bir özen, bir düzen ki sormayın... Herhalde işler pek yolunda gidiyor. Bizimki, mükemmel bir sene sonu envanteri karşısında keyif duyan bir muhasebeci kadar memnun. Defterinin sayfalarını çevirerek tadını çıkarırken, yandaki salonun kapıları açılıyor ve bir kalabalığın maltataşlarında yankılar bırakan ayak sesleri duyuluyor. Kilisedeymiş gibi pesten konuşuyorlar.

"Ah ne kadar da genç... Ne yazık!"

Herkes birbirini itiyor, birbirine bir şeyler fısıldıyor.

Genç olmasından ona ne? Rahatça elmalarını bitirirken, az önce getirdiği eşyaları önüne çekiyor. Kum dolu bir yüksük, içinde bir metelik bulunan bir para çantası, paslanmış küçük bir makas, o kadar paslanmış ki. Artık hiçbir işe –ah evet, hiçbir işe– yarayamaz. Sonra yaprakları birbirine yapışmış bir işçi kız cüzdanı; külçe haline gelmiş, yazıları silinmiş bir mektup. Ancak birkaç kelimesi okunabiliyor:

"*Çocuk... Parasızlık... Sütninenin aylığı...*"

Kayıt kâtibi:

"Malum..." der gibi omuz silkiyor. Sonra kalemini alıyor ve kocaman defterinin üzerine düşmüş ekmek kırıntılarını bir bir üflüyor, sicimi iyice dayamak için bir harekette bulunuyor ve en güzel yazısıyla, ıslak cüzdanın üzerinde okuyabildiği ismi yazıyor.

Félicie Rameau, kumaş boyacısı, on yedi yaşında.

Girardin'in Bana Vaat Ettiği Üç Yüz Bin Frankla!

Evinizden, adeta seker gibi, içiniz ferah çıkıp da Paris'te iki saat dolaştıktan sonra, sebepsiz bir hüzün, ne olduğu bilinmeyen bir sıkıntıyla keyfiniz kaçmış, bitkin bir halde eve döndüğünüz hiç olmamış mıdır? Kendi kendinize:

"Neyim var?.." dersiniz. Fakat istediğiniz kadar kafa yorun, bir şey bulamazsınız. Bütün ziyaretleriniz iyi geçmiştir, kaldırım kurudur, güneş sıcaktır; fakat yine içinizde, yüreğiniz yanmış gibi, acı veren bir sıkıntı duyarsınız.

Çünkü halkın kendini gözden ırak ve serbest hissettiği şu koca Paris'te, üzerinize sıçrayan ve geçerken size damgasını basan herhangi bir koyu sefalete çarpmadan bir adım atamazsınız. Yalnız, bilinen ve ilgi duyulan talihsizliklerden, birazı da bizim payımıza düşen ve ansızın karşılaşınca vicdan azabı gibi yüreğimizi yakan dost dertlerinden, yahut bir kulağımızdan girip öbür kulağımızdan çıktığı halde farkına varmaksızın bizi kederlendiren rasgele tanıdık şikâyetlerinden bahsetmiyorum. Tamamıyla yabancı, geçerken, kendi işinizin telaşı ve sokağın hercümerci arasından bir an peyda oluveren ıstırapları kastediyorum.

Bunlar araba sarsıntılarıyla kopmuş konuşma parçaları, kendi kendine ve yüksek sesle söylenen o sağır ve kör endişeler, düşük omuzlar, çılgınca jestler, hummalı gözler, gözya-

şıyla şişmiş sapsarı suratlar, siyah tüyler içinde henüz dinmemiş taze yaslardır. Sonra çakıp geçen, belli belirsiz ayrıntılar! Fırçalanmış, yıpranmış, hep kuytu ve gölgelik yer arayan bir ceket yakası, bir kemerin altında boşa dönen, sesi çıkmaz bir küçük laterna, kambur bir kadının çarpık omuzları arasında insana hüzün veren bir düzgünlükle boynuna bağladığı kadife bir kurdele... Bütün bu meçhul zavallılık manzaraları çabucak gelip geçer. Siz onları daha yolda unutursunuz. Fakat dertlerinin size sürtündüğünü hissetmişsinizdir, peşleri sıra sürükledikleri azap elbisenize işlemiştir ve günün sonunda sizde bütün bir üzüntü ve azabın kımıldandığını duyarsınız. Çünkü farkına varmaksızın, bir sokağın dönemecinde, bir kapının eşiğinde, bütün talihsizlikleri bağlayan ve aynı sarsıntıyla harekete geçiren o göze görünmez ipliğe siz de takılmışsınızdır.

Geçen sabah –çünkü Paris özellikle sabahleyin sefaletlerini gösterir–, sırtına adımlarını çok daha uzun ve doğal olarak bütün hareketlerini pek aşırı gösteren daracık bir palto giymiş, önüm sıra giden bir zavallı adamcağızı görünce, bütün bunlar aklıma geldi. İki büklüm olmuş, rüzgâra tutulmuş ağaç gibi sallanan bu adam pek hızlı yürüyordu. Zaman zaman eli arka ceplerinden birine dalıyor ve küçük bir francaladan parçalar koparıp, sokakta yemekten utanıyormuş gibi gizlice ağzına atıyordu.

Duvarcıların yaya kaldırımlarına oturarak taze okkalıklarını orta yerinden dişlediklerini görünce, ağzımın suyu akar. Küçük memurların kulaklarında kalem, ağızları dolu dolu, açık havada karın doyurmaktan pek memnun, koşa koşa ekmekçiden daireye dönmelerine de pek imrenirim. Fakat önümdekinde, asıl açlığın utancı hissediliyordu. Bu zavallıcığın cebinde ufaladığı ekmeği ancak böyle kırıntı halinde yemeye cesaret edebilmesi yürekler acısıydı.

Peşine takılalı bir süre geçmişti ki, ansızın, bu yolunu şaşırmış varlıklarda sık sık görüldüğü gibi, birdenbire yön

ve düşünce değiştirdi, geriye dönünce benimle yüz yüze geldi:

"Ah, siz misiniz?"

Tesadüfen kendisini biraz tanıyordum. Paris kaldırımlarında biten örnekleri gibi, işinin ustası, buluşlar yapan bir kişiydi. Sonu gelmeyen gazeteler çıkarmış, bir süre hayli reklam yapmış, basında gürültü koparmış ve üç ay evvel de müthiş bir balıklamayla ortadan kaybolmuştu. Daldığı yer de birkaç gün süren bir köpüklenmeden sonra tekrar dümdüz olmuş, eski haline dönmüş ve adamcağızın artık sözü edilmez olmuştu. Beni görünce, biraz şaşırdı ve herhangi bir soruya meydan vermemek ve galiba bakışlarını kötü giysilerinden ve bir meteliklik ekmeğinden uzaklaştırmak için olacak, çabuk çabuk ve yapmacık bir neşe ile konuşmaya başladı... İşleri pek, hem de pek yolundaymış... Başına gelenler bir duraklamadan başka bir şey değilmiş. Şu anda mükemmel bir iş peşindeymiş... Resimli büyük bir sanayi gazetesi. Para bol, her taraftan ilan yağıyormuş!.. Söz söylerken yüzüne bir canlılık geliyordu. Beli doğruluyordu. Yavaş yavaş, bir koruyucu edası takındı ve sanki idarehanesini kurup da yerleşmiş gibi, benden makale bile istedi. Muzafferane bir halle:

"Biliyor musunuz?" dedi. "Bu iş sağlam bir iştir... Girardin'in bana vaat ettiği üç yüz bin frankla başlıyorum!"

Girardin!

Bu çeşit hayalperestlerin ağzından hiç düşmeyen bir isimdi. Bu isim ne zaman önümde söylense, yepyeni mahalleler, inşaatı tamamlanmamış muazzam binalar, hissedarlar ve idarecilerin listesiyle taze basılmış gazeteler görür gibi olurum. Kaç kere akla hayale sığmayan projeler dolayısıyla:

"Bundan Girardin'e bahsetmeli!" dendiğini duymuşumdur.

Ona da, bu zavallı adama da, bu işten Girardin'e bahsetmek fikri gelmişti. Herhalde bütün gece planını hazırlamış,

rakamlar sıralamıştı. Sonra sokağa çıkmış ve yürürken, içi içine sığmayarak, iş zihninde o kadar tavına gelmişti ki, karşılaştığımız sırada, Girardin'in kendisinden üç yüz bin frangı esirgeyebileceği imkânsız görünmeye başlamıştı. Bu paranın kendisine vaat edildiğini söylemekle zavallı adamcağız kıtır atmıyordu, sadece rüya görmekte devam ediyordu.

O bana meseleyi anlatırken, sokaktan geçenler sağdan soldan bize çarpmışlar, duvarın dibine kadar itmişlerdi. Borsadan bankaya giden, aceleci, dalgın, gözleri işlerinden başka bir şey görmeyen adamlarla, senetlerini çekmeye koşan endişeli dükkâncılar, geçerken birbirlerine rakamlar fısıldayan gözleri yerde borsa simsarlarıyla dolu, kalabalık sokaklardan birinin yaya kaldırımı üzerindeydik. Bu kalabalığın arasında, adeta talih oyunlarının acelesi ve ateşi hissedilen bu borsacı mahallesinde bütün bu güzel projeleri dinlemek, denizin ortasında bir batma hikâyesi dinliyormuşum gibi sırtımı ürpertiyordu. Bu adamın bütün anlattıklarını, felaketlerini başka çehrelerde, coşkun ümitlerini başka dalgın gözlerde gerçekten görüyordum. Birdenbire nasıl yanıma yaklaşmışsa, öylece ansızın benden uzaklaştı ve bütün bu adamların ciddi bir edayla "iş âlemi" dedikleri o çılgınlık, rüya ve yalan girdabına kendini kapıp koyuverdi.

Beş dakika sonra kendisini unutmuştum, fakat akşam evime dönüp de sokakların tozuyla birlikte günün bütün dertlerini de üzerimden silkince, o telaşlı ve solgun yüz, o bir meteliklik francala ve o şatafatlı:

"Girardin'in bana vaat ettiği üç yüz bin frankla!.." sözlerini belirten jest tekrar gözümde canlandı.

Arthur

Birkaç sene evvel Champs-Elysées'de, Douze-Maisons pasajında, küçük bir dairede oturuyordum. O pek soğuk, pek sakin, ancak arabayla geçilebilir hissini veren büyük, kibar caddelerinin ortasına sıkışmış, kaybolmuş bir kenar semt köşesi düşününüz. Nasıl bir mal sahibi keyfi, nasıl bir cimri veya ihtiyar kaçıklığıyla, o güzel mahallenin göbeğinde bu arsalar, bu küflü bahçecikler, dıştan merdivenleri, ipe asılmış çamaşır, tavşan kümesi, sıska kedi ve insana alışkın kargalarla dolu tahta taraçalarıyla bu çarpık, bir katlı evler sürüklenip kalmıştı, bilmiyorum. Burada işçi aileleri, küçük gelir sahipleri, birkaç sanatçı –nerede ağaç kalmışsa oradan eksik olmazlar–, son olarak, sefalet içinde, gelip geçen nesillerle çirkefleşmiş gibi, iğrenç manzaralı iki üç pansiyon vardı. Etrafta çepeçevre Champs-Elysées'nin ihtişamı ve gürültüsü, sürekli bir araba akışı, bir koşum ve rahvan ayak tıkırtısı, küt diye kapanan cümle kapıları, kemerleri sarsan kaleskalar, sesi kısık piyanolar, Mabille'in kemanları, açık renk ipek perdeleriyle farklılaşmış camları, üzerinde kollu şamdanların yaldızı ve jardiniyerlerin nadir çiçekleri yükselen yüksek buzlu camlarıyla, yuvarlak köşeli, sessiz, büyük konaklardan bir ufuk.

Ucunda bir tek sokak feneri bulunan bu karanlık ve daracık Douze-Maisons sokağı, etrafındaki güzel dekorun kulisi gibiydi. Bu lüks içinde incik boncuk namına ne varsa, hep

buraya sığınmaya gelirdi. Sırmalı kapıcı setreleri, palyaço mayoları, İngiliz seyisleri ve cambazhane binicilerinden bir güruh, ikiz midillileri ve afişleriyle hipodromun at bakıcılarına çıraklık eden iki çocuk, keçi koşulu arabalar, kuklalar, külah biçiminde bisküvi saçan kadınlar, sonra açılır kapanır iskemleler, akordeonlar ve keşkülleriyle akşamları dönen kör kafileleri. Ben pasajda otururken, bu körlerden biri evlenmişti. Şerefine bütün gece muhteşem bir klarnet, flavta, akordeon ve laterna konseri dinlemiştik. Konserde, değişik ezgileriyle bütün Paris köprülerinin resmi geçit yaptığı fark ediliyordu... Genellikle pasaj oldukça sakindi. Bu sokak sürtükleri, ancak akşam karanlığında, pek yorgun dönüyorlardı! Yalnız cumartesileri, Arthur haftalığını alınca, curcuna başlıyordu.

Bu Arthur benim komşumdu. Bizim küçük daireyle onun karısıyla birlikte oturduğu pansiyon arasında, üstüne tel gerilmiş alçak bir duvardan başka bir şey yoktu. Bu sebeple istemeye istemeye, hayatının benimkine karıştığı oluyordu ve her cumartesi bu işçi ailesinde oynanan, o Paris'e has korkunç dramı, hiçbir tarafını kaçırmadan dinliyordum. Dram, hep aynı tarzda başlıyordu. Kadın akşam yemeğini hazırlıyor, çocukları da etrafında dönüyordu. Bir taraftan onlarla tatlı tatlı konuşuyor, bir taraftan da iş görüyordu. Saat yedi oluyor, sekiz oluyor. Gelen giden yok... Zaman geçtikçe kadıncağızın sesi değişiyor, hıçkırıklı ve sinirli oluyordu. Karnı acıkan, uykusu gelen çocuklar mızmızlanmaya başlıyordu. Adam bir türlü görünmüyordu. Onsuz yemeğe oturuluyordu. Sonra çocuklar yatıp da uykuya dalınca, kadın tahta balkona geliyordu. Onun pes perdeden hıçkıra hıçkıra:

"Ah edepsiz! Ah edepsiz!" diye söylendiğini duyuyordum.

Evlerine dönen komşular, kendisini balkonda görüyorlar, haline acıyorlardı:

"Siz de gidip yatsanıza Madam Arthur. Biliyorsunuz ki, bugün haftalığını almıştır, erken gelmez."

Sonra da öğütler, akıl öğretmeler:

"Sizin yerinizde olsaydım, bakın ne yapardım... Niçin patronuna şikâyet etmiyorsunuz?"

Bütün bu acımalar, onu bir kat daha ağlatıyordu. Fakat ümidinde, beklemekte direniyor, sinirleniyor, kapılar kapanıp da pasaj sessizliğe gömülünce, kendini yalnız sanarak, orada, dirsekleri balkona dayalı, bütün zihni bir düşünceye saplanmış, hayatlarının yarısı hep sokakta geçen, halkın o sağa sola pek aldırış etmemezliğiyle, kendi kendine ve yüksek sesle dert yanıyordu. Kira yine geç kalmıştı, alacaklılar kapıya dayanıyordu, ekmekçi ekmeği kesmişti... Yine parasız dönerse, ne yapacaktı? Sonunda geç kalanların ayak seslerine kulak kabartmaktan, saatleri saymaktan bıkıp usanıyor, içeriye giriyordu. Fakat aradan hayli zaman geçip de, ben artık her şeyin bittiğini sanınca, yanı başımdaki balkonda birisinin öksürdüğünü duyuyordum. Zavallı kadın, merakından yine eski yerine gelmiş, o daracık karanlık sokağa baka baka gözünün nurunu tüketiyor, fakat kendi sefaletinden başka bir şey göremiyordu.

Saat bire, ikiye doğru, bazen daha geç, pasajın ucundan bir şarkı sesi geliyordu. Bu, evine dönen Arthur'du. Çoğunlukla yanına birini takmış:

"Gelsene be yahu... Gelsene be yahu!"larla arkadaşını kapıya kadar sürüklüyordu. Hatta kapının önüne gelince de, evde kendisini ne beklediğini bildiği için bir türlü içeriye giremiyor, bir aşağı, bir yukarı dolaşıyordu... Merdivenden çıkarken, uykuya dalan evin sessizliği içinde yankılanan kendi ayak sesi, onu vicdan azabı gibi sıkıyordu. Kendi kendine, yüksek sesle söyleniyor ve her kapının önünde durarak:

"İyi akşamlar Ma'm Weber... Akşamlar iyi akşamlar, Ma'm Mathieu!" diye sesleniyordu. Cevap verilmezse, sövüp saymaya başlıyor; sonunda bütün kapılar, bütün pencereler açılıp tepesine beddualar yağıyordu. Zaten istediği de

buydu. Sarhoş olunca, çekişmeler, kavgalar hoşuna gidiyordu. Hem sonra, bu sayede kızışıyor, tepesi atmış geliyor ve eve dönmek kendisini o kadar korkutmuyordu.

Hele o dönüş müthişti...

"Aç, ben geldim..."

Kadının taşlıkta çıplak ayak seslerini, kibrit çakmalarını ve adamın içeriye girer girmez, hep aynı masalı kekelemeye başladığını duyuyordum. İşte, efendim, arkadaşlar kendisini götürmüş... Filanca, bilirsin ya... Demiryollarında çalışan filanca. Kadının dinlediği yoktu:

"Hani para?"

Arthur'un sesi:

"Kalmadı," diyordu.

"Yalan söylüyorsun!.."

Gerçekten de yalan söylüyordu. Hatta meyhanede ağzı kızıştığı zaman bile, pazartesi çakıntısını önceden hesap ederek daima birkaç para saklamak âdetiydi. İşte kadın, haftalığın bu artığını elinden koparmaya çabalıyordu. Arthur çırpınıyor:

"Hepsini şaraba verdim, dedim ya," diye bağırıyordu. Kadın cevap vermeksizin, bütün dargınlığı, bütün o sinirli haliyle adama kıskıvrak yapışıyor, onu tartaklıyor, üstünü başını arıyor, ceplerini karıştırıyordu. Bir süre sonra, paranın yere düşüp yuvarlandığını, kadının da bir zafer kahkahasıyla paranın üzerine atıldığını işitiyordum.

"Ah, işte gördün mü?"

Sonra bir küfür, arkasından da bir sürü pat küt... Artık sarhoş intikamını alıyordu. Bir defa dayak atmaya başladı mı, bir türlü sonunu getiremiyordu. O pis kenar mahalle şarabında ne kadar kötülük, kırıp dökücülük varsa, hepsi beynine sıçrıyor ve meydana çıkmak istiyordu. Kadın çığlığı basıyor, izbenin son eşyası da paramparça oluyor, uykularından sıçrayarak uyanan çocuklar korkudan ağlıyorlardı. Pasajda pencereler açılıyor ve herkes birbirine:

"Yine Arthur'un marifeti!" diyordu.

Bazen kayınbaba, komşu pansiyonda oturan ihtiyar bir paçavracı, kızının imdadına geliyordu. Fakat Arthur, iş güç sırasında rahatsız edilmemek için kapıyı kilitliyordu. O zaman, arada kapı, kayınbabayla damat müthiş bir tartışmaya girişiyorlardı. Neler duymuyorduk!

İhtiyar:

"İki sene hapiste yatmakla aklın başına gelmedi mi, haydut?.." diye bağırıyordu. Sarhoş da yüksekten atarak:

"İki sene hapiste yatmışsam, ne olmuş?" diyordu. "Ben hiç olmazsa, topluma borcumu ödedim... Sen de borcunu ödemeye bak!.."

Onca bu işin de lafı mı olurdu, sanki. Evet, çalmıştı. Onlar da kendisini hapse atmışlardı. Artık fit olmuşlardı... Ama yine ihtiyar, bu konuda fazla dırdır ederse, Arthur artık dayanamayarak kapıyı açıyor, kayınbabanın, kaynananın, komşuların üzerine çullanıyor ve kukla oyunundaki Pulcinella gibi, herkesi dayaktan kırıp geçiriyordu.

Fakat yine kötü bir adam değildi. Çoğunlukla pazarları, bu azgınlıkların ertesi günü, meyhaneye gidecek parası kalmayan sarhoş, artık yatışmış, bütün gününü evde geçiriyordu. Odalardan iskemleler çıkarılıyordu. Ma'm Weber, Ma'm Mathieu, bütün pansiyon halkı balkona yerleşiyor ve sohbete başlıyordu. Arthur'daki nezaketi, zarafeti görmeyin! Akşam derslerine devam eden o örnek işçilerden biri sanırsınız. Konuşurken sesine öyle bir şirinlik, öyle bir hoşluk veriyordu ki, sormayın. İşçi haklarına, sermayenin baskı ve zulmüne dair, şuradan buradan toplanmış düşünce kırıntılarını tekrarlamaya başlıyordu. Geceleyin yediği dayakla yumuşayan zavallı karısı, kendisine hayran hayran bakakalıyordu. Hem hayran kalan yalnız o değildi. Ma'm Weber de içini çekerek:

"Ah şu Arthur, eğer istese!" diye mırıldanıyordu. Sonunda kadınlar, Arthur'a şarkı söyletiyorlardı... O da M. de Bélanger'nin *Kırlangıçlar*'ını okuyordu. Ah, yapmacık hıçkırık-

larla dolu o boğazdan gelme ses, o aptal işçi duyarlılığı!.. Katranlı kâğıttan çürümüş verandanın altında asılı paçavralarla iplerin arasından bir parçacık mavi gökyüzü görülüyor ve kendilerine göre ideale susamış bütün bu ayaktakımı, yaşlı gözlerini yukarıya kaldırıyordu.

Bütün bu haller, Arthur'u bir daha cumartesiye haftalığını yiyip karısını dövmekten alıkoymuyordu. Hem sonra bu izbede, haftalıklarını yiyip karılarını dövmek için babalarının yaşına gelmeyi bekleyen bir sürü küçük Arthur da vardı... Dünyayı bu güruh idare edecek ha!.. Öyle olacaksa, pasajdaki komşularımın dediği gibi, *lanet* olsun!

Üç İhtar

Şayet Thiers baba bize verdiği zılgıtın bir hayra yaradığını sanıyorsa, Paris ahalisini tanımıyor demektir. Bu böyle değilse, bana Bélisaire, şu elimdekine de rende demesinler! Bakın mösyö, istedikleri kadar bizi yığın yığın kurşuna dizsinler, sürgüne göndersinler, memleket dışına atsınlar, Satory'den alıp Cayenne'e yollasınlar, dubalara sardalya gibi istif etsinler, Parisli ihtilale bayılır ve hiçbir şey onu bu zevkten yoksun bırakamaz. Can çıkar, huy çıkmaz. Ne yaparsınız? Asıl hoşumuza giden şey, politikadan çok, politikanın gürültü patırtısıdır: Atölyelerin kapanması, toplanmalar, avare dolaşmalar, sonra ne olduğunu benim de bilmediğim bir şeyler.

Bunu iyi anlamak için, benim gibi Orillon sokağında, bir marangoz atölyesinde doğmuş olmak, sekiz yaşından on beş yaşına kadar çıraklık etmek, içi talaş dolu çekçek arabasıyla kenar mahallede taban tepmek lazımdır. Hey gidi hey! O devirde bu kuru kafa ne ihtilaller gördü. Daha pek küçük, iki karış boyundayken, Paris'in neresinde bir patırtı olsa, beni mutlaka orada görürdünüz. Hemen her zaman, patırtı kopacağını önceden bilirdim. Kenar mahallede işçilerin yaya kaldırımını enlemesine tutarak kol kola dolaştıklarını, kadınların kapı önlerinde ellerini kollarını oynata oynata çene çaldıklarını, bütün bir kalabalığın set

boyunca aşağı indiğini görünce, talaş dolu arabama çökerek, kendi kendime:

"Yaşadık! Yine bir şeyler var..." derdim.

Dediğim de hep doğru çıkardı. Akşam dükkâna dönünce, içerisini tıklım tıklım bulurdum. Babamın arkadaşları tezgâhın etrafında siyasetten konuşurlar, komşular babama gazete getirirlerdi. Çünkü o zamanlar, şimdi olduğu gibi bir meteliğe gazete yoktu. Aynı evde oturup da ilgi çekici haberleri okumak isteyenler, aralarında para toplayıp bir gazete alırlar, gazete de bütün katları dolaşırdı... Her şeye rağmen çalışmayı bırakmayan Bélisaire baba haberleri dinledikçe, hıncını rendesinden alırdı. Pek iyi hatırlarım, o günlerde sofraya oturmadan önce annemiz bize:

"Aman çocuklar, uslu durun... Yine siyaset işleri yüzünden babanızın keyfi yerinde değil," demeyi hiç ihmal etmezdi.

Ben tabii o mübarek işlerden bir şey çakmazdım. Ama ne de olsa, dinleye dinleye, bazı deyimlerin kafama girdiği olurdu. Örneğin:

"Şu Gand'a giden Guizot keratası!" gibi.

Ne Guizot'nun kim olduğunu, ne de Gand'a gitmenin ne anlama geldiğini bilirdim. Ama ne çıkar ki! Ben de ötekiler gibi:

"Guizot keratası!.. Guizot keratası!" diye söylenir dururdum.

Zihnimde kendisini Orillon sokağının köşesinde duran ve bizim talaş arabası yüzünden bana çektirmediği kalmayan iriyarı, edepsiz bir çavuşla karıştırdığım için, o zavallı M. Guizot'ya büsbütün can ve gönülden kerata diyordum... Zaten o kırmızı suratlı herifi mahallede seven yoktu! Köpekler, çocuklar, herkes ona diş biliyordu. Yalnız şarapçı, zaman zaman, adamı yumuşatmak için, dükkânının aralığından ona bir kadeh şarap uzatırdı. Kırmızı suratlı herif, sanki oralı değilmiş gibi yaklaşır, etrafta amir var mı yok mu diye sağına soluna bakar, sonra geçerken *lüp!* Bir kadeh şarabın bu

kadar el çabukluğuyla temizlendiği görülmüş şey değildi. Kurnazlık tam dirseğinin havaya kalktığı zamanı gözetlemek ve o anda arkadan yaklaşıp:

"Aman çavuş! Subay geliyor!" diye bağırmaktı.

İşte Paris ahalisi böyledir. Çavuş mu, vur abalıya. Herkes bu zavallılardan nefret etmeye, onlara köpek gözüyle bakmaya alışıktır. Bakanlar türlü kepazelikler yapar, cezalarını çavuşlar çeker. Şöyle ağız tadıyla bir ihtilal oldu mu, bakanlar Versailles'da, çavuşlar da kanalda soluğu alır...

Ne ise lafı uzatmayalım. Paris'te bir şeyler oldu mu, haberini evvela bizler alırdık. O günler mahallenin bütün yumurcakları birbirimizle sözleşir ve hep birlikte semtten aşağı inerdik. Gelip geçenler:

"Montmartre sokağında... Hayır! Saint-Denis kapısında!" diye bağırırlardı.

O civarda işi gücü olanlar yol bulup geçemedikleri için öfkeli öfkeli geri dönerlerdi. Kadınlar fırınlara koşardı. Cümle kapıları kapanırdı. Bütün bunlar bizi büsbütün azdırırdı. Şarkı söylerdik, geçerken küçük sokak satıcılarına çarpardık. Onlar da fırtınalı günlerde yaptıkları gibi, çabucak işportalarını, sergilerini toparlayıp giderlerdi. Bazen kanala vardığımız zaman, köprüler kaldırılmış olurdu. Binek ve yük arabaları orada durakalırdı. Arabacılar ha bire küfreder, ahali meraka düşerdi. Halbuki biz o zamanlar semti Temple sokağından ayıran o basamaklı büyük geçitten koşa koşa çıkar ve bulvarlara gelirdik.

Karnaval ve isyan günlerinde bulvarlar pek eğlenceli olurdu. Hemen hiç arabaya rast gelinmezdi. Koca yolun ortasında gönlümüzün dilediği gibi koşturup dururduk. Bu mahallelerdeki dükkâncılar, bizim geçtiğimizi görünce, arkasından ne geleceğini bilirler ve hemen mağazalarını kapatırlardı. Fakat kepenkleri indirdikten sonra da kapılarının önünde, yaya kaldırımında dururlardı. Çünkü Parislilerde merak her şeyden üstündür.

Sonunda kara bir yığın halinde ahaliyi, kalabalığı görürdük. Hah işte orası!.. Yalnız iyi görmek için, ilk sıraya geçmek gerekirdi. Aman Allah, ensemize ne tokatlar inerdi... Ama yine, sağı solu ite kaka, bacakların arasından kayarak, sonunda ön safa geçerdik... Herkesin önünde yer bulunca, rahat birer nefes alırdık, koltuklarımız kabarırdı. Doğrusu, seyir de bu zahmete değerdi hani.

Belinde kuşağıyla komiserin yolun ucundan sökün edip boş sahada ilerlediğini görünce kalbim öyle çarpardı ki, ne M. Bocage, ne de M. Mélingue'in önünde böylesini duymamışımdır. Ötekiler:

"Komiser! Komiser!" diye bağırırlardı.

Ben hiç sesimi çıkarmazdım. Korkudan, zevkten, daha bilmem neden, dişlerimi sıkar ve kendi kendime:

"Komiser geldi," derdim. "Aman dikkat, neredeyse sopa faslı başlar."

Ama yine asıl beni heyecanlandıran sopa faslı değildi; siyah elbisesinin üzerindeki kuşağı ve bir sürü asker şapkası ve üç köşeli şapka arasında, kendisine ziyarete çıkmış hali veren kocaman silindir şapkasıyla o şeytan herif yüreğimi hoplatırdı... Evvela bir trampet çalınır, arkasından da komiser bir şeyler mırıldanmaya başlardı. Bizden hayli uzak olduğu için, derin sessizliğe rağmen, sesi havaya gider ve biz de:

"Mn... mn... mn..."lardan başka bir şey duymazdık.

Fakat sokak toplantıları hakkındaki kanunu biz de onun kadar bilirdik. Sopa faslına geçilmeden önce, üç ihtara hakkımız olduğundan haberimiz vardı. Onun için ilk ihtarda kimse yerinden kımıldamazdı. Herkes elleri cebinde, olduğu yerde rahat rahat kalırdı... Ama ikinci trampette herkeste şafak atmaya başlar, nereden sıvışacağız diye sağa sola bakınılırdı... Üçüncü trampette, fırrt! Sanki bir keklik sürüsü havalanıyormuş gibi, bağrışmalar, çığrışmalar, bir önlük, şapka ve kasket uçuşmasıdır giderdi. Sonra geride, sopalar ha bire inmeye başlardı. Doğrusu, bize bu kadar heyecan verecek ti-

yatro oyunu yoktur. Tam bir hafta başkalarına anlatacak sermaye çıkardı. Hele:

"Üçüncü trampeti duydum!" diyebilenlerin koltuklarına karpuz sığmazdı.

Fakat şunu da söylemek lazım ki, bu oyunda bazen kafa göz yarıldığı da oluyordu. Mesela bir gün Saint-Eustache civarında, komiser hesabını nasıl yaptı, bilmiyorum. Fakat daha ikinci trampette, adamları, elde sopa, ahalinin içine dalıverdiler. Tabii yanıma kadar gelmelerini beklemedim. Fakat küçücük bacaklarımı istediğim kadar açayım, bu izbandutlardan biri beni gözüne kestirmiş olacak ki, peşimi bırakmadı. Öyle sıkıştırdı, öyle sıkıştırdı ki, birkaç defa sopasının rüzgârını hissettikten sonra, sonunda odunu da tepeme yedim. Aman Allahım o ne sopaydı! Fener alayının böylesini hiç görmemiştim... Kafam yarılmış, beni eve o halde götürmüşlerdi. Ama uslandım mı sanki, ne münasebet!.. Bizim zavallı valide, başıma ıslak bezler koydukça, ben hâlâ:

"Kabahat bende değil," diye bağırıp duruyordum. "O komiser keratası bizi aldattı... Yalnız iki kere trampet çaldırdı."

Bir İlk Temsil Akşamı
Yazarın İzlenimleri

Tam saat sekizde başlayacak. Beş dakika sonra perde açılacak. Makinistler, rejisör, aksesuvara bakan adam, herkes yerli yerinde. İlk sahnenin aktörleri yerlerine geçiyor, vaziyet alıyorlar. Son defa olarak perdenin deliğinden bakıyorum. Salon hıncahınç. Amfiteatr şeklinde sıralanmış, ışık içinde gülen, kıpırdanan bin beş yüz kafa. İçlerinden birkaçını şöyle böyle tanıyorum, fakat yüzleri bana değişmiş gibi geliyor. Bunlar tepeden bakan, kırıcı, hık mık dinlemeyen suratlar. Gözlükler perdeye çevrilmiş, şimdiden tabanca gibi bana nişan alıyor. Bir köşede, beklemenin azabı içinde rengi uçmuş birkaç dost çehresi de var. Fakat kayıtsızlar, bit yeniği arayanlar o kadar çok ki! Bütün bu insanların dışarıdan getirdikleri şeyler, o endişe, dalgınlık, iş güç, güvensizlik yığını... Bütün bunları dağıtmak, bu sıkıntılı, kötülük bulaştırıcı havayı yarıp geçmek, bu yüzlerce varlığı bir tek düşünceye bağlamak gerekeceğini, dramımın bu taş gibi sert bakışları hayatıyla ışıklandırmadan yaşayamayacağını düşündükçe fena oluyorum... Biraz daha beklemek, perdenin kalkmasına engel olmak istiyorum. Ama geçmiş ola. Yere üç defa vuruldu bile. Orkestra da çalmaya başlıyor... Sonra derin bir sessizlik ve kuliste kulağıma gelen boğuk, uzak, salonun azameti içinde kaybolmuş bir ses. Demek bizim piyes başladı. Ah zavallı, bu da mı başıma gelecekti?..

Ne korkunç dakika! İnsan nereye gideceğini, ne yapacağını bilemiyor, içi içine sığmazken, bir kulis direğine yaslanarak, oradan kulak mı kabartsın? İnsanın kendisi o kadar yüreklendirilmeye muhtaçken, aktörleri mi cesaretlendirmeye çalışsın? Ne dediğini bilmeden mi söz söylesin? Zihninin başka şeylere takıldığı, bakışlarının perişanlığından belliyken, kalkıp da gülümsesin mi? Adam sen de! Salonun içine süzülmek ve tehlikeye karşıdan bakmak hepsinden iyi.

Alt kat localarından birine gizlenip, sanki iki ay süreyle eserimin etrafında bu sahnenin bütün tozlarının dalgalandığını gören, bütün bu jestleri, bütün bu sesleri, kapıların açılıp kapanmasından tutunuz da havagazının ayarına kadar bütün ayrıntıları düzenleyen ben değilmişim gibi, kayıtsız, soğukkanlı bir seyirci kalıbına girmeye çalışıyorum. Bu çok tuhaf oluyor, dinlemek istiyorum, fakat dinleyemiyorum. Her şey beni sıkıyor, rahatsız ediyor. Loca kapılarının anahtarla çatır çatır açılması, taburelerin takırdaması, birbirini kışkırtan, birbirine cevap veren öksürük fasılları, yelpaze ardından fısıldamalar, ipekli kumaşların hışırtısı, kısacası bana muazzam gelen bir sürü ufak tefek gürültü. Sonra jestlerdeki, tavırlardaki düşmanlık, pek memnun görünmeyen sırtlar, sıkılmışların yayılıp bütün dekoru kapatacak gibi olan dirsekleri.

Önümde, kelebek gözlüklü bir delikanlı, ciddi ciddi not alıyor ve:

"Çocukça!" diyor.

Yandaki locada yavaş sesle konuşuluyor:

"Biliyorsunuz ki yarın bu iş olacak."

"Yarın mı?"

"Evet, mutlaka yarın."

Yarının bu adamlar için pek önemli olduğu görülüyor. Halbuki ben yalnız bugünü düşünüyorum!.. Bu karışıklık içinde sözlerimden hiçbiri hedefini bulamıyor, insanın içine işlemiyor. Aktörlerin sesleri yükselecek, salonu dolduracak

yerde, rampaya gelip dayanıyor, ücretli alkışçıların aptalca şamatası arasında, cuppadak, suflörün deliğine düşüyor... Şu yukardaki adam da niçin kızıyor, bilmem ki. Doğrusu korkuyorum, artık gidiyorum.

Dışarıdayım. Yağmur yağıyor, ortalık zifiri karanlık, fakat ben farkında değilim. Işıklı kafalarıyla localar, galeriler, hâlâ gözlerimin önünde dönüyor. Ortada da sahne, sabit bir nokta gibi parlak, ben uzaklaştıkça kararıyor, istediğim kadar yürüyeyim, silkineyim, boşuna, hep onu, o lanet olası sahneyi görüyorum ve ezbere bildiğim piyes, beynimin içinde acı acı oynamaya, sürüklenmeye devam ediyor. Sanki, korkulu bir rüyayı yüklenmiş gidiyorum ve bu kâbusa, bana çarpıp geçen insanları, sokağın çirkefini ve gürültüsünü katıyorum. Bulvarın dönemecinde bir ıslık sesi duyunca duruyorum; elim ayağım titriyor. Hay koca budala! Orası omnibüs durağı... Yine yürüyorum. Yağmur bir kat daha şiddetleniyor. Bana öyle geliyor ki, orada da piyesin üstüne yağmur yağıyor, her şey bozuluyor, sırsıklam oluyor ve utanan, paçavraya dönen kahramanlarım havagazı ve suyla pırıl pırıl olmuş kaldırımlarda bata çıka, peşim sıra geliyor.

Bu kötü düşünceleri kafamdan atmak için bir kahveye giriyorum. Bir şeyler okumaya çalışıyorum. Fakat harfler birbirine giriyor, dans ediyor, uzuyor, kaynaşıyor. Artık kelimelerin ne anlama geldiğini seçemez oluyorum. Hepsi bana garip, anlamsız görünüyor. Bu hal, birkaç sene önce, deniz üstünde, fırtınalı bir günde bir kitap okuyuşum vardı, onu hatırlatıyor. Su içinde kalmış başaltında bir kenara büzülmüş, elime de bir İngilizce grameri almıştım. İşte orada, dalgaların ve kırılan direklerin gürültüsü içinde, tehlikeyi düşünmemek, güverteye devrilip yayılan o yeşilimtırak su yığınlarını görmemek için, kendimi bütün bütüne İngilizcedeki *th*'nin tetkikine vermeye gayret ediyorum. Fakat istediğim kadar yüksek sesle okuyayım, kelimeleri tekrarlayayım, bağıra bağıra söyleyeyim, denizin ulumaları ve serenlerin yukarısında

rüzgârın keskin ıslıklarıyla dolup şişen kafama hiçbir şey girmiyordu.

Şu anda elimdeki gazete de bana İngilizce gramerim kadar anlaşılmaz geliyor. Ama yine, önüme serdiğim büyük sayfaya gözlerimi dike dike kısa ve sıkışık satırlar arasında, yarınki makalelerin serpilip açıldığını ve dikenli çalılarla acı mürekkep dalgaları arasında zavallı ismimin çırpınıp durduğunu görür gibi oluyorum.

Birdenbire havagazı kısılıyor, kahveyi kapıyorlar.

Ne de çabuk!

Acaba saat kaç?

... Bulvarlar pek kalabalık. Tiyatrolardan halk boşanıyor. Herhalde piyesimi gören insanlarla karşılaşıyorum. Sormak, öğrenmek istiyorum ve aynı zamanda yüksek sesle söylenen düşünceleri ve sokak ortası yazı dizilerini işitmemek için hızlı hızlı yoluma gidiyorum. Ah şimdi evlerine dönen ve piyes yazmamış olan insanlar ne kadar mutlu... Yine tiyatronun önündeyim. Her taraf kapalı, karanlık. Anlaşıldı, bu gece bir şeyler öğrenmek bana nasip olmayacak. Fakat ıslak ilanlar ve henüz kapıda göz kırpan sıra sıra fenerler karşısında içim ezilir gibi oluyor. Az önce, bütün şu bulvar köşesine gürültü ve ışık halinde yayıldığını gördüğüm bu büyük bina, yangına uğramış gibi sessiz, karanlık, ıssız ve sırsıklam... Haydi, artık bitti. Altı aylık çalışma, hülya, yorgunluk, ümit, her şey yandı, mahvoldu, bir gecenin havagazı alevinde uçup gitti.

Peynir Çorbası

Beşinci katta küçük bir oda, yağmurun çatıya açılan pencereleri üzerine dikine yağdığı ve –şimdiki gibi gece olunca– çatılarla birlikte karanlığın ve boranın içine karışmışa benzeyen o tavan aralarından biri. Ama yine pekâlâ konforlu, içeriye girilince, insana rüzgârın gürültüsü ve oluklarda parıldayan yağmur sularıyla bir kat daha artan, ne olduğunu bilmediğim bir rahatlık ve ferahlık hissi geliyor; insan kendini büyük bir ağacın tepesinde sıcak bir yuvada sanıyor. Şimdilik yuva bomboş. Odanın sahibi içerde yok. Fakat neredeyse geleceği ve odada adeta her şeyin onu beklediği hissediliyor. Kül bağlamış güzel bir ateşin üstünde küçük bir tencere rahat rahat, memnun bir mırıltıyla kaynıyor. Doğrusu bir tencere için vakit hayli geç. Nitekim bu da, alev göre göre kararmış kenarlarına bakılınca işe alışkın olduğu anlaşılıyor ama, yine zaman zaman sabırsızlanıyor ve buharın kuvvetiyle kapağı kalkıyor. O zaman içinden iştah açıcı bir nefes sıcaklık yükseliyor ve bütün odaya yayılıyor.

Ah o peynir çorbasının güzel kokusu...

Bazen de küllü ateş biraz canlanıyor. Kütüklerin arasındaki küller çöküyor ve küçük bir alev denetliyor ve her şeyin yerli yerinde olup olmadığını yokluyormuş gibi, odayı alt tarafından aydınlatarak taban tahtaları üzerinde seki-

yor. Evet, doğrusu her şey yerli yerinde; efendi ne zaman canı isterse, gelebilir. Pencerelerin Cezayir işi incecik perdeleri çekilmiş, aynı tüller karyolanın etrafını pek güzel çevirmiş... İşte orada, ocağın yanında büyük bir koltuk uzanıyor. Bir köşede sofra kurulmuş, üstünde hemen yakılmaya hazır bir lamba, bir kişilik tabak, kaşık ve çatal, tabağın yanında da tek başına sofraya oturanların yoldaşı bir kitap... Nasıl tencere ateşten kararmışsa, tabakların çiçekleri de sudan sararmış, kitabın kenarları buruşmuş, her şeye bir alışkanlığın biraz yorgun sevgisi sinmiş. Efendinin her gece eve pek geç döndüğü ve dönüşünde için için pişen ve odayı mis gibi kokulu ve sıcak tutan böyle sade ve hazır bir akşam yemeği bulmaktan hoşlandığı hissediliyor.

Ah o peynir çorbasının güzel kokusu.

Bu bekâr odasının düzenini görünce, sahibinin bir memur, bütün hayatlarına tam vaktinde daireye gitmek alışkanlığıyla etiketli dosya düzeni sinmiş o titiz insanlardan biri olduğunu tahmin ediyorum. Bu kadar geç dönmesi için de, herhalde posta veya telgrafta gece servisinde çalışması gerek. Onu buradan, bir parmaklığın arkasında, alpaka kollukları ve kadife takkesiyle, mektupları pullayarak, ayırarak, telgrafların mavi şeritlerini makaralarından çıkararak, uykuya veya eğlenceye dalan Paris'e bütün ertesi günkü işleri hazırladığını görüyorum. Fakat hayır, böyle değilmiş. Ocağın küçücük alevi odayı yoklarken, duvara asılmış kocaman fotoğrafları aydınlatıyor. Karanlıktan derhal, yaldızlı çerçeveler içinde, şahane harmanilere bürünmüş imparator Augustus, Muhammed, Roma şövalyesi ve Ermenistan valisi Felix, taçlar, miğferler meydana çıkıyor, bütün bu değişik başlıkların altında hep aynı vakur ve dik baş, ev sahibinin, yesin diye bu mis kokulu çorbanın sıcak küller üstünde için için pişip kaynadığı o mutlu asilzadenin başı...

Ah o peynir çorbasının güzel kokusu...

Şüphesiz değil, o posta memuru filan değil. O bir imparator, bir cihan hâkimi, haftanın her gecesinde Odéon'nun kubbesini çın çın çınlatan ve:

"Muhafızlar, yakalayın şunu!" deyince, muhafızların hemen emre itaat ettiği, o Allahın sevgili kullarından biri. Şu anda, orada, nehrin öbür yakasındaki sarayında bulunuyor. Ayağında yüksek ökçeli çarık, sırtında harmani, sütunlar arasında dolaşıyor, şiir okuyor, kaşlarını çatıyor ve tragedya tiratlarında canı sıkılmış gibi harmanisine sarınıyor. Gerçekten boş sıralar önünde oynamak o kadar hazin ki! Hele tragedya gecelerinde Odéon salonu pek geniş, pek soğuk oluyor!.. Harmanisinin altında yan dönmüş imparator, birdenbire bütün vücudunda sıcak bir nefesin dolaştığını hissediyor. Gözü parlıyor, burun delikleri açılıyor... Eve dönünce, odasını henüz sıcak, sofrayı kurulu, lambayı hazır ve bütün o küçük yuvasını, özel hayatlarında sahnedeki biraz savruk hallerinin acısını çıkarmak isteyen sanatkârların o burjuvalara has titizliğiyle düzenli bulacağını düşünüyor. Tencerenin kapağını kaldırdığını ve çiçekli tabağına çorba doldurduğunu görür gibi oluyor.

Ah o peynir çorbasının güzel kokusu...

Artık o andan başlayarak büsbütün başka bir adam oluyor. Harmanisinin düzgün kıvrımlarında, mermer merdivenlerde, sütunlarının katılığında kendisini sıkan hiçbir şey kalmıyor. Canlanıyor, oyununa hız veriyor, olayı süratle sonuca götürüyor. Düşünün bir kere, ya ateş sönüverirse... Zaman geçtikçe, gözünde tüten şeyler, biraz daha yakına geliyor ve kendisine öyle kuvvet veriyor ki. Mucize! Odéon'un havası ısınıyor. Koltuklarında uyuşukluktan kurtulan devamlı müşteriler, bu Marancout'un özellikle son sahnelerde gerçekten fevkalade olduğunu görüyorlar. Pek doğru, oyunun sonunda, hainlerin hançerlendiği, prenseslerin evlendirildiği o kuşkuya yer bırakmayan dakikalarda, imparatorun yüzü öyle garip bir huzur ve mutluluk

içinde ki. O kadar heyecan ve tiratla karnı büsbütün acıkmış, kendini odasında, küçücük sofrasına oturmuş sanıyor ve peynir çorbası tam kıvamında pişip de sıcak sıcak sofraya gelince, kaşığa takılan o güzelim beyaz iplikleri daha şimdiden görüyormuş gibi, bakışları tatlı bir gülümsemeyle Cinna'dan Maximus'a gidip geliyor.

Son Kitap

Merdivende biri bana:
"Öldü!.." dedi.

Zaten çoktan beri bu kötü havadisi duyacağımı hissediyordum. Günün birinde bu kapıda böyle bir haberle karşılaşacağımı biliyordum. Fakat yine bu ölüm beni beklenmedik bir şeymiş gibi etkiledi. İçim burkulmuş, dudaklarım titreye titreye, bu alçakgönüllü yazar evine girdim. Çalışma odası en geniş yeri kaplıyordu. İnceleme ve araştırma, karşı konulmaz biçimde, evin bütün rahatını, bütün aydınlığını kendine ayırmıştı.

Gayet alçak, küçük bir karyola üzerine uzanmış yatıyordu. Kâğıtla dolu masası, sayfaların ortasında birdenbire kesilivermiş iri yazısı, henüz hokkanın içinde duran kalemi, ölümün nasıl ansızın geldiğini gösteriyordu. Karyolanın arkasında karalamalar ve dağınık kâğıtlarla tıklım tıklım, meşe ağacından büyük bir dolap hemen başının üstünde aralık duruyordu. Etrafta hep kitap, kitaptan başka bir şey yok. Her yerde, rafların üzerinde, iskemlelerin üzerinde, yazıhanenin üzerinde kitap, karyolanın ayakucuna varıncaya kadar, her köşede yerde üst üste yığılmış kitaplar. O, şurada, masasına oturmuş yazı yazarken bu kalabalık, bu tozsuz perişanlık, gözlere hoş gelebilirdi. Çünkü o zamanlar bu dağınıklıkta hayat, çalışma neşesi vardı. Fakat şimdi bu cenaze odasında insanın içini burkuyordu, çöken bütün bu zavallı

kitap yığınlarında kalkıp gitmeye, tesadüfün artırmalara, rıhtım boyuna, dükkân önlerine dağıttığı, rüzgârın ve avare dolaşanların karıştırdığı o muazzam kütüphanesinde kaybolmaya bir hazırlanış görülüyordu.

Onu yatağında öpmüş, o taş gibi soğuk ve ağır alnın temasıyla sarsılarak, ayakta, kendisine bakıyordum. Birdenbire kapı açıldı, içeriye yüklü, nefes nefese bir kitapçı çırağı neşe ile girdi ve masanın üzerine henüz matbaadan çıkmış bir paket kitap koydu.

"Bachelin gönderiyor!" diye bağırdı; sonra karyolayı görünce geriledi, kasketini çıkardı ve sessiz sedasız çekilip gitti.

Kitapçı Bachelin'in bu bir ay gecikmiş, hastanın sabırsızlıkla bekleyip de ölünün eline geçen kitap paketinde müthiş bir gizli alay vardı... Zavallı dost! Son kitabıydı, en çok güvendiği kitabı. Daha o zamanlar hummadan titremeye başlayan elleri, ne büyük bir titizlikle provalarını düzeltmişti! İlk nüshasını görebilmek için ne kadar içi titremişti. Son günlerinde, artık söz söylemeye gücü kalmayınca, gözleri hep kapıya dikili kalıyordu. Şayet matbaa işçileri, kalfaları, ciltçiler, bir kişinin eserine çalışan bütün o kalabalık, bu azap ve bekleyiş dolu bakışları görmüş olsaydı, zamanında, yani bir gün evvel yetişmek ve can çekişene, taze kitap kokusunda ve harflerin temizliğinde, kafasının içinde dağıldığını ve karanlığa girdiğini hissettiği o düşünceye tekrar kavuşmak sevincini vermek için, eller acele eder, harfler çabucak sayfa, sayfalar da cilt olurdu.

Hatta sapasağlamken de, bu, yazarın asla bıkmayacağı bir mutluluktur. Eserinin ilk nüshasını açmak, onu artık, daima biraz belirsiz bulunduğu beynin o büyük kaynaşmasında değil de, kitapta basılı halde görmek, ne hoş bir sona varıştır! Gençlikte bu hal, insanın gözlerini kamaştırır. Başına güneş vurmuş gibi harfler, mavi, sarı halelerle yanar. Daha sonraları, bu mucit sevincine biraz da hüzün, söylemek istenilen

şeyleri söylememiş olmak üzüntüsü erişir, içimizde yaşattığımız eser, bize daima meydana koyduğumuz eserden daha güzel gelir. Kafadan kalkıp ele varan bu yolculukta, neler, neler kaybolur! Kitabın özü, hülyanın derinliklerinde görülecek olursa, Akdeniz'in suları içinde, yüzen nüanslar gibi dolaşan o güzel denizanalarına benzer ki, kumsala düştüler mi, birazcık sudan, rüzgârın derhal kuruttuğu rengi gitmiş birkaç damladan başka bir şey değildir.

Heyhat, zavallıcığın payına son eserinden ne böyle bir sevinç, ne de böyle bir hayal kırıklığı düşmüştü. Yastıkta uyuyan bu hareketsiz ve ağır başı, yanında da, vitrinlerde görünecek, sokağın gürültüsüne, günlük hayata karışacak, yoldan geçenlerin, başlığını yazarın ismiyle, o belediye dairelerinin hazin defterine geçmiş, fakat açık renk kapak üstünde o kadar yüze gülen, o kadar iç açıcı duran aynı isimle birlikte şöyle bir göz atıp okuyacakları, hatıralarında, gözlerinin içinde alıp götürecekleri bu yepyeni kitabı görmek, insanın yüreğini sızlatıyordu. Ruh ve beden bilmecesi, bütünlüğüyle buradaydı, toprağa gömülecek ve unutulacak olan bu kaskatı kesilmiş vücutla gözle görülen, canlı, belki de ölmez bir ruh gibi ondan ayrılan şu kitap arasındaydı.

Yanı başımda ağlamaklı bir ses, yavaşça:

"Bana bir nüsha vaat etmişti..." dedi. Hemen döndüm ve altın gözlüklerin altında tanıdık bir çift göz, küçük, parlak, fıldır fıldır gözler gördüm. Tanıdık diyorum ama, yazı yazan dostlarım, o hepinizin tanıdığıdır. Kitap amatörüdür. Bir eserinizin çıktığı ilan edilince, evinize gelip kapınızı kendisi gibi mahcup ve yapışkan iki hafif vuruşla çalan adamdır. Gülümseyerek, kamburunu çıkararak içeriye girer, etrafınızda pervane gibi döner, size, "Aziz üstat" der ve son kitabınızı alıp götürmeden gitmez. Yalnız son kitabınızı! Kendisinde öteki kitaplarınızın hepsi vardır da, yalnız sonuncusu yoktur. Herifi savmanın çaresi? Öyle tam zamanında gelir, sizi sözünü ettiğim sevincin ortasında, kitap göndermelerin, ithafların

rehaveti içinde öyle bir kıstırır ki! Ah o müthiş adam! Ne o bir türlü açılmayan kapılar, ne o buz gibi soğuk karşılamalar, ne rüzgâr, ne yağmur, ne uzaklık, hiçbir şey onu yıldıramaz. Ona sabahleyin Pompe sokağında, Passy'nin o saygıdeğer ihtiyarının küçük kapısını gözetlerken rast gelinir. Akşam, koltuğunun altında Sardou'nun yeni bir dramıyla Marly'den döndüğü görülür. Böylece her gün seferde, her gün birinin peşindedir. Hiçbir şey yapmadan ömrünü, bir metelik sarf etmeden de kütüphanesini doldurur.

Doğrusu, ta bu ölüm döşeğine kadar gelebilmesi için bu adamda kitap ihtirasının müthiş olması lazımdı.

Sonunda sabrımı kaybederek, kendisine:

"Pekâlâ, alınız nüshanızı!" dedim. Kitabı almadı, adeta yuttu. Kitabı iyice cebine soktuktan sonra, hiç kımıldamadan, konuşmadan, boynunu bükerek, üzgün bir edayla gözlüklerinin camını silerek olduğu yerde kaldı... Acaba ne bekliyordu? Kendisini alıkoyan neydi? Belki biraz utanma, derhal kalkıp gitmenin güçlüğü, sıkıntısı. Sanki sırf bunun için gelmemiş miydi?

Meğer öyle değilmiş!

Masanın üstünde, yarı açılmış ambalaj kâğıdının içinde, tam amatör işi, kalın ciltli, sayfaları açılmamış, geniş kenarlı, fasıl başları çiçekli, süslü birkaç nüsha gözüne ilişmişti ve etrafı denetleme halinde olmasına rağmen, aklı fikri, gözü hep oradaydı... Zavallı, neredeyse şaşı olacaktı!

Hiçbir şeyi gözden kaçırmamak saplantısı, meğer ne bela şeymiş!.. Ben de adeta heyecanımdan sıyrılmış, ölünün başucunda oynanan bu dokunaklı küçük komediyi gözyaşlarımın arasından seyretmeye başlamıştım. Amatör, yavaşça, hiç fark edilmeyen kıpırdanmalarla masaya yaklaştı. Elini sanki tesadüfen, ciltlerden birinin üstüne koydu, kitabı çevirdi, açtı, kâğıdını yokladı. Gittikçe gözleri parlıyor, yanaklarına kan geliyordu. Kitap büyüsü etkisini gösteriyordu... Sonunda dayanamayarak bir tanesini aldı, bana yavaşçacık:

"M. de Sainte-Beuve için!" dedi, telaş ve şaşkınlık içinde, elinden alırlar korkusu ve belki de M. de Sainte-Beuve'e götürmek için aldığına beni iyice ikna etmek maksadıyla, gayet ağırbaşlı, anlatılması imkânsız bir ciddiyetle:

"Fransız Akademisi üyelerinden!.." diye ekledi ve ortadan kayboldu.

Satılık Ev

Kapının üstüne, geniş aralığından küçük bahçenin kumuyla yolun toprağı birbirine karışan, yerine tıpatıp oturmamış tahta bir kapının üstüne, epey zamandan beri, yaz güneşi altında hareketsiz, sonbahar rüzgârlarında sarsılan, çırpınıp duran bir levha asılmıştı: *Satılık Ev.*

Etrafta o kadar sessizlik vardı ki, bu levhadan evin bomboş olduğu anlamı da çıkarılabilirdi. Ama yine evin içinde oturanlar vardı. Duvarı biraz aşan tuğla bacadan süzülen birazcık mavimtırak duman, tıpkı bu fukara ateşinin dumanı gibi gizli, çekingen ve hazin bir varlığı açığa vuruyordu. Sonra kapının sallanan kanatları arasından, bir satışa çıkarılmanın, bir göçün belirtisi olan o bakımsızlık, boşluk, karmakarışıklık yerine, gayet düzgün sıralanmış taflanlı yollar, üstleri yuvarlak kesilmiş çardaklar, havuzun yanında sulama kovaları, eve dayalı bahçıvan aletleri görünüyordu. Ev, küçük bir merdivenle o bayır aşağı arsası üzerinde dengesini bulmuş, birinci katı gölgeye, zemin katı ise güneşe gelen bir köy evinden başka bir şey değildi. Güneş tarafından bakılınca bir limonluğa benziyordu. Basamaklar üzerinde üst üste duran cam fanuslar, boş, devrilmiş çiçek saksıları, sıcak ve beyaz kumun üstüne sıralanmış mineçiçeği ve ıtır saksıları vardı. Zaten iki üç büyük çınar dışında, bütün bahçe güneş içindeydi. Dalları demir tellerle yelpaze gibi tutturulmuş veya

çardağa sarılmış yemiş ağaçlarının, meyveler daha irileşsin diye biraz yaprakları budanmıştı. Sırık üzerinde çilekler, nohutlar da vardı. Bütün bunların arasında, bu düzen ve bu sükûn içinde, bütün gün bahçe yollarında dolaşan, sabahın serin saatlerinde tarhlara su veren, dalları ve kenarları kesen ve ayıklayan hasır şapkalı bir ihtiyar.

Bu ihtiyar köyde kimseyi tanımıyordu. Köyün biricik sokağında her kapıda duran ekmekçinin arabasından başka, kendisini ziyarete gelen yoktu. Hepsi de pek verimli, meyve bahçesi olmaya pek elverişli böyle bayır üstü arazi peşinde koşan bazı kimseler, zaman zaman, levhayı görünce duruyorlar ve kapıyı çalıyorlardı. Önce evden ses seda çıkmıyordu. İkinci çalışta, bahçenin dibinde bir tahta tabanlı ayakkabı, gürültüsü yaklaşıyor ve ihtiyar kızgın kızgın kapıyı aralıyordu:

"Ne istiyorsunuz?"

"Ev satılık mı?"

Adamcağız kendini sıkarak:

"Evet..." diyordu. "Satılık ama haberiniz olsun, çok para istiyorlar."

Hemen kapıyı örtmeye hazır eliyle de, içeriye girmesinler diye yolu kapıyordu. Bakışları o kadar öfkeli oluyordu ki, daha gözleriyle sizi kovuyor ve bir ejdarha gibi bostanına ve kum döşeli küçük avlusuna bekçilik ederek, kapı aralığından uzaklaşmıyordu. O zaman alıcılar nasıl bir deliye çattıklarını, hem evini satılığa çıkarmanın, hem de aman müşteri çıkmasın diye üzerine titremenin ne biçim bir delilik olduğunu düşüne düşüne yollarına devam ediyorlardı.

Bir gün bu işin aslını öğrendim. Küçük evin önünden geçerken, hararetli hararetli bir konuşma, bir tartışma duydum:

"Satmalısınız baba, satmalısınız... Bize vaat ettiniz..."

İhtiyarın sesi titreye titreye:

"Elbette çocuklarım, benim istediğim de o... Elbette! İşte levha bile astım."

Böylece, Paris'te küçük birer dükkân sahibi olan oğullarıyla gelinlerinin, kendisini bu pek sevdiği yeri elden çıkarmaya zorladıklarını öğrendim. Ne sebeple? Bilmiyorum. Yalnız şu var ki, bunlar işin pek sürüncemede kaldığı kanısına varmışlardı. O günden beri, düzenli olarak her pazar gelip zavallıyı sıkıştırmaya, vaadini tutsun diye zorlamaya başladılar. Toprağın bile bütün bir hafta sürülmekten, ekilmekten yorgun düşüp dinlendiği pazar günlerinin o derin sessizliğinde, olup bitenleri sokaktan pek güzel duyuyordum. Dükkâncılar, bir taraftan kuka oynarken, bir taraftan da aralarında konuşuyorlar, tartışmaya dalıyorlardı. Bu cırlak seslerde para kelimesi birbirine çarpan kaydırak taşları gibi çınlıyordu. Akşam olunca herkes gidiyordu. İhtiyar onları uğurlamak için yolda birkaç adım beraber yürüdükten sonra, hemen geri dönüyor, tam bir hafta rahat edeceğini düşünerek, keyifli keyifli, kocaman kapısını kapıyordu. Bir hafta süreyle ev yine sessizliğe gömülüyordu. Güneşte yanan küçük bahçeden, ağır adımlar altında ezilen veya tırmıkla düzeltilen kumların çıtırtısından başka bir şey duyulmuyordu.

Ama yine haftadan haftaya ihtiyar biraz daha sıkıştırılıyor, biraz daha azaba sokuluyordu. Dükkâncılar her çareye başvuruyorlardı. Adamcağızı kandırmak için küçük çocuklarını birlikte getiriyorlardı.

"Elbette ev satılınca gelip bizimle beraber oturacaksınız büyükbaba. Göreceksiniz, hep bir arada ne güzel günler geçireceğiz!"

Arkasından da fiskoslar, bahçe yollarında bir türlü bitmek bilmeyen gezintiler, yüksek sesle hesap kitaplar. Bir defasında kızlardan birinin:

"Kulübe on para etmez... Yıkıcıya vermekten başka bir şeye yaramaz," diye bağırdığını işittim. İhtiyar, hiç sesini çıkarmadan dinliyordu. Kendisinden sanki ölmüş gibi, evinden de sanki yıkıcıya verilmiş gibi bahsediyorlardı. O, gözleri yaş içinde, kamburunu çıkararak, geçerken alışkanlıkla

koparılıp atılacak bir dal, şurasına burasına dokunulacak bir yemiş arayarak dolaşıyordu. Hayatının bu küçük toprak parçasına kök saldığı o kadar belirgindi ki hiçbir zaman kendini bu yerden söküp koparmaya gücü yetmeyecekti. Nitekim, ne derlerse desinler hareket gününü hep erteliyordu. Yazın, henüz ham ham kokan, biraz mayhoş meyveleri, kirazları, frenküzümleri olgunlaşmaya yüz tutunca, kendi kendine:

"Ürünü toplamayı bekleyelim," diyordu... "Sonra hemen evi satarım."

Fakat ürün alınınca, ağaçlarda kiraz kalmayınca, şeftalilere, sonra üzümlere, üzümlerden sonra da, hemen hemen kar altında toplanan o güzelim muşmulalara sıra geliyordu. Derken kış bastırdı. Kırlar kapkara, bahçe bomboştu. Artık ne geçen var, ne de alıcı. Hatta pazar günleri dükkâncılar bile uğramıyordu. Yağmur ve rüzgârla tersyüz olan o anlamsız levha yol üstünde sallanadursun, ihtiyarın önünde rahat rahat tohumluğunu hazırlayacak, yemiş ağaçlarını budayacak üç koca ay vardı.

Sonunda sabırları tükenen ve babalarının müşterileri kaçırmak için elinden geleni yaptığı kanısına varan çocuklar, bir çare buldular. Gelinlerden biri gelip eve yerleşti. Bu, daha sabah sabah süslenip püslenen, alışverişe alışkın kimseler gibi güler yüzlü, yapmacıktan övgüler düzen, dalkavukçasına tatlı dilli bir dükkâncı karısıydı. Sanki yol onunmuş gibi, kapıyı ardına kadar açık tutuyor, yüksek sesle konuşuyor ve gelip geçenlere:

"Buyurun bakın, satılık ev var!" demek istiyormuş gibi gülümsüyordu.

Artık zavallı ihtiyarda rahat huzur kalmamıştı. Bazen kadının orada olduğunu unutmaya çalışarak, bir ayakları çukurda olup da ölüm korkusunu bastırmak için projeler tasarlamaktan hoşlanan kimseler gibi, sebze tarhlarını belliyor, yeniden tohum atıyordu. Dükkâncı kadın, peşini hiç bırakmıyor ve adamcağızın başının etini yiyordu:

"Aman, neye yarar ki?.. Eller için mi bu kadar zahmete giriyorsunuz?"

İhtiyar hiç cevap vermiyor ve garip bir inatçılıkla işine sarılıyordu. Bahçeyi kendi haline bırakmak, onu gözden çıkarmak, hatta elden çıkarmaya başlamak demekti. Bu sebeple ne yollarda bir avuç ot, ne de gül fidanlarında bir tutam arsız bırakıyordu.

Zaman geçiyor, eve bir türlü müşteri çıkmıyordu. Savaş zamanıydı. Kadın istediği kadar kapıyı açık tutsun, istediği kadar yola göz süzsün, göç arabalarından başka bir şey geçmiyor, içeriye tozdan başka bir şey girmiyordu. Gün geçtikçe kadın biraz daha huysuz oluyordu. Paris'te işinin başına dönmesi lazımdı. Kayınbabasına pek acı sitemlerde bulunduğunu, onunla adeta kavga ettiğini, kapıları küttedek kapadığını duyuyordum. İhtiyar, hiçbir şey söylemeden boynunu büküyor, bezelyelerinin filiz verdiğini, "Satılık ev" levhasının hep aynı yerde olduğunu görerek kendini avutuyordu.

... Bu sene sayfiyeye gelince, evi yine eski yerinde buldum. Fakat ne yazık ki, levhadan eser kalmamıştı. Yırtılmış, çürümüş ilanlar hâlâ duvar boyunca sarkıp duruyordu. Artık iş bitmiş, ev satılmıştı. Koyu renkli koca kapının yerinde, yuvarlak tepeliğiyle, yeşile yeni boyanmış bir kapı, aradan bahçe görünen kafes kafes oymalı bir kapı bulunuyordu. Artık o eski yemiş bahçesinden eser kalmamıştı; ortada burjuva zevkine uygun bir çiçek tarhı, çimen ve şelale perişanlığı vardı. Merdiven sahanlığının önünde sallanıp duran madeni bir büyük yuvarlak bütün bu manzarayı yansıtıyordu. Bu yuvarlakta bahçe yolları çiğ renkli çiçek şeritlerine dönmüştü ve iki yayvan figür alabildiğine genişliyordu: Bir bahçe koltuğuna gömülmüş, ter içinde, kıpkırmızı, şişman bir adamla, bahçe kovasını kaldırarak:

"Kınaçiçeklerine on dört kova su verdim!" diye bağıran, nefes nefese, devanası gibi bir kadın.

Eve bir kat daha çıkmışlar, bahçe duvarlarını yenilemişlerdi. Henüz boya kokan, bu tamir görmüş köşecikte biri piyanoda bütün kuvvetiyle tanınmış kadriller ve dans salonu polkaları çalıp duruyordu. Yola dökülerek temmuzun toz bulutuna karışan ve dinlemesi insanı terleten bu dans havaları, bu kocaman çiçekler ve kocaman karılar curcunası, bu taşkın ve bayağı neşe yüreğimi burkuyordu. Şu bahçede o kadar mutlu, o kadar sakin dolaşan zavallı ihtiyarı düşünüyor ve gelini küçük ticarethaneye ait paracıkların çın çın ettiği yepyeni bir tezgâhın arkasında çalım satarken, onun Paris'te, hasır şapkası ve ihtiyar bahçıvan kamburuyla, canı sıkkın, utangaç, dokunsanız ağlayacak gibi, dükkânın iç tarafında dört döndüğünü gözümün önüne getirebiliyordum.

Noel Hikâyesi – I

Marais'de Bir Noel Yemeği

Marais'de Seltz suyu fabrikatörü Mösyö Majesté, Royale meydanında oturan dostlarının evindeki Noel yemeğinden çıkmış, hafiften şarkı söyleyerek kendi evine dönüyor... Saint-Paul, saat ikiyi çalıyor. Adamcağız kendi kendine:

"Zaman amma da geçmiş ha!" diyor ve acele ediyor. Fakat kaldırım taşları kayıyor, sokaklar karanlık ve arabaların az olduğu devirden kalma bu şeytan alası, eski mahallede bir sürü dönemeç, köşe bucak, kapı önlerinde ata binenler için binek taşları var. Bütün bunlar, özellikle Noel yemeğinde kadeh kaldırmaktan insanın bacakları biraz ağırlaşıp gözleri de etrafı iyi seçmemeye başlayınca, hızlı gitmeye engel oluyor. Sonunda M. Majesté, evine varıyor. Sonradan tekrar boyanmış armasıyla taze yaldız sürülmüş bir levhanın ay ışığında parıldadığı süslü ve büyük bir kapının önünde duruyor. Bu levhayı fabrikasının simgesi haline getirmiştir:

ESKİ NESMOND KONAĞI
GENÇ MAJESTE
SELTZ SUYU FABRİKATÖRÜ

Böylece, fabrikanın bütün sifonlarında, bordrolarında, antetli kâğıtlarında Nesmond ailesinin eski arması pırıl pırıl yanıyor.

Cümle kapısından sonra avlu geliyor, havadar, aydınlık, gündüzün açılınca bütün sokağı ışığa boğan büyük bir avlu. Avlunun dip tarafında, gayet eski, büyük bir bina, siyah, işlemeli, süslü duvarlar, yuvarlak demirli balkonlar, sütunlu taş balkonlar, gayet yüksek, üstleri tepelikli, başlıklı, en yüksek katlara yükselerek her biri çatıda birer küçük çatı halinde beliren pencereler, sonunda çatının üstünde, arduvazların ortasında yuvarlak, zarif, birer ayna gibi süs kordonuyla çevrili küçük pencereler. Sonra yağmurla aşınmış ve yeşil renk bağlamış büyük bir taş merdiven, yukarıda, tavan arasının çıkrığına asılmış sallanan ip kadar siyah ve eğri büğrü, duvarlara tırmanan sıska bir asma. Her tarafta ne olduğunu bilmediğim bir köhnelik, bir dertlilik... Burası eski Nesmond konağıdır.

Gündüzün konağın manzarası değişir. Her yerde, eski duvarlar üstünde *kasa, depo, atölyelere buradan girilir* kelimeleri yaldızla parlar ve duvarları canlandırır, gençleştirir. Demiryollarına ait ağır yük arabaları cümle kapısını sarsar; görevliler, gelen malları teslim almak için, kulakta kalem, taş merdivene gelirler. Avlu sandıklar, sepetler, saman ve çuvalla tıklım tıklımdır. İnsan bir fabrikada bulunduğunu pekâlâ hisseder... Fakat geceleyin, o derin sessizlikte, gölgeleri karışık çatı yığınlarına yansıtıp birbirine karıştıran o kış mehtabında Nesmond'ların eski konağı tekrar saray oluyor. Balkonlar danteller içindedir, iç avlu büyüyor, eski merdivene öyle bölük börçük ışıklar düşüyor ki, boş oyukları ve mihraba benzeyen belirsiz basamaklarıyla bir katedralin köşesini andırıyor.

Özellikle bu gece M. Majesté'ye evi pek azametli geliyor. Bomboş avludan geçerken kendi ayak seslerinden heyecana düşüyor. Merdiven ona muazzam, özellikle çıkılması pek güç görünüyor. Herhalde Noel yemeğinin etkisi olacak... Birinci kata varınca, nefes almak için duruyor ve bir pencereye yaklaşıyor. Eh, tarihi evde oturmak, ne demekmiş, anla-

sın! M. Majesté şair filan değildir, estağfurullah. Ama yine, mehtabın mavi ışıktan bir örtü yaydığı bu güzel asilzade avlusuna, kardan kukuletaları altında kendinden geçmiş çatılarıyla mışıl mışıl uyuyor gibi görünen bu eski derebeyi konağına baktıkça, aklı öteki dünyaya gidiyor:

"Ha? Şayet Nesmond'lar geliverirse..."

O esnada müthiş bir çıngırak sesi duyuluyor. Cümle kapısının iki kanadı birden açılıyor, hem öyle çabuk, öyle şiddetle ki, sokak feneri sönüyor. Birkaç dakika, oracıkta, kapının karanlığında, ne olduğu belirsiz bir sürtünme ve fısıltıdır gidiyor. İçeriye girmek için tartışmalar, itişip kakışmalar oluyor, işte uşaklar, bir sürü uşak, mehtapta pırıl pırıl, her tarafı aynalı saltanat arabaları, kapıdaki hava akımıyla canlanan iki meşale arasında sallana sallana giren tahtırevanlar. Göz açıp kapayıncaya kadar avlu tıklım tıklım doluyor. Fakat merdiven ayağında bu keşmekeş duruluyor. Arabadan inenler birbirlerini selamlıyorlar ve evi biliyorlarmış gibi konuşa konuşa içeriye giriyorlar. Sahanlıkta bir ipek hışırtısı, bir kılıç şakırtısıdır gidiyor. Her yerde pudrayla donuklaşmış ve ağırlaşmış beyaz saçlar; her yerde birazcık titrek, cırlak, net sesler, tınısız gülüşmeler, hafif ayak sesleri. Bütün bu insanların ihtiyar, pek ihtiyar bir halleri var. Silik bakışlar, ölgün mücevherler, küçük farklılıklarla rengi tatlılaşmış, meşalelerin ışığında sevimli bir parıltıyla yanıp sönen işlemeli eski kumaşlar. Bütün bunların üstünde, kılıçlar ve kocaman kasnaklar yüzünden birazcık yapma hissini veren o güzelim reveransların her birinde, başların üzerine bukle bukle oturtulmuş saçlardan yükselen ince bir pudra bulutu dalgalanıyor... Çok geçmeden, bütün evi cinler basmış gibi oluyor. Meşaleler pencere pencere dolaşıyor, merdivenlerden döne döne inip çıkıyor. Çatı arası pencerelerinde bile onların şenlik ve hayat kıvılcımları parıldıyor. Bütün Nesmond konağı gurubun müthiş bir parıltısıyla pencereleri tutuşmuş gibi aydınlanıyor.

M. Majesté, kendi kendine:

"Aman Allahım!" diyor. "Ya evi ateşe verirlerse!.." Sersemliği geçmiş, bacaklarının uyuşukluğunu gidermeye çalışıyor ve acele acele, uşakların büyük bir ateş yaktıkları avluya iniyor. M. Majesté yaklaşıyor, adamlara söz söylüyor. Uşaklar cevap vermiyor ve gecenin dondurucu karanlığında ağızlarından birazcık buğu bile çıkmaksızın, kendi aralarında konuşmaya devam ediyorlar. M. Majesté bu halden hiç memnun değil. Yalnız bir şey, içine birazcık su serpiyor. O da şu: Alevi dimdik bu kadar yükseklere çıkan bu müthiş ateş, sıcaklığı olmayan bir alev, parlayan fakat yakmayan tuhaf bir ateş. Bu yüzden içi rahat eden adamcağız, sahanlıktan geçip depolara giriyor.

Zemin katındaki bu depolar herhalde eskiden mükemmel birer kabul salonu olmalı. Hâlâ bütün köşelerde kararmış yaldız parçaları var. Mitologyaya ait resimler, tavanda fır dönüyor, aynaların etrafını sarıyor ve geçmiş senelerin hatırası gibi belirsiz ve biraz donuk renklerle kapıların üstünde dalgalanıyor. Ne yazık ki, artık ne perde kalmış, ne de eşya. Sepetlerden, kalay başlı sifonlarla dolu kocaman sandıklardan ve camların arkasından kapkara yükselen, dalları kurumuş, ihtiyar bir leylak fidanından başka bir şey yok. M. Majesté içeriye girince, deposunu ışık içinde ve kalabalık görüyor. Selam veriyor, fakat kimsenin aldırış ettiği yok. Kavalyelerinin koluna girmiş kadınlar, saten kaplı kürklerinin altında, kibar kibar naz ve cilvelerine devam ediyorlar. Herkes geziniyor, birbiriyle konuşuyor, şuraya buraya dağılıyor. Gerçekten bütün şu eski ihtiyar markilerde, kendi evlerindeymiş gibi bir hal var. Küçük ve titrek bir gölge, üzerine resim yapılmış bir duvarın önünde duruyor:

"Demek ben buymuşum! Şimdi şu halime bakın!" Ve duvar kaplamalarında peyda olan, alnında bir hilal, ince ve pembe bir Diana'ya gülümseyerek bakıyor.

"Nesmond, gel de armanı gör!" Herkes, altında Majesté ismiyle bir çuvalın üzerine resmedilmiş Nesmond'ların armasına bakarak kahkahayı koparıyor.

"Hah, hah, hah!.. Majesté mi? Fransa'da artık Majesté filan kaldı mı?"

Peşinden de coşkun bir neşe, flüt sesine benzeyen gevrek kahkahalar, havaya kaldırılan parmaklar, cilveleşen ağızlar...

Ansızın birisi bağırıyor:

"Şampanya! Şampanya!"

"Yok canım!"

"Evet, evet... Şampanya bu... Haydi kontes, şöyle hafif bir Noel yemeği yiyelim."

Şampanya sandıkları şey, M. Majesté'nin Seltz suyu. Yalnız havasını biraz fazla kaçmış buluyorlar. Ama ne çıkar? Yine pekâlâ içiyorlar. Bu zavallı gölgeciklerin kafası pek o kadar dayanıklı olmadığı için, Seltz suyunun köpüğü yavaş yavaş onları neşelendiriyor, keyfe getiriyor, dans etmek arzusuna düşürüyor. Menuet'ler düzenleniyor. Nesmond'un getirttiği dört usta kemancı, Rameau'nun hep üçlemelerden ibaret, kıvraklığına rağmen ince ve melankolik bir havasını çalmaya başlıyorlar. Bütün bu ihtiyar kadınların yavaş yavaş dönmeleri ve sırası gelince tempoya uyarak ciddi bir edayla selam vermeleri görülecek şey! Takılarına bir gençlik geliyor; keza sırmalı yelekler, diba elbiseler, elmas tokalı ayakkabılar da gençleşiyor. Duvarlardaki panolar da bu eski havaları duyunca canlanmışa benziyorlar, iki yüz seneden beri duvarın içine tıkılıp kalmış eski ayna da bunları hatırlıyor. Her tarafı çizik çizik, köşeleri kararmış olmasına rağmen, yavaşça aydınlanıyor ve her dans edene, bir esefle içi yanmış gibi, biraz silik, kendi hayalini yansıtıyor. Bütün bu zarafetlerin ortasında M. Majesté rahatsız oluyor. Bir sandığın arkasına büzülüyor ve seyrediyor...

Sonunda ortalık yavaş yavaş ağarmaya başlıyor. Deponun camlı kapılarından avlunun aydınlandığı görülüyor.

Sonra pencere üstleri, daha sonra salonun bir tarafı ağarıyor. Işık geldikçe çehreler siliniyor, birbirine karışıyor. Biraz sonra M. Majesté bir köşede gecikmiş iki küçük kemancıdan başka bir şey göremez oluyor. Gün ışığı dokununca, onlar da uçup gidiyor. Avluya bakınca, yine bir tahtırevan, ama gayet belirsiz bir tahtırevan şekli, zümrütlerle süslü pudralı bir baş, uşakların kaldırım taşları üzerine attıkları bir meşalenin açık cümle kapısından büyük bir gürültüyle içeriye giren bir yük arabasının tekerlekleriyle çıkardığı kıvılcımlara karışmakta olan son ışıltılarını görüyor.

Noel Hikâyesi – II

İlahisiz Üç Ayin

I

"Mantarlı iki hindi dolması ha, Garrigou?.."

"Evet, muhterem peder, mantarla tıka basa doldurulmuş iki adet nefis hindi. Biliyorum, çünkü doldurulurken ben de yardım ettim. Derileri o kadar gergindi ki, kızarırken az kalsın çatlayacaktı..."

"Aman Allah! Ben de mantara bayılırım!.. Çabuk ver şu benim hırkayı Garrigou... Hindiden başka mutfakta daha neler gördün?.."

"Ah, türlü türlü nefis şeyler... Öğleden beri boyuna sülün, çil, yaban horozu yola yola hal olduk. Her tarafta tüyler uçuşuyordu... Sonra efendim, gölden yılanbalıkları, pırıl pırıl sazan balıkları, alabalıklar geldi. Daha..."

"Alabalıklar iri miydi, Garrigou?"

"Nah bu kadar vardı, muhterem peder... Koskocaman!.."

"Aman Allah! Gözümün önüne geldi... Sürahilere şarabı koydun mu?"

"Evet, muhterem peder, sürahilere şarabı koydum... Ama doğrusu bu şarap nerede, az sonra gece yarısı ayinin-

den çıkınca içeceğiniz şaraplar nerede? Şatonun yemek salonunda, her renkten şaraplarla alev alev yanan bütün o sürahileri görseniz! Ya o gümüş sofra takımları, o nakışlı kaplar, o çiçekler, o şamdanlar... Böyle Noel yemeği dünyada bir kere olur... Marki cenapları, civardaki bütün mülk sahibi asilzadeleri davet ettti. Naiple adliye kâtibini hesaba katmaksızın, sofrada en az kırk kişi olacaksınız... Ah muhterem peder, böyle bir sofrada bulunmanız, ne büyük mutluluk!.. O güzelim hindileri bir koklayayım dedim, o mis gibi mantar kokusu bir türlü burnumdan gitmez oldu... Aman Allah!.."

"Haydi evladım, haydi. Sakın oburluk edip de günaha girmeyelim. Hele İsa'nın doğduğu bir gecede... Sen hemen git, mumları yak, ayinin ilk çanını çal. Bak neredeyse gece yarısı olacak. Geç kalmayalım."

Bu konuşma, miladın bin altı yüz şu kadar senesinde, bir Noel gecesi, evvelce bir Barnabit* manastırında başkeşişken şimdi Trinquelage şatosundaki kilisede maaşla papazlık eden muhterem Dom Balaguère ile küçük çömezi Garrigou, daha doğrusu hazretin kendi çömezi Garrigou olduğunu sandığı kimse arasında oluyordu. Böyle diyorum, çünkü ileride göreceğiniz gibi, şeytan o akşam, muhterem pederi adamakıllı kandırıp korkunç bir oburluk günahına sokmak için, ablak yüzlü ve şaşkın suratlı genç çömezin kalıbına girmişti. İşte o, sözde Garrigou (öhö, öhö!), malikâne kilisesinin çanlarına var kuvvetiyle asılırken, muhterem peder de hücresinde sırma işlemeli göğüslüğünü giymekteydi. Zihni daha şimdiden bütün o yemek tasvirleriyle allak bullak olmuş, giyinirken boyuna söylenip duruyordu.

"Kızarmış hindiler... Pırıl pırıl sazan balıkları... Nah bu kadar büyük alabalıklar!.."

---

* 1530'larda Milano'da kurulan bir tarikatın mensuplarına verilen ad.

Dışarıda gecenin rüzgârı, çanların ezgisini dağıta dağıta esiyor ve tepesinde Trinquelage şatosunun eski kuleleri yükselen Ventoux dağının yamaçlarında, karanlığın içinde birtakım ışıklar beliriyordu. Bunlar, gece yarısı ayininde bulunmak için şatoya aileleriyle birlikte gelen çiftçilerdi. Elinde feneriyle baba önde, kadınlar koyu renkli harmanilerine bürünmüş, çocuklar birbirlerine sokularak annelerinin eteğine sığınmış, ilahiler okuya okuya, beş altı kişilik kümeler halinde bayıra tırmanıyordu. Böyle geç vakte ve soğuğa rağmen bütün bu babacan insanlar, ayinden çıkınca, her sene olduğu gibi, mutfaklarda kendileri için kurulan sofralara çökeceklerini düşünerek, keyifli keyifli yürüyorlardı. Ara sıra bu dik yokuşta, önünde meşalecileriyle bir asilzade arabasının camları ay ışığında parlıyor, yahut bir katır, çıngıraklarını sallaya sallaya tin tin gidiyordu. Çiftçiler, etrafı dumanlı fenerlerin ışığında, naiplerini tanıyorlar ve önlerinden geçerken kendisini selamlıyorlardı:

"İyi akşamlar, iyi akşamlar, Maître Arnoton."

"İyi akşamlar, evlatlarım, iyi akşamlar."

Gece aydınlıktı, yıldızlar soğuktan canlanmış gibiydi. Poyraz kasıp kavuruyor, ince ince yağan dolu, ıslatmadan elbiselerin üzerinde kayarak, karlı Noel geceleri geleneğini yaşatıyordu. Bayırın ta tepesine, kuleleri, sivri çatıları, kilisesinin koyu mavi gökyüzüne yükselen çan kulesiyle muazzam bir yığın halinde çöken şato, kafileye bir hedef gibi görünüyor, küçücük ışıklar, dizi dizi, göz kırpıyor, gidip geliyor, bütün pencerelerde yanıp sönüyor ve binanın karaltısında, kâğıt yanınca küllerin arasından uçuşan kıvılcımları andırıyor... Kiliseye gitmek için, asma köprüden ve sur kapısından sonra, meşalelerin ateşi ve mutfaktan dışarıya vuran alevlerle gündüz gibi olmuş, arabalar, uşaklar, tahtırevanlarla tıklım tıklım dolu dış avludan da geçmek gerekiyordu. Dönen kebap şişlerinin tıkırtısı, tencerelerin gürültüsü, karıştırılan billur ve gümüş takımlarının şıkırtısı duyuluyordu. Üstelik

karışık salçalara konulan keskin kokulu otlarla et kızartması kokan ılık bir buğu, papaza, naibe, herkese dedirttiği gibi, çiftçilere de:

"Aman efendim, ayinden sonra ne güzel yemekler yiyeceğiz," dedirtiyordu.

II

Şıngır, şıngır! Şıngır, şıngır!..

Gece yarısı ayini başlıyordu. Şatonun bir katedral yavrusu olan kilisesinde birbirine geçmiş kemerlerle meşe kaplamalarına duvar boyunca işlemeli perdeler ve halılar asılmış, bütün mumlar yakılmıştı... Aman ne kalabalıktı! Aman ne tuvaletler vardı! Bakın, önce ilahicilerin bulunduğu yerin etrafında, oymalı tahta koltuklara kurulmuş, toz pembe tafta elbisesiyle Trinquelage şatosunun sahibi, yanında da bütün asilzade davetlileri. Karşıda markinin ateş renginde diba bir elbise giymiş ihtiyar annesiyle Fransa sarayındaki son modaya göre başına kabartmalı dantelden yüksek bir hotoz geçirmiş genç karısı, kadife kaplı sıraların arkasında bulunuyorlardı. Daha aşağıda siyahlar giymiş, geniş ve sivri uçlu perukaları, matruş yüzleriyle naip Thomas Arnoton ve adliye kâtibi Maître Ambroy, göz alıcı ipekliler ile kılaptanlı Şam kumaşları arasında, ciddi ve vakur kıyafetleriyle göze çarpıyordu. Sonra şişko kâhyalar, uşaklar, arabacılar, vekilharçlar ve bütün anahtarlarını ince gümüş bir halkayla belinden aşağı sallandırmış Barbe kadın geliyordu. Dipteki sıralarda uşaklar, hizmetçi kadınlar ve aileleriyle birlikte çiftçiler vardı. Sonunda daha ötede usulcacık açıp kapadıkları kapının önünde, iş güç arasında zaman zaman bir sofu edası takınmaya gelen ve o kadar mumun ışığıyla, şenlik içinde, havası ılınan kiliseye yemek kokuları getiren aşçı yamakları...

Acaba aşçı yamaklarının küçük beyaz takkeleri mi papazın aklını başından almıştı? Yoksa bu işi Garrigou'nun çıngırağı, hani mihrabın altında:

"Aman çabuk olalım, aman çabuk olalım... Ne kadar erken bitirirsek, o kadar erken sofraya otururuz" der gibi olanca hızıyla çınlayıp duran o azgın küçük çıngırak yapmış olmasın?

Yalnız şu var ki, ne zaman o melun çıngırak çınlasa, papaz, duayı unutuyor ve ziyafetten başka bir şey düşünmüyor. Gözlerinin önüne telaşlı aşçılar, demirci ocağı gibi harıl harıl yanan maltızlar, aralanmış tencere kapaklarından çıkan buğu ve bu buğunun içinde tıka basa doldurulmuş, gergin, kat kat mantarlı iki muhteşem hindi geliyor...

Yahut, imrendirici buğularla harelenmiş tabak tabak yemek taşıyan uşakların dizi dizi geçtiğini ve onlarla birlikte kendisinin de ziyafet için çoktan hazırlanmış büyük salona daldığını görür gibi oluyor. Aman ne manzara! Kendi tüyleriyle süslenmiş tavuslar, kızıl hareli boz kanatlarını açmış sülünler, yakut renginde sürahiler, yeşil dallar arasında pırıl pırıl meyve yığınlarıyla bezenmiş öyle muazzam bir sofra ki, alev alev nur açıyor. Ya Garrigou'nun (evet, evet, o Garrigou!) bahsettiği o harikulade balıklar! Sanki henüz sudan çıkmış gibi pulları sedef sedef, o kocaman burun deliklerine birer tutam kokulu yeşillik sokularak rezene otlarının üzerine yatırılmış. Bu harikulade manzaranın hayali o kadar canlı ki, Dom Balaguère bütün bu nefis yemekleri mihrabın işlemeli örtüsü üzerine, kendi önüne konmuş sanıyor ve iki üç defa *Dominas Vobiscum!* diyeceği yerde ağzından bir *Benedicite** kaçırıveriyor. Bu küçük yanılmalar dışında, muhterem adam, bir tek satır atlamadan, bir tek eğilmeyi ihmal etmeden duasını harfi harfine okuyor. Birinci duanın sonuna kadar her şey oldukça yolunda gidiyor. Fakat bilirsiniz ki, Noel günü aynı papazın birbiri ardı sıra üç dua okuması lazımdır.

---

* Katoliklerin yemeğe başlamadan evvel okudukları bir duanın ilk kelimesi.

Papaz rahat bir nefes alarak, kendi kendine:

"Şükür, bir tanesi bitti," diyor, sonra bir dakika bile kaybetmeden, çömezine, yahut çömezi sandığı kimseye işaret ediyor

Şıngır, şıngır! Şıngır, şıngır!..

Artık ikinci ayin ve ayinle birlikte de Dom Balaguère'in günahı başlıyor. Garrigou'nun elindeki çıngırak, kulağına cıyak cıyak:

"Aman, elini çabuk tut," diye bağırıyor, bu sefer zavallı papaz, yakasını büsbütün oburluk şeytanına kaptırarak, dua kitabına saldırıyor ve şaha kalkmış iştahının hırsıyla sayfaları göçertiyor. Çılgıncasına eğilip kalkıyor, yarım yamalak istavroz çıkarıp tekrar eğiliyor, bir an evvel bitirip de kurtulmak için, bütün hareketlerini kuşa benzetiyor. Kollarını İncil'e uzatıp uzatmadığı, *Confiteor* bölümünde göğsünü yumruklayıp yumruklamadığı bile belli değil. Papazla çömezi arasında kim daha çabuk bırbır edecek diye bir yarıştır başlıyor. Ayetlerle karşılıkları birbirine dolanıyor, birbirini omuzluyor. Zaman almasın diye, ağız açmadan, yarısı gürültüye giden kelimeler, anlaşılmaz mırıltılar halinde sona eriyor.

Oremus Ps... Ps... Ps...

Mea culpa... Pa... Pa...

Her ikisi de fıçıda ayaklarıyla şaraplık üzüm ezen bağcılar gibi, her tarafa sıvalar sıçratarak duanın Latincesini ha bire karıştırıp duruyorlar.

Balaguère:

Don... Scum!.. diyor.

Garrigou da:

Stutuo!.. diye cevap veriyor. Sonra dörtnala gitsinler diye posta arabalarının atlarına takılan çıngırak gibi çınlayıp duran o melun çıngırak da hep kulaklarının dibinde... Bu hızla, ilahisiz bir ayinin ne çabuk hakkından gelineceğini artık siz düşünün.

Papaz nefes nefese:

"Şükür, ikincisi de bitti!" diyor, soluk bile almadan, kan ter içinde, kendini mihrabın basamaklarından aşağı atıyor ve...

Şıngır, şıngır! Şıngır, şıngır!..

Üçüncü ayin de başlıyor. Artık sofraya oturmaya ne kaldı? Fakat heyhat, yemek vakti yaklaştıkça, biçare Balaguère kendini bir sabırsızlık ve oburluk cinnetine kaptırıyor. Gözlerinin önünde hayaller bir kat daha canlanıyor: O pırıl pırıl sazan balıkları, o kızarmış hindiler sanki önünde, neredeyse elini uzatıp... Aman Allahım!.. Yemeklerin dumanı tütüyor, şaraplar mis gibi kokuyor ve küçük çıngırak azgın azgın:

"Aman, elini biraz daha çabuk tut," diye bağırıyor.

Ama elini daha nasıl çabuk tutsun? Dudaklarını kıpırdatır gibi yapıyor. Artık kelimeleri söylediği yok. Şimdi artık Cenabıhakkı dalavereye getirip duayı el çabukluğuyla atlatmaktan başka çıkar yol kalmadı, biçare bu haltı da yiyor. Gittikçe şeytana uyarak evvela bir, sonra bir derken iki ayet atlamaya başlıyor. Derken Tevrat'taki sureyi pek uzun bularak sonunu getirmiyor. İncil'e şöyle bir dokunuyor, *Cracdo*'nun önünden geçiyor, *Pater*'i atlıyor; Önsöz'e uzaktan bir merhaba diyor ve böylece, sıçraya, atlaya, kendini lanetin deryasına atıyor. Peşinden de hep o melun Garrigou (şerrine lanet), ne mükemmel bir anlayışla kendisine tempo tutuyor, ayin göğüslüğünü düzeltiyor, yaprakları ikişer ikişer çeviriyor, sıralara çarpıyor, sürahileri deviriyor ve hiç durmadan, o küçük çıngırağı gittikçe daha kuvvetli, gittikçe daha hızlı sallayıp duruyor.

Kilisede bulunanların şaşkınlığını görmelisiniz! Bir kelimesini bile işitmedikleri ayini papaza adım uydurarak takip etmek zorunda kaldıkları için, kimi kalkarken, kimi diz çöküyor; kimi otururken, kimi ayakta duruyor. Bu garip ayinin bütün safhaları, türlü türlü vaziyetlerle safları biribine katı-

yor. Ötede, gökyüzünün yollarında küçük ahıra doğru süzülen Noel yıldızı, bu hengâmeyi görünce, dehşetinden sararıp soluyor.

İhtiyar markiz, şaşkın şaşkın, hotozunu sallayarak:

"Papaz pek acele ediyor. Yetişemiyorum," diye mırıldanıyor.

Maître Arnoton, çelik çerçeveli kocaman gözlükleri burnunda, acaba nereye geldik diye ha bire dua kitabını karıştırıp duruyor. Ama gerçekte, akılları fikirleri hep ziyafete takılıp kalan bu babacan insanlar, ayinin böyle posta arabası süratiyle yapılmasına kızmıyorlar. Dom Balaguère, güler yüzle cemaate dönüp var kuvvetiyle, *İte, missa est*, diye bağırınca, bütün kiliseden öyle neşeli, öyle şakrak bir *Deo gratias* cevabı yükseliyor ki, insan kendisini adeta Noel yemeği sofrasına oturmuş da ilk kadehi parlatıyor sanıyor.

III

Beş dakika sonra asilzade takımı, ortalarında papaz, büyük yemek salonunda oturmuşlardı. Baştan başa donanan şato, şarkılar, haykırışmalar, gülüşmeler, gürültülerle çın çın çınlıyordu. Muhterem dom Balaguére, çatalını bir çilkuşunun kanadına saplıyor ve işlediği günahın vicdan azabını kadeh kadeh yuvarladığı papanın şarabıyla o canım et suyunda eritiyordu. Mübarek adam, o kadar yiyip içti ki, daha o gece tövbe ve istiğfara zaman bulamadan, fücceten göçüverdi. Sonra sabah sabah, henüz geceki şenliklerin gürültüsüyle çalkanan cennete varınca, nasıl karşılandığını artık siz düşünün...

Rabbülalemin olan hâkimimutlak ona:

"Yıkıl karşımdan," dedi, "seni gözüm görmesin, günahkâr adam. Suçun o kadar büyük ki, faziletle geçirdiğin bütün ömrünü unutturmaya yeter... Benden bir gece duası çalarsın ha!.. Peki öyle ise, yerine senden üç yüz dua isterim. Bu

üç yüz Noel ayinini kendi kilisende, senin yüzünden ve seninle birlikte günaha girenlerin huzurunda tamamlamadıkça sana cennete girmek yok."

... İşte, Dom Balaguère'in gerçek efsanesi bu... Zeytinler, diyarında bunu böyle anlatırlar. Bugün Trinquelage şatosunun yerinde yeller esiyor, ama kilisesi Ventoux dağının ta tepesinde, yemyeşil bir meşe korusu içinde hâlâ dimdik duruyor. Rüzgâr, rezeleri düşmüş kapısını çat çat vurur, eşiğini otlar bürümüştür. Mihrabının köşelerinde, renkli camları çoktan dökülmüş yüksek pencerelerinin aralıklarında kuş yuvaları vardır. Ama yine, anlatılanlara bakılırsa her sene Noel'de, bu harabeler arasında, ne olduğu bilinmeyen bir ışık dolaşır dururmuş. Köylüler de, açıkta, hatta rüzgâr ve kar altında yanan, göze görünmez mumların aydınlattığı bu kilise hayaletini uzaktan seyrederlermiş. Siz isterseniz gülün ama, o civarın bağcılarından, herhalde Garrigou'nun oğullarının soyundan Garrigue adlı biri bana şunu anlattı: Bir Noel gecesi fazlaca kaçırmış da, Trinquelage taraflarında, dağ başında yolunu şaşırmış. Bakın neler görmüş: Saat on bire kadar bir şeyler olmamış. Her taraf ıssız, sönük ve hareketsizmiş. Gece yarısına doğru, ansızın çan kulesinin tepesinde çanlar çalmaya başlamış. Ama öyle ölgün, öyle bitkin bir çan sesi ki, on fersahlık yerden geliyor sanki. Arkasından bizim Garrigue, tepeye çıkan yoldan ışıkların titreştiğini, belirsiz gölgelerin kımıldandığını görmüş. Kilisenin kapısı önündeki dehlizden kulağına ayak sesleri ve şöyle fısıltılar gelmiş:

"İyi akşamlar, Maître Arnoton!"

"İyi akşamlar evlatlarım, iyi akşamlar!"

Herkes içeriye daldıktan sonra, bizim bağcının gözü pek, yavaşça yaklaşmış, kırık kapıdan bakınca tuhaf bir manzara görmüş. Önünden geçip kiliseye giren bütün o adamlar, sanki eski sıralar hâlâ varmış gibi, ilahicilere ayrılan yerin etrafına, kilisenin içine sıralanmışlar. Tentene hotozlarıyla dibalar giymiş güzel hanımlar, tepeden tırnağa sırmalar içinde

asilzadeler, tıpkı dedelerimizin giydiği gibi iri çiçekli setreleriyle çiftçiler... Hepsi de ihtiyar, solgun, tozlu, bitkin bir halde... Ara sıra, kilisenin her zamanki misafirleri olan gece kuşları, bu kadar ışıktan uykuları kaçarak, sanki tülbent içinde yanıyormuş gibi alevleri dimdik, fakat belirsiz çıkan büyük mumların arasında uçuşuyorlarmış. Garrigue'in en çok tuhafına giden şey, burnunda çelik çerçeveli iri gözlükler bulunan birinin haliymiş. Gece kuşlarından biri adamın kocaman siyah perukasının üstünde, ayağını ökseye kaptırmış gibi, dimdik durur ve boyuna sessiz sessiz kanat çırparmış, adam da ikide bir başını sallarmış.

Dip tarafta sırması kararmış cüppesiyle bir papaz, bir kelimesi bile işitilmeyen dualar okuyarak mihrabın önünde gidip gelirken, çocuk boyunda küçücük bir ihtiyar, ilahicilere ayrılan yerin ortasında diz çökmüş, tokmağı kopuk, sesi çıkmayan bir çıngırağı sürekli sallar dururmuş... Hiç şüphe yok, bu papaz, üçüncü ilahisiz duasını okuyan bizim Dom Balaguère olacak.

Papa Öldü

Çocukluğumu, pek kalabalık, pek kıpır kıpır bir nehrin ikiye böldüğü büyük bir taşra şehrinde geçirmiştim. Orada pek erkenden kendimi yolculuk arzularına, su üzerinde yaşamak hevesine kaptırdım. Özellikle Saint-Vincent köprüsü yanında bir rıhtım köşesi vardı ki, bugün bile içim titremeden hatırlayamam. Bir serenin ucuna çivilenmiş *Cornet, kiralık kayıklar* levhası, ıslaklıktan kaypak ve kapkara, bir ucu sulara dalan küçük merdiven, göz alıcı renklerle yeni boyanmış, kıçlarına beyaz harflerle yazılı *Sinekkuşu, Kırlangıç* kabilinden güzel isimlerle hafiflemiş gibi, borda bordoya yavaşça sallanarak iskelenin altına dizilen küçük kayıklardan oluşan filo hâlâ gözlerimin önündedir.

Sonra, şeve dayalı, kurumakta olan, üstübeçten pırıl pırıl, uzun küreklerin arasında, boya kovası, kocaman fırçalarıyla, kara yağız, çatlak, serin rüzgârlı bir akşamüstü nehir gibi binlerce küçük çukurla çizgi çizgi olmuş suratıyla dolaşan Cornet baba... Ah o Cornet baba! O benim çocukluğumun şeytanı, acı ihtirasım, günahım, vicdan azabımdı. O kayıklarıyla beni ne günahlara sokmuştu! Mektepten kaçıyordum, kitaplarımı satıyordum. Öğleden akşama kadar kayıkla gezebilmek için neler satmazdım ki!

Bütün defterlerim kayığın dibinde, ceket çıkmış, şapka enseye itilmiş, saçlar sudan gelen meltemin esintisiyle karma-

karışık, kendime eski bir deniz kurdu süsü vermek için kaşlarımı çatarak küreklere asılıyordum. Şehir sınırları içinde kaldığım sürece her iki sahilden aynı uzaklıkta bulunuyor, nehrin tam ortasından hiç ayrılmıyordum. Eh, ne olur ne olmaz, belki sahillerde bu eski deniz kurdunun kim olduğunu tanıyanlar çıkar diye. Yan yana gelen, birbirinden yalnız ince bir köpük şeridiyle ayrılarak çarpışmaktan kurtulan kayıkların, salların, yüzen kütüklerin, çatanaların o müthiş hareketine katılmak, benim için ne büyük bir zaferdi. Akıntıya arka vermek için dönen ağır gemiler de vardı... Onların bu dönüşü bir sürü kayığı tedirgin ederdi.

Ansızın bir vapurun çarkları yanı başımda suları karıştırmaya başlardı, yahut ağır bir gölge üzerime doğru gelirdi. Bir elma gemisinin baş tarafı yanıma sokulurken kısık bir ses bana:

"Varda, yumurcak!" diye seslenirdi. Ben de sokak hayatının küreklerimin altına omnibus hayallerini seren bütün o köprüleriyle, bütün o geçitleriyle ikide bir kestiği o nehir hayatının karşılıklı akışına saplanarak, ter döker, çırpınır dururdum. Köprü ayaklarında akıntı pek yaman olurdu. Hele anaforlar, girdaplar, meşhur *Aldatan Ölüm* kuyusu! Bütün bunların arasından, dümende kimse olmaksızın, on iki yaşın kol kuvvetiyle yol bulmak, öyle ufak tefek bir iş değildi tabii.

Bazen talihim olur *zincir*'e rast gelirdim. Hemen arkasına taktığı dizi dizi mavnaların en sonundakine ip atar ve kürekler hareketsiz, süzülen kanatlar gibi gergin, nehri uzun köpük şeritleri halinde kesen ve her iki sahilin ağaçlarını, rıhtımlardaki evleri arkaya doğru koşturan o sessiz sürate kendimi bırakıverdim... Önümde, uzaktan, pek uzaktan pervanenin o tekdüze dönüşü, alçak bacasından incecik bir duman yükselen bir mavnadan da bir köpek havlayışı kulağıma gelirdi. Bütün bunlar bende uzun bir yolculuk, gerçek bir gemi hayatı vehmini yaratırdı.

Ne yazık ki zincire rastlamak, bana pek seyrek nasip olurdu. Çok defa güneşin alnında kürek çekmek, boyuna küreklere asılmak gerekirdi. Ah o nehire kurşun gibi dikine çöken öğle zamanları. O güneş beni hâlâ yakıyor gibi gelir bana. Her taraf yanar, her şey pırıldardı. Suların üstünde dalgalanan ve her kımıldanışta titreşen bu göz kamaştırıcı ve ses verici atmosferde, nehre hemen dalıp çıkan küreklerim, yedekçilerin sudan sırsıklam çektikleri ipler, yüze cilalı gümüş parlaklığında ışıklar çıkarırdı... Gözlerimi yumarak küreklere asılırdım. Bazen, sarf ettiğim kuvvete bakarak, kayığımın altından suyun nasıl kaydığını hissederek gayet hızlı gittiğimi sanırdım. Fakat gözlerimi açıp da başımı kaldırınca, karşımdaki sahilde hep aynı ağacı, hep aynı duvarı görürdüm.

Sonunda sıcaktan kan ter içinde, yorgunluktan bitkin düşerek şehirden çıkmaya muvaffak olurdum. Nehir kenarındaki banyoların, çamaşırcı gemilerinin, iskele dubalarının gürültüsü azalırdı. Genişleyen sahillerde köprüler seyrekleşirdi. Dış mahallelerin birkaç bahçesi, bir fabrika bacası, uzaktan uzağa sulara yansırdı. Ufukta yeşil adalar titreşirdi. Artık güçten düşerek sahile, uğultulu sazların arasına gelip yanaşırdım. Orada güneşten, yorgunluktan, yıldız yıldız sulardan kocaman sarı çiçekler çıkaran o ağır sıcaktan sersemleyen eski deniz kurdunun saatlerce burnu kanardı. Bütün yolculuklarımın sonu böyle olurdu. Ama ne yaparsınız? O kadar hoşuma giderdi ki!

Asıl müthişi, şehre dönüş, eve dönüştü, istediğim kadar çalakürek döneyim, hep geç kalırdım, okulun dağıldığı saatten çok sonra gelirdim. Ortalığın kararmakta olduğunu hissetmek, alacakaranlıkta ilk havagazı fenerleri, herkesin evine dönüşü, her şey, duyduğum korkuları, vicdan azabını artırırdı. Rahat rahat evlerine dönenlere bakarak haset ederdim. Kafam ağırlaşmış, güneşle, suyla dolmuş, kulaklarımın içinde kavkı uğultularıyla, söyleyeceğim yalanın kırmızısı suratıma vurmuş, tabana kuvvet koşardım.

Çünkü her defasında, kapı aralığında beni bekleyen o müthiş "Nereden geliyorsun?"a cevap bulmak lazımdı. Beni en çok korkutan da, dönüşteki bu sorguydu. Hemen oracıkta, kapının önünde, ayak üstünde cevap vermem, daima bir masal hazırlamam, söyleyecek bir şeyler bulmam gerekliydi. Hem öyle şaşırtıcı, öyle akıllara hayret verici şeyler bulup söylemem gerekliydi ki, beni sorguya çekenlerin ağzı bir karış açık kalsın da sorguya devam edemesin. Böylece içeriye girecek ve nefes alacak zaman bulabiliyordum. Bunun için de kıvırmadığım yalan kalmıyordu. Afetler, ihtilaller, müthiş şeyler, şehrin bir tarafının yanması, tren köprüsünün nehire çökmesi, neler neler uydurmuyordum. Fakat uydurmalarımın en zorlusu şöyle oldu:

Bir akşam eve pek geç dönüyordum. Bir saatten beri beni bekleyen annem merdivenin başında yolumu gözetliyormuş. Beni görünce:

"Nereden geliyorsun!" diye bağırdı.

Bir çocuğun kafasında meğer ne şeytanlıklar olurmuş! Hiçbir şey düşünmemiş, hiçbir şey hazırlamamıştım. Eve çok hızlı dönmüştüm... Birdenbire kafama çılgınca bir fikir geldi. Anneciğimin pek dindar, Romalı bir kadın kadar dini bütün bir Katolik olduğunu biliyordum. Kendisine büyük bir heyecanla nefes nefese kalmış gibi:

"Ah anneciğim... Bilseniz!" dedim.

"Ne olmuş?.. Yine neler oldu?"

"Papa ölmüş."

Zavallı anneciğim:

"Papa ölmüş!" diye tekrarladı ve bet beniz uçmuş, duvara dayandı. Başarımdan ve yalanın büyüklüğünden biraz ürkerek hemen kendi odama geçtim. Ama yine yalanımda sonuna kadar ayak diremek cesaretini gösterdim. O gecenin içli bir yas gecesine döndüğünü hatırlarım. Babam gayet düşünceli, annem pek bitkindi... Sofrada herkes pesten konuşuyordu. Ben ise hep yere bakıyordum. Bu genel üzüntü içinde

bizim haylazlık o kadar güme gitmişti ki, kimsenin aklına hesap sormak gelmiyordu.

Herkes o zavallı IX. Pius'un iyi taraflarını anlatmaya can atıyordu. Sonra konuşma yavaş yavaş, papalar tarihine daldı. Rose teyze VII. Pius'tan bahsetti. Onu, etrafında jandarmalar, bir posta arabasının içinde güneyden geçerken gördüğünü pek iyi hatırlıyordu, imparatorla aralarında geçen o meşhur *Comediante! Tragediante!* sahnesi tekrar anlatıldı. Bu müthiş sahneyi, hep aynı ses iniş çıkışlarıyla, hep aynı jestlerle, o aile geleneklerinin kuşaktan kuşağa devredilen ve manastır hikâyeleri gibi, çocukça ve yerel, sürüp giden o basmakalıpçılığı içinde tam yüzüncü defadır dinliyordum.

Ama ne olursa olsun, hikâye bana hiç bu kadar cazip gelmemişti. İki yüzlülükle içimi çekerek, sorular sorarak, yapmacık bir ilgiyle dinliyor ve hep kendi kendime:

"Yarın sabah papanın ölmediğini öğrenince o kadar memnun olacaklar ki, kimse beni paylamaya cesaret edemeyecek," diyordum.

Ben bunları düşünürken, gözkapaklarım kendiliğinden kapanıyor ve gözlerimin önüne, Saône nehrinin sıcaktan ağdalaşmış köşeleriyle mavi boyalı küçük kayıklar, her yöne fırt fırt koşuşan ve cam gibi suyu elmastıraş gibi çizik çizik eden su örümceklerinin kocaman ayakları geliyordu.

Yemek Tabloları

Balık Çorbası (La Bouillabaisse)

Madeleine adasına doğru, Sardunya sahillerini takip ediyorduk. Bir sabah gezintisi. Kürekçiler yavaştan alıyorlardı. Kayığın kenarından eğilerek, bir kaynak gibi şeffaf, ta dibine kadar gün işleyen denize bakıyorum. Denizanaları, denizyıldızları yosunların arasına uzanmışlardı. Kocaman böcekler, uzun kıskaçlarını ince kuma yaslamış, hareketsiz uyuyorlardı. Bütün bunları on sekiz-yirmi ayak derinlikte, adeta billur bir akvaryum içindeymiş gibi görüyordum. Kayığın başında, ayakta, elinde uzun ve ortasından yarık bir kamış tutan bir balıkçı, kürekçilere:

"Piano... Piano*" diye işaret ediyor ve ansızın kamışının yarığına geçirdiği güzel bir böceği havaya kaldırıyordu. Böcek, henüz uykulu bir dehşet içinde kıskaçlarını uzatıyordu. Yanı başımda bir başka gemici, çıtasını dümen suyuna bırakıveriyor ve ölürken binbir parlak ve hareli renk bağlayan harikulade küçük balıklar tutuyordu. Bu adeta bir prizmadan görülen bir can çekişme.

Balık tutma işi bitince, boz renkli yüksek kayalıklar arasına yanaşılıyor. Derhal, güneşin altında alevi solgun çıkan

---

* Yavaş yavaş.

bir ateş yakılıyor. Kırmızı renkte küçük toprak çanaklara kocaman ekmek dilimleri konuyor ve herkes burun delikleri açılmış, çanağını uzatarak tencerenin etrafına diziliyor... Acaba manzaradan mı, ışıktan mı, o gökyüzü ve deniz ufkundan mı, bilmiyorum. Fakat hayatımda o böcek çorbasından daha lezetli bir şey yememişimdir. Sonra kumsalda ne nefis bir uyku! Denizin salıntısıyla dolu bir uyku, kapanan gözlerde hâlâ binlerce küçücük dalganın pul pul pırıldayarak titreştiği bir uyku.

Aioli

İnsan kendini, neredeyse Sicilya denizi kıyılarında, Theokritos devrinin bir balıkçı kulübesinde sanacaktı. Halbuki sadece Provence'ta, Camargue adasında bir balık kolcusunun evindeydik. Sazdan bir kulübe, duvarlarda asılı ağlar, kürekler, tüfekler, bir tuzakçının, bir kara ve su avcısının avadanlığı gibi bir şeyler. Rüzgârla bir kat büyümüş geniş bir ova peyzajını çerçeveleyen kapının önünde kolcunun karısı, diri diri, canım yılanbalıklarını temizliyordu. Balıklar, güneşin altında çırpınıyorlardı ve ötede esintilerin beyaz ışığında sıska ağaçlar, yapraklarının solgun tarafını göstererek eğiliyor, kaçacakmış gibi oluyordu. Bataklıklar, kırılmış bir aynanın parçaları gibi, yer yer sazların arasından parıldıyordu. Biraz daha ötede kıvılcımlı uzun bir çizgi ufku kapatıyordu. Orası Vaccarès gölüydü.

Boğumlu kütüklerin parlak parlak, çıtırdaya çıtırdaya yandığı kulübede kolcu, dindarane bir halle, havanda sarmısak dövüyor ve içine de damla damla zeytinyağı akıtıyordu. Çatı arasına çıkan merdivenin en geniş yeri kapladığı bu daracık kulübede, küçük bir tahta masanın etrafında, arkalıksız uzun iskemlelere oturarak, yılanbalıklarının yanı sıra *aioli*'yi yedik. Daracık odanın etrafında rüzgârların, acele acele göç eden kuş sürülerinin geçip gittiği muazzam bir ufkun varlığı hissediliyordu. Kulübeyi saran uzaklıklar, at ve sığır

sürülerinin bazen çın çın öten, bazen de uzaklarda hafifleyen ve bir mistral esintisiyle savrularak, ancak dağınık ve boğuk notalar gibi gelen çıngırak sesleriyle ölçülebiliyordu.

Kuskus

Cezayir'de, Şelif ovasında bir ağaya misafirdik. Ağanın evi önünde bizim için kurulan büyük otağdan, muhteşem bir gurubun erguvanı kararan, eftatun-siyah bir yarı matem gecesinin etrafa indiğini görüyorduk. Gecenin serinliğinde, aralık çadırın ortasında, hurma ağacından Kabiliye işi bir şamdanın kolları ucunda, titremeden, dikine yükselen alevler, gece böceklerini, ürkek kanat çırpınışlarını ışığa çekiyordu. Hasırların üzerine çepeçevre bağdaş kurmuş, sessiz sessiz yemek yiyorduk! Sofraya bir sırığın ucunda getirilen, pırıl pırıl yağ içinde bütün koyunlar, balla yapılmış tatlılar, gül reçelleri ve sonunda kocaman bir tahta çanak içinde, nar gibi pişmiş tepeleme dolu kuskus pilavı, üzerine konmuş piliçler geldi.

Bu aralık gece iyice bastırmıştı. Etrafı saran tepelerin üstünden, içine bir yıldız girmiş bir doğu hilali yükseliyordu. Çadırın önünde, açıkta büyük bir ateş yanıyordu. Oyuncular ve çalgıcılar ateşi çepeçevre sarmıştı. Çıplak vücuduna eski bir hafif piyade alayı seferesi geçirmiş, bütün çadırın üzerinde gölgeler koşturarak sıçrayan dev gibi bir zenciyi hâlâ hatırlıyorum... Bu yamyam dansı, acele bir tempoyla nefes nefese soluyan o küçük Arap darbukaları, ovanın her tarafından birbirine seslenen çakalların cırlak ulumaları arasında o insan kendini vahşiler diyarında hissediyordu. Ama yine çadırın –göçebe kabilelerin hareketsiz bir direğe çakılı bir yelkene benzeyen bu barınağının– içinde ağa, beyaz yünden bornozuna sarınmış, bana eski çağların bir canlanması gibi görünüyor ve ciddi bir edayla kuskusunu yerken, bu milli Arap yemeğinin Kutsal Kitap'ta bahsi geçen kudret helvası olabileceği aklıma geliyordu.

Polenta

Bir kasım akşamı Korsika sahilindeyiz. Müthiş bir yağmur altında, tamamıyla ıssız bir yere yanaşıyoruz. Lucques'lü kömürcüler, bize ateşin yanında yer veriyorlar. Sonra yerli bir çoban, sırtına teke postu geçirmiş, bir tür yaban adamı, bizi kulübesine *polenta* yemeğe davet ediyor. Eğilerek, büzülerek, içinde ayakta durulamayacak kadar basık bir kulübeye giriyoruz. İçerdeki duman, kulübenin tavanındaki deliğe doğru yükseliyor, sonra yağmur ve rüzgâr bastırınca, tekrar her tarafa yayılıyor. Küçük bir lamba, bir Provence kandili bu boğucu havada ürkek ürkek gözünü açıyor. Duman biraz hafifleyince, bir kadınla çocuklar meydana çıkıyor ve ta dipte bir domuz homurdanıp duruyor. Odada kazalardan kalma döküntüler, gemi parçalarıyla yapılmış bir sıra, üstünde bir nakliye şirketinin harfleri bulunan tahta bir sandık, bir pruvadan kopma, deniz suyunda bir hayli çalkalanmış, boyalı tahtadan bir denizkızı başı.

Polenta, berbat bir şey. İyi ezilmemiş kestaneler küf kokuyor. Sanki uzun süre ağaç altında kalıp yağmur yemişler gibi. Arkasından, serseri keçileri hayal ettiren yabani kokusuyla milli *bruccio* geliyor... Biz burada koyu bir İtalyan sefaleti içindeyiz. Ev yok, barınak var. İklim o kadar güzel, geçim o kadar kolay ki! Sel gibi yağmur yağan günlerde böyle bir kovuk yeterli. Mademki dam altı hapishane demekmiş ve insan ancak güneşin alnında hoşça yaşayabilirmiş, dumana, ölü gözü gibi yanan lambaya kim aldırış eder?

Deniz Kenarında Hasat

Sabahtan beri Brötanya sahillerinin o girintili çıkıntılı yerleri, burunları, yarımadaları içinde boyuna bizden kaçan denizin peşine düşmüş, ovada dolaşıp duruyorduk.

Zaman zaman ufukta daha koyu ve daha hareketli bir gökyüzü parçası gibi lacivert bir köşe açılıyor, fakat pusu ve Chouannerie* hatıralarını uyandıran bu dolambaçlı yolların keyfi yüzünden, bir an görünen o manzara tekrar kayboluyordu. Böylece sokakları karanlık, Cezayir sokakları gibi dar, gübre, kaz, öküz ve domuz yavrularıyla tıkanmış, eski ve kaba saba bir köye vardık. Evler, yukarısı yuvarlak, kenarları beyaz, üstlerinde kireçle yapılmış birer haç işareti bulunan alçak kapıları ve ancak bol rüzgârlı memleketlerde görüldüğü gibi uzun bir çapraz çubukla pekleştirilmiş pancurlarıyla kulübeye benziyordu. Ama yine bu küçük Brötanya köyünün pek kuytu, havasız ve sakin bir hali vardı, insan kendini denizden yirmi fersah uzakta hissediyordu... Fakat kilise meydanına çıkınca kendimizi göz kamaştırıcı bir ışık, müthiş bir hava akımı, sonsuz bir dalga gürültüsü içinde bulduk. Karşımızda okyanus, o muazzam, uçsuz bucaksız okyanus, serin ve tuzlu kokusu, yükselen denizin sahile her atı-

* Brötanya ve havalisindeki köylülerin 1793'te Fransız cumhuriyetine karşı giriştikleri isyan hareketleri.

lan dalgadan çıkardığı o kuvvetli nefesi vardı. Köy ilerliyor, rıhtımın kenarında yükseliyor ve dalgakıran birkaç balıkçı kayığının demirli bulunduğu küçük bir limana kadar yolu izliyordu. Kilise, çan kulesini nöbetçi gibi dalgaların yanına dikmiş, etrafını da, bu toprak parçasının sonu olarak, eğrilmiş haçları, karmakarışık, yabani otları ve taş sıraların dayandığı alçak ve aşınmış duvarıyla mezarlık sarmış.

Gerçekten, kayalıklar arasında kaybolmuş, hem denizci, hem çiftçi haliyle pek çekici bu küçük köyden daha nefis, daha ücra bir yer bulmak imkânsız. Hepsi de ya balıkçı yahut çiftçi olan bura halkı yabancıyı pek isteksiz, pek kaba karşılıyor, kimseyi evlerinde misafir etmeye yanaşmıyorlar, tersine. Ama yine yavaş yavaş insana alışıyorlar. Bu asık suratlı karşılamaların ardında saf ve iyi kalpli adamlar görünce, hayrete düşmemek elden gelmiyor. Bunlar, memleketlerine, o taşlık ve sert yolları güneş altında bile bakır veya kalay parıltılarıyla pul pul olmuş, kapkara bir renk bağlayacak kadar madeni toprağa pek benziyorlar. Bu kayalık araziyi açığa vuran sahil pek sert, haşin ve diken diken. Çöküntüler, yalçın ve dik falezler, denizin oyup da içine daldığı ve kükrediği mağaralar. Sular çekilince, göz alabildiğine, karaya vurmuş dev boyunda amberbalıkları gibi, dalgalar arasından parlak ve köpükle beyazlaşmış canavar sırtlarını çıkaran kayalar görülüyor.

Garip bir zıtlıkla, sahilden ancak iki adım ötede, çit boyunda ve böğürtlenlerle yemyeşil küçük duvarların birbirinden ayırdığı buğday ve kaba yonca tarlaları, bağlar uzanıyor. Yüksek falezlerden, taşlara sımsıkıya bağlanmış iplerle içine inilen o uçurumlardan, köpüklü dip kayalarından insanın başı dönünce, gözler ovaların tekdüzeliğinde, sevimli ve cana yakın tabiatta dinleniyor. Patika dönemeçlerinde, çatıların aralarında, duvarların gediğinde, dar bir yolun ucunda daima hazır ve nazır bulunan denizin mavimtırak yeşil fonu üstünde, çiftlik hayatının en önemsiz ayrıntısı bile büyüyor.

Horozların ötüşü daha keskin, adeta daha uzaklara gidiyor. Fakat en güzeli, ürünün deniz kenarında öbek öbek olması, mavi dalgaların üstünde altın sarısı harman yığınları, üzerine değneklerin tempoyla indiği başak demetleri ve dik kayalıklarda, rüzgârın estiği yöne dönerek, adeta sihir yapar gibi jestlerle, havaya kaldırdıkları ellerinin arasından buğdayın samanını savuran o kadın kümeleri. Deniz rüzgârı samanı götürüp havada uçururken, buğday taneleri düzenli ve gür bir yağmur halinde yere düşüyor. Kilise meydanında, rıhtımda, büyük balık ağlarının, deliklerine sarılmış deniz bitkileriyle, serilerek kurumakta olduğu dalgakıranda bile harman savruluyor.

Bu esnada, kayaların altında, yükselen denizin zaman zaman yayılıp boşalttığı o tarafsız alanda bir başka hasat yapılıyor. Bu, deniz yosunu rekoltesi. Sahile yayılan her dalga, türlü yosunlardan ve deniz bitkilerinden eğimli bir çizgi halinde izini bırakıyor. Rüzgâr esince yosunlar, fışırtıyla, bütün kumsal boyunca yuvarlanıyor ve denizin kayalıklardan çekildiği en uzak yerlere kadar, bu uzun ve ıslak saç yığınları yapışıp kalıyor. Bunları ağır demetler halinde topluyorlar ve demetleri de sahile, ölen balığın veya solan bitkinin o garip harelenişleriyle, denizin bütün renklerini koruyan koyu, menekşe moru harman yığınları halinde üst üste koyuyorlar. Bu yığınları kuruyunca yakıyorlar ve onlardan soda çıkarıyorlar.

Bu garip hasat, deniz alçalırken, suların çekilirken bıraktığı o binlerce küçük ve berrak gölün arasında, çıplak ayakla yapılıyor. Kadın erkek, çoluk çocuk, ellerine uzun tırmıklar alarak o kaypak kayaların arasına giriyorlar, yolları üzerinde ürken yengeçler kaçıyor, pusuya giriyor, yere yapışıyor ve kıskaçlarını uzatıyor, şeffaf karidesler de bulanık suyun renginde gözden kayboluyor. Tırmıkla çekilen, toplanan yosunlar, öküz koşulmuş arabalara yükleniyor. Boyunduruğa vurulmuş öküzler, başlarını eğe eğe, bu inişli yokuşlu ara-

zide arabayı zahmetle çekiyorlar. Ne tarafa dönseniz, hep bu çeşit arabalar görürsünüz. Bazen, pek sarp patikalardan geçilerek varılan, hemen hemen içine girilmesi imkânsız yerlerde, sarkık ve sırsıklam bitkilerle yüklü bir beygiri dizgininden çekip götüren bir adam peyda olur. Çocukların da sedye gibi taşıdıkları çapraz sırıklar üstünde bu deniz hasadından ne toplamışlarsa alıp gittiklerini görürsünüz. Bütün bunlar melankolik ve insana heyecan veren bir manzara oluşturur. Dehşet içinde kalan büyük martılar bağırışarak yumurtalarının etrafında uçarlar. Deniz, hep karşıdan tehdit etmektedir. Bu görünümün heybetini tamamlayan şey, tarlalarda olduğu gibi dalganın bıraktığı izlerde yapılan bu hasat sırasında da sessizlik, cimri ve inatçı tabiatın karşısında bir yığın insanın emeğiyle dolu etkin bir sessizlik hâkimdir. Zaman zaman öküzlere bir seslenme, mağaraların içinde çın çın öten keskin bir "trrr", işte bütün kulağıma gelen sesler bundan ibarettir, insan kendini sofu bir cemaat arasında, katı bir suskunluk kuralıyla açık havada çalışılan o manastırların birinde sanır. Arabaları sürenler, siz geçerken başlarını çevirip bakmazlar bile. Yalnız öküzler, o hareketsiz kocaman gözlerini size diker. Bununla beraber bu insanlar hiç de hayata küskün değildir. Pazar günü gelince, neşelenmesini ve el ele verip eski Brötanya havalarıyla dans etmesini bilirler. Akşam saat sekiz sularında, kilise ile mezarlık arasındaki rıhtım boyunda toplanılır. Bu mezarlık kelimesinde insana ürküntü veren bir şey vardır. Fakat oradaki mezarlığı görseniz, hiç böyle bir korku duymazsınız. Ne şimşiri, ne taflanı, ne de mermeri vardır, öyle heybetli bir tarafı da yoktur. Yalnız ahalisi birbiriyle akraba olan bütün küçük yerlerde olduğu gibi, birçoklarının üstünde hep aynı isimler görülen dikili haçlar, her yerdeki gibi yüksek otlar ve çocukların oyun oynarken üstüne çıkabilecekleri ve cenaze günlerinde diz çöken halkın dışarıdan görülebileceği kadar bodur duvarlar bulunur.

İhtiyarlar bu küçük duvarların dibine güneşe karşı oturup balık ağı örmeye veyahut o bakımsız ve sessiz bahçe ile denizin gezgin sonsuzluğu arasında uyumaya gelirler...

İşte gençlerin pazar akşamları dans etmeye geldikleri yer, bu mezarlık önüdür. Henüz dalgakıran boyunca sulardan bir parça ışık yükselirken, genç kız ve delikanlı kümeleri birbirine yaklaşır. El ele tutuşularak halka yapılır, önce ince bir ses, tek başına, arkasından koroyu davet ederek basit bir ritim üzerinden şarkıya başlar:

Kalaylı Kap'ın avlusunda...

Bütün sesler hep birden tekrarlar:

Kalaylı Kap'ın avlusunda...

Rondo canlanır; beyaz başlıklar, yanlardan kelebek kanatları gibi aralıklanarak fır döner. Hemen her zaman, denizden gelen rüzgâr sözlerin yarısını alır götürür:

... uşağımı kaybet...
... armamı taşıyacak...

Kelimelerin anlamından çok ritme önem veren ve dans edilirken yaratılan köy şarkılarında olduğu gibi, garip aralıklarla, kulağa parça parça gelen bu şarkı, bu haliyle daha saf, daha şirin. Yalnız bulanık bir ay ışığında yapılan bu dans bir hayale benziyor. Her şey yaşanmış şeylerden çok hayal edilmiş şeylere yoldaşlık eden bir renk tarafsızlığı içinde gri, siyah veya beyaz. Ay yükseldikçe, yavaş yavaş mezarlığın haçları, bir köşede duran ibadet haçı uzuyor, halkaya varıyor, dans edenlerin arasına karışıyor... Sonunda saat onu çalıyor. Herkes birbirinden ayrılıyor, o anda garip bir görünüme bürünen köyün daracık sokaklarından evine dönüyor. Dış merdivenlerin aşınmış basamakları, dam köşeleri, gecenin kapkaranlık ve bütün ağırlığıyla girdiği açık sundurmalar eğili-

yor, kamburlaşıyor, sıkışıp büzülüyor. Büyük incir ağaçlarının sürtündüğü köhne duvarlar boyunca gidiliyor ve yolda harman edilmiş buğdayın boş samanı ayaklar altında ezilirken, deniz kokusu, hasadın ve uykuya dalmış ahırların sıcak kokusuna karışıyor.

Bizim oturduğumuz ev, köyün biraz dışında, kırlık bir yerde. Yolda dönerken, çitlerin ucundan, deniz fenerlerinden fışkıran ışıkların yarımadanın her yanından parıldadığını görüyoruz. Yanıp sönen bir deniz feneri, dönen bir ışık, sabit bir ışık. Okyanus görünmediği için, simsiyah dip kayalarını bekleyen bu gözcüler, sakin kırlarda kaybolmuşa benziyor.

Bir Kızıl Keklik Yavrusunun Heyecanları

Bilirsiniz ki keklikler sürüyle dolaşırlar, hep birlikte çukurların içine girip otururlar, etrafta çıt olsa, hemen havalanıp tarlaya savrulan bir avuç buğday tanesi gibi sağa sola dağılırlar. Bizim takımımız, pek şen ve kalabalıktı. Büyük bir ormanın kenarına, ovaya yerleşmiştik. Her iki tarafımızda da bol yiyecek ve güzel sığınaklar vardı. Böylece, koşmayı öğrendiğimden beri, iyice palazlanmış, iyice semirmiştim ve doğrusu hayatımdan da pek memnundum. Ama yine, bir şeye biraz tasalanıyordum. Hani şu meşhur av mevsiminin başlaması var ya, işte ona. Annelerimiz kendi aralarında yavaş sesle bundan konuşmaya başlamışlardı. Bizim takımın eskilerinden biri bana hep:

"Sakın korkma Kızıl." Gagamla ayaklarım üvez renginde olduğu için bana Kızıl derler. "Sakın korkayım deme, Kızıl. Mevsimin açıldığı gün seni yanıma alırım. Emin ol, başına hiçbir şey gelmez."

Bana bunları söyleyen, göğsünde kızıl tüyler bitmiş olmasına ve şurada burada birkaç beyazı bulunmasına rağmen, henüz atik ve gayet kurnaz bir erkek keklikti. Daha pek gençken, kanadına bir saçma tanesi yemişti. Bu yüzden bir parça ağırcaydı. Havalanmaya kalkışmadan önce etrafı iyice yoklar, öyle pek acele etmez ve sonunda yakayı kurtarırdı. Beni sık sık ormanın ağzına kadar götürürdü. Orada kes-

taneler arasına sıkışmış, boş, bir in gibi sessiz, daima kapalı duran garip bir evceğiz vardı, ihtiyar bana:

"Bu eve iyi bak küçük," derdi. "Çatıdan duman çıktığını, kapının, pancurların açıldığını görürsen, bilmiş ol ki, bizim işler sarpa sardı demektir."

Ben de onun böyle nice av mevsimleri gördüğünü bildiğim için, söylediklerine inanmazlık etmezdim.

Nitekim geçen sabah, ortalık ağarırken, çukurun içinden birinin yavaşça bana seslendiğini duydum:

"Kızıl, Kızıl."

Seslenen bizim ihtiyardı. Gözleri evinden uğramış gibiydi. Bana:

"Çabuk gel," dedi. "Ben ne yaparsam, sen de öyle yap."

Yarı uykulu, hiç uçmadan, hemen hiç sekmeden, bir fare gibi, yerdeki topakların arasından yuvarlana yuvarlana peşi sıra gittim. Geçerken küçük evin bacasından duman çıktığını, pancurlarının açık olduğunu gördüm. Her iki kanadı açılmış kapının önünde avcı kıyafetinde adamlarla etraflarında sıçrayıp duran bir sürü köpek vardı. Tam geçtiğimiz sırada avcılardan biri:

"Bu sabah ovaya bir bakalım," dedi. "Yemekten sonra da ormana gideriz."

O zaman bizim ihtiyar yoldaşın neden beni önce ağaçlığa götürdüğünü anladım. Ama ne de olsa, hele bizim zavallı dostları düşündükçe, kalbim küt küt vuruyordu. Tam ormana gireceğimiz sırada köpekler bize doğru koşmaya başladılar... İhtiyar, yere büzülerek bana:

"Yere yapış, yere yapış," dedi. O anda, bizden on adım ötede ürkmüş bir bıldırcın kanatlarını ve gagasını alabildiğine açtı ve bir korku çığlığıyla havalandı. Dehşetli bir gürültü duydum. Etrafımızı güneş henüz doğmuş olduğu halde sımsıcak ve bembeyaz, tuhaf kokulu bir toz bulutu sardı. O kadar korktum ki, koşmaya bile gücüm kalmadı. Bereket versin, artık ormana gelmiştik. Bizim arkadaş, küçük

bir meşe ağacının arkasına büzülmüştü, ben de onun yanına gittim. Oraya gizlenerek yapraklar arasından bakmaya başladık.

Tarlalarda müthiş bir yaylım ateşidir gidiyordu. Her tüfek patlayışında serseme dönüyor ve gözlerimi kapıyordum, sonra, gözümü açacak hale gelince, geniş ve çıplak ovayı, koşan, otların, bağlanmamış ekin demetlerinin arasına sokularak araştıran, deli gibi fır fır dönen köpekleri görüyordum. Köpeklerin arkasında avcılar sesleniyor, küfür ediyor, tüfekler güneşte parlıyordu. Bir an, küçük bir duman bulutunda, civarımızda bir tek ağaç bulunmamasına rağmen, dağınık yaprakların uçuştuğunu görür gibi oldum. Fakat bizim ihtiyar keklik, bunların tüy olduğunu söyledi. Gerçekten, yüz adım önümüzde şahane bir boz keklik kanlı başını geriye atarak bir çukura düşmekteydi.

Güneş tepeye çıkıp da ortalığa sıcak basınca, tüfek sesleri birdenbire durdu. Avcılar, kocaman bir kütük ateşinin çıtırdadığı duyulan küçük eve dönüyorlardı. Yorgunluktan bitkin, dilleri bir karış çıkmış köpekleri arkalarında, tüfek omuzda, konuşa konuşa, marifetlerini birbirlerine anlata anlata yürüyorlardı...

Bizim arkadaş:

"Yemeğe gidiyorlar," dedi. "Biz de öyle yapalım."

Ormanın hemen yanı başında bir kara buğday tarlasına daldık. Burası beyaz ve siyah renkte, çiçekli ve taneli, badem kokan büyük bir tarlaydı. Tüyleri hareli güzel sülünler, görülmek korkusuyla kıpkırmızı kesilen ibiklerini tıpkı bizim gibi yere eğerek tarlada çimleniyorlardı. O eski mağrur halleri kalmamıştı. Bir taraftan karınlarını doyururken, bir taraftan da bizden havadis sordular, arkadaşlarından birinin vurulup vurulmadığını öğrenmek istediler. Bu esnada, avcıların önce pek sessiz başlayan yemeği, gittikçe daha gürültülü oluyordu. Kadeh tokuşturduklarını, şişe mantarlarının patlatıldığını duyuyorduk. İhtiyar, sığınağımıza dönmek zamanı geldiğine hükmetti.

O saatte orman, uykuya dalmış gibiydi. Karacaların su içmeye geldikleri küçücük gölü dilini suya sokarak bulandıran yoktu. Tavşanlığın kekikleri arasından bir tek tavşan bile burnunu çıkarmıyordu. Yalnız, her yaprağın, her tutam otun arkasında tehdide uğramış bir hayat gizliymiş gibi, esrarlı bir ürperiş hissediliyordu. Bu orman hayvanlarının o kadar gizlenecek yeri, ini, fundalığı, çalılığı, dikenliği var ki! Sonra hendekler, yağmur yağdıktan sonra uzun süre suyu saklayan o küçük orman hendekleri. Doğrusu bu çukurlardan birinin içinde olmayı pek isterdim. Fakat bizim arkadaş açıkta kalmayı, etrafının açıklık olmasını, her şeyi uzaktan görmeyi ve önünde boş bir alan bulunmasını tercih ediyordu, iyi etmişiz de ormanda kalmamışız. Çünkü avcılar ormanın içine dalmışlardı bile.

Ah o ormanda atılan ilk tüfeği, nisanda yağan dolu gibi yaprakları delik deşik, gövdeleri çentik çentik eden o ilk atışı hiç unutamayacağım. Bir tavşan, gergin tırnaklarıyla otları kopara kopara, yolun bir kenarından öbür kenarına geçti. Bir sincap, kestane ağacından henüz ham kestaneleri düşürerek yuvarlandı. Kocaman sülünler, iki üç kere ağır ağır havalandılar. Bütün orman sakinlerini harekete geçiren, uyandıran, korkutan bu patlamanın etkisiyle alçak dalların, kuru yaprakların arasında bir curcunadır koptu. Tarlafareleri deliklerinin dibine kayıverdiler. Arkasına büzüldüğümüz bir ağacın yarığından çıkan bir osuruk böceği, dehşetten donakalmış o kocaman bön gözlerini sağa sola çevirdi. Sonra mavi yusufçuklar, yabanarıları, kelebekler, bütün o zavallı hayvancıkları bir telaştır aldı... Hatta kırmızı kanatlı küçücük bir çayır çekirgesi, benim gagamın ta yanı başına gelip kondu. Fakat ben de öyle dehşet içindeydim ki, onun şaşkınlığından faydalanmak aklıma gelmedi.

İhtiyara gelince, o hep sakindi. Havlamalara ve tüfek seslerine sürekli kulak kabartıyordu. Bunlar bize doğru yaklaştı mı, bana işaret ediyordu. O zaman beraberce, biraz daha

öteye, köpeklerin yetişemeyeceği kadar uzağa gidip yaprakların arasına gizleniyorduk. Ama yine bir defasında artık mahvolduğumuzu sandım, iki tarafı ağaçlıklı bir yoldan geçmemiz gerekiyordu. İşte bu yolun her iki ucunda, pusuda birer avcı bekliyordu. Bir tarafta, her hareketiyle av bıçağı, fişeklik, barut kutusu gibi bir sürü avadanlığı takır tukur ettiren siyah favorili, çam yarması gibi bir adam duruyordu. Üstelik kendisini bir kat daha uzun boylu gösteren, dizlerine kadar tokalı, yüksek tozlukları da vardı. Öbür tarafta ise, bir ağaca dayanmış, rahat rahat piposunu içen ve sanki uykusu gelmiş gibi gözlerini kırpan ufak tefek bir ihtiyar. Doğrusu bu adam beni hiç de korkutmuyordu, fakat öbür taraftaki çam yarması... Bizim arkadaş gülerek bana:

"Sen hiçbir şeyin farkında değilsin Kızıl," dedi ve hiç korkmadan, kanatlarını alabildiğine açarak, favorili avcının adeta bacakları arasından havalandı.

Gerçekten adamcağız, av takım taklavatı içinde öyle kaskatı bir hale gelmişti, üstünü başını süzüp kendi kendine hayran olmakla o kadar meşguldü ki, tüfeğini omuzladığı zaman biz çoktan atış menzilinden çıkmış bulunuyorduk. Ah bu avcılar, ormanın bir köşesinde kendilerini yapayalnız sandıkları zaman, çalılıklar içinden nice minimini gözlerin hiç kapanmadan onları gözetlediğini, nice küçük ve sivri gagaların, beceriksizliklerine gülmemek için kendilerini zor tuttuklarını bir bilseler!..

Biz boyuna uçuyor, uçuyorduk, ihtiyar yoldaşımın ardı sıra gitmekten başka bir çare olmadığı için, o uçtukça ben de hemen peşinden kanatçırpıyor, o bir yere kondu mu, ben de derhal yanı başına konuyordum. Bütün birlikte geçtiğimiz yerler hâlâ gözlerimin önündedir: Bana her yerine ölüm gizlenmiş gibi gelen o kocaman meşelerden bir perde arkasında, sarı ağaçların eteğinde bir sürü köstebek yuvasıyla pembe fundalık, kaç defa keklik annemizin, mayıs güneşinde peşine bütün çoluk çocuğunu takarak gezdirdiği, ayaklarımıza

tırmanan kırmızı karıncaları gagalayarak sıçradığımız, piliç gibi ağır ve bizimle oynamak istemeyen minimini, çıtkırıldım sülünlere rast geldiğimiz o küçük ve yemyeşil yol.

Bizim o küçük yolu, küçücük ayakları üzerinde boylu boyunca dikilmiş, gözlerini dört açmış, sıçramaya hazır bir dişi geyiğin geçtiği sırada, adeta rüya görür gibi gördüm. Sonra kaynak suyundan içmek ve tüylerin cilası üzerinden kayan damlacıklarla yıkanmak için, bir dakikada ovadan havalanarak, hep aynı sürüden on beş veya otuz keklikle birlikte geldiğimiz o küçük göl... Bu gölceğizin ortasında gayet sık bir kızıl ağaç kümesi vardı, işte biz de sonunda bu adacığa sığındık. Köpeklerin gelip bizi burada bulmalarına imkân yoktu. Aradan bir süre geçtikten sonra, bir karaca, bir bacağını sürüye sürüye ve arkasında, yosunlar üzerinde kırmızı bir iz bırakarak çıkageldi. Hali o kadar yüreğimi sızlattı ki, başımı yaprakların içine soktum. Fakat yaralının nefes nefese, hararetten içi yana yana gölden su içtiğini duydum...

Artık gün batıyordu. Tüfek sesleri uzaklaşıyor, daha seyrekleşiyordu. Sonra her şey dindi. Artık bitmişti. Biz de takımımızın ne halde olduğunu görmek için, yavaşça ovaya doğru ilerledik. Ormandaki küçük evin önünden geçerken, korkunç bir manzara gördüm.

Bir hendeğin kenarında tüyleri kula renginde yabantavşanları, beyaz kuyruklu, küçük, boz tavşanlar, yan yana yere serilmiş, yatıyordu, ölümün birbirine bitiştirdiği o küçücük ayaklar merhamet dileniyor gibiydi, bulanık gözler adeta ağlıyordu. Sonra kızıl keklikler, bizim arkadaş gibi göğsünde kızıl tüyler bitmiş olanları, benim gibi kaba tüylerinin altında ayvatüyü bulunan bu senenin yavruları. Ölü bir kuştan daha hazin ne olabilir ki? Kanat ne canlı şeydir! Onları öyle büzülmüş, buz gibi soğumuş görmek yüreği sızlatıyor... Kocaman ve harikulade bir karaca, sakin sakin uyuyor gibiydi. Küçücük pembe dili, sanki hâlâ yalamak istiyormuş gibi dışarıya çıkmıştı.

Avcılar da oradaydı. Bu katliamın üzerine eğilmişler, bütün o taze yaralara hiç saygı göstermeden, kanlı ayakları, parçalanmış kanatları tutup sayıyorlar ve av çantalarına yerleştiriyorlardı. Yola çıkmak için birbirlerine bağlanan köpekler, sanki yeniden ormana atılmaya hazırlanıyorlarmış gibi, sarkık dudaklarını buruşturarak fermada duruyorlardı.

Öte tarafta koca güneş batadursun, onlar yorgun argın, akşam çiyinden nemli tarlalara ve keçiyollarına upuzun gölgeler düşürerek hep birlikte giderken, insan ve hayvan, bütün o güruha bilseniz ne diş biliyor, ne lanetler ediyordum!.. Ne bende, ne de yoldaşımda, şu biten güne, her zamanki gibi, şöyle hafiften bir allahaısmarladık diye haykırmak cesareti kalmıştı.

Yolumuzun üstünde, kör bir saçmayla ölmüş ve oracıkta karıncalara kalmış zavallı hayvancıklara, o burunları toza bulanmış tarlafarelerine, uçarken yıldırım çarpmışa dönerek sırtüstü yatmış ve kaskatı, küçücük ayaklarını bütün sonbahar geceleri gibi çabuk, berrak, soğuk ve ıslak inen karanlıklara dikmiş o saksağanlara, kırlangıçlara rast geliyorduk. Fakat en dokunaklısı, ormanın bittiği yerde, çayırın kenarında ve nehrin sazlığında, hiçbir cevap alamayan, endişeli, hazin ve dağınık çağırışlardı.

Ayna

Kuzeye, Niemen kıyılarına, on beş yaşlarında, badem çiçeği gibi pembe beyaz, küçük bir adalı kız gelmişti. Sinekkuşları diyarından kalkıp gelmişti. Onu aşkın rüzgârı alıp getirmişti... Adadaki tanıdıkları:

"Gitme," demişlerdi. "Karada hava soğuk olur. Kış senin canına kıyar." Fakat küçük adalı kız kışa inanmıyordu. Soğuğu ancak memleketinde içtiği şerbetlerden biliyordu. Hem sonra âşıktı da, ölümden korkusu yoktu... Sonunda günlerden bir gün, o taraflarda, Niemen'in sisleri içinde, yelpazeleri, salıncağı, cibinlikleri ve memleketinin kuşlarıyla dolu, çubukları yaldızlı kafesiyle karaya çıktı.

İhtiyar Kuzey babanın, güneyin güneş içinde kendisine gönderdiği bu adalar çiçeğinin gelişini görünce, yüreği merhametle titredi. Soğuğun kızcağız ile sinekkuşlarını bir lokmada silip süpüreceğini bildiği için, hemen o kocaman sarı güneşini yaktı ve onları karşılamak üzere yazlıklarını giydi. Adalı kız buna aldandı. Kuzeyin bu haşin ve ağır sıcağını uzun sürecek sandı, bu sonsuz siyah yeşilliği bir ilkbahar yeşilliği sandı ve bahçenin içinde iki çam ağacına salıncağını kurarak bütün gün yelpazelendi, sallandı.

Gülerek:

"Kuzeyde hava pek sıcak!" diyordu. Ama yine zihnini kurcalayan bir şeyler vardı. Bu garip memlekette evlerin neden verandaları yoktu? Bu kalın duvarlar, bu halılar, bu ağır

perdeler niçindi? Bu kocaman çini sobalara, avlulara istif edilen bu muazzam odun yığınlarına, bu mavi tilki postlarına, bu içi pamuklu mantolara, dolapların dibinde uyuyan bu kürklere ne lüzum vardı? Bütün bunlar ne işe yarayabilirdi? Zavallı kızcağız bunu pek yakında öğrenecekti.

Küçük adalı kız, bir sabah uyanınca, kendinde müthiş bir titreme hissetti. Güneş kaybolmuştu, geceleyin toprağa yaklaşmışa benzeyen kapkara ve basık bir gökyüzünden, pamuk saplarının altına dökülenler gibi, birtakım beyaz tüyler, sessizce, lapa lapa düşmekteydi. Kış gelmişti! Kış gelmişti! Rüzgâr ıslık çalıyor, sobalar horulduyordu. Sinekkuşları, çubuklu büyük kafeslerinde artık ötmez olmuştu. Mavi, pembe, yakut, deniz yeşili kanatları hareketsiz kalmıştı. Onların böyle incecik gagaları ve topluiğnenin başı kadar gözleriyle, soğuktan uyuşmuş ve kabarmış, birbirlerine sımsıkı sokulduklarını görmek insanın içine dokunuyordu, ötede, bahçenin dibindeki salıncak buz tutmuş, tir tir titriyordu, çamların dalları ise adeta camdandı. Küçük adalı kız üşüyor, artık dışarıya çıkmak istemiyordu.

Tıpkı kuşlarından biri gibi ocağın bir köşesinde tortop olmuş, vaktini alevlere bakmakla geçiriyor ve hatıralarıyla kendine bir güneş yaratıyordu. O aydınlık ve yakıcı ocakta bütün memleketini görür gibi oluyordu. İşte bir taraftan o esmer şekerkamışı özsuyunun sızdığı, bir taraftan da mısır tanelerinin yaldızlı bir toz bulutu içinde dalgalandığı geniş rıhtımlar, sonra öğle uykuları, açık renk storlar, hasırlar, sonra yıldızlı geceler, çiçekler arasında ve cibinliğin tülleri içinde vızıldayan milyonlarca küçük kanat.

O böyle ateş karşısında hülyaya daladursun, kış günleri gittikçe daha kısa, gittikçe daha karanlık, birbirine eklenip duruyordu. Her sabah kafesten ölü bir sinekkuşu çıkarılıyordu. Çok geçmeden yalnız iki tanesi kaldı, bir köşede diken diken olup birbirine sokulmuş iki yeşil tüy yumağı...

Bir sabah küçük adalı kız yatağından kalkamadı. Kuzeyin buzları arasına sıkışıp kalmış bir Minorka sandalı gibi

soğuk onu sarmış, kötürüm etmişti. Ortalık loş, oda pek hazindi. Buz, camların üstüne mat ipekten kalın bir perde asmıştı. Şehir ölü gibiydi ve sessiz sokaklarda kar süpürme makinesi acı acı düdük çalıyordu... Adalı kız, yatağında biraz gönlünü avutmak için yelpazesinin pullarını parıldatıyor ve zamanını memleketinden getirdiği kocaman tüy saçaklı aynalarda kendine bakmakla geçiriyordu.

Kış günleri hep daha kısa, hep daha karanlık, geçip gidiyordu. Küçük adalı kız, dantel yatak perdeleri içinde sararıp soluyor, dertleniyordu. Asıl ona dert olan şey, yatağından ateşi görememesiydi. Adeta memleketinden bir defa daha uzaklaşmış gibiydi... Zaman zaman soruyordu:

"Odada ateş var mı?"

"Elbette var yavrum. Ocak alev alev yanıyor. Odunun çıtırdadığını, çam kozalaklarının patladığını duymuyor musun?"

"Peki öyleyse bir bakayım, bir bakayım."

Ateşi görmek için eğiliyordu ama boşuna, alevler ondan pek uzaktaydı. Ateşi göremiyordu ve bir kat daha üzülüyordu. Bir akşam, yine düşünceli ve solgun, başı yastığının bir ucunda, gözleri o görülmeyen güzel ateşe çevrilmiş yatarken, dostu yatağına yaklaştı, yorganın üzerindeki aynalardan birini aldı:

"Ateşi görmek istiyordun, değil mi güzelim? Peki öyleyse. Biraz bekle..."

Ocağın başına diz çökerek, aynasıyla ona sihirli alevi yansıtmaya çalıştı:

"Görebiliyor musun?"

"Hayır, hiçbir şey göremiyorum."

"Ya şimdi?"

"Hayır, yine göremiyorum..."

Sonra birdenbire, bir ışık fıskiyesi yüzüne çarptı, her yanını sardı. Adalı kız, neşe içinde:

"Ah şimdi görüyorum!" dedi ve gözlerinin içinde iki küçük alevle, gülümseyerek can verdi.

Kör İmparator
yahut
Bir Japon Tragedyası Peşinde Bavyera'da Yolculuk

I
Albay Mösyö de Sieboldt

Hollanda'nın hizmetinde bulunan ve Japonya'da yetişen bitkiler hakkındaki güzel eserleriyle bilim dünyasında şöhret kazanmış olan albay Mösyö de Sieboldt, 1866 senesi ilkbaharında, otuz seneden fazla oturmuş olduğu o harikulade Nipon-Jepen-Japon (Doğan Güneş İmparatorluğu) doğal kaynaklarını işletmek için milletlerarası bir şirket kurmak gibi geniş bir projeyi imparatora takdim etmek üzere Paris'e gelmişti. Tuileries sarayında huzura kabul edilmeyi bekleyen meşhur gezgin –Japonya'da uzun zaman oturmuş olmasına rağmen Bavyeralı olmaktan hiç kurtulmamıştı–, akşamlarını Faubourg Poissonnière'de küçük bir birahanede, birlikte yolculuk yaptığı ve herkese yeğenim diye tanıttığı Münih'li bir genç kızla birlikte geçiriyordu. Zaten ben de kendisiyle o birahanede tanışmıştım. Yetmiş iki yaşında olmasına rağmen dimdik yürüyen bu uzun boylu ihtiyarın çehresi, uzun beyaz sakalı, geniş ve topuklarına kadar inen kaputu, yakasının bütün bilim akademilerinin renkleri dizilmiş kurdeleli iliği, aynı zamanda hem utangaçlık, hem yır-

tıklık sezilen o yabancı hali, içeriye girdiği zaman bütün başları kendine çevirtiyordu. Albay pek ciddi bir edayla oturuyor ve cebinden kocaman bir karaturp çıkarıyordu. Sonra, kısa etekliği, püsküllü atkısı, küçük yolculuk şapkasıyla Alman kızı olduğu pek belli olan yanındaki matmazel, bu turpu memleketlerinde yapıldığı gibi, incecik dilimlere kesiyor, üstüne tuz ekiyor ve o küçük fare sesiyle "ounclé!" dediği ihtiyara uzatıyordu. Sonra her ikisi de, karşılıklı, Münih'te yapılan şeyi Paris'te yapmanın gülünç olabileceğini zerre kadar hatırlarına getirmeden, gayet rahat ve sade bir tavırla turplarını kıtır kıtır yemeye koyuluyorlardı. Gerçekten bunlar pek eşi bulunmaz, pek sevimli bir çiftti. Çok geçmeden kendileriyle pek sıkı fıkı dost olduk. Adamcağız, Japonya'dan bahsetmesinden hoşlandığımı görünce, dilekçesini gözden geçirmemi istedi. Ben de hem şu ihtiyar Sinbad'a duyduğum dostluk, hem de bana sevdirdiği güzel memleketi daha yakından incelemek arzusuyla, derhal isteğini kabul ettim. Bu gözden geçirme işi zahmetsiz olmadı. Bütün dilekçe, M. de Sieboldt'un konuştuğu tuhaf bir Fransızcayla yazılmıştı. Mesela, "şayet hissedar bulacaksam... eğer sermaye bulacaksam...", sonra kendisine düzenli olarak "Japon" yerine "Şabon" dedirten o söyleyiş bozlukları... Buna bir de noktasız, virgülsüz, hiç nefes aldırmayan, elli satırlık cümleler ekleyiniz. Yazarın kafasında öyle iyi sıralanmış cümleler ki bir tek kelimesini çıkarıp atmak, kendisine imkânsız görünüyordu; bir tarafından bir satır çıkaracak olursam, hemen o satırı alıp biraz daha öteye yerleştiriyordu... Ama zarar yok, bu eşi bulunmaz adam o Şabonu ile o kadar ilgi çekiciydi ki, işin sıkıntılı tarafını unutuyordum. Huzura kabul edileceği günü bildiren mektup geldiği zaman, dilekçe aşağı yukarı biçimine girmişti.

Zavallı ihtiyar Sieboldt! Ancak olağanüstü hallerde sandığından çıkardığı kırmızılı ve sırmalı o güzel albay üniformasını giyerek ve göğsüne bütün nişanlarını dizerek Tuileries'ye

gidişi, hâlâ gözlerimin önündedir. Sırtını dikleştirerek, "Brum! brum!" demesine rağmen, kolunun kolumda titreyişinden, hele burnunun, tetebbü ve Münih birasıyla patlıcan rengine dönmüş o kocaman allame burnunun böyle ansızın solmasından, ne kadar heyecanlı olduğu belliydi... Akşam kendisini gördüğüm zaman sevincinden kabına sığamıyordu. III. Napoléon kendisini iki kapı arasında kabul etmiş, beş dakika dinlemiş ve ağzından hiç düşürmediği o:

"Hele bir düşünelim!" cümlesiyle savmıştı. Bunun üzerine bizim saf Japon, daha şimdiden Grand-Hôtel'in birinci katını kiralamaktan, gazetelere yazmaktan, ilanlar dağıtmaktan bahsetmeye başladı. İmparatorun belki uzun boylu düşüneceğini, burada kalmaktansa, o sırada büyük koleksiyonunu satın almak için meclisin ödeneğini kabul etmek üzere olduğu Münih'e gitmesinin daha doğru olacağını kendisine anlatıncaya kadar akla karayı seçtim. Sonunda bu görüşlerimin doğru olduğu kanısına vardı ve kalkıp gitti. Giderken de, meşhur dilekçeye verdiğim emeğin altında kalmamak için, bana XVI. yüzyıldan kalma *Kör İmparator* isminde bir Japon tragedyasını göndereceğini vaat etti. Avrupa'da hiç kimsenin bilmediği bu kıymetli şaheseri, dostu Meyerbeer için kendisi çevirmişmiş. Üstat, koro müziğini yazmaktayken, ölmüş. Doğrusu bizim ahbap, bana bundan daha güzel bir hediye gönderemezdi.

Ne yazık ki, gidişinden birkaç gün sonra, Almanya'da savaş başladı ve bizim tragedyadan ses seda çıkmaz oldu. Prusyalılar Württemberg'i ve Bavyera'yı istila ettikleri için albayın duyduğu yurtsever heyecan ve istilanın hercümerci içinde, bizim *Kör İmparator*'u unutmuş olması pek tabiiydi. Fakat benim aklım fikrim hep ondaydı. Doğrusu, biraz o Japon tragedyası yüzünden, biraz da savaşın, istilanın ne olduğunu yakından görmek merakıyla –Aman Allahım, şimdi ne feci şey olduğunu pek iyi biliyorum–, bir sabah kalkıp Münih'e gitmeye karar verdim.

II
Güney Almanya

Kanı ağır milletler olur mu, olur! Savaş içinde, o kızgın ağustos güneşinin altında, Kehl köprüsünden Münih'e kadar, bütün Ren ötesinde, yine eskisi gibi soğuk ve huzurlu bir hal vardı. Schwaben yöresi boyunca beni yavaş yavaş, ağır ağır götüren Württemberg'e ait vagonun otuz penceresinden peyzajlar, dağlar, dereler, ırmakların serinliği hissedilen bol yeşillikler geçip gidiyordu. Tren giderken dönemeçte kaybolan bayırlar üzerinde, kırmızı etek ve kadife yelek giymiş köylü kadınlar sürülerinin ortasında öyle dimdik ve etraflarındaki ağaçlar da öylesine yeşil duruyordu ki, insan bunları o canım reçine ve kuzey ormanları kokan çam ağacından yapılma küçük kutuların birinden çıkarılıp konmuş oyuncak çobanlarla sürüler sanıyordu. Uzaktan uzağa, yeşil üniformalar giymiş bir düzine kadar piyade askeri, bir çayırda, başlar dimdik, bacaklar havada, tüfeklerini arbalet gibi taşıyarak birbirlerine ayak uyduruyorlardı. Bunlar herhangi bir Nassau prensinin ordusuydu. Bazen de, bizimki kadar ağır giden trenler geçiyordu. Kocaman kayıklarla yüklü bu trenlerde, simgesel bir zafer arabasıymış gibi üst üste yığılmış Württemberg'li askerler, Prusyalıların önünden kaçarken üç sesle barkaroller söylüyorlardı. Sonra her büfenin önünde duruşumuz, metrdotellerin o hiç değişmeyen gülümseyişleri, peçeteleri çenelerinin altında, reçelli muazzam et parçalarının karşısına geçmiş oturan o ablak, keyifli Alman suratları, Stuttgart'ın arabalar, tuvaletler, atla gezinenlerle dolu, Kissingen'de çarpışmalar olurken, havuzlarının etrafında bandoların valsler, kadriller çaldığı kraliyet parkı. Gerçekten bütün bunları hatırlayıp da dört sene sonra yine bir ağustos ayında gördüklerimi, sanki o kızgın güneş kazanlarını zıvanadan çıkarmış gibi, nereye gittiklerini bilmeden yola düşen hezeyan halindeki lokomotifleri, savaş meydanının göbeğin-

de durmuş vagonları, kesilmiş rayları, ortada kalakalan trenleri, günden güne doğu demiryolunun boyu kısaldıkça küçülen Fransa'yı ve terk edilen hatlar boyunca, Allahın diyarında tek başlarına kalmış ve içleri bagaj gibi bırakılıvermiş yaralılarla tıklım tıklım dolu istasyonların o acıklı kalabalığını düşündükçe, Prusya ile güney devletleri arasındaki o 1866 savaşının bir şakadan ibaret olduğunu ve bize söylenen şeylere rağmen, Cermenya kurtlarının birbirlerini yemediklerini anlamaya başlıyorum.

Zaten bu konuda emin olmak için, Münih'i görmek yeterliydi. Şehre vardığım gece, yıldızlarla dolu güzel bir pazar gecesi, bütün ahali sokaklara dökülmüştü. Işıkların altında bütün bu gezinenlerin ayaklarından kalkan toz gibi belirsiz bu neşeli uğultu, havada dalgalanıyordu. Kemerli ve serin bodrum birahanelerinde, renkli fenerlerin bulanık ışıkları sallanan birahane bahçelerinde, her yerde, dublelerin üzerine düşen ağır kapakların gürültüsüyle karışık pirinç boruların zafer nağmeleriyle tahta çalgıların feryadı duyuluyordu.

İşte bu müzikli birahanelerin birinde Albay de Sieboldt'u, yeğeniyle birlikte, o her zamanki karaturpunun karşısına oturmuş buldum.

Yanındaki masada dışişleri bakanı, kralın amcasıyla birlikte bira içmekteydi. Bütün etrafta, aileleriyle beraber kerli ferli burjuvalar, gözlüklü subaylar, kırmızı, mavi, deniz yeşili küçük kasketleriyle üniversite öğrencileri vardı. Hepsi de gayet ciddi, sessiz, dindarca bir tavırla M. de Gungel'in orkestrasını dinliyorlar ve sanki böyle bir memleket yokmuş gibi, Prusya'ya aldırış bile etmeden, pipolarından dumanın nasıl çıktığını seyrediyorlardı. Albay beni görünce, biraz sıkılır gibi oldu. Benimle Fransızca konuşurken, bana sesinin perdesini indiriyormuş gibi geldi. Etrafımızda:

"Fransız!.. Fransız!.." diye bir fısıldaşma oldu. Bütün gözlerde bir düşmanlık hissediyordum. M. de Sieboldt:

"Çıkalım," dedi. Dışarıya çıkınca o eski candan gülümseyişine tekrar kavuştum. Adamcağız vaadini unutmamıştı, fakat devlete sattığı Japon koleksiyonunu düzenlemekle pek fazla meşgul olduğu için bana mektup yazamamıştı. Tragedyaya gelince, eser Würzburg'da, Madam de Sieboldt'un yanındaydı. Oraya gitmek için de Fransız elçiliğinden özel bir izin almak lazımdı; çünkü Prusyalılar Würzburg'a yaklaşıyorlardı ve şehre girip çıkmak pek zorlaşmıştı. Bir an önce bizim *Kör İmparator*'a kavuşmaya öyle can atıyordum ki, M. de Trévise'i yatağından kaldırmaktan çekinmesem, hemen o gece elçiliğe giderdim.

III
Droschken'de

Ertesi gün, sabah sabah, Mavi Salkım otelinin sahibi beni o küçük kira arabalarından birine bindirdi. Şehirde görülmeye değer olan şeyleri gezginlere göstermek için otellerin avlularında hep böyle arabalar vardır. Bu arabalardan anıtlar ve caddeler, bir yolculuk rehberinin sayfalarındaki resimler gibi görünür. Bu sefer, bana şehri göstermek değil, sadece Fransız elçiliğine gitmek söz konusuydu. Otel sahibi arabacıya iki defa:

"*Französische Ambassad*!.." dedi. Maviler giymiş, başında muazzam bir şapka, ufak tefek bir adam olan arabacı, arabasına, Münih'te dendiği gibi *droschken*'ine gösterilen bu yönden pek şaşırmışa benziyordu. Fakat arabanın kibar mahallelere sırtını çevirip de, fabrikalar, işçi evleri, küçük bahçelerle dolu uzun bir varoşa saptığını, kapıları geçtiğini ve beni şehirden dışarıya götürdüğünü görünce, ben de arabacıdan fazla şaşırdım. Kendisine zaman zaman endişe ile:

"*Ambassad Französische?*" diye soruyordum. Herif de:

"*Ya, ya,*" diye cevap veriyordu ve araba da yoluna devam ediyordu. Biraz bilgi almak istiyordum, ama ne çare ki

bizim arabacı Fransızca bilmiyordu. Ben de o sıralarda Almanca olarak, içinde ekmek, yatak, et gibi sözler bulunan, fakat elçi filan gibi lakırdıların asla geçmediği, gayet basit iki üç cümle biliyordum. Hem sonra bu cümleleri de yalnız şarkıyla söylemesini becerebiliyordum. Sebebi de şu:

Birkaç sene evvel, hemen hemen benim kadar kaçık bir arkadaşla, Alsace, İsviçre ve Baden dukalığında, sırtta çanta, bir nefeste bir düzine fersah arşınlayarak, ancak kapılarını görmek istediğimiz şehirlerin yanından geçerek, daima nereye çıkacağını bilmediğimiz sapa yollara dalarak, tam bir çerçi yolculuğu yapmıştık. Bu yüzden çoğunlukla geceyi tarla içinde veya bir ambarın açık damı altında geçirdiğimiz oluyordu. Fakat asıl gezintimizi çatallaştıran şey, ne benim, ne de arkadaşın bir kelime Almanca bilmeyişimizdi. Bâle'den geçerken satın aldığımız küçük bir cep sözlüğünün yardımıyla *Vir vollen trinken bier* (bira içmek istiyoruz), *Vir vollen essen Kaese* (peynir yemek istiyoruz) gibi pek basit, pek safdilce cümleler kurmayı başarmıştık. Size pek karışık gelmez ama, ne çare ki biz o kâfir cümleleri bir türlü hatırda tutamıyorduk. Aktörlerin dediği gibi, gerektiğinde, dudaklarımızın ucuna gelivermiyordu. Biz de tuttuk, bunları besteledik. Beste güfteye o kadar uygun düşmüştü ki, artık kelimeler notaların peşi sıra hatırımıza geliyordu. Birini hatırladık mı, öbürü de kendiliğinden peyda oluyordu. Geceleyin, Gasthaus'un büyük salonuna girip de, çantalarımızı çıkarır çıkarmaz, gür bir sesle:

Vir vollen trinken bier (*tekrar*)
Vir vollen, ya, vir vollen
Ya!
Vir vollen trinken bier

diye şarkıyı başladığımız zaman, Bâle'li otelcilerin suratını görmeliydiniz!

O zamandan beri Almancamı pek ilerlettim. Öğrenmek için o kadar fırsat çıktı ki!.. Söz dağarcığım bir sürü deyim ve cümle ile zenginleşti. Yalnız bunları düpedüz söylüyorum, artık şarkıya koymuyorum... Hayır, hayır, şarkıya koymaya da hiç hevesim yok.

Ama gelelim bizim *droschken*'e.

İki yanında ağaçlar ve beyaz evler bulunan bir caddeden tıkır mıkır gidiyorduk. Birdenbire araba durdu ve arabacı akasyalar içine gömülmüş küçük bir evi göstererek:

"Nah!" dedi. Doğrusu bina, bana bir elçilik için fazla sessiz, fazla ücra geldi. Kapının yanında duvarın bir köşesinde üst üste konmuş üç pirinç düğme parıldıyordu. Rasgele bir tanesini çektim. Kapı açıldı, ben de zarif ve rahat bir antreye girdim. Her tarafta çiçekler, halılar vardı. Çıngırak sesine koşmuş yarım düzine kadar Bavyeralı hizmetçi kız, Ren ötesindeki bütün kadınlarda görülen o pek hantal, kanatsız kuş edasıyla merdivene sıralanmıştı.

"*Ambassad Französische?*" diye sordum. Sorumu bana iki defa tekrarlattılar ve hep birden gülmeye, merdivenin tırabzanını sarsa sarsa gülmeye başladılar. Tepem attı, hemen bizim arabacıya gittim ve elimi kolumu sallaya sallaya, adreste yanıldığını, elçiliğin orası olmadığını anlatmaya çalıştım. Herif hiç oralı olmadan:

"*Ya, ya...*" dedi. Tekrar Münih'e yollandık.

Herhalde bizim o zamanki elçimiz, pek sık ikametgâh değiştiriyor olmalıydı. Yahut arabacı *droschken*'inin âdetini bozmamak için, ne olursa olsun, bana şehirle çevresini göstermeyi aklına koymuştu. Kısacası sabahtan öğleye kadar bütün vaktimiz bu bulunmaz elçiliğin peşinde, Münih kazan biz kepçe, sağa sola koşmakla geçti. İki üç denemeden sonra, artık arabadan bile inmez oldum. Arabacı gidiyor, geliyor, bazı sokaklarda duruyor, birilerinden soruşturur gibi yapıyordu. Ben de ne yaparsa yapsın diye, hiç aldırmıyor, sadece etrafıma bakınmakla kalıyordum... Büyük caddeleri, bir

sıraya dizilmiş sarayları, adımların çın çın öttüğü o fazla geniş sokakları, beyaz heykelleri içinde tam anlamıyla ölmüş Bavyera büyüklerinin o açık hava müzesiyle şu Münih, ne can sıkıcı, ne soğuk bir şehir!

Ne kadar da çok sütun, kemer, duvar resmi, dikilitaş, Yunan tapınağı, propylaion, bina cephelerinde yaldızlı harflerle beyitler var! Bütün bunlar gösterişli olmaya çabalıyor; fakat insan bütün caddelerin ucunda, altından yalnız ufkun geçtiği zafer takları, mavilikler üzerine açılmış büyük kapılar göre göre, bu görünürdeki görkemin boşluğunu ve tumturakını hissediyor. Musset'nin *Fantasio*'sundaki o şifa bulmaz iç sıkıntısını ve Mantova prensinin o şatafatlı ve anlamsız perukasını dolaştırdığı, Almanya ile İtalya karışığı o hayali şehirleri ben kafamda tıpkı böyle canlandırırım.

Bu *droschken* sefası dört beş saat sürdü. Sonunda arabacı bana, Münih'i göstermiş olmaktan pek mağrur, kırbacını şaklatarak, arabasını muzaffer bir edayla, Mavi Salkım'ın avlusuna soktu. Elçiliğe gelince, sonunda orasını da buldum. Bizim otelden iki sokak ötedeymiş. Fakat hiçbir işime yaramadı. Elçilik kâtibi, bana Würzburg için pasaport vermek istemedi. Söylediğine göre, o sıralarda Bavyera'da halkın bize karşı tavrı iyi değilmiş; bir Fransız tehlikesizce ileri karakollara kadar sokulamazmış. Ben de Madam de Sieboldt'un bir kolayını bulup bana Japon tragedyasını göndereceğini umarak Münih'te kalmaya mecbur oldum.

IV
Maviler Diyarı

Tuhaf şey! Bu savaşta yardımlarına koşmadık diye bize o kadar içerleyen şu babacan Bavyeralılarda Prusyalılara karşı küçücük bir düşmanlık bile yok. Ne uğradıkları bozgunlardan utanıyorlar, ne de galiba kin besliyorlar. Mavi Sal-

kım'ın sahibi, Kissingen çarpışmasının ertesi günü bana adeta gururla:

"Onlar dünyanın en iyi askeri!.." diyordu. Münih'te herkesin duygusu da buydu. Kahvelerde Berlin gazeteleri kapışılıyordu. Halk, *Kladderadatsch*'ın şakalarına, Krupp fabrikasının elli bin kilo ağırlığındaki meşhur şahmerdanı gibi ağır, kaba nüktelerine katıla katıla gülüyordu. Prusyalıların pek yakında şehre gireceğinden hiç kimse şüphe etmiyordu. Herkes onları ağırlamaya hazırlanıyordu. Birahaneler bol miktarda domuz sucuğu ve köfte tedarik ediyorlardı. Burjuva evlerinde subaylara odalar ayrılıyordu.

Yalnız müzelerde biraz endişe vardı. Bir gün resim müzesine girince, duvarları bomboş, bekçileri de tabloları güneye doğru yola çıkarmak için büyük sandıklara yerleştirmekle meşgul buldum. Şahısların mallarına karşı pek hürmetkâr davranan galibin, devlet koleksiyonlarına aynı saygıyı göstermemesinden korkuluyordu. Nitekim şehrin bütün müzelerinden yalnız M. de Sieboldt'un müzesi açık kalmıştı. Prusya kartalı nişanına sahip bir Hollanda subayı sıfatıyla albay, kendisi oradayken kimsenin koleksiyonuna dokunmaya cesaret edemeyeceğini düşünüyordu. Prusyalılar geledursun, o şatafatlı elbisesiyle, Palais-Royal'i andıran, fakat bizimkinden daha yeşil ve daha kasvetli, üstüne resimler yapılmış duvarlarla çevrili saray bahçesinin bir köşesinde, kralın kendisine verdiği üç uzun salonda dolaşıp duruyordu.

Bu büyük ve kapanık sarayda serilen, üzerlerine etiket yapıştırılan bütün o tuhaf ufak tefek eşya, asıl yerlerinden alınmış, uzaklardan gelmiş şeylerin o melankolik yığını müzeyi oluşturuyordu. İhtiyar Sieboldt'un kendisi de müzesinin bir parçası gibiydi. Her gün onu görmeye gidiyordum, ikimiz birlikte, levhalarla süslü o Japon yazmalarını, bazıları yere yatırmadan açılamayacak kadar büyük, bazıları da yalnız pertavsız ile okunabilecek kadar küçük, tırnak boyunda olan o yaldızlı, ince, kıymetli bilim kitaplarını, tarih kitapla-

rını saatlerce karıştırıyorduk. M. de Sieboldt bana seksen iki ciltlik Japon ansiklopedisini seyrettiriyor, yahut Japon imparatorlarının desteğiyle yayımlanan ve içinde imparatorluğun en meşhur yüz şairinin hayatları, portreleri ve seçme parçaları bulunan *Hiak-nin*'den, o harikulade eserden bir od tercüme ediyordu. Sonra silah koleksiyonunu, geniş çenelikli altın miğferleri, zırhları, çelik halkalardan yapılma gömlekleri, Temple şöyalyelerini hatırlatan ve insanın kendi karnını pek güzel deştiği o iki elle kullanılır kocaman kılıçları yerli yerine koyuyorduk.

O bana yaldızlı kavkılar üzerine resmedilmiş aşk ilkelerini açıklıyor, Yedo'daki evinin maketini, pencerelerin ipek storundan, bahçenin, o yörede yetişen minik bitkilerle süslü o Lilliput bahçesinin çakıl taşlarına varıncaya kadar her şeyi tamam, lakeden yapılmış bir minyatür göstererek, beni Japon evlerinin içine sokuyordu. Beni çok ilgilendiren şeylerden biri de, Japonların ibadet eşyası, boyalı tahtadan küçücük tanrıları, rahiplerin sırmalı önlükleri, kutsal vazolar ve her dindarın evinde, bir köşede bulundurduğu, o kukla tiyatrosuna benzeyen portatif mabetlerdi. Kırmızı renkte küçücük tanrı heykelleri dip tarafta sıralanmıştı, önünde de düğümlü ince bir ip sarkıyordu. Japon, ibadetine başlamadan önce eğilir, mihrabın eteğinde parıldayan bir zile bu iple vurur, böylece tanrılarının dikkatini çekermiş. Ben de bu sihirli zilleri çaldırmaktan ve hülyamın, bu ses dalgasında, doğan güneşiyle, o kocaman kılıçların çeliğinden tutunuz da, o küçük kitapların sayfa kenarlarına varıncaya kadar her şeyi yaldızlamışa benzeyen doğunun Asya içlerine doğru yuvarlanmasından çocukça bir haz duyuyordum...

Oradan, gözlerime bütün bu lakelerden, yeşim taşlarından, haritaların göz alıcı renklerinden kalma yansımalar sinerek çıktığım zaman, özellikle albayın bana masum, asil, orijinal ve pek derin bir şiirselliği olan o Japon odlarından birini okuduğu günlerde Münih sokakları bende garip bir et-

ki bırakıyordu. Japonya ve Bavyera, hemen hemen aynı tanıdığım, birini öbürünün arasından gördüğüm, her ikisi de benim için yeni bu iki memleket kafamda karışıyor, birbirinin içine giriyor ve bir çeşit belirsiz bir yer, bir maviler diyarı oluyordu... Japon fincanlarının üzerindeki bulut çizgisi ve su taslağında gördüğüm o yolculukların mavi hattını, duvarlardaki mavi resimlerde buluyordum... Hele meydanlarda talim yapan, Japon miğferleri giymiş mavi askerler, *unutmabeni** maviliğinde o sakin ve geniş gökyüzü, beni Mavi Salkım Oteli'ne götüren o mavi arabacı!..

V
Starnberg Gölünde Gezinti

Hatıralarımın arasında parıldayan o kıvılcımlı göl de, maviler diyarının gölüydü. Daha Starnberg ismini yazıvermekle, Münih civarındaki o yekpare, gökyüzüyle dolu, kıyı kıyı giden çatananın dumanıyla hoş ve canlı bir hale gelen büyük su sathı gözlerimin önüne geldi. Etrafında, villaların beyazlığıyla açılmış gibi yer yer boşluklar bulunan, geniş ve koyu orman kütleleri. Yukarlarda sıkışık damlı köyler, bayırların üzerine konmuş evler; daha yukarda da, uzak, içinde dalgalandıkları havanın renginde Tirol dağları. Bu biraz klasik, fakat pek cana yakın tablonun bir köşesinde, uzun tozlukları ve gümüş düğmeli kırmızı yeleğiyle, beni bütün bir pazar günü gezdiren ve kayığında bir Fransız bulunmasından pek iftihar ediyormuş gibi görünen ihtiyar kayıkçı.

Kayıkçı böyle bir şerefe ilk defa nail olmuyordu. Gençliğinde bir subayı Starnberg'den geçirdiğini pek iyi hatırlıyordu, aradan altmış sene geçmişti. Fakat adamcağızın bundan ne kadar saygıyla bahsettiğine bakarak, o 1806 Fransızının o dar pantolonlu, yumuşak çizmeli, başında kocaman şap-

* Aslında Almancadır.

kası ve galiplere has küstahlığıyla, birinci imparatorluğun herhangi bir güzel Oswald'ının kendisinde uyandırmış olduğu izlenimi hissettim!.. Eğer o Starnberg'deki kayıkçı hâlâ yaşıyorsa, Fransızlara yine eskisi gibi hayranlık duyduğundan şüphe ederim.

İşte Münih burjuvaları bu güzel gölün üzerinde ve etrafındaki halka açık malikâne parklarında pazar keyfi yaparlar. Savaş, bu âdetlerini hiç değiştirmemişti. Ben geçerken, sahildeki kır misafirhaneleri tıklım tıklım dolu bulunuyordu. Çepeçevre yere oturmuş şişman kadınların eteklikleri çimenler üzerinde kabarıyordu. Gölün mavilikleri üzerinde birbirine giren dalların arasından, pipo dumanıyla hareli Gretchen ve öğrenci grupları geçiyordu. Biraz daha uzakta, Maximilien parkının açıklık bir yerinde bir köy düğünü vardı. Göz alıcı elbiseler giymiş bu şamatalı alay, tahta ayaklar üzerine konmuş uzun sofralarda yiyip içerken, yeşil elbiseli bir kır bekçisi elde tüfek nişan alma vaziyetinde, Prusyalıların o kadar başarıyla kullandıkları o harikulade iğneli tüfekle gösteriş yapıyordu. Doğrusu, bizden birkaç fersah ötede çarpışmalar olduğunu hatırlayabilmem için böyle bir bir şeye gerek vardı. Ama iyi çarpışmalar oluyordu. Buna inanmak gerek çünkü o akşam, Münih'e dönerken bir kilise köşesi gibi kuytu bir küçük meydanda, Marien-Saule'nin etrafında çepeçevre yanan mumlarla, dualarını uzun bir hıçkırığın sarstığı, diz çökmüş kadınlar gördüm...

VI
Bavyera

Birkaç seneden beri, bütün o aşırı Fransız milliyetçiliği, yurtseverlik bönlüğümüz, böbürlenmelerimiz, çalımlarımız hakkında yazılan şeylere rağmen, Avrupa'da Bavyeralılar kadar tafra satan, cakacı, kendini beğenmiş bir millet bulunduğunu sanmıyorum. Almanya tarihinden kopma on yap-

raklık küçük tarihi, Münih sokaklarında dev gibi, orantısız, yılbaşılarında çocuklara hediye edilen o yazısı az, fakat resmi bol kitaplar gibi, baştan başa tablo ve heykel halinde serilmiş yatıyordu. Bizim Paris'te bir tek zafer takımız vardır. Halbuki burada on tane var. Zaferler Kapısı, Mareşaller Takı ve Bavyeralı savaşçıların kahramanlığına şükran olsun diye yapılmış bilmem kaç tane dikilitaş.

Bu memlekette büyük adam olmak ne iyi şey. İnsan, isminin her yerde taşa, bronza kazınacağından, hiç olmazsa bir heykelinin meydanlardan birine veya herhangi bir frizin en üstüne, beyaz mermerden zafer simgeleri arasına konacağından emindir. Bu heykel, yüceltme, anıt cinnetini bu adamcağızlar öyle bir dereceye götürmüşler ki, yol köşelerinde yarının meçhul şöhretleri için hazırlanmış boş kaideler bile var. Şu anda bütün bu boş olanlar doldurulmuş olmalı. 1870 savaşı kendilerine o kadar kahraman o kadar şanlı safhalar temin etti ki!..

Mesela düşünüyorum da, şu meşhur General von der Thann'ı, eski çağ usulünde soyunmuş, bir tarafında *Bazeille köyünü ateşe veren Bavyeralı savaşçılar*'ı, öbür tarafında *Woerth hastanesinde Fransız yaralıları katleden Bavyeralı savaşçılar*'ı gösteren alçak kabartmalarla süslü, güzel bir kaidenin üstünde, yemyeşil bir bahçenin ortasında, gözümün önüne getiriyorum. Bu ne muhteşem bir anıt olurdu!

Bavyeralılar, büyük adamlarını böyle şehre serpiştirmekle yetinmemiş olacaklar ki, hepsini Münih kapılarında, Ruhmeshalle (zafer salonu) dedikleri bir mabedin içine de toplamışlar. Bir dörtgenin üç kenarı şeklinde öne doğru çıkık, mermer sütunlu, geniş bir galerinin altında, duvar çıkıntıları üzerine elektörlerin, kralların, generallerin, hâkimlerin vb... (katoloğunu bekçide bulabilirsiniz) büstleri dizilmiş.

Biraz ötede dev gibi bir heykel, doksan ayak boyunda bir Bavyera yükseliyor, halka açık bahçelerin yeşilliği içinde, o pek hazin ve üstü açık, büyük merdivenlerden birinin tepe-

sinde, ayakta duruyor. Omuzlarında aslan postu, bir eliyle kılıcını, öbür eliyle de şeref (daima şeref!..) tacını kavramış duran bu muazzam bronz yığını, kendisini gördüğüm saatte, yani ağustos ayında gölgelerin alabildiğine uzadığı bir akşamüstünde tumturaklı jestiyle bütün ovayı dolduruyordu. Etrafında, sütunlar boyunca meşhur adamların profilleri batan güneşe sırıtmaktaydı. Bütün bunlar ne kadar ıssız, ne kadar kasvetliydi! Ayak seslerimin maltataşları üzerinde yankılandığını duyunca, bende Münih'e geldiğimden beri bir türlü kurtulamadığım o boşluk içinde gösteriş izlenimi yeniden uyandı.

Bavyera'nın içinde döne döne çıkan, dökme demirden küçük bir merdiven vardı. Bana en yükseğe kadar çıkıp, devin kafası içinde bir an oturmak hevesi geldi. Burası, üstü kubbeli, yuvarlak ve küçük bir salondu. İçeriye, heykelin gözleri olan iki pencereden aydınlık giriyordu. Alpler'in mavi ufkuna doğru açılmış bu gözlere rağmen, içerisi pek sıcaktı. Güneş altında kızan bronz, beni ağırlık veren bir sıcaklıkla sarıyordu. Ben de derhal aşağı inmek zorunda kaldım. Fakat, zarar yok, bu kadarı bile bana, ey şişkin ve çın çın öten kocaman Bavyera, seni tanımaya yetmişti. Kalpsiz göğsünü, kabarmış, adalesiz, o iri kantocu karı kollarını görmüş ve içi boş kafanda bir bira düşkününün o ağır sarhoşluğunu ve uyuşukluğunu hissetmiştim. Doğrusu bu anlamsız 1870 savaşına kendimizi kapıp koyuverirken, diplomatlarımızın nasıl olup da sana güvendiklerine şaşıyorum. Ah, onlar da, bir kerecek olsun, Bavaria'ya çıkmak zahmetine katlanmış olsalardı!..

VII
Kör İmparator!..

Münih'e geleli sekiz gün olmuştu; bizim Japon trajedesinden henüz haber alamamıştım. Artık umudumu kesmeye başlamıştım ki, bir akşam, sürekli beraberce yemek yediği-

miz birahanenin küçük bahçesinde albayın neşeli bir yüzle sökün ettiğini gördüm. Bana:

"Çok şükür geldi!" dedi. "Yarın sabah müzeye buyrun... Beraber okuruz, ne kadar güzel olduğunu görürsünüz."

O akşam, halinde pek bir canlılık vardı. Söz söylerken gözleri parlıyordu. Yüksek sesle tragedyadan parçalar okuyor ve koro havalarını söylemeye çabalıyordu. Yeğeni, iki üç kere kendisini susturmaya mecbur oldu:

"Ounclé!.. Ounclé!.."

Bu hareketini, bu coşkunluğunu, sadece lirik bir kendinden geçişe veriyordum. Gerçekten ezbere okuduğu parçaları pek güzel buluyor ve bir an önce şaheserimi ele geçirmeye can atıyordum.

Ertesi sabah saray bahçesine gelip de koleksiyonların bulunduğu salonu kapalı görünce, şaşırdım kaldım. Albay, müzesinde olmasın? Bu o kadar acayip bir şeydi ki, içimde tuhaf bir sıkıntı, hemen evine koştum. Oturduğu sokak, bahçeleri, basık evleriyle sakin ve kısa bir kenar mahalle sokağı, bana her zamankinden fazla hareketli ve telaşlı göründü. Birtakım insanlar, kapıların önünde küme olmuş konuşuyorlardı. Sieboldt'un oturduğu evin kapısı kapalı, pancurları ise açıktı.

Kapıdan üzgün tavırlı kimseler girip çıkıyordu. Orada evin boyuna göre fazla büyük gelen ve sokağa kadar taşan büyük bir felaket olduğu hissediliyordu. İçeriye girerken hıçkırıklar işittim. Bu hıçkırıklar, dar bir koridorun sonunda içi hıncahınç dolu bir derslik gibi aydınlık büyük bir odadan geliyordu. Odada beyaz tahtadan uzun bir masa, kitaplar, yazmalar, koleksiyon vitrinleri, üstü diba kaplı açık albümler vardı. Duvarlara Japon silahları, gravürler, haritalar asılmıştı. Bu yolculuk ve araştırma perişanlığı içinde, albay uzun ve düz sakalı göğsüne düşmüş, yatağında yatıyor ve zavallı "Ounclé"cik de bir köşede diz çökmüş ağlıyordu. M. de Sieboldt geceleyin ansızın ölüvermişti.

Bütün bu yası, bir edebiyat fantezisi uğruna bozmamak için, hemen o akşam Münih'ten hareket ettim ve böylece o harikulade Japon tragedyasının yalnız ismini öğrenmiş olmakla kaldım: *Kör İmparator*!.. Aradan zaman geçti; bizler, Almanya'dan getirdiğim bu unvanın pek yakışacağı başka bir tragedya gördük. Kan ve gözyaşlarıyla dolu, uğursuz bir tragedya, fakat Japonya ile ilgisi olmayan bir tragedya.

Alphonse Daudet (1840-1897): Roman ve hikâyelerinde yaşamın çelişik öğelerini bir araya getiren yazar, tutkunun da insanlar üzerinde yazgı gibi önüne geçilmez bir gücü olduğuna eserlerinde sıkça yer verir. İnsan davranışlarını dikkatle gözlemleyen ve özenle işleyen Alphonse Daudet, Fransa'nın güneyindeki yaşamı ve insanları duygulu bir alaycılıkla anlatmıştır. 1871 yılında gönüllü olarak katıldığı Fransız-Alman savaşı sanatçıyı büyük ölçüde etkilemiştir. Bu etki Pazartesi Hikâyeleri*'nde gerçek, hayal, alay, sevecenlik ve kaygının iç içe geçtiği şiir yüklü bir üslupla metne yansımıştır.*

Sabri Esat Siyavuşgil (1907-1968): Fransa'da Dijon ve Lyon üniversitelerinde felsefe öğrenimi gördü. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'nde genel psikoloji ve pedagoji dersleri verdi. Edebiyat yaşamına şiirle başlayan Sabri Esat Siyavuşgil 1927'de Cevdet Kudret, Yaşar Nabi Nayır ve Ziya Osman Saba ile birlikte Yedi Meşaleciler şiir topluluğunu oluşturan yedi sanatçıdan biridir. Odalar ve Sofalar *tek şiir kitabıdır.* Psikoloji ve Terbiye Bahisleri *ve* Karagöz *adlı incelemeleri yayımlandı. Yaşamının sonuna dek öğretim üyeliğini sürdüren Sabri Esat Siyavuşgil birçok Fransızca yapıtı Türkçeye kazandırdı.*

9 789944 886994

KDV dahil fiyatı
18 TL

2016 0159546 THG EVN